

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Aslı Koçak

TÜRK ROMANINDA ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Doç. Dr. Nilüfer İLHAN**

Yozgat - 2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Ash Koçak

TÜRK ROMANINDA ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Doç. Dr. Nilüfer İLHAN**

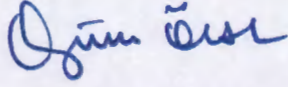
Yozgat – 2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

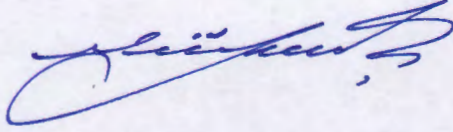
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 80110512001 numaralı öğrencisi Aslı KOÇAK'ın hazırladığı “**Türk Romanında Almanya'ya İşçi Göçü**” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 29/04/2019 Pazartesi günü saat 13:00'de yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

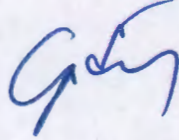
Başkan : Doç.Dr. Oğuz ÖCAL

Üye : Doç.Dr. Nilüfer İLHAN

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Özden ŞAVAŞ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...06../.05../2019. tarih ve 16-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06/05/2019

Prof.Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türk Romanında Almanya’ya İşçi Göçü” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../...../2019

Aslı Koçak

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHSEL SÜRECİ.....	7
1.2. TÜRK İŞÇİLERİN ALMANYA'YA GİDİŞ SÜRECİ.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK ROMANINA YANSIMASI ..	11
2.2. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜ İŞLEYEN YAZARLAR ve ROMANLAR	
.....	17
2.2.1. Türkler Almanya'da	24
2.2.2. Dik Bayır	26
2.2.3. Fikrimin İnce Gülü	28
2.2.4. İş Sürgünleri	29
2.2.5. Sancı... Sancı...	31
2.2.6. Yurdumu Özledim.....	32
2.2.7. E-5	33
2.2.8. Yüksek Fırınlr	35
2.2.9. Gurbet Ölümleri	37
2.2.10. Koca Ren.....	38
2.2.11. Almanlar Bizi Sevmedi	39
2.2.12. Berlin'in Nar Çiçeği	41
2.2.13. Hamriyanım	42
2.2.14. Üç Şekerli Demli Çay	44
2.2.15. Yarım Ekmek	45
2.2.16. Anarbay	46
2.2.17. Selam Berlin.....	48
2.2.18. Haliçli Köprü.....	50
2.2.19. Ömrümüz Gurbet	52
2.2.20. Almanya Öyküsü.....	54
2.2.21. Köyüm Yurdum ve Almanya.....	55
2.2.22. Temmuz Çocukları.....	56
2.2.23. Fabrikada Bir Saraylı	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ROMANINDA ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜ	59
3.1. Türkler Almanya'da	59
3.1.1. Göçün Nedenleri ve Amacı	59
3.1.2. Göç Süreci	59
3.1.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları	60
3.1.4. Gelir Durumu	62
3.1.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci	62
3.1.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	62
3.1.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	62
3.1.8. Çocukların Durumu	64
3.1.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı? ..	64
3.2. Dik Bayır	65
3.2.1. Göçün Nedenleri ve Amacı	65
3.2.2. Göç Süreci	65
3.2.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları	66
3.2.4. Gelir Durumu	67
3.2.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci	67
3.2.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	67
3.2.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	68
3.2.8. Çocukların Durumu	68
3.2.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı? ..	68
3.3. Fikrimin İnce Güllü	69
3.3.1. Göçün Nedenleri ve Amacı	69
3.3.2. Göç Süreci	70
3.3.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları	71
3.3.4. Gelir Durumu	71
3.3.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci	72
3.3.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	72
3.3.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	72
3.3.8. Çocukların Durumu	73
3.3.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı? ..	73
3.4. İş Sürgünleri	73
3.4.1. Göçün Nedenleri ve Amacı	76
3.4.2. Göç Süreci	76
3.4.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları	76
3.4.4. Gelir Durumu	77
3.4.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci	77
3.4.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	77
3.4.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	78
3.4.8. Çocukların Durumu	78
3.4.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı? ..	78
3.5. Sancı...Sancı...	78
3.5.1. Göçün Nedenleri ve Amacı	79
3.5.2. Göç Süreci	79
3.5.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları	79

3.5.4. Gelir Durumu	80
3.5.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	80
3.5.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	80
3.5.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	80
3.5.8. Çocukların Durumu.....	81
3.5.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?..	81
3.6. Yurdumu Özledim.....	81
3.6.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	82
3.6.2. Göç Süreci.....	82
3.6.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	82
3.6.4. Gelir Durumu	83
3.6.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	83
3.6.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	83
3.6.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	84
3.6.8. Çocukların Durumu.....	84
3.6.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?..	84
3.7. E-5.....	85
3.7.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	85
3.7.2. Göç Süreci.....	86
3.7.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	86
3.7.4. Gelir Durumu	86
3.7.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	86
3.7.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	87
3.7.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	87
3.7.8. Çocukların Durumu.....	87
3.7.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?..	87
3.8. Yüksek Fırınlar... ..	88
3.8.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	88
3.8.2. Göç Süreci.....	88
3.8.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	89
3.8.4. Gelir Durumu	89
3.8.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	89
3.8.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	90
3.8.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	91
3.8.8. Çocukların Durumu.....	91
3.8.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?..	92
3.9. Gurbet Ölümleri... ..	92
3.9.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	93
3.9.2. Göç Süreci.....	94
3.9.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	94
3.9.4. Gelir Durumu	94
3.9.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	95
3.9.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	95
3.9.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	95
3.9.8. Çocukların Durumu.....	96
3.9.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?..	96
3.10. Koca Ren... ..	99
3.10.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	97
3.10.2. Göç Süreci.....	97
3.10.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	97

3.10.4. Gelir Durumu	98
3.10.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	99
3.10.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	99
3.10.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	99
3.10.8. Çocukların Durumu.....	100
3.10.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	101
3.11. Almanlar Bizi Sevmedi... ..	101
3.11.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	102
3.11.2. Göç Süreci.....	102
3.11.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	102
3.11.4. Gelir Durumu	103
3.11.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	103
3.11.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	104
3.11.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	105
3.11.8. Çocukların Durumu.....	105
3.11.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	105
3.12. Berlin’in Nar Çiçeği... ..	106
3.12.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	108
3.12.2. Göç Süreci.....	108
3.12.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	108
3.12.4. Gelir Durumu	108
3.12.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	109
3.12.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	109
3.12.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	109
3.12.8. Çocukların Durumu.....	110
3.12.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	110
3.13. Hamriyanım.....	110
3.13.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	112
3.13.2. Göç Süreci.....	112
3.13.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	112
3.13.4. Gelir Durumu	112
3.13.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	113
3.13.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	114
3.13.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	114
3.13.8. Çocukların Durumu.....	115
3.13.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	115
3.14. Üç Şekerli Demli Çay... ..	115
3.14.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	116
3.14.2. Göç Süreci.....	116
3.14.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	116
3.14.4. Gelir Durumu	117
3.14.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	117
3.14.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	117
3.14.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	118
3.14.8. Çocukların Durumu.....	118
3.14.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	118
3.15. Yarım Ekmek... ..	118
3.15.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	119
3.15.2. Göç Süreci.....	119
3.15.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	119

3.15.4. Gelir Durumu	119
3.15.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	120
3.15.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	120
3.15.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	120
3.15.8. Çocukların Durumu.....	121
3.15.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	121
3.16. Anarbay.....	122
3.16.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	122
3.16.2. Göç Süreci.....	123
3.16.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	123
3.16.4. Gelir Durumu	124
3.16.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	124
3.16.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	124
3.16.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	125
3.16.8. Çocukların Durumu.....	125
3.16.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	126
3.17. Selam Berlin.....	126
3.17.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	127
3.17.2. Göç Süreci.....	127
3.17.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	127
3.17.4. Gelir Durumu	128
3.17.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	128
3.17.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	128
3.17.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	129
3.17.8. Çocukların Durumu.....	129
3.17.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	130
3.18. Haliçli Köprü.....	131
3.18.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	131
3.18.2. Göç Süreci.....	132
3.18.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	132
3.18.4. Gelir Durumu	133
3.18.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	133
3.18.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	133
3.18.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	133
3.18.8. Çocukların Durumu.....	134
3.18.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	134
3.19. Ömrümüz Gurbet... ..	134
3.19.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	135
3.19.2. Göç Süreci.....	135
3.19.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	135
3.19.4. Gelir Durumu	136
3.19.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	136
3.19.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	137
3.19.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	137
3.19.8. Çocukların Durumu.....	138
3.19.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	139
3.20. Almanya Öyküsü.....	139
3.20.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	139
3.20.2. Göç Süreci.....	140
3.20.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	140

3.20.4. Gelir Durumu	141
3.20.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	141
3.20.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	141
3.20.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	141
3.20.8. Çocukların Durumu.....	142
3.20.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	143
3.21. Köyüm Yurdum ve Almanya... ..	143
3.21.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	143
3.21.2. Göç Süreci.....	143
3.21.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	144
3.21.4. Gelir Durumu	145
3.21.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	145
3.21.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	145
3.21.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	145
3.21.8. Çocukların Durumu.....	146
3.21.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	146
3.22. Temmuz Çocukları... ..	146
3.22.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	147
3.22.2. Göç Süreci.....	147
3.22.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	147
3.22.4. Gelir Durumu	147
3.22.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	147
3.22.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	147
3.22.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	148
3.22.8. Çocukların Durumu.....	148
3.22.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	150
3.23. Fabrikada Bir Saraylı... ..	150
3.23.1. Göçün Nedenleri ve Amacı.....	151
3.23.2. Göç Süreci.....	152
3.23.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları	152
3.23.4. Gelir Durumu	152
3.23.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci... ..	152
3.23.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler	152
3.23.7. Dini,Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri	152
3.23.8. Çocukların Durumu.....	152
3.23.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?	152

SONUÇ..... 153

KAYNAKÇA 159

ÖZGEÇMİŞ..... 167

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Romanında Almanya'ya İşçi Göçü

Aslı KOÇAK

Danışman: Doç. Dr. Nilüfer İLHAN

2019-Sayfa: 167

Jüri: Doç. Dr. Oğuz Öcal

Doç. Dr. Nilüfer İlhan

Dr. Öğr. Üyesi Özden Savaş

Türkler 1950'li yıllardan itibaren bireysel çabalarla Almanya'ya işçi olarak gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Devleti arasında 30 Ekim 1961'de imzalanan "Türk Alman İş Gücü Antlaşması" ile yıllardır devam eden işçi göçü resmîyet kazanır. Bu antlaşma Türk tarihinde bir ilktir. Antlaşmada belirtilen şartları taşıyan ve bir ya da iki yıllık sözleşme imzalayarak Almanya'ya giden işçiler başta dil sorunu olmak üzere çeşitli sıkıntılar yaşar. İletişim kuramayan işçiler Almanya'ya ve Alman toplumuna uyum sağlamakta zorlanır. Türk işçilerinin yaşadığı zorluklar dil ve yiyecek sıkıntısı, uyum sorunu, iş ve yaşam şartları, ağır işler, tasarruf zorunluluğu, çocukların sorunları, aile hayatları göçün başlangıcından günümüze kadar Türk romanına konu olmuştur. Bu çalışmada işçi göçünü yaşayan ya da yakından gözlemleyen yazarlar tarafından yazılan Almanya'ya Türk işçi göçünü konu edinen roman örnekleri incelenir. Roman özetleri ve romanlardan metin örnekleri verilerek Türk işçisinin Almanya yolculuğunda yaşadıkları değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk işçi, Almanya, göç, işçi göçü, roman, göçmen edebiyatı.

ABSTRACT

Master Thesis

Worker Migration to Germany in Turkish Novels

by

Ash KOÇAK

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nilüfer İLHAN

2019-Page: 167

Jury: Assoc. Prof. Dr. Oğuz Öcal

Assoc. Prof. Dr. Nilüfer İlhan

Asist. Prof. Dr. Özden Savaş

Turkish people have gone to Germany as workers by their individual efforts since the 1950s. The continuous labor migration becomes official with "Turkish-German Treaty of Labor" signed on October 30, 1961 between the Republic of Turkey and the Government of the Federal Republic of Germany. This treaty is the first migration treaty in Turkish history. Workers, who go to Germany by signing a one year or two year contract with the conditions stated in the treaty, have experienced various kinds of difficulties, especially the language problem. They have difficulty adapting to Germany and the German society due to communication problem. Language and food troubles, adaptation problems, work and living conditions, heavy work, savings, problems of children, family life, and the difficulties experienced by the Turkish workers have been subject to the Turkish fiction since the beginning of the migration. The novels, which have the subject of the migration of Turkish workers to Germany written by authors that have experienced or closely observed labor migration, are examined in this study. The experiences of Turkish workers in their journey to Germany are analyzed by giving summaries and texts of these novels.

Keywords: Turkish workers, Germany, migration, labor migration, novels, migrant literature.

ÖNSÖZ

Göç, tarih boyunca insan hayatının bir parçasıdır ve göçün tarihin seyrini değiştiren büyük sonuçları vardır. Avcılık–toplayıcılık döneminde insanlar zengin kaynakları olan bölgelere yerleşerek buralarda nüfus olarak çoğalmakta ve yerleşilen bölgedeki temel kaynakların azalmasıyla yeni yaşam bölgelerine göç etmektedir. Bu durum yerleşik hayata geçilene kadar toplumların yaşamlarını sürdürme biçimidir. Zaman içinde insanın yaşam şeklinin değişimi gibi göç de şekil değiştirerek çeşitlenir. Ancak şekli değişse de göç, sürekliliğini yitirmeden yaşamın parçası olmaya devam eder. İnsanlık var oldukça göç de var olacaktır.

Tüm insanlık gibi Türkler de tarih boyunca çeşitli nedenlerle göç eder ve bu göçler toplumun her alanını etkiler. Türk tarihine bakıldığında göçlerin sonuçlarının ne denli büyük olduğu görülür. Almanya işçi göçü Cumhuriyet tarihinin en büyük dış göçü olarak tarihte yerini almıştır. Etkisini günümüzde hâlâ sürdüren Almanya işçi göçü toplumsal bir olaydır. Başlangıçta geçici olması planlanan Almanya’ya Türk işçi göçü ilerleyen yıllarda şekil değiştirerek kalıcı hale gelmiştir. Tarihteki göçlerden farklı olarak Türk insanının Almanya’ya işçi olarak gitmesinin ekonomik, toplumsal ve kültürel etkileri vardır. Bu kitlesel işçi göçü, Türk toplumunun yanında Alman toplumunu, ekonomisini ve kültürünü de etkilemiştir.

Türk işçiler uzun yıllardır tüm dünyada çalışmaktadır ancak büyük gruplar halinde en çok işçi Almanya’ya gitmiştir. Bu nedenle Almanya, yıllar içinde dış göç ve gurbetin sembolü haline gelir. Avrupa’nın diğer ülkelerine giden işçilerimiz bile “Alamancı” olarak nitelendirilir. Bugün üç milyona ulaşan Türk nüfusuyla Almanya, işçi göçü denildiğinde akla ilk gelen ülkedir. Yarım asırlık geçmişiyle Almanya’ya işçi göçünün etkileri günümüzde de devam etmekte olduğundan göçün başlangıcından bugüne yaşananları öğrenebilmek önemlidir ve bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Edebiyat toplumsal olaylardan etkilenir ve onlardan beslenir. Her iki topluma da birçok yönden büyük etkileri olan Almanya’ya işçi göçü de Türk Edebiyatında ve Alman Edebiyatında farklı edebi türlerle kendine yer edinmiştir. Türk yazarlar tarafından Türkçe ve Almanca yazılan veya Almancaya çevrilen eserler Alman Edebiyatında ilk dönemlerde “Misafir İşçi Edebiyatı” “Konuk İşçi Yazını”

(Gastarbeiterliteratur) veya “Göçmen Edebiyatı” (Migrantenliteratur) olarak nitelendirilir. İlerleyen yıllarda misafir olarak nitelenen işçilerin kalıcı oldukları anlaşılınca “Konuk İşçi Yazını” tanımı yerini, “Yabancılar Yazını” (Auslaenderliteratur) tanımına bırakır. Türk Edebiyatında da Türk işçisinin Almanya göçünü, yaşamını anlatan çok sayıda ve çeşitli türlerde eserler verilir ancak bu eserler için Alman Edebiyatındaki gibi özel bir isimlendirme yapılmaz.

Bu çalışmada Almanya’ya işçi göçünü konu edinen yirmi üç roman ele alınmaktadır. Aynı toplumsal olayı işleyen romanların konuya yaklaşım biçimlerindeki benzerlik ve farklılıkları belirlemek; romanlardan yola çıkarak Almanya işçi göçünün edebiyatımızdaki yerini tespit etmek amaçlanmaktadır. Çalışma hazırlanırken Türk işçilerinin Almanya göçünün tüm yönleriyle anlaşılması için sosyolojik kaynaklardan da yararlanılmıştır. İşçilerin göç sürecini, iş ve yaşam şartlarını konu alan romanların değerlendirilmesi ve incelenmesi sırasında belirlenen benzerlikler ortak başlıklar altında incelenerek, alıntılarla örneklendirilmektedir.

Bu çalışma üç bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde Almanya işçi göçünün tarihsel süreci hakkında bilgi verilir. Türklerin Almanya’ya işçi olarak gidiş sebepleri, göçün ilerleyiş süreci, işçilerin yaşam şartları ve göçün toplumsal getirileri bu bölümde yer alır. İkinci bölümde her alanda büyük değişimlere yol açan Almanya’ya işçi göçünün Türk edebiyatına yeni bir konu olarak girmesi, bu konuyu işleyen yazarlar ve göçü konu alan romanlar anlatılır. Üçüncü bölümde işçi göçünü konu edinen romanların özetlerine, roman metinlerinden alıntılara ve değerlendirmelere yer verilir.

Yüksek lisans ders döneminde ve tez hazırlık döneminde bilgi ve tecrübelerini paylaştan, sabırla yol gösteren kıymetli hocalarım sayın Prof. Dr. Murat KACIROĞLU’na, sayın Doç. Dr. Nilüfer İLHAN’a, sayın Doç. Dr. Bedia Koçakoğlu’na ve en büyük destekçim olan eşime teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsanlar tarih boyunca can güvenliği, savaş, sınır siyaseti, iklim değişikliği, toprağın nüfusa yetmemesi, daha iyi yaşam şartları, eğitim ve işsizlik gibi nedenlerle göç etmektedir. İnsanlık tarihinde yerleşik hayata geçilmeden önceki dönemler yaşam kaynaklarına yakınlık esasına dayanan ve sürekli yer değiştirilen göçler dönemi sayılabilir. İnsanlar yerleşik hayata geçtikten sonra da göçler devam eder ve göçün hızında değişiklikler olsa da durduğu bir dönem yoktur. Göç hareketlerinde tek bir neden etkili olabildiği gibi birden fazla nedenin etkisi de olabilir. Ortaçağda dini nitelikli göçler, sanayi devrimiyle ekonomik göçler, savaşlar nedeniyle zorunlu göçler görülür. Avrupalıların Kuzey Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya'ya göçlerinde ekonomik ve sosyal nedenler bir aradadır. Göçü oluşturan nedenleri aralarındaki ilişki nedeniyle birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir.

Türkçe sözlükte göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplumların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanır. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 954) İnsanları yeni bir düzen kurmaya yönelten neden ekonomik kaygı, iklimsel sorunlar, güvenlik, savaş gibi toplumsal nedenler olabileceği gibi refah seviyesini artırmak, mesleki tecrübe, daha iyi bir eğitim gibi kişisel nedenler de olabilir. Ancak nedenleri ne olursa olsun göç evrensel boyutları olan ve biçim değiştirse de sürekliliğini yitirmeyen bir olgudur.

Göç kişi ya da toplulukların belirli bir süreyle kapsayan mekân değişiklikleridir. Bu değişiklik geçici olabildiği gibi kalıcı da olabilmektedir ancak temelinde belirli bir sürelik yer değiştirme gerçeği yatar. Göçün temelinde yer alan yer değiştirme aynı mahalle içinde olabileceği gibi köyden kasabaya ve kente; kasabadan kente; kentten kente; ülkeden ülkeye de olabilmektedir. Göç olgusunda önemli olan yer değişikliğidir. Bu yer değişikliği siyasal unsur çerçevesinde düşünülerek isimlendirilir. Göçün sınırlarını ve uzaklık algısını km olarak mesafe değil siyasal sınırlar belirler.

Cemal Yalçın *Göç Sosyolojisi* kitabında göçün sürekliliğini “Bir alandaki kaynakların tüketimi, iklimsel zorlamalar ve doğal afetler mecburi olarak insanları başka bir alana doğru yer değiştirmeye zorlamış ve sonuçta ilk iki milyon yıllık süreç boyunca insanlar sürekli yer değiştirmişlerdir.” ifadeleriyle tanımlar. (Yalçın, 2004, s.

192) Aynı kitapta Yalçın literatürde göçle ilgili bilinen ilk bilimsel çalışmanın Ravenstein tarafından 1885 yılında yayımlanan “Göç Kanunları” adlı makale olduğunu belirtir. İnsanlık tarihiyle özdeş olan göç olgusu demografik, ekonomik, siyasi, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklere sahip olması nedeniyle çok yönlüdür ve çeşitlilik içerir. Gönüllü-zorunlu göç, bireysel-kitlesel göç, kısa süreli-uzun süreli göç, iç-dış göç, geçici-kalıcı göç olarak ifade edilebilen göçlerin benzer nedenleri olsa da her göçün kendi içinde farklı sonuçları ortaya çıkar. Göç sonucunda göç alan ve veren bölgelerin demografik yapısında değişiklikler olur. Bölgelerin nüfusu, ekonomik faaliyetler, sosyal ilişkiler açısından çift yönlü olarak hem olumlu hem olumsuz değişimler yaşanır. Her bilim dalı göçe kendi açısından bakar ve göçün farklı boyutlarını ele alır. Örneğin coğrafya bilimi göçe mekânsal yer değiştirme olarak bakarken iktisat bilimi göçün üretim ve ekonomi boyutlarına bakmaktadır. Tarih sürecinde de görülür ki göçlerin toplumlara etkileri büyüktür. Göç incelenirken öncesine, şimdisine ve sonrasına bakılmalıdır.

Günümüz göçleri ile tarih boyunca süregelen göçler arasında kapsam farklılığı vardır. Küreselleşen dünyada göç nedenleri ve göç süreçleri giderek değişir. Evrensel ve çok boyutlu bir olgu olan göç üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Göçün sosyal ve siyasi sonuçları; toplum, aile, ekonomi, eğitim, dil ve din üzerindeki etkileri başlıklarına sürekli yenileri eklenir. Göçler artık her açıdan büyük kalabalıkları kapsar. Geçmişte göçmenler belirli ülkeleri ilgilendirirken bugün tüm dünyanın ortak konusudur. Devletler iç ve dış politikalarını belirlerken göç hareketlerini, göçmenleri göz önünde bulundurur.

Sonuçları arasında kitlesel göçler de olan ve bütün dünyayı etkileyen İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tüm dünyada dengeler değişir. Kaybeden taraflar yaralarını sarmaya çalışırken kazanan taraflar da yeni atılımlar amaçlamaktadır. Batı Avrupa ülkelerince savaşın yol açtığı sosyal ve ekonomik çöküntüyü onarmak için yoğun bir kalkınma çabasına girişilir. Avrupa’nın sanayileşmekte olan ülkeleri bu kalkınma girişimi için gereken insan gücünü kendi kaynaklarından karşılayamayınca 1960’larda Akdeniz ülkelerinden işgücü talep ederler.

“Memleket dışına el-emeği göçünde 1960 başlarından itibaren müşahade olunan büyük hızlanmanın başlıca nedenlerinden birisi de iş gücü anlaşmalarının mevcudiyetidir. Başlangıçta ekonomik konjonktürün sağladığı imkânlar ve cazip koşullar sebebiyle sadece Federal Almanya’ya yönelen Türk el-emeği akımı başta

ortak Pazar ülkeleri olmak üzere diğer Batı memleketlerine de yayılmakta gecikmemiştir. Yurtdışındaki işçilerimizin buldukları ülkeler sırasıyla Federal Almanya, Hollanda, Avusturya, Fransa, İsviçre, Avustralya, Belçika, Danimarka, İsveç, İngiltere ve Norveç'tir.” (Keskin ve Özar, 1973, s. 21)

Federal Almanya, savaşın kaybedenler tarafındadır ve savaşın yıkıcı etkilerini onarmak amacıyla özellikle ağır sanayi, maden ve inşaat alanındaki çalışmalara hız vermeyi amaçlar. Ancak savaşta verilen insan kayıpları nedeniyle iş gücünde büyük eksiklik oluşmuştur. İş gücünü sağlayacak nüfusun büyük kısmı savaşta kaybedilmiştir. Savaştan dönenlerse çalışmayacak durumdadır. 13 Ağustos 1961'de Berlin Duvarının örülmesiyle Batı Almanya'nın güneybirlik işgücü kısıtlanır ve işçi açığı artınca çeşitli ülkelerle iş gücü antlaşmaları imzalanır. Almanya İş ve İşçi Bulma Kurumunun çalışmaları sonucunda Türkiye'den de konuk işçi (gastarbeiter) alınması kararlaştırılır. Milazım Koçtürk *Almanya'ya Türkiye'den Göçün Tarihi* isimli yazısında bu antlaşmaları tarihsel sıralamalarıyla belirtir. İtalya (1955), İspanya (1960) ve Yunanistan (1960) ile yapılan işgücü anlaşmalarıyla Almanya'nın işgücü açığı kapatılamaz arkasından Türkiye (1961), Fas (1963), Portekiz (1964), Tunus (1965) ve Yugoslavya (1968) ile anlaşmalar yapılır.

Berlin Duvarının örülmesinden sonra 30 Ekim 1961'de Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Almanya Federal Cumhuriyeti Devleti arasında imzalanan “Türk-Alman İş Gücü Antlaşması” ile Türk işçilerin Almanya yolculuğu resmen başlamıştır. Antlaşmanın maddeleri konsolosluklar aracılığıyla notalarla belirlenmiştir. On üç maddelik bu anlaşma iki ülkenin çalışma bakanları Hans Katzer ve Prof. Cahit Talas tarafından o dönem Federal Almanya'nın başkenti olan Bonn'da imzalanır. Anlaşmadan sonra Almanya İstanbul Tophane'de İş ve İşçi Bulma Kurumunun içinde bir irtibat bürosu açar. İrtibat bürosunda Alman işverenlerin taleplerine uygun işçileri seçmek için Mesleki Uygunluk Sınavı yapılır. Sınavı geçen işçi adayları başvuru şartı gereği ellerinde sağlam raporu olmasına rağmen Alman doktorlar tarafından fiziksel muayeneden geçirilir ve uygun görülen işçilerin başvurusu kabul edilir.

Almanya'nın hızla büyüyüp gelişen ekonomisine karşın iş gücünde büyük eksiklik vardır. Ayrıca Almanlar maden, demir-çelik sanayi, temizlik işleri gibi ağır iş alanlarında çalışmak istemezken Türkler bu ağır işlerde çalışmayı kabul eder. Almanya'ya giden işçilerin üçte birlik bölümü kalifiye elemandır. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan incelemelere göre

Avrupa'ya giden ilk Türkler genellikle maden, inşaat, temizlik, tekstil gibi sektörlerde ağır işlerde istihdam edilir. Bu nedenle iş kazalarına ve ağır işlerin yol açtığı bazı hastalıklara Türk işçilerde yaygın olarak rastlanır. “İşçilerimiz ağır sanayi, inşaat, hizmet sektörü ve madenlerde yoğun bir şekilde çalıştırılmaktadır. Hatta işçilerimizin çalıştıkları iş kollarında yaptıkları işler yerli ve diğer yabancı işçilerin çalışmak istemedikleri ağır ve tehlikeli türden işlerdir. (D.P.T.,1982, s. 53)

Türkiye'nin 1950-60'lı yıllardaki siyasi ve ekonomik durumu dış göçlere zemin hazırlar. Türkiye'nin Almanya'ya işçi göndermeyi isteme nedenleri; işsizlik sorununu hafifletmek, döviz elde etmek ve nitelikli işgücüne sahip olmak olarak sıralanabilir. Türkiye'de hızla artan nüfusa karşın işgücünü karşılayacak iş sahası azdır. Temel iş kollarından biri olan tarımda çalışan işgücünde de tarımda makineleşmeyle işsizlik sorunu ortaya çıkar. Sanayide çalışan işçiler aynı işte daha çok para kazanmak için Almanya'ya gitmek ister. Gitme nedeni ne olursa olsun Türk işçiler Almanya'da kazanacakları parayı biriktirip yatırım yapmayı planlamaktadır. Uzun yıllar işçi dövizleri Türk ekonomisinde büyük pay sahibi olmuştur.

Türk işçiler iş sözleşmeleri bitip Türkiye'ye dönünce Almanya'da edindikleri iş tecrübeleri sayesinde kalifiye eleman olarak çalışacaktır. İşçiler daha verimli olacak ve diğer işçilere tecrübelerini aktaracaktır. Böylece iki ülkenin de sıkıntıları çözüme kavuşacaktır. Türk devletinin bir diğer amacı da işçi göçünü kontrol altına almaktır. Çünkü İş Gücü Antlaşması imzalanmadan önce de Türk işçiler çalışmak için bireysel girişimle Almanya'ya ve diğer Avrupa ülkelerine gitmektedir.

İki devlet arasındaki sözleşmede Türk işçilerin Almanya'ya geçici olarak “konuk işçi(gastarbeiter)” konumunda gidecekleri özellikle belirtilir. İşçiler arasında sürekli bir değişim planlanmıştır. Almanya'ya giden işçi, sözleşmesi bitince dönecek ve yerine yeni bir işçi gönderilecektir. Böylece hem kalıcılık önlenmiş olacak hem de sürekli taze iş gücü sağlanacaktır. “Kalıcı olsalardı işçi göçünün adı “göçmen işçi” olacaktı. Bu ilişkide kısa sürelilik o denli bağlayıcıydı ki iki ülke arasında bu konuda imzalanan anlaşmanın 10. Maddesiyle “T.C. hükümeti F. Almanya'daki işçilerini formalitesiz olarak her an geri almayı” yükümlendi.” (Mortan ve Sarfati, 2011, s. 370) Ancak 1966 yılına gelindiğinde Alman İrtibat Bürosu Müdürü Theodor Marquard'ın “Sanmayın ki gidenler geri dönecekler. Birçokları Almanya'da yeni bir hayat kuracaklar, kök salacaklar ve vatanlarını sadece misafir olarak ziyaret edecekler.” sözleri konuk işçiliğin geleceğinin beklendiği gibi olmayacağını anlatır. (Çelikbudak,

2015, s. 17) İlerleyen yıllarda Theodor Marquard'ın haklılığı görülür. Önceleri birkaç yıl çalışıp para biriktirerek geri dönmeyi planlayan işçiler, Alman işverenlerin memnuniyetleriyle de sözleşmelerini uzatarak dönüşü erteler. Başlangıçta hem işgücü gönderen hem de alan taraflar için geçici olarak görülen işçi göçü, zamanla nüfus göçüne dönüşür ve işçiler ailelerini de götürüp Almanya'ya yerleşir.

Almanya işçi göçü her zaman sosyal bilimcilerin, gazeteci ve yazarların, sanatçıların, siyasetçilerin gündemindedir. İşçilerin Almanya'da geçirdiği yıllarla birlikte işçi göçü radyo, televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçlarına, kitaplara, filmlere, belgesellere konu olur. Yıllar içinde çeşitli türlerde eserler yazılır ve göçün farklı yönleri anlatılır. Eserler “İnsanlar dilini, kültürünü, yolunu bilmedikleri bir ülkeye kitleler halinde ve yıllar boyu neden gitmiştir? Almanya'ya nasıl gitmişlerdir? Almanya'da neler yaşamışlardır? Göç nasıl sonlanmışır?” gibi soruların cevaplarını barındırmaktadır. Bu cevaplar iki ülke insanının hayatında da büyük değişimlere yol açan Almanya işçi göçünün farklı yönlerini gösterir. İnsanlar gurbette yaşadıkları sıkıntıları, özlemleri anlatma ve paylaşma ihtiyacı duyar. Almanya'ya işçi göçünü konu alan romanlar toplumsal gelişmelerin edebiyata yansımalarının örneğidir.

Milyonlarca insanın hayatını değiştiren Almanya'ya işçi göçü, başladığı 1961'den bu yana elli sekiz yılı geride bırakmıştır. Kara trenlerle Sirkeci'den başlayıp üç günde Münih'te sonlanan yolculuk aslında Türk işçisinin yeni hayatının başlangıcıdır. Romanlar Almanya'ya göç sürecinde yaşananların kitlelere ulaşmasına aracılık eder. Bu çalışmada yer alan romanların tümü Almanya'ya işçi göçünü farklı yönleriyle ve ayrıntılarıyla konu edinir. Romanlarda Almanya'ya işçi göçünün insanlar üzerindeki bireysel; toplumlar üzerindeki kitlesel etkileri ele alınır. İşçilerin iş ortamlarına, Almanya'ya gittikleri ilk dönemde yaşadıkları sıkıntılara, aile ve yaşam şartlarına romanlarda geniş yer verilir. Yazarların göç süreciyle ilgili aktardıkları bilgiler işçilerin gerçek hayatlarından kesitler sunar.

Çalışmanın Almanya İşçi Göçünü İşleyen Yazarlar bölümünde yazarların yaşam öyküsü bilgilerinden yazarların birçoğunun göçü bizzat yaşadığı görülür. Bazı yazarlar kendilerinin ya da ailelerinin işçilik günlerinde edindiği deneyimlerden yola çıkmaktadır. Bazı yazarlar da Türk işçisinin Almanya yaşamını gözlem ve araştırma yöntemleriyle aktarır. Romanlarda günler süren İstanbul-Münih tren rotasındaki Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Avusturya durakları; gümrükler, fabrikalar, işçi

yurtları, mektuplar, bavullar ve daha nice gurbet ayrıntısı yer alır. Bu ayrıntıları aktarabilmek için Almanya işçi göçünü konu alan romanlar ortak konu başlıkları belirlenerek incelenmiştir. Türk işçisinin Almanya yaşantısı roman özetleriyle ve roman metinlerinden birebir alıntı yapılarak aktarılmıştır.

Bu çalışmanın amacı iki ülkenin toplumsal yapısını değiştiren ve üç kuşak insanın hayatını etkileyen Almanya'ya işçi göçünü konu alan romanları bir çalışma altında toplamak ve incelemektir. Çalışmada incelenen her romanda göçün başka bir yönüyle karşılaşılır. Örneğin Fakir Baykurt *Duisburg Üçlemesi*'nde işçilerimizin aile yaşantılarına ayrıntılarıyla yer verirken, Abbas Sayar *Dik Bayır*'da geride kalanları anlatmıştır; Bekir Yıldız *Türkler Almanya'da* romanında Almanya'nın sosyo-kültürel düzeninden olumsuz etkilenen işçi örneklerini gösterirken Füzûzan *Berlin'in Nar Çiçeği* romanında bir Alman'la Türk bir ailenin kurduğu dostluğu aktarır. Örneklerden de anlaşılacağı gibi incelenen romanların her birinde göçün farklı özellikleri öne çıkar. Bu romanların tek çalışmada birleştirilmesi farklı açılarla verilen Almanya işçi göçünün gidenleri, kalanları, sıkıntıları ve katkıları hakkında geniş fikir edinmeyi kolaylaştıracaktır.

Göçün ilk yıllarında kaleme alınan göç romanları Türk işçilerin Almanya'ya yeni geldikleri acemilik dönemlerinde yaşadıkları sıkıntıları anlatır. Bu romanlarda zorluklar, vatan özlemi, Almanya'daki şaşkınlık, yabancılık durumlarını anlatabilmek amaçlanır; edebi kaygı yoktur. Sonraki yıllarda konuk işçilikten Almanya'da kalıcı olmaya uzanan değişimle birlikte romanların konuları da değişir.

Çalışmada yer alacak romanları belirlemek ve yazarlar hakkında bilgi edinebilmek için Almanya işçi göçünün resmi başlangıcı kabul edilen 1961'den günümüze kadar Almanya işçi göçünü konu alan çalışmalar taranmıştır. Başlangıcın 1961 yılı alınma nedeni işçi göçünün bu tarihten sonra resmi anlaşmayla sisteme bağlanması, devlet denetiminde ve kitleler halinde devam etmesidir. Taranan çalışmalar; bilimsel makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, göçün sosyolojik boyutlarını anlatan kitaplar, işçi göçünün devlet kurumları tarafından çeşitli açılardan araştırılmasıyla hazırlanan kitaplar, işçi anıları, belgesel ve röportajlar, televizyon haberleri, gazete yazıları, konferans ve sempozyum metinleri, kitap tanıtım yazıları, internet üzerinden yayınlanan gazete ve dergi yazılarıdır. Bu çalışmalar iki ülkeyi ve üç kuşağın hayatını etkileyen işçi göçü hakkında genel fikir oluşumuna katkı sağlar.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHSEL SÜRECİ

Türk işçilerinin 1950'lerde bireysel girişimlerle başlayan Almanya göçü 1961'de resmîyet kazanmıştır. Türkler Cumhuriyet tarihinde ilk olarak 30 Ekim 1961'de Almanya Federal Cumhuriyeti Devleti (Batı Almanya) ile imzalanan İşgücü Anlaşması çerçevesinde resmi yoldan ve kitleler halinde yurt dışında çalışmaya başlamıştır. Bu anlaşma bir 'İşçi Göçü Anlaşması'dır ve Türkiye Cumhuriyeti için dış göç olgusunun da Almanya'ya göç tarihinin de resmi başlangıcıdır. Göçün ilk yılları olarak nitelendirilebilen 1961-1968 yılları arasında resmi kayıtlara göre 235.131 kişi İş ve İşçi Bulma Kurumu ile Almanya'ya işçi olarak gönderilir. Augsburg Belediyesi tarafından yapılan çalışmada resmi verilerdeki işçi sayısı işgücü anlaşmasının imzalandığı 1961 senesinden işçi anlaşmasının sonuna kadar, yani 1973 yılına kadar, Alman firmaları Türkiye'den 678.702 erkek ve 146.681 kadın olmak üzere toplam 825.383 kişiyi işe aldığı belirtilir. (Rasehorn, 2012, s. 124)

1960 askeri darbe sonrasında ekonomik sıkıntılar, işsizlik, sanayide yetişmiş eleman eksikliği sorunları baş göstermiştir. Sorunların giderilmesine yardımcı olabileceği düşünülen Almanya'ya işçi gönderilmesi fikri hızla kabul görür. Milazım Koçtürk Die Gaste gazetesinde yayımlanan *Almanya'ya Türkiye'den Göçün Tarihi* yazısında Almanya'ya devlet eliyle işçi gönderilmesini Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 askeri darbe sonrası kurulan askeri hükümetin ülkeyi modernleştirme politikasına bağlar. (Koçtürk, 2008, s. 5) Bu politika kapsamında "ihtiyaç fazlası" işgücünü sözleşme şartlarına göre süreli olarak yurtdışına göndererek iş piyasasının yükünü hafifletmek ve kalifiye elemanların getirecekleri deneyim ve teknik bilgi birikiminden faydalanmak amaçlanır. Diğer taraftan acilen gereksinim duyulan döviz Türkiye'ye aktararak ülkenin çağdaş ekonomik gelişimini teşvik amacı güdülür.

Başlangıçta iki ülkenin de beklentilerini karşılayarak sorunların çözümü olan işçiler değişen şartlar nedeniyle zamanla soruna dönüşür. Almanya'nın iş gücü talebiyle başlayan süreç, artan işsizlik oranı ve petrol kriziyle ortaya çıkan ekonomik bunalım nedeniyle yabancı işçi alımı Almanya tarafından 1973'de resmen durdurulur. Ancak *Anwerbestopp* olarak nitelendirilen bu resmi karar Türk işçilerini engellemek için yeterli olmaz. Almanya artık yeni çalışma izni vermese de insanlar Almanya'ya

turist olarak gidip “kaçak işçi” olarak çalışmaya devam eder. Avrupa ülkelerinin 1973’teki ekonomik bunalım nedeniyle işçi almayı durdurmasıyla kaçak işçi sorunu ciddileşir. Dolayısıyla Batı Avrupa ülkeleri 1980 yılında Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlar. İlerleyen yıllarda da Türk insanı turistik vize, kaçak işçi, sahte\gerçek evlilik, öğrenci vizesi gibi yollarla Almanya’ya gider ve yarım asır önce Almanya’ya açılan göç kapısı hiçbir zaman kapanmaz.

“Göçün dönemlerine bakarsak;

1960’larda genellikle bekâr erkekler tarafından gerçekleştirilen işçi göçleri

1960’ların sonlarında çeşitli sektörlerde işgücü gereksinimi için Türk kadınlarının gelişi

1974’ün ortalarında gerçekleşmeye başlayan aile birleşimi yoluyla Türkiye’de kalan eş ve çocukların gelişi

1980 askeri darbesinden sonra gerçekleşen politik göçler

1990’ların başında Almanya’da yaşayan Türklerin Türkiye’den evlenme isteği ile başlayan ‘ithal’ gelin ve damatlardan kaynaklanan evlilik göçü” (Akkaya, 2011, s. 199)

1.2. TÜRK İŞÇİLERİN ALMANYA’YA GİDİŞ SÜRECİ

Almanya oluşabilecek sosyal sorunların önüne geçebilmek ve göçün ilerleyişini yönetebilmek amacıyla kabul edeceği işçiler için göçe bazı ön şartlar koymuştur. Yaş dağılımında alt sınır 18 üst sınır 40’tır. Kadınlar için 18 yaşından büyük olmak, erkekler için askerliğini tamamlamış olmak, kadın ve erkek tüm işçiler için 40 yaşın altında olmak, sağlıklı olmak, okur-yazar olmak, sözleşme bitiminde ülkesine dönmeyi, işveren kontratında belirtilen işi ve ücreti kabul etmek işçilerde aranan şartlar arasındadır. Başvuru şartlarını taşıyanlar İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvururlar. Kabul edilen işçiler Almanya’ya alınacak ücret, ücret karşılığı haftalık kırk saatlik çalışma, işveren tarafından barınmanın sağlanması gibi bilgilerin yer aldığı bir veya iki yıllık kontratlarla gider. İşçi kontratın bitiş tarihinden itibaren Almanya’da başka bir işe girebilir veya aynı işverenle sözleşmesini yenileyebilir.

Nermin Abadan Unat’ın *Bitmeyen Göç* eserinde Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumunun ülkenin az gelişmiş bölgelerinden gelenleri, Köy Kalkınma

Kooperatiflerine üye olanları veya resmi olarak felaket bölgesi olarak kabul edilmiş yerlerden gelenleri öncelikli tercih etme kararı aldığını söyler. (Unat, 2017,s. 113)

İş ve İşçi Bulma Kurumu Almanya'ya gönderilecek işçileri belirlerken Türkiye'yi ekonomik kalkınmışlık açısından üç bölgeye ayırmıştır: Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler. Az gelişmiş bölgelerden olan kişilerin bekleme listelerinde öncelikleri vardır. Buna ilaveten, bir rotasyon sistemiyle her yıl başka bir bölgeye öncelik tanınacağına dair garanti verilmiştir. Doğal afet bölgelerinin ise Almanya'ya işçi göndermek için özel bir kotası bulunur.

Gitmek için gerekli şartları taşıyanlar başvurularının kabulünün ardından Alman İrtibat Bürosunun tahliller ve fiziksel muayeneden oluşan sağlık kontrolünden ve mesleki mülakatından geçirilir. Eğer başarılı olurlarsa İstanbul-Münih tren bileti de içeren bir çağrı mektubuyla Sirkeci'den Münih'e üç günlük yolculuk başlar. Misafir işçilerin Almanya'daki ilk durağı Münih tren istasyonudur. İşçiler istasyondaki Sevk ve Dağıtım Merkezi tarafından çalışacakları işletmelere yönlendirilir. İşçilere tercümanlar ve fabrika temsilcileri eşlik eder. İş yeri temsilcileri iş niteliği, iş yeri ve barınma şartları, ücret gibi konularda işçileri bilgilendirmekle görevlidir ve Türk işçilerin tüm sorularını işveren temsilcisi olarak onlar cevaplandırır. Uzak bölgelere gidecek işçiler uçakla, daha yakın bölgelerdekiler trenle iş yerlerine götürülür. İş yeri yurtlarına (*heim,haym*) yerleştirilen işçilere dinlenmeleri için zaman tanındıktan sonra iş yeri gezdirilip, en yakın sürede iş başı yapmaları sağlanır.

Kendisi de bir işçi aile çocuğu olarak Sirkeci'den kara trenle Almanya'ya giden Halit Çelikbudak yolculuğunda gözlemlediklerini “Kara tren sadece onları ve hayallerini değil, örf, adet ve töreleri de Almanya'ya taşıyordu. Bu nedenle de yükü ağırdı.” (Çelikbudak, 2015, s. 32) sözleriyle anlatmaktadır.

Ahmet Aker işçi röportajlarını temel alarak hazırladığı *İşçi Göçü* kitabında işçilerin Almanya'da kazanıp, biriktirip Türkiye'ye getirdikleri para ile neler yapacaklarını “ev almak, tarla almak, borç ödemek, bankaya yatırmak, hissedar olmak, kendi işini yapmak, meslek aracı almak” şeklinde sıralar. (Aker, 1972, s. 152) Gidenler Almanya'da yapacakları bilgi ve para birikimleriyle dönüşte bir iş kurmayı, mülk almayı yani bıraktıkları hayatı her yönden iyileştirmeyi hedeflemektedir.

İşçi olarak 1965'te Almanya'ya giden ve Münih'te Siemens fabrikasında yıllarca çalışan şair, yazar Fethi Savaşçı Münih tren istasyonunda beraberindeki

işçileri büyük tüccarların hışmına uğrayan küçük tüccarlar, bakkallar, Ziraat Bankasına borcunu ödeyemeyen köylüler, topraksız köylüler, bir torna, freze, matkap makinesi alıp Türkiye’de atölye açmak isteyen kent işçileri olarak tanımlar.

Başlarda Almanya’ya gidebilmek için sanat okulu bitirmiş olma ve Almanca kursuna katılma şartları vardır. Sanılanın aksine gidenlerin bir bölümü büyük şehirlerdendir, eğitilidir ve aralarında öğretmen, öğrenci, muhasebeci, mühendis gibi meslek sahipleri, çeşitli alanlarda ustalaşmış kalifiye işçiler de vardır. Bu gidişin önemli bir nedeni geçim sıkıntısıdır ancak gidenlerin tümü yola işsizlik, parasızlık nedeniyle düşmez. Bu işçilerin beklentisi Türkiye’dekinden daha iyi bir mesleki eğitim, meslekte uzmanlaşma, yüksek ücret kazanma veya tasarruf yapmadır.

Almanya’da Türk işçilere verilen işler çok ağırdır ve bu nedenle ilerleyen yıllarda nitelikli işgücü yerini niteliksiz işçilere bırakır. Ayrıca 1969’dan sonra Köy Kalkınma Kooperatifi kuran köylerden işçi göçüne öncelik verilmesi de işçi niteliğinde önemli değişikliğe yol açar. Bu uygulamaya göre kooperatife üye olmak isteyenler ilk olarak kooperatife 2.000TL yatırıp üye olarak İşçi Bulma Kurumunda sıra beklemeden kontenjana yazılır. Çünkü köylerde kurulan kooperatiflere Almanya’ya gidiş için belirli sayıda ve kooperatif üyelerine öncelikli kontenjanlar ayrılır. Kooperatiflerdeki amaç köylerde üretimin sürekliliğini ve kalkınmayı sağlamaktır. Köy kooperatiflerinin işleyişi üyelerden toplanan parayla köyde kurulacak bir üretim tesisi için proje hazırlanır ve tesisin tamamlanma oranına göre kademeli Almanya kontenjanı verilmesi şeklindedir. Üyeler Almanya’ya gittikten sonra da kooperatife belirlenen miktarda para göndermeyi taahhüt eder. Türkiye Cumhuriyeti işçi göçüne bir istihdam ve döviz kaynağı olarak bakar ve kooperatifler yoluyla göçün belirli bir hıza, sisteme bağlanması amaçlanmıştır. Denizli, Konya, Sivas ve Yozgat başta olarak yaklaşık iki bin Köy Kalkınma Kooperatifi kurulur ve bunlar bünyesinde Türk insanının Almanya yolculuğu hız kazanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

Edebiyat siyasal, sosyal, kültürel tüm toplumsal gelişmelerden etkilenir. Büyük kitleleri etkileyen Almanya'ya işçi göçü de ilk yıllardan itibaren edebiyatta geniş bir yer tutmuştur. Geçen yıllar boyunca işçi göçünü konu alan öykü, roman, şiir, yaşam öyküsü, deneme, araştırma, söyleşi gibi çeşitli türlerde eserler verilir. Her gün bir yenisi eklenen bu eserler “Göçmen Yazını”nı oluşturur.

Bu çalışmada yer alan romanlar, Almanya'ya Türk işçi göçünü konu edinen romanlar olarak seçilmiştir. Romanlar işçi göçünü, göçten beklentileri, göç sürecinde karşılaşılan sorunları, Almanya'yı\Almancıyı, anıları, gidenleri ve kalanları anlatır.

İşçiler arasındaki kaynaşmalar ve ayrışmalar, dil sorunu, iş şartları ve işçi yurtları (*heim,haym*), bekâr odaları, aile evleri, özellikle ilk dönemdeki yiyecek sorunu, geçim sıkıntısı, tasarruf zorunluluğu, sendikalar, dernekler, cemaatler, şirketler, çocukların eğitim sorunları, Türkiye'de kalanlar, Almanya'da ve Türkiye'de yatırımlar romanlarda değinilen ortak konulardandır. İncelenen romanlarda Almanya'daki iş, işyeri ve hayat şartları ayrıntılarıyla anlatılır.

Türk işçileri, her bakımdan geldikleri toplumdan farklı olan bu yeni topluma, çevrelerine başlangıçta duyarsız kalmıştır. Refah seviyelerini yükseltmek için gittikleri ülkede tasarruf gayesiyle kendilerini göz ardı ederler. Alman toplumuyla etkileşime geçmekte son derece yavaş davranan işçiler, uzun yıllar kendi içinde kapalı kalır. Romanlarda görülür ki işçiler ortak ya da benzer amaçlar için bir araya gelmektedir. İşçiler, dönüşte sılada rahat edebilmek için her türlü lüksten uzak, çok çalışıp az harcayarak, sadece asgari yaşam şartlarını sağlayan tasarrufa dayalı bir düzen kurarlar.

İlk yıllarda büyük çoğunluğu Almanca konuşamayan, anlayamayan işçiler en temel ihtiyaçlarına bile ulaşmada sıkıntılar yaşar. İşçiler uyumsuzluk, iletişimsizlik, kültür çatışması gibi birçok sorunu da Almanya'ya beraberlerinde getirir. “Kültür farkı da sık sık işlenen konular arasındadır. Türkiye gibi bir tarım ülkesinden sanayi ülkesine gelen işçiler, kültür şoku yaşarlar. Yüksek binalar, teknik aletler, otomatikten bilet çekme gibi günlük yaşamda karşılaşılan her şey işçilere yabancısıdır ve buna uyum sağlamak onlar açısından oldukça zordur” (Salim, 2011, s. 1)

İşçiler çevreden ve sözlüklerden öğrendikleri birkaç kelimeyle günlük işlerini yürütmeye çalışırlar. Türk işçiler, Türkçe müzik dinleyip, Türk gazetelerini okudukları için ve hem çalışırken hem iş yeri yurtlarında sürekli aynı sosyal ortamı paylaştıkları için Almanca öğrenmeleri zordur. İlerleyen yıllarda da durum pek değişmez ve işçiler Türk gazetelerini okur, sinemada Türk filmlerine gider, gıda maddelerini Türk bakkallarından alır ve Türk lokantalarında yemek yerler. Alman toplumuyla iletişim sınırlı olunca da dil öğrenmek hayli zor olur. Üstelik Türk işçilerin iş koşulları çok ağırdır. İşçiler iş saatleri dışında kalan zamanlarını dinlenerek geçirirler. Dil kursuna gitmek ya da bireysel çabayla Almanca öğrenmek için işçilerin yeterli zamanları yoktur. “Dil kursuna gitmek ister, iş çıkışı kolu kanadı kalkmaz, kendini yatağa zor atarmış. Gücüne güç katar, kurs yeri aramaya heveslenince de yol iz bilmezmiş. Öz ülkelilerinden de bilen çıkmazmış. Bunalır, bir gider gelmeze girer, inip çıkılmaza düşer, bantın başına döner dönmez yine dakikalar artırır, inatla, ısrarla tezgâhın deliğinden kitaba bakarmış.” (Feyzioğlu, 1985, 287, Aktaran: Okuç, 2014, s. 30) Almanca bilmedikleri için büyük sıkıntılarla karşılaşan işçiler dil öğrenmenin gerekliliğini kavrar ve ilerleyen zamanlarda Almanca öğrenmenin yolunu bulur.

İşçilerin iş yerinden ya da Alman resmi dairelerinden gelen resmi mektupları okutmak için tercümana ihtiyacı vardır. Bu iletişim sorununu çözen tercümanlar ya Türkiye’de okulda, kurslarda Almanca öğrenir ya da geldikten sonra Almanya’da dil öğrenerek tercümanlık yapar.

“Siemens’in Gerda adındaki şefi bana, ‘durun bakalım, ne kadar iyi Almanca konuşuyorsunuz! Siemens kadınlar *wonaymının* yeni tercümanı sizsiniz.’ dedi.” (Özdamar; Haliçli Köprü, 2008, s. 102).

Türk işçilerin dil sorunu öyle önemlidir ki sorunu fırsata çevirenler tarafından büyük bir hızla tercüme büroları açılır. Tüm bildirimlerin yazılı olarak yapıldığı Almanya’da işçiler önemli belgeleri okuyup anlayamadıkları için mağduriyetler yaşamaktadır. Bu mağduriyetleri gidermek için de iş yeri tercümanına ya da tercüme bürolarına başvurulur.

“Dördüncü mektup çalıştığı yerden, Ford fabrikasından geliyordu. (...) en iyi iş yarın erkenden mektubu iki sokak ötede, cadde üstündeki ‘Tercüme Bürosuna’ götürmekti.” (Dal, 1976, s. 10)

Almaya'da yaşanan sorunlar arasında barınma şartları da vardır. İş yeri yurtlarında (*heim*) kalan işçilerin banyo, tuvalet ve mutfakları ortaktır, yemeklerini kendileri yapar. Önceleri *heim*'larda diğer işçilerle birlikte kalan işçiler aile birleşimi yoluyla eş ve çocukların gelmesiyle ev kiralama yoluna gider. Ancak bulabildikleri evler hep eski ve bakımsızdır üstelik kiralari da yüksektir. "Türk işçi ailelerinin hemen her şehir ve kasabada belli mahalle ve sokaklarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Genellikle şehir kenarlarında yer alan bu mahalle ve sokaklarda işçilerimizin oturduğu evler eski ve harap olup özel banyo ve heladan yoksundur. Bu durumda işçilerimizin yerli halkla uyum sağlamasını güçleştiren faktörlerden biridir. Türk işçi aileleri kendi aralarında kapalı bir topluluk oluşturmuşlardır." (D.P.T., 1982, s. 12)

Çalışmaya konu olan romanların hepsinde tarif edilen evler aynı özelliktedir; bakımsız, dar, eski, kullanışsız. Özellikle birinci kuşak Türkiyeli göçmenlerde ana-babanın tam gün çalışması nedeniyle ev anahtarının çocuk boynuna asılarak korunması, bir kuşağın "anahtar çocuğu" deyimiyile anılmasına yol açmıştır. Türk işçilerin kiraladıkları evler, Almanlar tarafından pek tercih edilmeyen evlerdir. Üstelik bazı Almanlar aynı sosyal hayatı paylaşmak istemediği için kötü durumda da olsa da evlerini Türk işçilere kiralamak istemez. Bu durum Türklerin zaman içinde gruplaşarak belirli bölgelerde yaşamalarını beraberinde getirir. Berlin'deki Kreuzberg bu duruma çok güzel bir örnektir.

"Yani bizim istediğimiz şey bize sekiz çocuklu aile ziyaretlerinin olmayacağına, balkonda mangal partileri yapmayacağına ve banyo küvetinde koyun kesmeyeceğine söz vermen!' Birden nefesim kesildi. Ne zırvalıyordu bu böyle?" (Kara, 2004, s. 192)

Romanlardaki işçi evlerinin iç koşulları da Türklerin pek alışık olmadığı düzendedir. Onarım isteyen bu eski evler çoğunlukla bir oda bir girişten ibarettir, banyo yoktur ve tuvalet bina içinde ortak kullanım alanıdır. Birçoğunda mutfak da olmayan evlerin bu durumundan özellikle çocuklar olumsuz etkilenir. Özel bir alanı olmayan çocuklar ders çalışma konusunda sıkıntı yaşarlar. "Burası pencereleri yukarı açılan bir çatı katı. Aşevi düdük kadar bir yer. Banyo yok. Babasıyla anasının yattığı odayla aşevi arasına ufacık bir hela konulmuş. Aşevi ile odaların arasındaki dar, ince uzun boşluk güya oturma odası."(Baykurt, 2003, s. 63)

İşçi anne baba, Almanya ile ilgili seçimini kendi yapar ve bir amaç uğruna bu yola çıkar. İşçiler için bu yeni hayat bir seçimken işçi çocukları için mecburiyettir. Anne babalar uzun saatler yorucu işlerde çalışırlar ve çocukların ihtiyaç duyduğu ilgiyi verecek bilgiye de sahip değillerdir.

Romanlarda arada kalmışlık duygusu Almanya'daki ikinci kuşağı temsil eden Türk işçi çocuklarında kendini gösterir. İşçi çocuklarının doğdukları toplumla yaşadıkları yeni toplumun kültürü ve değer yargıları farklıdır. Çocukların dili evde başka, sokakta ve okulda başkadır. Ailesinde ve Türk komşularla, hemşerilerle kurulan ilişkilerde karşılaştığı kültür; okulda ve arkadaş çevresinde gördüğü kültürden farklıdır. Bir taraftaki toplumsal ilişkiler çok rahatken bir taraftaki ilişkilerin belirli ve katı kuralları vardır. Çocuklar, hangi topluma göre davranmaları gerektiğini bilemediklerinden arada kalmışlığı, dışlanmışlığı, aidiyetsizliği yaşarlar. İşçi çocukları, iki kültürlü yeni hayatı kabullenmek zorunda kalırlar.

Çocukların okul hayatında Almanca, evde Türkçe konuşulur. Bazı çocuklar Almanca öğrenemez ve okulda başarısız olur. Özellikle ilk kuşak işçiler çocuklarına eğitimleri ve sosyal hayatları için yardımcı olacak derecede Almanca bilmez. Uzun ve yorucu saatler boyunca çalışan anne babayla paylaşımlar da sınırlıdır. Bu da hem dil hem kültür açısından çatışmayı beraberinde getirir. İki dilli, iki kültürlü yaşam çocukları zorlar. Çocuk, Almanya'ya erken yaşlarda gittiyse ya da Almanya'da doğduysa dil sıkıntısı yaşamaz, uyum sağlaması daha kolaydır.

Türk işçi çocuklarının Almanya'ya uyum sağlamasında eğitimcilerin rolü büyüktür. Okul yönetimi ve öğretmenler tarafından çabaya değer görülmeyen Türk işçi çocukları okuldan kopar, eğitim sisteminin dışında kalır. Diğer yandan Türk işçi çocuklarını önemseyen öğretmenler varsa durum tersi yönde ilerler. Romanlarda her iki durumun örneklerine de rastlanır.

Alman eğitim sisteminde okullar Genel Öğretim Okulları (Grundschule, Hauptschule, Realschule, Gymnasium) ve Meslek Öğretim Okulları olarak ayrılır. Öğrenciler Grundschule'da temel eğitimdeki başarı durumlarına göre bir üst eğitim kurumuna yönlendirilmektedir. Göçün ilk yıllarında dil sorunu işçi çocuklarının okul başarısında ve eğitimlerinde belirleyici bir etmendir. Dil sorununun giderilmesiyle işçi çocuklarının Alman eğitim sistemine uyumu kolaylaşmıştır. Türk öğrencilerin okul başarısı dil öğrenme seviyeleriyle paralel artmıştır.

“Genel Öğretim Okulları

1.Grundschule: Temel eğitimin ilk basamağı olup dört yıl sürelidir. Türkiye’de ilkokulun karşılığıdır.

2.Hauptschule: Grundschule’nin (temel okulun) devamı niteliğindedir. Ülkemizdeki ortaokulların karşılığıdır. Öğrencileri üst öğrenime değil hayata hazırlar. Burayı bitirenler genellikle çıraklık eğitiminden geçer ve meslek edinir.

3.Realschule: Mesleki temel eğitim okuludur. Öğrencilerini genellikle meslek yüksekokuluna hazırlar.

4.Gymnasium: Yükseköğrenime hazırlayan ve olgunluk sınavı ile son bulan lise

Mesleki Öğretim Okulları: Çeşitli dallardan oluşan mesleki öğretim okulları genellikle ortaöğretim okulları ve özellikle Realschule’ler üzerine oturtulmuşlardır.” (D.P.T., 1982, s. 24)

Göçün ilk yıllarında Türk işçi çocukları yaşlarına ve Türkiye’deki eğitim durumlarına bakılmadan Alman eğitimcilerin belirlediği mümkün olan en alt basamaktan eğitim sistemine dâhil edilmiştir. Almanca bilmeden hazırlık sınıfına alınan işçi çocukları, önceleri Alman öğrencilerle birlikte Alman öğretmenlerden eğitim almıştır. Almancayı anadil olarak konuşan çocuklara yönelik hazırlanan eğitim programları Türk işçi çocuklarına uygun değildir. Bir yıllık hazırlık sınıfları birkaç yıl tekrarlatılır. Sonraları çoğunluğu yabancı işçi çocuklardan oluşan hazırlık sınıfları oluşturulur. Bu hazırlık sınıflarının derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi ve öğrencilerin yeterince Almanca öğrenememesi yeni bir ülkeye alışmaya çalışan işçi çocuklarının durumunu daha da zorlaştırır. Temel eğitimde başarı oranı düşük olan işçi çocukları temel eğitimden sonra geçilen çıraklık eğitimi seviyesine ulaşmadan eğitim sisteminin dışına itilir ve bir meslek edinmeden eğitimleri sona erer.

Yeni Konuklar eserinde Türk işçi çocuklarının eğitimi için belirlenen yol bir Alman eğitimcinin gözünden şöyle aktarılır. “Federal Almanya Hükümeti çoğunluğunu Türk işçilerin oluşturduğu gastarbeiter çocuklarını Almanya’ya getirme izni verdiği zaman, sanırım Türk çocuklarının durumundan habersizdi. Ve birdenbire Alman çocukları bir sürü Türk çocuğuyla karşı karşıya kaldılar. Bu Alman öğretmenlerin başa çıkmayı istemedikleri ve başarmayı istekle denemedikleri büyük bir kalabalıktı. Ve Alman yöneticileri de fabrikalara başvurarak, burada işçi olarak

Çalışanlardan meslekleri retmenlik olanları, Türk çocuklarının eğitiminde kullanılmak üzere okullara çağırdı.”(Füruzan, 2012, s. 53)

Almanya’ya işçi olarak giden retmenler Alman eğitimcilerinin talebiyle işçi çocuklarına retmenlik yapmaya başlamıştır. “Almanya’ya gidip işçi olsam, olanak bulunca oradaki Türk çocuklarının retmenliğine gesem, diye düşündü! Tam dokuz yıl Gladbeck’te, Herne’de, Herten’de, Oberaden’de kömür ocaklarında skmde çalıştı. Boş vakitlerinde kursa gitti, Almanca ğrendi. Kömür ocaklarından dört yıl önce kurtuldu. Okul yöneticileri, bunca çocuğun başına Türk retmenler atamayı çözüm saydı. Osman Aydemir tam bu fırsatta, birkaç arkadaşıyla retmenliğe geçti.” (Baykurt, 2002, s. 42)

Türk insanı, Almanya’daki ilk yıllardan itibaren olumsuz durumları, sıkıntılarını paylaşma, yaşadıklarının anlatma ihtiyaı duymuştur. Almancayı yeterince bilmemeleri Almanca anlatmalarını engeller. Bu nedenle özellikle ilk dönem eserleri Türkçedir. “Dil nemli! Ama ona bakarsan, içimizde kimsenin dili yeterli değil. Türk kahvelerine verdik vakitleri. Boş vaktimizin yarısını Almancaya versek, şimdiye profesörleriyle tartışırdık. Çok ayıp ettik.” (Baykurt, 2011, s. 56)

Geçen yıllarla birlikte Türkler Almanca öğrenir ve Almanya’ya çocukken giden veya Almanya’da doğup büyüyen ikinci, nc kuşak Türklerin iyi derecede Almanca öğrenmesiyle dil sorunu ortadan kalkar. Bu kuşaklar hem kendileri Almanca konuşup anlayabilir hem de ilk kuşaktan olan ailelerine *dil köprüsü* olur.

İşçilerin Almanya’da geçirdiği yarım yüzyıldan sonra yaşamları, beklentileri ve algıları değişir. “Alman toplumunun kendilerine anlayışla yaklaşmasını sağlayıcı bir görevi de üstlenen Göçmen Yazını, yalnızca maddi açıdan doyrurulması gereken bir iş gücünün değil, aynı zamanda gelenekleri, görenekleri, bir takım gereksinimleri, giyim ve kuşamlarıyla oldukça değişik kültürlere sahip insanların Almanya’ya geldiği mesajını verir.” (Uyanık, 2003, s. 115) İlerleyen yıllarda taraflar -işçiler ve Alman toplumu- birbirleriyle ilgili çok şey öğrenir. Karşılıklı algı değişikliği toplumsal yaşamı etkilediği gibi edebi eserleri de etkiler. İlk dönem eserlerinde görülen eleştirel üslup ve olumsuz konular sonraki yıllarda yerini çeşitli konulara bırakır.

2.2. ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜ İŞLEYEN YAZARLAR VE ROMANLAR

Bir yandan ağır işlerde çalışan bir yandan da vatan hasreti ve uyum sorunu yaşayan işçiler, yaşadıklarını dile getirip kendini anlatmak istemiştir. Bu durum ilk dönem yazarlarının yazma amacını özetler ve göçmen edebiyatının önünü açar. “Bu yazın bünyesinde çalışmaları olan yazarların çoğunun, yazınsal tür olarak şiirleri, kısa öyküleri, çok az da olsa masal ve romanları benimsedikleri görülür. Genelde yazarların gelmiş oldukları ülkenin sözlü yazın geleneklerine dayanan halk türkülerinden, hikâyelerinden, masallarından, destanlarından ve fıkralarından esinlendikleri söylenebilir.” (Uyanık, 2003, s.117)

Göçün ilk yılları olan 1960'larda yazılan eserlerde göçün tüm süreçleri ve Almanya yaşamı açık, anlaşılır bir dille yazılır. “Amaç, kendilerini Alman yazın çevrelerine kanıtlamaktan çok, yaşantılarını hem Alman/Türk okurlara, hem de kendileriyle aynı durumda olan öbür yabancı işçilere ulaştırmak, içine girdikleri bu yeni dünyayı, kendilerine yabancı olanı yazın yoluyla okurlara aktarmaktır.”(Karakuş, Kuruyazıcı, 2001, s.6). Göçün sürekli yenilenen yapısı gereği hem konular hem de konuların işlenişi yıllar içinde şekil değiştirir. İlk dönem eserlerinde işlenen konular ve üslup yeni kuşak yazarların eserlerinde değişir. Göç ve işçi sorunları yanında artık farklı konular görülmektedir. Almanya, işçi göçü, göçmen konuları Almanca ve Türkçe eserlerde günümüzde de işlenmektedir.

Almanya'ya umut ve emek göçü -öncesi ve sonrasıyla- kimi zaman kurmacayla kimi zaman gerçek hayat öyküleriyle Türk yazınında yerini almıştır. Bugün başlangıçtaki dil sorunundan Almanca eserler veren Türk yazarlar durumuna gelinmiştir. “Bu kuşak Almanya'ya uyum sağlamış ve ilk dönemde olduğundan farklı olarak ‘kültür şoku’ konusunu işlememiştir. (...) Yeni kuşak birinci kuşaktan farklı olarak en büyük sorunu olan ‘dil sorununu’ çözmüş ve kendisini daha iyi ifade edebilmiştir.”(Zengin, 2010, 538)

Göçmen edebiyatı yazarları konusunda kapsamlı bir araştırma yapan Hikmet Asutay, işçi göçünü işleyen yazarlar konusunda önemli bir kaynak olan Göçmen Edebiyatı eserinde yazarları yaş gruplarına ve konu sınıflamasına göre üç kuşak olarak ayırır. (Asutay, 2017, 681) Yıllar kesin olarak belirtilmese de yazarlar ilk kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak yazarları olarak gruplandırılır. Yazarlar arasında bu gruplamanın yapılmasında eserin yazılış tarihinin, işlenen konunun ve üslubun etkisi

söz konusudur. İlk kuşak yazarları eser vermeye devam ederek hem ikinci kuşak içinde yer alır hem de ikinci kuşak yazarlara öncülük ve rehberlik ederler. İlk kuşak yazarları ile ikinci ve üçüncü kuşak yazarlarının Almanya'ya gidiş nedenleri de farklıdır. İkinci ve üçüncü kuşak yazarları, Almanya'da okula gider ve iyi derecede Almanca öğrenir. İlk kuşak yazarlarının konuları vatan hasreti, iş ve yaşam şartlarının zorluğu, Almanya'ya gidiş ve dönüş öyküleri, geride kalanlar gibi konularla sınırlıdır. İkinci ve üçüncü kuşak yazarlarının konuları ise giderek çeşitlenir.

Bu çalışmada Göçmen Edebiyatını oluşturan başlıca yazarlar belirlenirken Nilüfer Kuruyazıcı, Mahmut Karakuş'un "Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler", Yücel Feyzioğlu'nun "Göçün 47. Yılında Türk Edebiyatının Ulaştığı Aşama", Hikmet Asutay'un "Göçmen Edebiyatı", Hikmet Asutay, Tuğba Çarıkçı'nın "Göçün Ellinci Yılında Almanya'da Yükselen Değer: Türk-Alman Göçmen Yazını", Hikmet Asutay, Sema Çelikten'in "Birinci Kuşak Göçmen Yazınına Bekir Yıldız'ın "Alman Ekmeği" Açısından Bakış", Milazım Koçtürk'ün "Almanya'ya Göçün Tarihi", Hüseyin Şimşek'in "Edebiyatın Göçmenleri veya Göçmen Edebiyatı", Halil Gülel'in "Göçün 50. Yılı ve Almanya'daki Türk Edebiyatı", Mevlüt Asar'ın "Almanya'ya Göçün Edebiyata Yansımaları", Erkan Zengin'in "Türk-Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar", Mehmet Salim'in "Almanya'da Göçmen Edebiyatı" çalışmalarından yola çıkılmıştır. Bu çalışmalarda Göçmen Edebiyatında yer alan isimler olarak belirtilen yazarlar arasından Türk işçisinin Almanya yolculuğunu romanlarına konu eden yazarlar seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Birinci kuşak yazarları, ilk kuşak işçilerin yaşadığı sıkıntıları konu edinen eserleriyle göçmen edebiyatının öncüsü olur. "İlk kuşak yazarlar, kendi sorunlarını en iyi şekilde dile getirebilen nesri seçti. Böylece onların ana konularını, Alman toplumunda karşılaştıkları her türden güçlükler, çektikleri acılar, yabancı dil sorunu, vatan hasreti, yalnızlık, uyumsuzluk, topluma uyum, toplumdaki dışlanma ve bunların beraberinde getirdiği sorunlar oluşturmuştur. Aşırı bir duyarlılıkla karmaşık iç dünyalarını günlük yaşamdan kesitlerle yansıtmaya çalışmışlardır."(Zengin, 2000:103-104). İlk kuşak yazarları Bekir Yıldız, Fethi Savaşçı, Yüksel Pazarkaya, Aras Ören, Nevzat Üstün, Fakir Baykurt, Güney Dal, Habib Bektaş, Abbas Sayar, Füzünan, Dursun Akçam, Necati Tosuner ve Kemal Yalçın'dır.

Birinci kuşak yazarlar ikinci kuşağın yetişmesinde rol oynamıştır. Yazarları kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da ilk kuşaktan farklı olarak ikinci kuşak yazarları iki dili de kullanır. Yaşadıkları iki dilli ve iki kültürlü hayat eserlerine konu ve biçim çeşitliliği olarak yansımıştır. İkinci vatan kavramı da bu kuşak yazarlarında değişikliğe uğrar. İlk kuşak yazarları Türkçe ve nesir türünde yazar. İkinci kuşak Türkçenin yanında Almanca ve nesrin yanında şiir türünde eserler de verir. İkinci kuşak yazarları Habib Bektaş, Şinasi Dikmen, Renan Demirkan, Yaşar Miraç, Fethi Savaşçı, Yücel Feyzioğlu, Aysel Özakın ve Fakir Baykurt gibi yazar ve şairlerdir.

Üçüncü kuşak yazarlar Almanya'ya göç eden birinci kuşak Türklerin Almanca yazan çocukları ve torunlarıdır. Üçüncü kuşak yazarlarından Türkçe yazan Osman Engin, Dilek Zaptçioğlu, Salih Omurcak, Murat Karaaslan, Alev Coşkun, Hasibe Sönmez'dir. Üçüncü kuşakta her iki dili de kullananların yanı sıra Almandada kendini daha iyi ifade ettiğini söyleyen yazarlar bulunur. Eserlerini Almanca yazanlar Emine Sevgi Özdamar, Alev Tekinay, Akif Pirinçci, Saliha Scheinhardt, Zafer Şenocak, Nevfel Cumart, Zehra Çırak, Levent Aktoprak, Şinasi Dikmen, Feridun Zaimoğlu, Hatice Akyün, Selim Özdoğan, Serdar Somuncu, Yade Kara olarak sıralanabilir. Yade Kara 2003'te Almanca yazdığı *Selam Berlin* romanıyla 2004'te Yılın En İyi Almanca Romanı ödülünü, Renan Demirkan 1990'da eleştirmenlerin verdiği Adolf-Grimme Ödülü'nü kazanır. Çalışmada romanları incelenen yazarlardan kimi Türkiye'de kimi Almanya'da yaşar. Yazarlar arasında Türkiye'den işçi olarak Almanya'ya giden, ailesinin göçü sonucunda Almanya'da doğan veya büyüyen göçü bizzat yaşayanlar vardır. Bu yazarlar Türk işçi göçünü yaşayarak romanlarına yansıtır. Kimi yazarlarsa göçü yaşayarak değil araştırarak, gözlemleyerek aktarmıştır.

Bekir Yıldız Almanya'da matbaa makinaları fabrikasında dört yıl çalışır, Almanya'dan bir matbaa baskı makinası alır ve İstanbul'da Asya Basımevini kurar. Almanya'daki bireysel işçilik sürecini ve diğer Türk işçilerin hayatlarından gözlemlerini, Alman toplumu ile yaşanan çatışma ve uyumsuzluklarını Türkler Almanya'da eserinde bir işçi sesi olarak aktarmıştır.

Abbas Sayar eserlerinde Orta Anadolu insanını anlatır. Yazar Almanya'ya işçi olarak gitmez ama memleketi Yozgat Köy Kalkınma Kooperatifleri bölgesidir ve çevresinde Almanya işçisi çok insan vardır. Almanya'ya gidenlerin ardında kalanları anlatması yönüyle işçi göçüne farklı açıdan bakar.

Adalet Ağaoğlu çeşitli türlerdeki eserlerinde bireysel ve toplumsal sorunlara, evrensel konulara yer verir. Almanya işçi göçüne yolculuk metaforuyla bakar ve Anadolu insanının ekonomik kaygılarla çıktığı yolculukta kendine yabancılaşmasını anlatır. Eserleri Almanca, Slovakça, İngilizce, Hollandaca ve Bulgarcaya çevrilir.

Güney Dal 1972’de Almanya’ya giderek fabrikada işçi olur ve işçi göçünün içinde yer alır. Eserlerinde Almanya’da yaşayan Türk işçilerin sorunlarını bizzat deneyimleriyle yansıtır. 68 kuşağı öğrencilerinden olan yazar Almanya’ya gidişini bir sürgün olarak değerlendirir. Türk işçilerinin hayatlarına bakışında sömürü, yabancılaşma, ezilme, uyumsuzluk konuları hâkimdir.

Necati Tosuner 1974’te Almanya’ya gider, iki yıl kaldıktan sonra döner ve Derinlik Yayınlarını kurar. Çocukken geçirdiği hastalık sonrası kambur kalan yazar toplumsal konulara kendi gerçekliğinden yola çıkarak gerçekçi yaklaşır. Eserlerinde yaşadıklarını, acılarını, isyanlarını ve Almanya’da kaldığı sürede yaşadıklarını anlatır.

Gülten Dayıoğlu yurtdışındaki işçi çocuklarının eğitim sorunlarını, Türk eğitim sisteminin eksiklerini ve işçi çocuklarının yaşadığı ikilemi aktarır. Eğitim-öğretim konusunda çok sayıda çalışması olan yazar işçi göçüne çocuk gözünden bakar.

Fakir Baykurt 1979’da Almanya’ya giderek Türk işçilerin yoğun olarak yaşadığı Duisburg’a yerleşmiştir. Türk işçi çocuklarına öğretmenlik yapar. Ölümüne kadar yirmi yılını geçirdiği Almanya’da işçilerin hayatlarına tanıklık etmiştir. Eserlerinde işçi sorunlarını, işçilerin aile yaşamlarını çeşitli yönleriyle anlatır. Baykurt Almanya’daki Türk işçileri izleyerek, onlarla konuşarak edindiği bilgileri *Duisburg Üçlemesi*’nde ayrıntılarıyla aktarır.

Hasan Kayıhan 70’li yılların başında bir gurbet işçisi olarak Almanya’ya gitmiştir ve orada yaşamaktadır. Almanya’da yaşayan Türk çocuklarının anadilde eğitimleri için çalışmalar yapan yazar gördüklerini, yaşadıklarını aktarmaktadır.

Fethi Savaşçı zorunluluktan ortaokulu bırakarak erken yaşta işçi olmuştur. Çeşitli işlerde çalışır ve ilerleyen yıllarda işçilik hayatından gazeteciliğe, yazarlığa geçer. 1965’te Almanya’ya işçi olarak gider ve dönmeyip tüm yaşamını Almanya’da geçirir. Eserlerinde gurbetçilik, işçilerin sıkıntıları konularına yer vermiştir.

Füruzan 1975’te davetli olarak Almanya’ya gider ve Türk işçilerle röportajlar yapar. Eserlerinde gurbet kavramını özellikle kadın ve çocuklar açısından

değerlendirir. Göç ve göçmen olgusunu iki yönlü araştırıp aktarır. İşçilerin umutları, sorunları, beklentileri, önyargıları eserlerin merkezindedir.

Renan Demirkan 1962'de ailesiyle birlikte Türk işçi çocuğu olarak Almanya'ya gider. Eğitimini Almanya'da tamamlar ve eserlerinde iki kültürü, işçi çocuğu olmayı, sanatçılığı Almanca yazarak aktarır.

Yücel Feyzioğlu 1972'de Almanya'ya göçmüştür. Almanya'da Goethe Enstitüsünde dil eğitimi gören yazar uzun yıllar Almanya'da Türk işçi çocuklarına öğretmenlik yapmıştır. Eserlerinde Türk masal geleneğini sürdürür. Göç, uyum, işçi çocukları konularını ve işçilerin çalışma koşullarını görerek anlatır.

Yade Kara Berlin'de büyür ve halen Berlin'de yaşamaktadır. Almanca yazdığı romanında kimlik arayışı, arada kalmışlık, kültür farkı kavramlarına içeriden bir göz olarak bakar.

Emine Sevgi Özdamar 1965'te işçi olarak Almanya'ya gitmiştir. İki yıl çalışıp İstanbul'a döner, tiyatro eğitimi alır. 1970'te tekrar Almanya'ya gider ve tiyatrocusu olarak çalışır. Yazar Türk insanını Almanca anlatır ve tüm eserleri Almanca yayınlanır. Anadili Almanca olmayan bir yazar olarak Almancayı zenginleştiren yazarlara verilen bir ödül almıştır. Eserlerinde Berlin duvarının iki tarafını da aktarır.

Osman Çeviksoy 1981-1987 yılları arasında Almanya'da Türk işçi çocuklarına Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Eserlerinde anılarından yola çıkar ve öğretmenliği sürecinde gördüklerini, Türk işçi çocuklarının dünyasını yansıtır.

İbrahim Örs Almanya'ya Türk işçi çocuklarının gözünden bakar. Gurbette çocuk olmayı, arada kalmayı, yalnızlığı anlatır.

Sacettin Mert 1969'da Almanya'ya işçi olarak gitmiştir. Almanya'da ağır işlerde çalışarak geçen yirmi iki yılın sonunda emekli olur. Almanya ve Türkiye arasında geçen kırk yılını işçi gözüyle, anı niteliğinde yazar.

Menekşe Toprak eserlerinde Almanya'ya göçün farklı yönlerini ele almaktadır. Kendi de ki kültürle büyüyen bir işçi çocuğu olan yazar, işçi çocuklarının dünyasını başarıyla aktarır.

Habib Bektaş 1982'de Almanya'ya işçi olarak gider. Eserlerinde kendisinin ve etrafındaki işçilerin hayatlarını, sıkıntılarını, öteki olmayı anlatır. Yazarın Türk işçilerin yanında Almanya'daki diğer yabancı işçilerin sıkıntılarını da aktardığı eserleri

çevrilerek Almanya, Brezilya ve Yunanistan'da yayınlanır. 2005'te Yüksel Pazarkaya ile Almanya'da Sardes Yayınevini kurarak Türk yazarların eserlerini yayınlarlar.

Yüksel Pazarkaya 1958'de Almanya'ya üniversite eğitimi için gider ve Almancayı üniversitede öğrenir. Almanya'yı farklı açılardan tanıma ve iki kültürü karşılaştırma fırsatı bulur. Türk işçilerin çalışma hayatları hakkında araştırmalar yapar. "Edebiyat edebiyattır" adlı yazısında da kendisinin bir misafir işçi olmadığını belirtir.

Aras Ören 1969'da Batı Berlin'e göç etmiştir ve halen Almanya'da yaşamaktadır. Almanya'da yaşarken Türk işçilerinin göç süreçlerine tanıklık eden yazarlardandır. Eserlerinde yabancı olmak, kimlik sorunu, dilsizlik gibi konuları işler ve eserlerinin çoğu Almancaya çevrilmiştir.

Almanya işçi göçünü konu edinen romanların yazımı Bekir Yıldız'ın *Türkler Almanya'da* (1966) romanıyla başlamaktadır. İşçi göçünü işleyen romanları konu açısından üç döneme ayırmak mümkündür. Göçün ilk yıllarında romanlarda şikâyet ve özlem varken, ilerleyen yıllarda arada kalmışlık öne çıkar. Son dönem romanlarında konu çeşitliliği vardır. Romanlardaki dönemsellik konu ve üslup farklılıkları, yazarları da ilk kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak olarak gruplandırmayı sağlar.

İşçi göçünün ilk dönemlerinde yazılan romanlarda yazım dili Türkçedir. 60'lı yıllarda verilen eserler 1966'da yayımlanan *Rüzgâr Selami Almanya'da* ve *Türkler Almanya'da* romanlarıyla sınırlıyken 70'li ve 80'li yıllarda roman sayısının giderek artması dikkat çeker. Bu duruma işçilerin Almanya'ya alışma sürecinin neden olduğu söylenebilir. 90'lı yıllarda Türkçenin yanında Almanya'da doğan ya da büyüyen ikinci kuşak yazarlarından Almanca yazma eğiliminde olanlar da görülür. 2000'li yıllardan sonra üçüncü kuşak yazarlar arasında tamamen Almanca yazan yazarlar yer alır.

Bu çalışmada incelenen romanlar Türkçe yazılanlar ve Almanca yazılıp Türkçeye çevirisi yapılan romanlardır. Almanca yazılıp Türkçeye çevirisi yapılmış olan eserlerden ilki Renan Demirkan'ın *Üç Şekerli Demli Çay* romanıdır. İlk baskısı 1991'de Köln'de Almanca yapılan ve aynı yıl Türkçeye çevrilen eserin orijinal ismi "Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker"dir. Emine Sevgi Özdamar'ın Almanya'da 1992'de "Die Brüche Vom Goldenen Horn" adıyla yayımlanan romanı Türkçeye *Haliçli Köprü* adıyla çevrilmiştir. Almanca yazan yazarlardan Yade Kara'nın ilk romanı olan *Selam Berlin* 2003'te Almanca yayınlanır. 2004 En iyi Almanca Kitap Ödülünü alan eser 2004'te Türkçeye çevrilir.

Çalışmada incelenen romanlar ilk basım yılı esas alınarak sıralanmaktadır. Roman özetlerinde ve romanlardan alıntılarda inceleme sırasında eserin hangi basımının kullanıldığı belirtilmektedir. Bu çalışmada incelenen romanlar şunlardır:

Bekir Yıldız - Türkler Almanya'da (1966)

Abbas Sayar - Dik Bayır (1974)

Adalet Ağaoğlu - Fikrimin İnce Gülü (1976)

Güney Dal - İş Sürgünleri (1976)

Necati Tosuner - Sancı.. Sancı... (1977)

Gülten Dayıoğlu - Yurdumu Özledim (1977)

Güney Dal - E-5 (1979)

Fakir Baykurt - Yüksek Fırımlar (1983)

Hasan Kayıhan - Gurbet Ölümleri (1983)

Fakir Baykurt - Koca Ren (1986)

Fethi Savaşçı - Almanlar Bizi Sevmedi (1986)

Füruzan - Berlin'in Nar Çiçeği (1988)

Habib Bektaş - Hamriyanım (1989)

Renan Demirkan - Üç Şekerli Demli Çay (1991)

Fakir Baykurt - Yarım Ekmek (1998)

Yücel Feyzioğlu - Anarbay (2000)

Yade Kara - Selam Berlin (2004)

Emine Sevgi Özdamar - Haliçli Köprü (2008)

Osman Çeviksoy - Ömrümüz Gurbet (2008)

İbrahim Örs - Almanya Öyküsü (2010)

Sacettin Mert - Köyüm, Yurdum ve Almanya (2010)

Menekşe Toprak - Temmuz Çocukları (2011)

Güney Dal - Fabrikada Bir Saraylı (2016)

2.2.1. Türkler Almanya’da

Bekir Yıldız *Türkler Almanya’da* romanında matbaa işçisi olarak Almanya’da geçirdiği dört yılını anlatır. *Türkler Almanya’da* romanının ilk baskısı 1966’da Bilmen Basımevinde yapılmıştır. Yazar *Türkler Almanya’da* romanının dizgisini ve baskısını kendisi yapmıştır. Eser, Türk işçilerinin Almanya’daki hayatlarını anlatan romanlar açısından bir ilk niteliği taşıması açısından önemlidir. Çalışmada romanın Everest Yayınları tarafından 2012’de yayımlanan baskısı kullanılır.

Kitabın başlığının altında “Almanya’da Yaşanmış Dört Yılın Romanı” alt bilgisi yer alır. Yazar 1962-1966 yılları arasında Almanya Heidelberg Matbaa Makineleri Fabrikası’nın montaj bölümünde dört yıl çalışmıştır. Matbaa makinesi olarak yurda dönünce, Almanya’da yaşadıklarını, gördüklerini anlattığı *Türkler Almanya’da* romanı 6 bölüm ve 194 sayfadan oluşur. Birinci bölüm, roman kahramanı Yüce’nin trenle Almanya’ya gidişiyle başlar. Tren yolculuğunda yolcular, geçilen duraklar, gümrük kontrolleri, yol arkadaşları ayrıntılarla anlatılır. Yüce’nin hem yol arkadaşı hem de iş arkadaşı olan Nihat ve Recep’ten ilerleyen bölümlerde de sıkça bahsedilmektedir. Tren batıya doğru gittikçe değişen ülke ve insan manzaraları Yüce’nin gözünden yansıtılır. Tren Almanya’ya vardığıktan sonra iş yerlerine ulaşım, işçi yurdu, fabrika ve iş şartları bu bölümde aktarılır. İkinci bölümde Türk işçilerin Almanya’daki iş düzenine alışmaları, yaşadıkları zorluklar ve bir Türk işçisinin ölümüyle yaşananlar anlatılır. Üçüncü bölümde Yüce’nin bir Alman kadınla arkadaşlığı, eşinin çalışmak için çocuklarla birlikte Almanya’ya gelişi, Yüce’nin ailesiyle yaşamak için ev kiralaması, eşinin iş bulması ve çocukların kreşe başlaması yer alır. Dördüncü bölümde Yüce’nin eşinin pasaportundaki eksik bir mühür nedeniyle Türkiye’ye gidişleri ve yolculukta tanıştığı Alman Henning’le Türkiye-Almanya karşılaştırmaları, beşinci bölümde Türkiye’de geçen günler ve Almanya’ya dönüş; altıncı bölümde iki Türk kadın işçinin yaşamlarından örnekler verilir. Roman Yüce’nin matbaa makinasını alıp, ailesiyle Türkiye’ye dönüşüyle sonlanır. Romanın tüm bölümlerinde olaylar yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılmıştır.

Romanda çeşitli mekânlar kullanılmıştır. Trenler romanda en çok yer verilen mekânlardan biridir. Fabrika, işçi yurtları, eğlence yerleri de diğer mekânlardır. İş yeri yurtlarındaki hayat şartları işçilerin barınma mekânları, fabrikadaki bantlar da iş mekânları hakkında bilgi verir.

Roman kahramanı Yüce, evli ve iki çocuk babasıdır. İstanbul'da bir matbaada dizgici olarak çalışır ancak kazandığı para geçimlerini sağlamakta yetersizdir. Almanya'ya işçi olarak giden Yüce, trene biner binmez Türk işçilerini gözlemlemeye başlar. Almanya'da bir yıl yalnız çalıştıktan sonra eşi ve iki çocuğu da Almanya'ya gelir. Türk işçilerin hayatındaki başka sıkıntılarla; yüksek kiralı ev ve çocukların kreşe bırakılması sorunlarıyla karşı karşıya kalan aile bu düzene ayak uydurur. Yüce, İstanbul'dan arkadaşı olan Nihat'la trende ve fabrikada beraberdir. Nihat Türk gümrüğünden para kaçıarak Yüce'nin gözünde ilk yanlışını yapar. İlerleyen zamanlarda Nihat iş arkadaşının karısına taciz suçundan karakola düşer ve tüm Türk işçilerine karşı Alman ev sahiplerinin tavrının olumsuz olmasına neden olur. Nihat gümrükten kaçırdığı parayla bir Alman otomobili alarak yurda döner. Bir başka Türk işçi Recep, Elazığ'ın köyündendir ve ülkesinde şehir hayatını görmeden gurbete gelir. Önce Alman kadınlarına sonra da araba sevdasına tutulan Recep, bu uğurda canından olur. Yüce'nin karısının iş arkadaşı olan iki kadın işçi Sevim ve Ayşe başka örneklerdir. Sevim bir Türk tarafından evlilik vaadiyle kandırılıp ortada bırakılınca namusunu temizlemek düşüncesiyle bir Alman'la evlenir. Ayşe, içki içip kumar oynayan ve kendisine kötü muamele eden kocasından boşanmak istediği için kocası tarafından sokakta bıçaklanarak öldürülür. Yüce'nin fabrikasındaki en yaşlı işçi olan Osman Bey ise parası daha çok diye geçtiği zehirli gazlarla çalışılan yeni işinde hayatını kaybeder. Cenazesi Alman kanunları nedeniyle yakınlarının gelmesi beklenmeden üçüncü gün Alman mezarlığına defnedilir.

Yüce'nin eleştirdiği konulardan biri de işçilerin zorlukla kazandıkları paralarını hayati ihtiyaçlar olmamasına rağmen teyp, radyo, traş makinesi, naylon kıyafetler gibi eşyalara harcayarak yine Almanya'da bırakmasıdır. Bir başka gereksiz harcama ise Alman arabalarıdır. Ehliyeti olan tüm birikimini arabaya yatırmış, ehliyeti olmayan da ehliyet edinmeye çabalamaktadır. Almanlar vergi ve yakıt masrafı nedeniyle küçük araba tercih ederken Türk işçiler büyük motorlu araçlar edinir. Üstelik dövizlerini ülkelerinde işçi dövizini kuruyla devlete değil iki-üç kuruş fark için Almanya'da export denen kişilere bozdururlar. Ülkesine, ekonomisine sahip çıkmayan işçilere Yüce için için kızar. Almanya'da ilk yıl Yüce tek başına sonraki üç yılda eşiyle birlikte çalışıp, tasarruf ederek para biriktirir. Zorluklarla geçen dört yılın ardından Yüce geliş amacını unutmaz, çeşitli sevdalara kapılmadan matbaa makinası alarak ülkesine dönüş hazırlığına başlar.

Türkler Almanya'da romanı yazarın Almanya'da işçi olarak geçirdiği yıllardaki deneyimlerini aktarması yönüyle önemlidir. Tren yolculuğu, ağır iş şartları, işçi yurtları, gümrük ve kaçakçılık konuları, işçi çocukları gibi işçi göçünün çeşitli yönlerine ayrıntılarla yer verilir. Fabrikalardaki makinalar gibi çalışmaya zorunlu olarak alışan işçiler, ağır iş ve yaşam koşulları, Alman toplumunun farklı eğlence hayatı, zorlukla kazanılan ama plansızca harcanan vakit ve paralar, yalın bir dil ve gerçekçi bir anlatımla aktarılır.

2.2.2. Dik Bayır

Abbas Sayar *Dik Bayır* romanında köy kooperatifi yoluyla Almanya'ya giden işçilerin gidiş sürecini ve gidenlerin ardında kalanları anlatmaktadır. *Dik Bayır*'ın ilk baskısı 1974 yılında Cem Yayınevi tarafından yapılır. Çalışmada romanın Ötüken yayınlardan çıkan 2002 baskısı kullanılmıştır.

Yazar kitabın başına el yazısıyla düştüğü notta romanın gerçek olayları aktardığını belirtmektedir. 51 bölüm ve 307 sayfadan oluşan romanda, olaylar ilk 4 bölümde yazarın ağzından anlatıcı/kahraman olarak aktarılır. Yazar birinci bölümde 17. Yüzyıl Celali İsyanlarını ve Salur boyundan insanların isyanlar sırasında yurtlarından göçüp Beydiyar köyüne nasıl gelip yerleştiğini; ikinci bölümde 10 yaşlarında olduğunu belirtip 1933 yılını vererek o yıl ve ertesi yıla kadar her yaz gittiği Beydiyar köyünü ve yaz boyu neler yaptığını ailesinin ortakçısı Ali Çavuş'un ağzından anlatır. On beş yıl sonra (1948) yeni kurulan bir partiye ocak başkanı bulmak için Beydiyar köyüne gidişini üçüncü bölümde, aradan geçen 18 yıldan sonra 1968'de Beydiyar köyünden Müslim Ağa ve oğlunun Almanya'ya işçilik için kendine ricacı olarak gelişini tek sayfalık dördüncü bölümde verir. İlk dört bölümdeki kahraman anlatıcıdan Nail Efendi olarak bahsedilir. Beşinci bölümde Müslim Ağa ve Raşit'in hayatı anlatılmaya başlanır ve bu bölümde olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır. Beşinci bölüm romanın sonuna kadar devam eder.

Mekân Beydiyar Köyüdür. Romanda Beydiyar olarak verilen köy gerçekte Yozgat'ın Seydiyar köyüdür. Bu bilgiyi yazar, "Abbas Sayar'ın Anılarından II" başlıklı yayımlanmamış yazılarında sekiz on yaşlarındayken, babasının yazları Yerköy'den gelip bir yaylı tutarak ailesini iki ortakçısının bulunduğu Seydiyar köyüne götürdüğünü belirterek verir. 17. yüzyılda köyün kuruluşunun anlatımından itibaren

bağlarıyla, yollarıyla, evleriyle ayrıntılı anlatılan köy zihinlerde can bulur. Raşit'in evi, Halime'nin dayısının ve annesinin evi de ayrıntılarıyla anlatılır. *Dik Bayır*'da anlatılanların geçtiği yörede kullanılan sözcüklere, deyimlere ve atasözlerine sıkça yer verilir. Roman köy kooperatifinin kurulup Raşit'in Almanya'ya gitmesi ve yıllık izine gelmesine kadar geçen yaklaşık 1,5 yıllık zaman aralığında yaşanan olayları anlatır.

İşçi göçüne geride kalanlar açısından bakan romanda Raşit, Yozgat'ın Beydiyar Köyünde anne babası, kardeşleri, eşi ve çocuğuyla aynı evde geniş aile olarak yaşamaktadır. Tüm ailenin yıl boyu emeği, umudu hasatta kalkacak ürüne bağlıdır. Eğer hasat kötü olursa bankaya borçlanılır. Köyde Almanya fikri ortaya atılınca verimli tarlalar ve traktör almaya yetecek parayı kazanabilmek için Raşit de Almanya'ya gitmek ister. Kendisi de Almanya'ya işçi olmak isteyen Gani Köy Kalkınma Kooperatifi kurulumuna öncülük edip kooperatife başkan olur. Raşit de kooperatif üyeleri arasındadır ve tuğla fabrikası inşaatının %15lik kısmı bitince verilen 20 kişilik kontenjan kurasında birinci sırayı çeker. Raşit Almanya'ya gittikten sonra roman Müslim Ağa'nın, Raşit'in ve Halime'nin mektupları üzerinden ilerler.

Almanya'da çalıştığı bir yıllık süre sonunda Raşit'in yıllık izin hakkı doğar. Nisan ayında izne gelecek ve samimi arkadaşı Kerim'i kız kardeşine görücü olarak beraberinde getirecektir. Mektuplarda konuşularak söz kesilir ve Müslim Ağa Elif'in köyden sözlüsü olan Sakarların Celal'le olan sözünü bozar. Kerim Raşit'in kız kardeşi Elif'in başlık parası için önden beş bin lira yollar. Raşit ve Kerim nisan ayında köye izine gelirler. Onlar yoldayken Elif'in askerdeki eski sözlüsü Celal olanları öğrenip askerden kaçar. Celal köye gelip Elif'i kaçıır, Elif'in ağabeyi Cevat'ı yaralar ve Elif'e tecavüz eder. Raşit Almanya'dayken karısı Halime de dayısının oğlu Mahmut'un tecavüzüne uğrar ve gebe kalır. Annesine durumunu anlatır ve çocuğu düşürmek için yaptıkları Halime'yi hastalandırır. Raşit köye geldiğinde gerçek hastalık nedenini bilmeden Halime'yi hastaneye götürürken Halime yolda ölür. Raşit yaşananlardan sonra Celal'i öldürüp hapse girince Almanya onun için biter. Ancak Raşit'in kız kardeşi Elif için Almanya yolu açılır. Roman, Kerim ve Elif'in Almanya'ya doğru yola çıkışının anlatımıyla sona ermektedir.

Dik Bayır'da Almanya işçi göçünün farklı bir yönü ele alınır. İşçi göçünü anlatan romanlarda genellikle işçilerin yaşadıkları anlatılır. Bu roman ise işçilerin ardında kalanların hayatlarını ayrıntılarla vererek işçi göçüne gidenler değil kalanlar yönünden dikkat çeker.

2.2.3. Fikrimin İnce Gülü

Adalet Ağaoğlu'nun *Fikrimin İnce Gülü* romanı adını romanın kahramanı Bayram'a sevgilisi Kezban'ın hediye ettiği plaktan almaktadır. *Fikrimin İnce Gülü*'nün ilk baskısı Remzi Kitabevi tarafından 1976'da yayımlanmıştır. Çalışmada romanın Everest Yayınları'ndan çıkan 2015 baskısı kullanılmıştır.

308 sayfa ve "Giriş, 1 Numaralı Devlet Yolu, Yalova Vapuru, 40 Numaralı Yoldan Öteye, Daha Öteye ve Kavşak" başlıklı altı bölümden oluşan romanda Bayram'ın düşünceleri bilinç akışı tekniğiyle, olaylar da tanrısal bakış açısı/hâkim anlatıcıyla aktarılır.

Roman Bayram'ın Kapıkule'den girişiyle başlayan köyü Ballıhisar'a gidiş yolculuğunu anlatır. Aslında bu yolculuk aynı zamanda Bayram'ın iç yolculuğudur. Yol boyunca Bayram, geçmişini, yaptığı seçimleri düşünür ve yolun sonunda Mercedes'e sahip olarak köye varmasının her şeyi değiştireceğine inanır. Ama yol bittiğinde hiçbir şey beklediği gibi olmayınca büyük yıkım yaşar.

Bayram Ünal köyünde çobanlık, Polatlı'da minibüs yardımcılığı yapmış ve Ankara'da Temizel Oto'da çalışmıştır. Araba almak için para biriktirir ama tamirhanede geçirdiği kaza sonrası tüm parasını tedavi için harcar. Tedaviden sonra yüzünde bir yara izi kalır. Bayram yara izinden utanmaktadır ama köydeki sevgilisi Kezban, Ankara'da onu ziyaret edip yara izinin yakıştığını söyleyince fikri değişir. Kezban evlenmek için uzun zaman Bayram'ı bekler, Bayram'ın önceliği ise araba almaktır. Araba almak için gereken parayı Almanya'da daha kısa zamanda kazanabileceğini düşünür. Almanya'ya işçi olmak için köyündeki köy kooperatifine yazılarak Almanya sırasına girer. Köyden Almanya sırası gelen İbrahim, işlemler için Ankara'ya geldiğinde köylüsü Bayram'ı Temizel Oto'da ziyaret eder. Bayram, işlemler sırasında hile ve rüşvetle İbrahim'in sırasını alır ve Almanya'ya gider. Bayram'ın en büyük hayali çocukluğunda köy meydanında gördüğü Mercedes gibi bir arabaya sahip olmaktır. Bu hayal uğruna sevgilisini, köylük yerde onu büyük fedakârlıklarla büyüten amcasını geride bırakır, arkadaşının hakkını çalar ve Almanya'ya işçi olur. Almanya'da kişisel harcamalarından fedakârlık yaparak biriktirdiği tüm parasını 1975 model (sıfır) bir Mercedes 230'a yatırır. Bayram'a göre onu küçümseyen herkes Mercedes'ini görünce fikrini değiştirecektir. Bayram

arabasının herkese kendini ispatlamasını sağlayacağına ve kimsesizliğini, yüzündeki yara izini unutturacağına inanmaktadır.

Bayram'ın hayatını değiştireceğine inandığı arabası yol boyunca çeşitli hasarlar alır. Edirne'de arabanın yıldızı çalınıp stop lambası kırılır, arka tampon ezilir, Bayram sinirle tekme atınca kaportaya hasar verir. Yalova vapurunda tanışıp arabasına aldığı Ayfer, kapıyı hızla açınca diğer arabaya sürtüp çizer, vapurdan inerken arabanın altı zemine takılır ve susturucu hasar görür. Gemlik'te asfalt çalışmalarında ön cam çatlar ve Bayram her darbeye biraz daha umudunu kaybeder. Son olarak yoldan çıkıp şarampolden tarlaya uçar. Yolda Almanya'dan işçi arkadaşı Veli ve ailesinin kaza yaptığını görür ama yine de yoluna devam eder. Ballıhisar'a vardığında köyün girişinde komşu köyün çobanıyla karşılaşır. Çoban Bayram'a amcasının öldüğünü, İbrahim'in Bayram'ın yaptıklarını öğrendiğini ve Kezban'a anlattığını, Kezban'ın da Beyşehirli balıkçıyla evlendiğini söyler. Bayram'ın kendince helalleşmek istediği İbrahim köyden taşınmıştır. Evlenip alıp götürmek istediği Kezban, başkasıyla evlenip Beyşehir'e gitmiş, kendini büyüten amcası Bayram yetişmeden ölmüştür. Bayram tüm bunları öğrendikten sonra köye gitmekten vazgeçip köyün girişinden geri döner. Ama bu yeni yolda onu bekleyen hiç kimse yoktur.

Adalet Ağaoğlu romanında Bayram'ın üzerinden yalnızlık, hayat mücadelesi, ihanet, umut, kaybediş kavramlarını gerçekçi bir anlatımla verir. Bayram'ın yolculuğu Almanya'ya giden işçilerin umut yolculuğunun sembolik bir örneğidir.

2.2.4. İş Sürgünleri

Güney Dal 1972 yılında Almanya'ya gitmiştir ve uzun yıllardır işçi gözlemlerini eserlerinde gerçekçi bir şekilde aktarmaktadır. Yazar *İş Sürgünleri* romanında binlerce kişiyi etkileyen, büyük yankı uyandıran 1973 Ford Grevini ve Türk işçi Kadir'in iş yerinde verilen hormon ilaçları yüzünden büyüyen memeleriyle yaşadığı sıkıntılı günlerini temel alır. Bu çalışmada *İş Sürgünleri* romanının Milliyet yayınları tarafından 1976 yılında yayımlanan ilk baskısı kullanılmıştır.

On bir bölümden oluşan 168 sayfalık romanda olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılmaktadır. Roman Ford fabrikasında çalışan Adanalı Şevket'in izinden geç dönüğü için işten atılma mektubunu bulmasıyla başlamaktadır. Büyük yankılar uyandıran 1973 Ford Grevi ve çevresinde gelişen olaylar, işçilerin

hayatlarından kesitlerle aktarılır. Kadir Derya Çermiklidir ve Schering ilaç fabrikasında çalışır. Hamdi İstanbulludur ve dört yıldır Ford fabrikasında kilitçidir. Ali Görgün Almanya’da ‘İşçinin Anahtarı’ gazetesinde çalışan bir sosyoloji öğrencisidir. Hamdi ve Şevket, Ford fabrikasında Sıtkı’yla beraber çalışır ve Sıtkı onları Ali ile tanıştırmıştır. Kadir de Sıtkı’nın Siemens fabrikasından eski iş arkadaşıdır. Ford fabrikası yönetimi Türk işçilerin öncülük ettiği altı haftalık izin ve ücret zammını kabul etmez ve çoğunluğu Türk 500 işçiyi işten çıkartır. Yönetim işten çıkarılan işçilerin açığını kapatmak için de bantları hızlandırır, işçiler de aralarında örgütlenerek olanlara tepki olarak 24 Ağustos 1973’te greve gider. İşçilerin şartları işten çıkarılan işçilerin geri işe alınması, 60 fenik saat ücreti zammı ve yıllık izin süresinin 6 haftaya uzatılmasıdır. Ancak fabrika yönetimi talepleri kabul etmez. İşçi temsilcileriyle uzun görüşmeler yaparak onları oyalayan fabrika yönetimi, polisleri işçi kılığında fabrikaya sokar ve grev polis zoruyla kırılır.

Birinci bölümde Şevket Adana’dan yıllık izinden döner ve posta kutusunda bulduğu mektupla izinden üç gün geç döndüğü için işten atıldığını öğrenir. İkinci bölümde sosyoloji öğrencisi Ali Görgün’ün işçilerin sorunlarını yazdığı “İşçinin Anahtarı” gazetesinin Ford grevi özel sayısı çalışmalarını anlatılır. Üçüncü bölümde Diyarbakır Çermikli Kadir’in çocukluğu, gençliği, askerliği, Almanya’ya gelişi ve çalıştığı Schering ilaç fabrikasında şefi tarafından ilaç verilmesi yer alır. Dördüncü bölümde Hamdi’den ve grev bildirisini hazırlamak için bir araya gelmiş olan Sıtkı, Şevket ve Ali’nin hazırlıklarından bahsedilir. Beşinci bölümde hormon ilaçlarının etkisiyle giderek hastalanan Kadir’in durumu, eşi Asiye ve iki oğlu Selim ve Süleyman anlatılır. Altıncı bölümde Şevket, Hamdi, Sıtkı ve Ali’nin bildirimleri çoğaltıp dağıtmak için yaptıkları çalışmalar vardır. Yedinci bölümde Kadir’in işyerinde hastalanması anlatılır. Sekizinci bölümde Şevket ve Ali’nin bildirimleri dağıtıp işçilerin desteğini sağlamak için Köln’den Berlin’e gelip Kadir Derya’yı ziyaretleri yer alır. Ancak Kadir Derya kendi sıkıntıları nedeniyle onlarla ilgilenemediği için Şevket ve Ali can sıkıntısıyla ayrılır. Dokuzuncu bölüm Sıtkı, Şevket ve Ali’nin grev hakkındaki konuşmaları, yabancı düşmanlığı yapan basının yazdıkları ve grev için neler yapılabileceği içerir. Ayrıca Ford yönetimi tarafından yayınlanan bir bildiride 280 DM pahalılık zammı ve grev günlerinin ücret ödemesinin yapılacağını duyurulur. Onuncu bölümde Ford yönetimi ve işçi temsilcileriyle yapılan toplantılar ve toplantılar sırasında işçi kılığında fabrikaya giren polislerin grevi kırması anlatılır. On birinci

bölümde şefinin verdiği hormon ilaçları nedeniyle Kadir'in vücut tüyleri dökülüp memeleri büyür, Kadir ne yapacağını bilemeden durumu izler. Giderek hastalanan Kadir çaresizlikle bir gece evinde bıçakla büyüyen memelerini keser ve hastaneye kaldırılır. Bu duruma neden olan şef ise durumdan hiç etkilenmez.

Roman binlerce kişiyi etkileyen ve büyük yankı uyandıran 1973 Ford grevini farklı yönleriyle ele almaktadır.

2.2.5. Sancı... Sancı...

İlk baskısı 1977 yılında yapılan romanın bu çalışmada Türkiye İş Bankası Yayınları tarafından yayımlanan 2011 baskısı kullanılır. Necati Tosuner *Sancı... Sancı...* romanıyla 1978 Türk Dil Kurumu Roman Ödülünü alır. *Sancı... Sancı...* 300 sayfa ve iki ana bölümden oluşur. Birinci bölümün otuz dokuz alt bölümü; ikinci bölümün otuz bir alt bölümü olan romanda bölümler bir iki sayfa şeklinde kısa tutulmuştur. Romanın sonunda yazarın Köln-Ankara, 1974-1976 notu bulunmaktadır. Bu süre, yazarın Almanya'da geçirdiği iki yıllık süreyi ifade eder. Necati Tosuner Almanya'da edindiği gözlemlerini aktarır kahramanların duygularına değinirken yabancı yerli ayrımı yapmaz. Olaylar hâkim anlatıcı/tarımsal bakış açısıyla aktarılır. Roman hem Türk işçilerini hem Alman karakterleri aynı bakış açısıyla vermesi açısından önemlidir. Romanın ilk bölümlerinde önce karakterler hakkında bilgiler verilir, ilerleyen bölümlerde ise kişiler hakkındaki bilgiler paralel olarak ilerler.

Birinci ana bölümde karakterler hakkında bilgiler verilir. Türk temizlik işçisi Hasan ve çöp kamyonunun sürücüsü Alman Peter üç yıldır birlikte çalışmaktadır. Hasan Ayşe ile evlidir ve dört çocukları -Mehmet, Ali, Hüseyin ve Hanife- vardır. Sürekli içki içen ve eve geç giden Peter eşi Susanne ile yol ayrımındadır. Petra ve Günter birlikte yaşar ancak Petra mutsuzdur. Petra ve Osman tanışıp yakınlaşır ve bu durum Günter'i çok rahatsız eder. Demir tel fabrikasında çalışan Hatice, Reyhan, Emine ve Ayşe iyi arkadaştır. Ayşe, Hasan'ın eşidir ve fabrikada iş kazası geçirip hayatını kaybeder. Reyhan Hamza'yla evlidir ve Hamza sürekli içki içip, kumar oynar. Kazım, Emine'ye görücü gelir. Kitapçada çalışan Ulrike kendisini terk eden sevgilisinden hamiledir ve teyzesi Jutta'dan yardım ister. Osman kamburu nedeniyle içine kapanık ve sessizdir. Osman Petra'yı tramvayda görüp âşık olur. Petra'yla tanışıp yakınlaştıktan sonra da kamburunu unuttuğu çoğu anlarda mutlu bir insan olur. Osman

iş aramak için Export Remzi'ye gider ama iş bulamaz. Remzi, export dükkânının sahibidir ve Türk işçilerinin birçoğunu tanır, dükkânı Türk işçilerin uğrak noktasıdır.

İkinci bölümde Ayşe hastanede ölür. Haber Türk işçiler arasında hızla yayılır ve büyük üzüntüyle karşılanır. Petra ilerleyen günlerde hem Osman'ı hem Günter'i terk eder. Kazım'ın eskiden Maritha ile ilişkisi olduğu öğrenilince Emine ile olan evlilik ihtimali askıya alınır. Ulrike'nin teyzesi Jutta ölür. Roman Osman ve Ulrike'nin birlikte olduğunu anlatan cümlelerle biter.

Roman bağımsız gibi görünen karakterleri birbirleriyle ilişkilendirerek hayal kırıklığı, umut, gurbet, yalnızlık, ölüm acısı duygularını verir. İlk dönem işçilerinin hayatlarından kesitler yansıtmaktadır.

2.2.6. Yurdumu Özledim

Gülten Dayıoğlu, toplumsal konulara çocuklar üzerinden yaklaşan bir yazardır. İlk baskısı 1977 yılında yapılan *Yurdumu Özledim* romanı 1985'te Berlin'de Almanca yayımlanır. 1987 yılında kitabın bir bölümü Almanya'da 8-14 yaş arasındaki çocuklara dünya dinlerini, farklı ülkelerin örf ve adetlerini tanıtan "*Fremde Religionen-Jutendum-Islam*" adlı ders kitabında yer alır. Bu çalışmada kullanılan 2017 baskısı Altın Kitaplar tarafından yayımlanmıştır. Roman, 174 sayfa ve "Köydeki Son Gün, Yuvadan Kopuş, Üzücü bir Olay, Defolun Evimden, Ah Şu Tabanca!, Kaçak Hasan'ın Öyküsü, Atıl Okula Yazılıyor, Okulda İlk Gün, Yabancı Düşmanlığı, Hasan Yakalanıyor, Alman Çocuklarla Kavga, Yaşasın Türk Ordusu, Ana İşsiz Kalınca, Ver Elini Türkiye!, Yeni Ufuklara Doğru" olarak isimlendirilen on beş bölümden oluşur.

Gülten Dayıoğlu dış göç konusuna gidenler, dönenler ve kalanlar boyutlarıyla farklı açılardan bakmaktadır. *Geriye Dönenler* ve *Geride Kalanlar* eserlerinde işçi göçünün zorluklarını iki açıdan anlatır. *Yurdumu Özledim* romanında Almanya'ya işçi göçünü çocuk boyutu üzerinden ele alır. Yazar, bu eserlerde işçilerin ve çocuklarının yaşadığı çalışma koşullarının ağırlığı, tasarruf zorunluluğunun getirdiği yükler, kültür çatışması, dil ve eğitim sorunu, vatan hasreti sorunlarını anlatmaktadır.

Romanın kahramanı Atıl, Almanya'da işçi olan anne ve babasıyla Almanya'ya gitmiştir. Atıl çevreye ve okula uyum sağlayamayan, yeterince Almanca öğrenmeden okula başladığı için zorlanıp eğitimden uzaklaşan, Alman eğitimci ve öğrencilerin ayrımcılıklarıyla karşılaşan Türk işçi çocuklarını temsil etmektedir.

Anne ve babası Almanya'ya işçi olarak giden Atıl, kız kardeşi Ayşan'la birlikte köyde ninesiyle kalmıştır. Atıl'ın anne babası Zehra ve Osman üç yıldır Almanya'dadır. Bu yıl izin dönüşünde Atıl'ı da köyden Almanya'ya götürmeye karar verirler. Zehra ve Osman böylece hem devletin çocuk yardımından hem de vergi indiriminden faydalanacaklardır. Aynı zamanda köyde iki çocuğa bakan ninenin yükünü de hafifleteceklerdir. İzin bitiminde Atıl, anne babasıyla Münih'e gider. Atıl Almanya'yı oyuncaklarla, çeşitli yiyecek, giyeceklerle dolu bir düşler ülkesi olarak hayal eder ancak ilk günden itibaren istenmeyen, zorunlu bir misafir olduğunu anlar. Köyde ilkokul üçüncü sınıfa giden ve başarılı bir öğrenci olan Atıl, Almanya'da birinci sınıftan başlatılır. Üstelik Almanca bilmediği için dersleri anlayamaz. Tesadüfen tanıştığı yaşlı Alman komşu Bayan Frida Atıl'a Almanca öğretmek için okul derslerine yardımcı olur. Atıl da Bayan Frida'nın alışverişini yapar. Sınıfındaki Türk arkadaşlarıyla konuşması öğretmen tarafından yasaklanan Atıl için bu yeni arkadaşlık çok önemlidir.

Atıl tüm çabasına rağmen Almancayı yeterince öğrenemez ve okulda başarısız olur. Giderek okuldan soğur ve devamsızlık yapmaya başlar. Annesinin işten ayrılmasıyla günleri biraz renklenmiş Atıl yine de mutsuzdur ve vatan hasreti giderek artmaktadır. Almanya'da mutsuz olan ve artık bunu sıklıkla dile getiren Atıl sonunda babasının kesin dönüş kararı almasını sağlar.

Gülten Dayıoğlu Türk işçisinin Almanya'da yaşadığı sıkıntıları Atıl'ın gözünden anlatır. Roman işçi çocuklarının yaşadığı zorlukları, arada kalmışlığı, yalnızlığı, kaybedilen yılları bir çocuk üzerinden aktarması yönüyle öne çıkar.

2.2.7. E-5

Kendisi de 1972'de işçi olarak Berlin'e giden Güney Dal, *E-5* romanında Türk işçilerin yol manzaralarını anlatır. Kapıkule sınır kapısından başlayan E-5 otoyolu Türk işçileri için çok önemlidir. Kapıkule demek Türkiye demektir. Bu çalışmada romanın Milliyet Yayınları tarafından 1979 yılında yayınlanan ilk baskısı kullanılmıştır. 231 sayfadan oluşan romanda olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır. Roman Öğleden Sonra, Geceye Doğru, Gecenin Ortasında, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı, Sona Giriş, Cuma olarak isimlendirilen dokuz

bölümden oluşur. Bölüm isimleri göstermektedir ki romanda anlatılan olaylar Cuma günü başlar ve Almanya'dan Edirne'ye yolculuk dört gün sürer.

Salim Yanarca balıkçılık, boyacılık, tarım işçiliği gibi işlerde çalışır ancak düzenli geliri olmadığı için geçim sıkıntısı çekmektedir. Almanya'ya giden Salim bir buçuk yıldır Ekspediyon Vest Berlin firmasında işçidir. İş şartları çok ağırdır ve kendisine yapılan haksızlıklara üzüldür. Firmanın deposundaki en ağır işler diğer Alman işçilere değil her zaman Salim'e verilir ama Salim hakkını nerede nasıl savunması gerektiğini bilmez.

Salim'in karısı Sünbül, sessiz ve içine kapanık bir kadındır. Almanya'da psikiyatri kliniğinde tedavi görmüştür çünkü Çanakkale'de şehitlerin, ölümlerin seslerini duyup, ruhlarıyla konuşmaktadır. Tedavinin ardından Sünbül düzelmeye başlar ve tam iyileşebilmesi için ilaçlarını düzenli alması gerekmektedir. Sünbül hastaneden çıktıktan kısa süre sonra Salim'in babası Hasan Yanarca tedavi için Almanya'ya gelir. Salim'in Almanya'daki sağlık sigortası babası için geçerli değildir ve tedavi için gereken parayı Salim biriktirmek zorundadır. Babası Almanya'ya turist vizesiyle gelir ve tedavi için gereken işlemler bitmeden vizenin süresi dolar. Hastaneye yatırılmadığı için polis vizesini uzatmaz ve ülkeyi terk etmesini ister. Salim babasını hasta haliyle Türkiye'ye göndermek istemediği için polise babasının Almanya'dan ayrıldığını bildirir ama babası kaçak durumunda Salim'in evindedir. İlerleyen günlerde Hasan Yanarca Salim'in evinde ölünce cenazesinin ne yapılacağı sorunu ortaya çıkar. Salim çareyi babasını televizyon kutusunda memlekete götürmekte bulur. İş yerinden izin alan Salim babasının cesedini televizyon kutusuna koyup arabasının üst bagajına bağlar. Sıkıntılı uzun yolculuk boyunca çeşitli insan ve yol manzaralarıyla karşılaşır. Yolda tanıştıkları Ferit Bul ve ailesi Türk işçi ailesi örneğidir. Bir minibüsle Türkiye'ye kesin dönüş yapan Bul ailesinin beş çocuğundan biri aileden ayrılmış ve kendine farklı bir hayat kurmuştur. Kızları Nurcan neredeyse hiç Türkçe bilmez ve kardeşi Cem aile içinde tercümanlık yapmaktadır. Ferit Bey bir evladını Almanya'da kaybetmenin acısıyla kesin dönüş kararı almıştır. Ferit Bul yolda kaza yapar ve kazada Bul ailesinden geriye bir tek Cem kalır.

Salim ve Sünbül yolda yaşanan türlü sıkıntıların ardından Edirne'ye varırlar. Sonrası ise romanın sonundaki Salim'in mektubundan öğrenilir. Sınır kapısından geçtikten sonra polis onları durdurur ve kutudan gelen kötü kokudan şüphelenince ceset ortaya çıkar. Üstelik yanlarına aldıkları genç yolcu gümrükten kaçak bir makine

geçirmiştir ve bu da suçtur. Salim ve Sünbül Edirne’de nezarethaneye konulur ve ardından İstanbul’a getirilir. Salim işini de kaybetmek istemediği için mektubunda iş arkadaşından firmadaki yıllık izninin tümünü almasını ister.

E-5 romanı işçilerimizin gümrük kapıları, sıralar, geçiş vizeleri, cezalar, yol kavgaları, gecikmeler gibi Almanya-Türkiye karayolunda yaşadıklarını anlatması açısından önemlidir. Güney Dal Salim’in üzerinden işçilerimizin sistem karşısındaki korkusunu ve çaresizliğini betimler.

2.2.8. Yüksek Fırımlar

Yüksek Fırımlar Fakir Baykurt’un *Duisburg Üçlemesi* adını verdiği ve fabrikalar bölgesi Rur Havzasındaki işçilerin hayatlarından kesitler sunduğu kitapların ilkidir. Yazar uzun süre bu bölgede yaşamıştır ve gözlemlerinin yanında işçilerle yaptığı görüşmeler Türk işçisini yakından tanımasını sağlar. Kitabın başındaki yazar notundan roman kahramanlarıyla yapılan sohbetlerin bu romana yön verdiği anlaşılır.

İlk baskısı 1983 yılında yapılan *Yüksek Fırımlar*’ın bu çalışmada Adam Yayınları tarafından yayınlanan 2002 baskısı kullanılmıştır. 345 sayfadan oluşan romanın sonunda yazarın 1982 notu vardır. Romanda olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır. Yazar roman kahramanı İbrahim Mutlu’nun düşüncelerini iç monolog yöntemiyle aktarır. Roman “Göksel Konuşma, Yersel İşler, İşbaşı, Sancılı Öğle Sonu, Kırmızı Çeliğin Akışı, Bir Öğretmenin Düşleri, Komşular Hemşeriler, Herkesin Bir Öyküsü, Kargalı, Gününden Önce Yazılmış Mektup, Dernek İşleri, Hastaneyle Fabrikanın Arası, Dörtlü Koğuş, Doğum Odası, Unutulmuş Oma Gerda, Elif Hanım Tamam, Can Parçaları, Yeşil Şişe, Günaydın, Omayla Kahvaltı, Krefeld İmamı, Tuvalette Otururken, Koca Adam Neden Ağlıyor, Hıdırellez Kırıları, Doğum Normal Mi?, Çıkmazların İçinde, Grev Mektupları, Hoca’nın Öğüdü, Filmliktir Bunlar, Wedau’da Bir Ev, Yarı Gece, Bulutların Üstündeki Düş, Haydin Haydin!, Brötchen Kaç Kez Isınır?, Kurt Kuş Masalları, Türkmen Kızı Türkmen Kızı, Elindeki Gelberi, Ziyet Komşu Değil Mi?, Bir De Büyülenmiş Sular, Kutlu Olsun, Kan Neyi Söyler?, Formaliteler, İstasyonlar Gibidir Hastaneler, Uyutmayan Sorular, Sorular Sorular, Kapanmayan Yaralar, Kuşla Konuşmalar, Kimi Zaman Bayramdır Grevler, İnsandır Umut Kesilmez” olarak isimlendirilen kırk dokuz bölümden oluşur. İlk

bölümler birkaç sayfadır, roman ilerledikçe bölümler uzar ve bölüm başlıkları içerikle ilgili fikir sunması açısından bölüm konularıyla bağlantılı seçilmiştir.

İbrahim Mutlu, Burdurludur ve köy kooperatifi yoluyla Almanya'ya işçi olur. On yedi yıldır Almanya'da olan ve Thyssen Çelik Fabrikasının metal eritme fırınlarında çalışan İbrahim Mutlu'nun işi çok ağır ve tehlikelidir. En ufak bir dikkatsizliğinde kendi ya da iş arkadaşları fırının içinde yanabilir. İbrahim üç evlilik yapmıştır. İlk eşi bir kız evladın ardından ölünce, onun kardeşiyle çocuğuma teyzesi daha iyi bakar diyerek evlenmiştir. Ama İbrahim Almanya'ya gelince eşi İbrahim'i aldatır. İkinci eşinden boşanan İbrahim gözü açılmamış biriyle evlenmek istediği için dağlardan Türkmen obasından Türkmen kızı Elif'le evlenir. Ancak çocukları kız olduğu için İbrahim Elif'e kızar. Elif Hacılar köyünde İbrahim'in babasının yanındadır, babası ölünce İbrahim mecburen karısını ve kızını da beraberinde Almanya'ya getirir. Elif ikinci çocuklarını doğurduğu sırada İbrahim'in kafasına bebeğin doğum tarihi takılır. Kendi hesabına göre daha geç doğması gereken erkek bebeğinin doğumuna istediği gibi sevinemez. Çünkü ikinci eşinin yaptıklarından dolayı aklında şüphe vardır. Bu durumu kimseyle konuşamadıkça kafası karışır ve giderek dalgın bir insan olur. Öğretmen Osman Aydemir, Almanya'daki eğitim sisteminde maalesef verimli bir öğretmen olamaz ve sendikacılık yapmaktadır. İbrahim'in kafasını kurcalayan şüpheye Osman Hoca şiddetle karşı çıkar. İbrahim doktordan kan testi yapmasını ister ve bu şüphelerini eşi Elif öğrendiğinde büyük kavga çıkar ama zamanla her şey normale döner.

İbrahim'in çalıştığı fabrikada grev vardır. İşçiler iş şartlarının ve ücretlerin iyileştirilmesi isteğiyle grev yapar. İbrahim böyle durumlardan pek hoşnut olmayan biridir. Ona göre herkes işini yapmalı ve düzeni bozmamalıdır. İbrahim Mutlu işinden, kazancından, yaşamından memnundur ve kendini Almanya'ya ait hissetmektedir. Traktör parası biriktirmek umuduyla geldiği Almanya'da yerleşmeyi, çocuklarının büyüüp burada okula gitmesini, ilerleyen yıllarını burada geçirmeyi istemektedir.

Fakir Baykurt *Yüksek Fırınlar* romanında iyi bir gözlemci olarak işçilerin yaşamlarını, aile ve dostluk ilişkilerini örneklerle betimler. Almanya'daki hayatı farklı açılardan işçi gözüyle, sendikacı gözüyle, Almanla evli Türk gözüyle, imam cemaat ilişkileriyle çok yönlü olarak anlatır. Türk işçiler iki toplumun kültür farklılıklarına rağmen kendilerine yeni bir hayat kurma çabasındadır. Türk işçilerin bu mücadelesi İbrahim Mutlu ve çevresindeki işçi örnekleriyle aktarılmaktadır.

2.2.9. Gurbet Ölümleri

Hasan Kayıhan'ın yazdığı *Gurbet Ölümleri*'nin birinci baskısı 1982'de Frankfurt'ta yapılmıştır. Bu çalışmada *Gurbet Ölümleri* romanının 1983'te Ankara'da Mayaş Yayıncılık tarafından yayımlanan ikinci baskısı kullanılmıştır. Kitabın sonunda yazarın Üdesheim,1981 notu vardır. Roman 1984 Türkiye Yazarlar Birliği Yılın Romanı Ödülünü almıştır. Yazar uzun yıllardır yurt dışında yaşamaktadır. Bir dönem Almanya'da öğretmenlik yapan Hasan Kayıhan ana dilde eğitim ve ana dilin korunması konularında yazılar yazmaktadır. Roman 227 sayfa ve yirmi yedi bölümden oluşmaktadır ve olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır.

Sefa Düsseldorf şehrinde demir döküm işçisidir. Almanya'da kazandığı paranın bir bölümünü köydeki annesi ve eşine gönderip bir bölümünü de bankada biriktirir. Sefa'nın karısı Kezban ve annesi Balım Ana Haymana'nın köyündedir ve Sefa köyüne dönmek için gün sayar. Ancak Sefa'nın komşusu Faslı işçi Necip Sefa'nın içe dönük, tek düze hayatını değiştirmek, kendince renklendirmek için onu gece hayatına ve içkiye alıştıırır. İlerleyen zamanlarda ise Sefa'nın yaşadığı olumsuz değişime kendi de şaşırır. Sefa Sevim'le tanıştıktan sonra hayatı daha da değişir. Sevim sürekli Sefa'dan para almaktadır ve Sefa artık köyünü, bekleyenlerini unuttur. Sevim'in kendini aldattığını öğrenmenin acısıyla yola fırlayan Sefa'ya araba çarpar ve Sefa kolunu kaybeder. İş Kurumu kolunu kaybettiği için hiçbir işte çalışamayacağına karar verir ve Yabancılar Dairesi Almanya'yı terk etmesini ister. Sefa kolunun bu haliyle köyüne dönemeyeceğini düşünerek intihar eder. Sefa'nın köyde kalan, yolunu bekleyen karısı ve annesi Sefa'dan haber kesilince giderek meraklanır. Annesi Almanya'ya mektuplar yazdırır ama hiç birine cevap gelmez. Köylük yerde parasız kalan yaşlı anne tarlalarda çalışmaya başlar. Kezban ise Sefa'nın yolunu beklerken aklını yitirir ve dağ bayır dolanırken saldırıya uğrar. Kezban'ı bu halde gören Balım Ana kahrolur. Sefa'nın yanlış yaşamı hem kendinin hem Kezban'ın hem de Balım Ana'nın hayatına mal olur.

Sefa'yla konsoloslukta tanışan Sevim öğrencidir. Sefa'yla kısa sürede yakınlaşır hatta öğrenci yurdundan Sefa'nın yanına taşınır. Sürekli olarak Sefa'dan para alır ve Sefa'ya köydekileri unutturup tüm hayatını değiştirir.

Ayşe ve Mehmet Almanya'da öğrencidir. Her ikisi de düzgün yaşayan, gayretli insanlardır. Ayşe Sevim'le aynı öğrenci yurdunda kalır ve Sevim'in yanlış

hayatını üzümlerek izlemektedir. Sevim Sefa ile yakınlaştığında Ayşe Sefa'yı düştüğü yanlışlardan kurtarmaya çabalar. Bu süreçte Mehmet Ayşe'ye yardımcı olur ve yakınlaşıp evlenmeye karar verirler.

Hasan Kayıhan uzun yıllardır Türkçeye sahip çıkılmasına yönelik yazılar yazmaktadır. *Gurbet Ölümleri* romanında da Türkçeyi çok iyi kullanarak kişileri ve durumları ayrıntıyla betimler. Türk işçilerinin sıkıntılarını ve Almanya'ya çıkılan umut yolculuğunun çeşitli yönlerini, gerçekçi bakış açısıyla ve akıcı bir üslupla anlatır.

2.2.10. Koca Ren

Koca Ren Fakir Baykurt'un *Duisburg Üçlemesi* adını verdiği ve Rur Havzasında yaşayan Türk işçilerin hayatlarından kesitler sunduğu kitapların ikincisidir. Kitabın başında yer alan yazar notundan anlaşılmaktadır ki roman kahramanlarından Salim Sarıkaya'dan Almanya'da yaşadıklarını anlatması istenmiştir. Roman kahramanı Âdem Sarıkaya, Türk işçi çocuklarının ve işçi ailelerinin Fakir Baykurt gözünden yansımasıdır.

İlk basımı 1986'da yapılan romanın bu çalışmada, Adam Yayınları tarafından yayınlanan 2003 baskısı kullanılmıştır. 285 sayfadan oluşan romanın son sayfasında yazarın 1985 notu bulunur ve olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır. Kitap bölüm içerikleriyle ilgili başlıklar verilen 41 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "Koca Ren'e Söylemeler, Uğurlama, Havaalanı, Adem, Akan Suyun Önünde, Yüzme Günü, Yoğurtlu Döner, Uçan Atlar Düşlemesi, Essen Yolu, Gül'ün Üzüncü, Adem'in Okulu, Baba Salim Bölümü, Sıkıcı Bir Ana Babalar Akşamı, Sıkıcı Toplantı Sürüyor, Gül İle Hollanda, Sınırdaki, Bir Yazma Ödevi, Adem'gil Yitti Mi?, Adem'in Dönüşü, Suskun Dost, Yalnızlığın Ölçüsü, Cemal'in Adem'e Gelişi, Sabahın Boyası, Yurttan Mektup, Türkan Gümüş'ün Evi, Videolu Oturma Akşamı, Olay Günü, Arka Sıradaki Öğrenci, Zorlama Bir Toplantı, Çınaraltı Fotoğraf, Acaba Kim Yaptı?, Unutulmayan Doğum Günü, Gül'ün Görünüşü, Koca Ren'le Başbaşa, Arka Bahçede Çay, Düsseldorf Alanı, Yeni Anlatmalar, Oma Johanna'yla Gelenler, Sarı Köprü, Bitiriş Bölümü" olarak adlandırılır.

Adem Sarıkaya, Burdurlu bir ailenin dört çocuğunun üçüncüsüdür. On dört yaşında olan Adem Almanya'da okula gider ama uyum sorunları yaşar ve en büyük sırdaşı Ren nehridir. Adem Ren kıyısına giderek tüm kaygılarını, yaşadıklarını anlatır.

Özellikle Alman sıra arkadaşı Melanie Adem'e kötü davranır ama Alman sınıf öğretmeni her zaman Adem'i haksız görür. Adem'in babası Salim Sarıkaya on yedi yıldır Almanya'da işçidir. Thyssen'de Büyük Halle adı verilen yüksek fırınlar karşısında demir-çelik eritme işinde çalışır. Adem'in abisi Adnan, Ankara'da Mamak Cezaevinde tutukludur. Siyasi nedenlerle askeri hükümet tarafından tutuklanan Adnan, idamla yargılanır. Adem'in annesi Hacer Ankara'ya gidip Avukat tutar ve Adnan'ı kurtarmaya çalışırlar.

Biraz açılıp gezsin diye babası Adem'i hemşehrisi Kenan'la gezmeye gönderir ancak Kenan kanunsuz işler yapan bir adamdır. Adem Kenan ve beraberindekiler ile geçirdiği günlerde Kenan'dan uzaklaşma kararı alır. Kenan'ın zengin adamlara para karşılığı gönderdiği Gül ve merhametini henüz kaybetmemiş olan Cemal, Adem'e çok şey öğretir. Gül, Adem'in yol göstericisi olur. Gül'ün önerileriyle Adem, kendine bir Oma yani yaşlı bir Alman nine bularak Almancasını ve derslerini ilerletir. Adem, Gül'ü dinleyip kendine kötü davranan sıra arkadaşı Melanie ile de arkadaş olur ve Almanlarla kurduğu bu yakınlıklardan ailesi çok mutludur. Adem'in okul notları düzelmezse Alman eğitim sisteminde kendine yer bulması güçtür. Alman eğitim sistemini ayrıntılarla anlatan romanda, Türk öğrencilerin okulda yaşadığı zorluklar, okul çeşitleri, Türk ve Alman öğretmenlerin tutumları açıklıkla aktarılır. Arka planda diğer işçilerden ve Türkiye'deki siyasi karışıklıktan, hayat pahalılığından bahseden roman Kenan'ın polisten kaçmak için Ren'e atlayarak intiharıyla son bulur.

Koca Ren Almanya'daki Türk işçilerin hayatına ikinci kuşaktan Adem'in gözünden bakması açısından önemlidir. Adem yıllar önce Almanya'ya sadece para kazanmak için gelen ilk kuşak işçilerinden farklıdır. Artık Türk işçilerinin ve işçi çocuklarının Almanya'da değişen hayatları ve hayalleri vardır.

2.2.11. Almanlar Bizi Sevmedi

Fethi Savaşçı'nın Türk işçilerin Almanya'daki iş ve yaşam şartlarını, yaşadıkları sıkıntıları işçi gözünden ayrıntılarıyla anlattığı *Almanlar Bizi Sevmedi* adlı romanının ilk baskısı 1986 yılında Kerem Yayıncılık tarafından yapılmıştır. Çalışmada romanın 1986'daki bu ilk basımı kullanılmıştır. 132 sayfadan oluşan romanda ana mekân Fehmi ve karısı Gülsüm'ün çalıştıkları Münih'teki Grundig fabrikası ve işçi

yurtlarıdır. Romanda Türk işçilerin işyerinde diğer işçilerle yaşadığı sıkıntılar, işçi yurtlarının şartları ve yurt yönetimindekilerin davranışları, evli çiftlere verilen işçi yurtlarının sıkıntıları hâkim anlatıcı/tarımsal bakış açısıyla aktarılır.

Romanda Türk işçileri tecrübeleri olmadığı halde ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılır. İşçiler ağır işlerde çok yorulur üstelik iş yerinde de işçiler arasında ayrım vardır. Kilise vergisi veren Yunanlılara, Ortak Pazar üyesi olan İtalyanlara hem iş yerinde hem yurtlarda tanınan ayrıcalıklar nedeniyle işçiler arasında kavgalar görülür. Eski Naziler tarafından yönetilen işçi yurtlarında da ayrımcılık ve gereksiz katı kurallar vardır. Yurtlarda kalan işçilerden askeri bir disiplinle hareket etmeleri istenmektedir. Özellikle Türk işçilere suçlamalar yöneltilip önemsiz durumlarda bile para cezası uygulanır. Romanda Türk işçilerin iş dışındaki yaşam şartları da ele alınır. İşçi yurtlarında aynı odayı 3-4 kişi paylaşan işçiler de aile yurtlarında ortak mutfaklı, ortak tuvalet banyolu tek odalı evlerde yaşamak zorunda kalan aileler de barınma şartlarından pek memnun değildir. Ortak kullanım alanları sağlıklarını etkiler ve işçiler sıklıkla mide, bağırsak hastalığı geçirir. Tek odada süren hayat insanların sinirlerini yıpratır ve aile kavgaları yaşanır.

Romanda Türk işçilerin iş dışındaki zamanlarını barlarda, sinemalarda, kahvelerde geçirdikleri anlatılır. İşçiler içki, sigara, kumar hatta uyuşturucu gibi bağımlılıklar edinir ve hem zamanlarını hem paralarını boşa harcar. Genç kızlar Türkiye’de görmedikleri bu ortamda fazlasıyla rahat davranır ve Türk erkekler tarafından eleştirilir. Gece gezmelerine giden, özellikle Münih’teki askeri üste çalışan Amerikalı askerlerle yakın ilişkiler kurup namuslarını kaybeden ve terkedilen kızlar giderek çoğalır. Bu durum Türk işçiler arasında sorunlara hatta kavgalara yol açar. Türk işçi bir kızın Türk erkekleri tarafından kaçırılıp tecavüze uğraması büyük yankı uyandırıp kadınları harekete geçirir. Bir Türkün işlettiği kahvede olayın faillerini bulan yüzlerce kadın kendilerine destek olan Fehmi ve başka erkeklerle birlikte bu işi yapanları hastanelik eder.

Fehmi İzmir’de yaptığı sendikacılık işlerine Almanya’da da devam eder. İşe başladıktan kısa süre sonra sendikaya yazılır ve diğer işçileri de sendikaya kaydetmek için uğraşmaya başlar. Ayrımcılığa uğrayan, dil bilmeyen, hakkını arayamayan işçilere yardımcı olmayı amaçlar. Ayrıca uyuşturucu, araba, insan kaçakçılığı gibi suçlara karışanlara karşı da işçileri korumaya yönelik tavır gösteren Fehmi birçok düşman kazanır. Fehmi’ye gözdağı vermek isteyenler başarılı olamaz.

Kendisi de Almanya'ya işçi olarak giden Fethi Savaşçı ömrünün yarısını Almanya'da geçirmiştir ve orada ölür. Savaşçı, roman kahramanı Fehmi'nin gözünden fabrika, iş yeri yurtları ve diğer işçilerin yaşam şartlarını anlatır. Yapılan ayrımcılığın işçilerimize yaşattığı kayıplar örnekleriyle verilir. İşçi hayatlarından farklı kesitler sunan roman işçi yaşamlarına ve sorunlarına ışık tutmaktadır.

2.2.12. Berlin'in Nar Çiçeği

Füruzan tarafından yazılan romanın ilk baskısı 1988'de yapılmıştır. Bu çalışmada Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan 2010 baskısı kullanılmıştır. 228 sayfadan oluşan romanda olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır ve kitabın sonunda yazar tarafından düşülen Kasım 1986- Şubat 1988 notu yer alır.

Yaşlı bir Alman olan Frau Lemmer ile Türk işçi ailesi Korkmazların dostluğunu anlatan roman, göçmenlere bir Almanın gözünden bakmaktadır. Yorck Strasse'de eski bir binada alt katlarda iki Rum, dört Türk aile, Bir Yugoslav bekâr işçi, üç Kuzey Afrikalı, bir İtalyan ustabaşı ve dört Alman birlikte yaşamaktadır. Almanlar son katta göçmenlerden uzakta yaşamaya çalışırlar. Ancak Korkmaz ailesinin ölen Alman komşu Herr Christian Haabe'nin yerine Frau Lemmer'in yan dairesine taşınmasıyla bu soyutlanmışlık son bulur. Artık son kat sakinleri Korkmaz ailesi, Frau Lemmer, Hannelore Mahlke ve Hoffmann çiftidir.

Frau Elfriede Lemmer kuşu Sarah'la yaşayan yaşlı ve yalnız bir Almandır. Kocasını Hermann savaşta sağ kolunu kaybedip gazi olarak dönmüş bir kaç yıl sonra da ölür. Frau Lemmer savaş boyunca bir pasta, ekmek fırınında çalışır. Oğlu Johannes uzun süren işsizlikten sonra çalışmak için Hamburg'a gideceğini söyleyip Amerika'ya gider ve o zamandan beri ondan haber yoktur. Kızı Gudrun da evlenip kendisinden uzağa taşınır ve Frau Lemmer'i binanın işlerinden sorumlu olan Hausmeister Herr Maximilien Ranke'ye emanet eder. Herr Ranke bir savaş gazisidir ve göçmenlerden pek hoşlanmaz.

Selman - Güldane Korkmaz çiftinin üç çocuğu vardır; Kamber, Adem ve Ümmühan. Aile beş yıl önce Sivas'tan Almanya'ya gelir. Kamber ve Adem Grundschule'ye gitmektedir ve iyi derecede Almanca konuşur. Güldane de Almanca'yı iyi konuşur ancak Selman'ın Almancası iyi değildir.

Kuşu Sarah hastalandığında telaşla kapıya çıkan Frau Lemmer'e Korkmaz ailesi evini açar ve Sivas'ta kuşbaz olarak bilinen Selman kuşa yardım eder. Yaşlı kadın özellikle Alman komşulardan çekindiği için bu yabancılarla pek samimiyet kurmak istemez. Ancak Frau Lemmer'in hastalandığı bir akşamüstünde Selman ve Güldane yaşlı kadına yardım edip üç gün ona bakarlar. Önceleri selamlaşmaktan bile çekindiği bu insanların gösterdiği yakınlığı, dostluğu başlangıçta yadırgayan Frau Lemmer ilerleyen günlerde tüm zamanını onlarla geçirmeye başlar. Henüz altı aylık olan Ümmühan bebek Frau Lemmer'e tüm yalnızlığını unutturur. Ona göre Ümmühan Berlin'in taze açan nar çiçeğidir ve hayatına sevgi, mutluluk, dostluk getirir.

Frau Lemmer kendisine evini ve gönlünü açan Korkmaz ailesinin sıkıntılarında ortak olur. Bir süre önce çalışma ve oturma izni biten Selman kaçak durumundadır. Çocuklar okulda hem sistem hem de Almanlar tarafından dışlanır ve yaşadıkları sıkıntılar karşısında hırçınlaşırlar. Selman yaz tatilinde çocukları memleketeye bırakmaya karar verir. Bu geziye Frau Lemmer de gelecektir çünkü o artık bu ailenin bir üyesidir. Ancak bir akşam Frau Lemmer içini aydınlıklarla, sevgiyle dolduran Korkmaz ailesinin evinde, Ümmühan'ın başucunda sessiz ama mutlu ölür. Kitap Frau Lemmer'in ölümüyle sona erer.

Berlin'in Nar Çiçeği iki farklı toplumdan gelen insanların dostluk ve sevgi etrafında birleşmesinin romanıdır. Roman önyargılardan kurtulunca insanlar arasındaki farkların önemini kalmadığını ve iyiliğin her zaman güzellikler getirdiğini, akıcı ve etkileyici bir üslupla anlatır.

2.2.13. Hamriyanım

Habib Bektaş kendisi de işçi göçüne katılarak 1972'de Almanya'ya gitmiştir ve halen yaşamını orada sürdürmektedir. *Hamriyanım* romanı gurbet hayatına farklı bir pencereden bakar ve 1990 yılında Milliyet Roman Ödülü'nü almıştır. Türk kadın işçi Fatma'nın Almanya'daki yaşamının anlatıldığı *Hamriyanım*'ın ilk baskısı 1989 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır ve çalışmada kitabın bu ilk baskısı kullanılmıştır.

224 sayfalık romanda roman kahramanı Fatma Korkmaz'ın evi ve işi arasında sıkışan yaşamı ve komşusuna beslediği platonik aşkı hâkim anlatıcı/tanrısal bakış

açısıyla aktarılır. Romanda kullanılan mekânlar; Fatma'nın evi, iş yeri olan lokanta, komşusu Fritz'in evi, İna'nın Türk öğrencilerle buluştuğu üniversite kantinidir.

Fatma Egelidir ve köyünde tarım işçiliği yapmaktadır ancak kazandığı para ailesini, hayatı da Fatma'yı mutlu etmez. İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla Almanya'ya işçi olan Fatma'nın ailesi bu durumu onaylamayınca Fatma ailesini karşısına alarak Almanya'ya gelir. İlk olarak bir otelde çalışan Fatma oradan ayrılıp sahibi Türk olan içkili bir lokantanın mutfağında işe başlar. Roman Türk bir patronu anlatması açısından önemlidir. İş yerinde uzun saatler geçiren Fatma'nın sosyal yaşamı yoktur. Fatma'nın evi ve işi arasında geçen hayatı, Alman komşusuna karşı hislerini fark etmesiyle değişir. Almanca bilmediği için ilk kez hayıflanır çünkü komşusuyla iletişim kurmak ister. İlerleyen günlerde Alman komşu doktora tezi için Fatma'yla görüşmek isteyince Fatma'nın hayatına bambaşka bir renk gelir. Kendisi için alışveriş yapar, evini özenle temizler. Alman komşu Fritz Fatma'yla aralarında tercümanlık yapması için Oryantalistik mezunu olan kız arkadaşı İna'dan yardım ister. Fatma Fritz'in tezi için sorduğu soruları kendisiyle ilgilendiği yönünde farklı algılayıp, ümitlenir. Fatma, İna ve Fritz tez için görüşmeler yapar. İna'nın görüşmeye gelmediği bir akşam Fatma ve Fritz alkol alırlar, gecenin devamında ikisi de sarhoş olur ve Fatma kendini Fritz'e teslim eder. Fatma aşkla yaşadığı gecenin sabahında gelecek için türlü güzel hayaller içindedir. Oysa Fritz Fatma'ya karşı özel bir duygu beslemez ve yaşananların onun için bir önemi yoktur. Fritz'in Almanca konuşmasına rağmen Fatma istenmediğini anlar ve hayalleri yıkılır. Yaşananlar Fatma için büyük bir kayıptır. Fritz yıllardır içinde bulunduğu buhrana yenik düşerek o sabah intihar eder. İna ise Fatma'ya olanlardan kendini sorumlu tutar ve Fatma'ya destek olmaya karar verir. Yaşananlar Fatma'nın hayata bakışını değiştirmiştir. Hamriyanım dediği yalnızlık ortağı bebeği yol kenarında bırakarak yeni bir hayata yürür.

Habib Bektaş bu romanda farklı karakterlerle gurbetteki Türk insanının iç dünyasına değinmektedir. Türk işçi Fatma, Türk öğrenci Ali ve Türk tutuklu Metin romanın yazıldığı dönemde Almanya'da bulunan farklı gruptan insanları temsil eder. Gurbette yalnızlığı yaşayan Fatma'nın içe kapanık, dışlanmış hayatı yalın ve gerçekçi bir anlatımla aktarılır. Yalnızlığın hissettirdikleri, dil bilmemenin çaresizliği iç çözümlenmelerle yansıtılır.

2.2.14. Üç Şekerli Demli Çay

Almanca adı “*Schwarzer Tee mit drei Stück Zucker*” olan kitap Almanca yazılmıştır ve 1991’de Türkçeye çevrilir. Yazar Renan Demirkan Almanya’da büyüyüp, orada öğrenim görür ve yaşadığı toplumun dilini anadilinden daha iyi konuşmaktadır. Bu çalışmada Real Yayınları tarafından yayınlanan 1991 baskısı kullanılmıştır. 101 sayfadan oluşan roman “Herhangi bir Temmuz pazarı, sabah 08:05” cümlesiyle başlar ve 09:57’de biter. Romanda olaylar 1 saat 52 dakika içinde sığdırılarak yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılır. Doğum için Köln’de çocuk kliniğine gelmiş hamile bir kadının, doğum odasında doğuma kadar olan süre içinde doktoru beklerken aklından geçenler, iç monolog ve bilinç akımı yöntemleriyle anlatılır. Bu anlatım teknikleriyle kahramanın çocukluk ve gençlik yıllarına gidilir.

Kahramanın mühendis olan babasının Almanya’ya işçi olarak gitmesiyle yeni hayatı başlamıştır. Anne ve babası para kazanırken o dokuz yaşında olmasına rağmen hem okula gider hem de öğlen yemeğini hazırlayıp, kendinden küçük kardeşine göz kulak olup ödevlerine yardım eder. Anne ve babası iki kızını Alman toplumundan uzak tutmak için çaba göstermektedir. Okul ve çevrede farklı bir toplum gören kızlar Alman toplumunun sevdikleri yönlerini hızla kabullenir. İlerleyen yıllarda anne baba da kızlara uyum sağlar. Artık onların evinde de Pazar öğleden sonraları turta pişer, kahve ve kakao içilir. Paskalyada yumurta boyayan kızlar, Noel’de ağaç süslemektedir. On sekiz yaşına geldiğinde büyük kız anne babanın yıllarca biz ve onlar olarak ayırdığı taraflardan onları seçer ve anne babasına göre karşı tarafa geçer. Oysa en büyük ayrımı kendi içinde yaşamaktadır çünkü dışarıda ve evde iki farklı dünya vardır. Türk’tür ve içinde büyüdüğü, yaşadığı toplumda ne olursa olsun yabancısıdır; bir o kadar da Almandır çünkü bu toplumda büyümüştür, zevkleri, dili, yaşayışı Almanlar gibidir. Ailesi o on sekiz yaşında baba evinden ayrıldığında verdiği tepkide haksız olduklarını kesin dönüş hazırlığı yapmak için Türkiye’ye gittiklerinde anlar. Çünkü bıraktıkları gibi bir vatan bulamazlar. Bıraktıkları ülke değişmiştir ama kendileri de değişir, yıllar önce gittikleri gibi değildirler. Onlardan olmamak için uğraştıkları insanlardan çok etkilenildiği açıktır.

Renan Demirkan romanında Alman toplumundan etkilenmeden çalışıp, para biriktirip ülkesine dönme amacındaki ilk kuşak ve evdeki soyutlama çabasına karşın Alman toplumuyla iç içe yaşayan ikinci kuşağın arada kalmışlığını yansıtmaktadır.

2.2.15. Yarım Ekmek

Yarım Ekmek romanı Fakir Baykurt'un *Duisburg Üçlemesi*'nin üçüncü kitabıdır. Rur Havzasında, Duisburg'da yaşayan Türk işçi Kezik Acar ve ailesinin hayatından kesitler sunan kitap üçlemenin birinci kitabı *Yüksek Fırımlar*'daki İbrahim Mutlu ve ailesinden, ikinci kitabı *Koca Ren*'deki Sarıkaya ailesinden ve her iki kitapta bahsedilen diğer Türk işçilerden de bilgiler içermektedir.

Bu çalışmada ilk baskısı 1998'de yapılan Yarım Ekmek romanının Literatür Yayınlarından çıkan 2011 baskısı kullanılmıştır. 363 sayfadan oluşan kitapta olaylar hâkim anlatıcı/tarımsal bakış açısıyla aktarılır. Kitap "Vay Vay Vay!, Biz "Sevi" Deriz Onlar "Lêbe", Acılar, Detlefgil, Pazar Kahvaltısı, Büyük Oğul Düşünüyor, Yeni Gömütlük, Hemşeriler Ne Diyor?, Kezikgil'de Toplantı, Başkan'dan Buluşum Almak, Burg Alanı, Başkan'la Görüşme, Sıkıntılar, Gündem, Çocukların İzlediği Oturum, Çocukların Sabrı Zorlanıyor, Yedi Dönüm Kadar Yer, Çözüm Sabır, 1 Mayıs, Hoca Geldi, Haydar Askerden Döndü, Yol Günü, Çeltek Gömütlüğü, Muhtargil, Bostan Gezmesi, Muhtarla Ciddi Konuşma, Yeşil Hüseyin, Kendileri Yapacak, Celil'in Korkusu, Hoca'nın Öğüdü, Gömütlükte Gece, Hoşça kal Çeltek, Sirkeci Gümrüğü, Yükçü Ramizgil, Kutu, Selimiye'ye Selam, Nasıl Baş Oldu O Yollar Yıllardır?, Şaraplı Yol Yemeği, Bir Köy Kahvaltısı, Yarım Ekmek, Sofra, Çay, Kutudan Haber, Telefon, Korkunun Ucu, çocukları Çayıra Salıp, Suda Balık, Çayırda Kavga, Ayaktopu, Gene Telefon, Duisburg'un Yelleri, Mum Işığında, İki Arada Bir Derede, Yeni Bir Resim Çekinir Gibi, Yakmayan Gözyaşları" olarak adlandırılan 55 bölümden oluşur. Bölümler kısa tutulmuştur, iki üç sayfadan oluşan bölümler çoğunluktadır ve bölüm başlıkları içerikle ilgilidir.

Kezik Acar demiryolu işçisi olan eşi Mustafa iş kazasında ölünce üç çocuğuyla yaşam mücadelesine başlar. Devletin bağladığı maaş geçimlerine yetmeyince Almanya'ya işçi olarak giden Kezik on iki yıldır Duisburg'dadır. Üç çocuğu da Almanya'da büyür ve düzenlerini burada kurarlar. Kezik Acar Hochfeld Mahallesinde eskiden bakır fabrikasının bulunduğu bölgede belediye satışından bir ev satın alır. Çocuklarının artık Türkiye'ye dönmeyeceğini anladığı için kira ödemek yerine ev kredisi ödemeyi uygun bulur. Kezik Acar'ın büyük kızı Emine bir Türk'le evlidir, iki oğlu vardır ve alt katta yaşamaktadır. Kezik'in oğlu Halil Alman Petra ile evli gibi birlikte yaşar ve ikisinin de okulu devam etmektedir. Evin küçük kızı Ayşe lisededir ve sınıf arkadaşı Alman Detlef'le sevgilidir. Kezik Acar çocuklarının

hayatlarını burada kurduğunu görür. Yıllardır üç çocuğuyla, zorluklarla bir düzen kuran Kezik Acar için tek eksik eşi Demiryolcu Mustafa'nın köyünde gömülü olan kemikleridir. Aile artık Duisburg'a yerleşir ve bayramlarda babalarının mezarını ziyaret etmek isterler. Kezik Acar önderliğinde ve diğer Türk işçilerin desteğiyle belediye başkanıyla görüşmeler sonucunda Türkler için bir mezarlık yapılması sağlanır. Yıllık izinde köyüne giden Kezik eşinin kemiklerini götürmek istediğini söylediğinde köylüleri, imam ve muhtar herkes karşı çıkar. Muhtar köylüye karşı kabul etmez görünür ama Kezik Acar'a gizlice destek olur. Kemikler mezardan gizlice çıkarılır, özenle paketlenir ama kemiklerin Almanya'ya kadar gümrüklerden nasıl geçeceği konusu büyük bir sorun oluşturur. Bu konuda muhtar yardımcı olur ve Sirkeci Gümrüğünde görevli kardeşi Ramiz, Demiryolcu Mustafa'nın kemiklerini sorunsuz şekilde bir turla Almanya'ya gönderir. Kemikler gelince Kezik, eşinin kemiklerini belediyece düzenlenen bir törenle yeni mezarına defneder. Defin töreninden sonra da tüm arkadaşlarına, hemşerilerine evinde yemek verir. Bu yemekte Türk işçilerinin gurbetteki birliği görülmektedir.

Romanın arka planında *Koca Ren* romanından Sarıkaya ailesinin Ankara'da tutuklu oğlunun idam kararının kesinleştiği ve *Yüksek Fırınlar* romanından İbrahim Mutlu ve Elif'in sürtüşmelerinin devam ettiği, oğulları Deniz'in büyüdüğü öğrenilir.

Fakir Baykurt *Duisburg Üçlemesi* kitaplarında uzun yıllar kendisinin de yaşadığı Rur Havzasında yaşayan Türk işçilerinin iş sıkıntılarını, uyum sorunlarını, eğitim sistemini, çocukların yaşadığı zorlukları, yeni vatan kavramını aktarmaktadır.

2.2.16. Anarbay

Yücel Feyzioğlu'nun bir Türk işçi çocuğunun Almanya'da büyüme sancılarını aktardığı Anarbay romanı Pencere Yayınları tarafından 2000 yılında yayımlanır. Bu çalışmada romanın ilk baskısı kullanılmıştır.

277 sayfadan oluşan kitabın iki ana bölümü vardır. Birinci bölümde "Alp Dağlarında Bir Senfoni, Başkalarının İzinden Gitmek, Pencereli Dağlar, Kanatlı Kırıçkay, Ayıkulak, Yeni Bir Türk Mahallesi, Aras İli Ruhr Irmağı Arasında, Karlar Renkli Yağsaydı, Türk Usulü Ayakkabı Bağlamak, Kavga Da Gerekli, Fuzuli'nin Leyla'sı, Kaftarküskü, Ortadoğu'nun En Büyük Fabrikası, Yeraltındaki Yaşam, Yolları Ayrılmıştı Bir Kez, Paskalya Yortusu İle Nevroz, Kuraldışı İnsanları

Kurallara Kurban Etmek, Tehlikeli Bir Yolda” başlıklarıyla ayrılmış bölümler, ikinci bölümde “Yanağında Ben Belinde Kemer Olayım, Don Kışot İle Sanço Panza, Yolların Sonu Görünseydi Yolculuk Çekilir Miydi?, Ben Diyorum Konya Ovası O Diyor Kars Yaylası, Bir Sevda Yuvası, Mumuş İle Mimiş, Beklenmedik Bir Haber, Kimlik, Yeni Yolun Başı, Kan Lekesi, Kuyumcu Dükkanı Gibi Adam Bir Saltanat, Toplum Yeni Renklere Bezemek, Anlamlı Duyarlı Bir Yaşam, 21. Yüzyılın Rönesansına Doğru, Yaşamı Tersine Çeviren Giz, Selda İle Marie Arasında, Yılların Özlemi, Ölülere De Ayırmak, Şatoda Beklenen Kadın, Yolun Sonu Mu?, Bizi Hiçbir Zaman Keşfetmeye Çalışmadınız Ki” başlıklarıyla adlandırılmış bölümler bulunur. Romanın bazı bölümleri Elçin Öğretmenin ağzından yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılır, bazı bölümleri ise hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır.

Anarbay Kars’ın bir köyünde doğmuştur. Anne babası Almanya’ya işçi olarak giden Anarbay’a anne babası Almanya’dayken yedi yaşına kadar köyde dedesi bakar. Anarbay ilkokul çağına gelince, Almanya’da daha iyi eğitim alacağı düşüncesiyle Anarbay’ı Almanya’ya babasının yanına gönderir. Kars’tan Almanya’ya gelip ilkokula başlayan Anarbay için zorlu bir dönem başlamıştır. Nenesi hastalandığı için Anarbay’ın annesi ona ve evdekilere bakmak için köyde kalır, Anarbay hakkında hiçbir şey bilmediği bu ülkede yalnızdır. Anarbay’ın babası Mürtüz Can Almanya’da maden işçisidir ve ağır şartlarda çalışmaktadır. Gün içinde ya çalışır ya da uyur ve Anarbay’la pek ilgilenemez. Anarbay’ın Alman öğretmeni Bayan Licht onun davranış problemleri olduğunu iddia eder ve onu öğrenme güçlüğü çeken çocukların devam ettiği okula yönlendirmek istemektedir. Mürtüz Can Anarbay’ın geleceğini kurtarmak için onu Elçin öğretmene emanet etmiştir. Elçin öğretmen Anarbay’ın zeki, yetenekli olduğu düşünür ve ona rehberlik ederek onun öğrenme güçlüğü çekenlerin okuluna gitmesini önler. Elçin öğretmen okuldan ayrıldıktan yıllar sonra öğretmen Elsa Vogt onu arayarak Anarbay hakkında görüşmek ister. Anarbay’ın yeni öğretmeni olan Elsa Vogt onu yanlışlarından döndürmek için eski öğretmeninden yardım istemiştir.

Anarbay geçen yıllarla Almanca öğrenir, arkadaş edinir ve Almanya’ya alışır. Hayatındaki en yakınları Selda, Hasan ve Marie’dir. Anarbay ilkokuldan itibaren Hasan ve Selda ile birlikte büyümüştür. Ergenlik yıllarında Selda ile arkadaşlığı sevgiye, ilişkiye dönüşür. Ama Selda’nın babasının baskıları nedeniyle ilişkilerini devam ettirmek zordur. Marie babasının maden ocağındaki şefinin üniversitede

okuyan kızıdır ve Marie Anarbay'a cinselliği, erkek kadın ilişkilerini öğreten kişidir. Selda Anarbay ile Marie'nin ilişkisini öğrenince Anarbay ile Marie ayrılır ancak Selda ile ilişkisi de biter. Anarbay Selda'yı kaybettiği için büyük acı yaşamaktadır.

Tatilde Türkiye'ye gittiğinde Anarbay'ın tüm hayatını mahveden bir olay yaşanır. Türkiye'de 12 Eylül askerî darbesinden sonraki sıkıyönetim dönemidir ve Anarbay'la arkadaşlarına askerler kimlik kontrolü yaparlar ama Anarbay kimlik gösteremez ve subay Anarbay'a hakaret eder, Anarbay da subayı döver. Anarbay tutuklanır, ağır işkenceler görür ve işkence sırasında tecavüze uğrar. Anarbay olaydan sonra sırrıyla Almanya'ya döner ama artık bambaşka biridir. O subayı öldürmeye karar verir ve silah almak için para biriktirmenin yollarını aramaya başlar. Hırsızlık yapan bir çeteye girip soygunlardan para biriktirerek bir silah alır. Subayı öldürmek için Türkiye'ye gittiğinde dedesine durumu anlatır. Dedesi o subayın köyden gittiğini, onu bulup Anarbay'ın intikamını alacağını söyler ve Anarbay'ı Almanya'ya geri gönderir. Elçin öğretmen Elsa Vogt'un uyarılarıyla Anarbay'a yeniden rehberlik etmek amacındadır. Anarbay Selda ile kavga ettiği bir gün Elçin öğretmenle eve geldiğinde babasından dedesinin subayı öldürüp, vurularak öldürüldüğünü öğrenir. Dedesinin ölümünün acısıyla Anarbay silahını başına dayayarak intihar eder.

Romanda Anarbay'ın Türk ya da Alman toplumunun neresinde olduğunu sorgulaması, bir çeteye katılması, Alman öğretmen bayan Licht tarafından dışlanması, yaşadığı kimlik bunalımı, ergenlik sorunları üzerinden Türk işçi çocuklarının, gençlerinin sorunları aktarılır. Romanın bir bölümünde Elçin öğretmen, Anarbay'ın babası Mürtüz Can'ın çalıştığı maden ocağını gezer ve burada çalışan işçilerin ağır çalışma koşulları Elçin öğretmeni çok etkiler. Roman maden işçilerinin iş koşullarını ayrıntılandırması yönüyle de önemlidir.

2.2.17. Selam Berlin

2003 yılında ilk baskısı Berlin'de Almanca yapılan roman 2004 En İyi Almanca Kitap Ödülünü almıştır. Bu çalışmada romanın Nafer Ermiş'in Türkçeye çevirisiyle 2004 yılında İnkilap Kitabevi tarafından yayınlanan baskısı kullanılmıştır. *Selam Berlin* yazarı Yade Kara'nın ilk romanıdır. Yade Kara Berlin'de yaşamaktadır ve romanında yer verdiği Türkiye kökenli olup Almanya'da yetişen insanları çok iyi

gözlemler. 359 sayfadan oluşan romanın 25 bölümü vardır ve olaylar yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılmıştır.

Romanın kahramanı Hasan Kazan Kreuzberg, Almanya doğumludur. Babası Said Kazan ve amcası Halil Kazan yıllar önce mühendislik okumak için Almanya'ya giden Hasan Kazan ailesinin Almanya'daki ikinci kuşağını temsil eder. Anne ve babası Batı'yı teknik, ilerleme ve işin merkezi olarak görmektedir. Oğulları Hasan ve Ediz büyüdükçe, onların Almanlar gibi yetişmesini istemedikleri için ilkokuldan sonra çocuklar anneleriyle İstanbul'a taşınır. Türk ve Müslüman adetlerinden uzaklaşmasın diye İstanbul'a götürülen çocuklar Alman Lisesi'ne verilir. Bu aslında Almanya'da yaşayan Türk insanının yaşadığı çelişkiye iyi bir örnektir. 1989 yılında Berlin Duvarı yıkılınca Hasan doğup büyüdüğü şehrin yeni halini görmek için Berlin'e gider. Artık Berlin'de hiçbir şey eskisi gibi değildir.

Hasan'ın babası Said ve amcası Halil Kazan Berlin'de bir seyahat acentesi işletmektedir. Yıllarca Doğu Berlin'e charter (özel uçuş) seferleri düzenlenir ve Said Kazan sürekli Doğu Berlin'e gidip gelir. Aslında bu gidişlerin nedeni sadece iş değildir. Hasan babasının yıllarca Batı Almanya'da başka, Doğu Almanya'da başka bir hayat sürdürdüğünü öğrenir. Doğu Almanya'da bir ev, bir kadın ve bir çocuk yani babasının ikinci bir hayatı vardır. Babasının yıllardır annesini ve onları aldattığını öğrendiğinde babasına karşı düşünceleri değişir. Hasan ve yeni kardeşi Adem tesadüfi şekilde aynı filmde oynar ve ilerleyen zamanlarda bağ kurarlar. Hasan İstanbul'dan Berlin'e döndüğünde bir süre babasıyla yaşar ama babasının yaptıklarını öğrendikten sonra evden ayrılır. Bir süre kuzeni Leyla'da, arkadaşı Kazım'da kalan Hasan film setinde düzenli bir iş bulunca kendi evine çıkar. Ev bulma sürecinde Alman ev sahipleri telefonda akıcı Almancasından onu Alman zannedip olumlu konuşurlar ancak görüşmede Hasan'ın Türk olduğunu anladıklarında evlerini vermezler. Bu tavır Hasan'ı çok kızdırır. Aslında Berlin'de de İstanbul'da Alman Lisesindeyken de tüm hayatında böyledir. Bir Alman gibi konuşan Hasan'ın görünüşüne bakıp ardından konuşmasını duyan herkesin ilk sorusu "Nerelisin?" olmaktadır. O Berlinlidir, burada doğup büyümüştür, başka bir şeyin önemi yoktur. Ancak son yıllarda Berlin ve Berlinliler çok değişmiştir. Türkler sevilen misafirlere istenmeyen bir topluluğa dönüşmüştür ve "Kanacke" nitelemesiyle onları istemediklerini rahatça söyleyen Almanların sayısı hiç de az değildir. Leyla ve Kazım ırkçı saldırılara maruz kalırlar.

Kazım ciddi şekilde yaralanır ve uzun süre hastanede tedavi görür. Hasan da metroda ırkçı bir grubun saldırısından kıl payı kurtulur. Bu yeni Berlin'dir.

Cora, Hasan'ın setinde çalıştığı filmde başrol oyuncusu ve aynı zamanda yönetmenin sevgilisidir. Hasan, Cora'yla gizli bir ilişki yaşayıp ona âşık olur ama Cora onu görmezden gelince hayal kırıklığı yaşar. Uzun süre Cora için acı çektikten sonra Cora'yı unutup yeni bir ilişkiye başlamaya karar verir.

Hasan Berlin'e geldikten sonra arada kalmışlığı, kimlik karmaşasını, kuşak çatışmasını, ekonomik bağımsızlık kazanmanın zorluklarını yaşar. Bu süreçlerde benliği şekillenirken dünyaya bakışı, fikirleri değişir. Romanda Yade Kara Almanya'daki ikinci kuşak gençlerin yaşadıklarını Hasan'ın gözünden aktarmaktadır.

2.2.18. Haliçli Köprü

Emine Sevgi Özdamar'ın *Haliçli Köprü* romanı Almanya'da 1992'de *Die Brüche Vom Goldenen Horn* adıyla Almanca yayınlanmıştır. Bu çalışmada romanın İletişim Yayıncılıktan çıkan ve çevirisi İlknur Özdemir tarafından yapılan 2015 baskısı kullanılmıştır. 295 sayfadan oluşan roman birinci ve ikinci bölüm olarak ayrılmıştır. Birinci bölümde Küskün İstasyon, Kadınlar Yurdunun Uzun Koridorları, Gece Gündüz Işıktaydık, Ani Yağmur Binlerce Işıklı İğne Gibi İndi, Başboş Dolaşan Tavuklar Ve Topplayan Sosyalist başlıklı beş bölüm; ikinci bölümde Haliçli Köprü, Kaptanın Lokantasındaki Uzun Masa, Sigara Bir Sosyalistin En Önemli Aksesuarıdır, Ölü Öğrencinin Tabutu Marmara'da Günlerce Yüzdü, Ayı Buğdayla Besleyebilirdik, Annelerin Sesleri başlıklı altı bölüm bulunur. Romanda olaylar yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılır. Roman 2004'te Almanya'nın en saygın edebiyat ödülleri Heinrich von Kleist ödülünü almıştır.

Romanda kahramanın adı verilmez. Bu çalışmada roman kahramanından *isimsiz karakter* olarak bahsedilmiştir. Romanın birinci bölümünde Almanya'daki Türk ve diğer göçmen işçilerin fabrika ve işçi yurdu yaşamı, Berlin ve Almanya'daki sosyal hayat anlatılır. İkinci bölümde Batı'yı gören ve Almanca öğrenen isimsiz karakter İstanbul'a döner. Roman dönemin Türkiye'sindeki siyasi ortamdan, muhalif gençlerin yaşamlarından, sosyalizmden, altmış sekiz kuşağından manzaralar aktarmaktadır. Romanın kahramanı isimsiz karakter on altı yaşında Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası* oyununda Titania rolünü oynar ve bütün ilgisini tiyatroya verir.

liseyi bırakır. Anne ve babası okulunu bırakmasına çok üzülür. İsimsiz karakter gördüğü bir gazete haberiyle Almanya'ya işçi olmaya karar verir ve İrtibat Bürosuyla görüştüğünde iki hafta içinde pasaportu ve Telefunken Radyo Fabrikasında işi hazır. On sekiz yaşında tek başına hiç bilmediği bir ülkeye doğru yola çıkar. Hedefi bir yıl işçilik yaparak para biriktirip tiyatro okuluna gitmektir. Bir yıl boyunca fabrikada, işçi yurdunda, Türk İşçi Derneğinde, yurdun yakınındaki barda birçok insanla tanışır. İsimsiz karakter wonaym dedikleri işçi yurdunda, onun gibi oyuncu olmak isteyen Rezzan ve Gül ile aynı odada kalır. Sonradan Melek de onlara katılır. İşe ilk başladığında yurt müdürü, işçilerin Türkiye'den gelen paketlerindeki sucukları alıp sakladığı için işten atılır. Eski müdürün yerine kendine komünist diyen yurt müdürü ve karısı işe başlar. Adam yurdun işlerini hallederken karısı da fabrikada işçilere tercümanlık yapmaktadır. Müdür ve karısı akşamları da yurttaki kadınlara Almanca öğretirler. O, Rezzan, Gül ve Melek sürekli yurt müdürü, karısı ve onların arkadaşı Ataman ile birlikte. Rezzan ve Gül küçük bir oda tutup işçi yurdundan taşınır, Melek de Ataman'la gider böylece o yalnız kalır. Bir yıllık sözleşmesi bitince İstanbul'a döner ama mutlu değildir. Babası bir yılda yeterince Almanca öğrenmediğini görünce dil öğrenmesi için 3.000 mark vererek onu Bodense'deki Goethe-Institut'a gönderir. Okul bittiğinde Berlin'e Ataman ve Melek'i görmeye giderken trende tanıştığı Siemens'te çalışan kadın, fabrikanın kadın işçi aldığını söyleyince kadınla beraber Siemens'e giderek işe girer. Bir süre sonra fabrikadaki şefi Almancasının çok iyi olduğunu söyleyerek onu kadınlar yurdunun tercümanı yapar. İşten ayrılıp Paris'e gider ve orada İspanyol Jordi'yle tanışıp ona âşık olur. Jordi evlidir ve o da Berlin'e döner. Hotel Berlin'de oda hizmetçiliği yapar ama işinden az su kullandığı için kovulunca başka bir otelde yarım günlük iş bulup öğleden sonraları da tiyatro okuluna başlar. Hamile olduğunu öğrendiğinde İstanbul'a döner. İstanbul'da arkadaşlarının yardımıyla kürtaj olup sonra tiyatro okuluna başlar. Sürekli olarak Sinematek'e gider ve burada birçok sosyalist insanla tanışır. Berlin'de tanıştığı sosyalistler genelde öğrencidir ama İstanbul'da işçiler, sanatçılar, orta yaşlı insanlar vardır. Bu insanları işçiler ve entelektüeller olarak ayırır ve entelektüel olanlarla Kaptanın Lokantasına gidip orada sohbet dâhil olur.

Tiyatro okulundan Haydar'la özellikle Irak-İran sınırındaki açlık çeken köylülerle konuşmak için Hakkâri'ye gider. Yolda ve Hakkâri'de sivil polisler tarafından izlenir, insanlar onları evlerine dönmeleri konusunda uyarır. Sıkıntılı

yolculuktan sonra önce Ankara'da askerlik yapan sevgilisi Kerim'in yanına ardından İstanbul'a döner ve gördüklerini anlattığı röportajı yayınlanır. Okulunu bitirince Ankara Sanat Topluluğu tiyatrosunda oynar ve turneler yapar. Ancak siyasi ortam gerildiği ve tiyatrolar kapatıldığı için İstanbul'a geri döner. Kerim ve altı arkadaşıyla yaşadığı eve polis baskın yapıp iki gün gözaltında tutup bırakır. Ama evde sakladığı kitaplar, Kerim'in askerden ona yazdığı mektuplar nedeniyle tekrar tutuklanıp haftalarca gözaltında tutulurlar. Çıktıklarında Kerim'le ayrılır ve tiyatrodan oynamak için Berlin trenine bindiğinde tarih 21 Kasım 1975'tir.

Romanda kahramanın hayatı anlatılırken arka planda 60'lı ve 70'li yılların siyasi ortamı, hippiler, grevler, ekonomiyi ve 6. Filoyu protesto gösterileri, işçi ve öğrenci olayları, 12 Mart muhtırası, dünya siyasetinden bilgiler aktarılır. Genç bir kızın Avrupa'yı tanınması ve ülkesini keşfetmesi akıcı bir üslupla anlatılır. Çevirinin başarısı da romanın ruhundan eksilme olmadan okuyucuya ulaşmasını sağlamaktadır.

2.2.19. Ömrümüz Gurbet

1982-87 yılları arasında Almanya'da öğretmenlik yapan yazar Osman Çeviksoy romanında Almanya'daki Türk işçi ailelerinin sorunlarını gözlemlerine dayanarak aktarmaktadır. Bu çalışmada romanın Elips Kitaptan çıkan 2008 baskısı kullanılmıştır. 399 sayfadaki romanda Türkçe Konuşan Kuş, Sen Bizim Gibisin, Oğlumun Kız Arkadaşı, Gedizli Mustafa, Ben Niçin Varım? Evdeki Yabancılar, Bir Gece Ansızın, Gönül, Gece Ve Şiir, Türken Raus, Bettina Dese Ki, İnanılmaz İnanmak, Siz Gidince Biz, Buz Rengi Çırpınışlar, Kirpiklerin İslanması, Ömrümüz Gurbet, Düşlerden Uyanmak, İzmir'in Sokakları, Tanıdık Bir Başlangıç, Bir Gözleri Sürmeli, Zorunlu Mesafeler, Kıyamet Koparsa, Sırlar Döküldüğünde, Yakıştırmalar, Bulutların Üstünde, Uzatmalı Korkular, Ben, Sen Ve Arzuların, Gönül İşleri, Hollandalıya Ağıt, Hem Varmış Hem Yokmuş Gibi, Dertleri Gül Eylemek, Bir Damla Cinnet, Geçmiş Kanatlanmak, Bu Sen Misin Bettina? Latife'nin Çılgınlıkları, Bu Hayat Bir Kere Bizim başlıklı bölümler yer alır ve olaylar hâkim anlatıcı/tarımsal bakış açısıyla aktarılmaktadır.

Halil Bey, eşi Melike Hanım, çocukları Murat ve Birsen uzun yıllardır Almanya Marbach'ta yaşayan Türk işçi ailesidir. Geldikleri zamandan farklı düşünceleri ve hayatları vardır. Roman Halil'in iç yolculuğunu ve oğlu Murat'ın

ergenlik sancılarını anlatır. Almanya'ya işçi olarak gittiğinde Halil dinine düşkün bir adam, eşi Melike örtülü bir kadındır. Halil, çevrenin tepkisi nedeniyle eşinin başını açtırır. Türkiye'de imam olan kayınbiraderinden her görüşmede bunun serzenişini duyar. Bir gün bir konferansa gitmesiyle tüm hayatını gözden geçirir ve dininin gereklerini yerine getirmeye karar verir. Başını zorla açtırdığı eşi Melike onun bu değişimine tepki göstermiştir. Uzun yıllardır Almanya'da yaşayan ve bu topluma göre bir hayat kuran bu işçi ailesinin hayatı gün ve gün değişir. Evin oğlu Murat sınıf arkadaşı Bettina ile yakın bir ilişki yaşar. Halil bu ilişkinin gidişatından rahatsızlık duyar ve bunu dile getirdiğinde oğluyla arası açılır. Lisede okuyan Murat ergenlik dönemindedir, yetiştiği toplumun rahatlığı ile evdeki tutum arasındaki ikileme itiraz etmektedir. Bettina, ilişkiden hamile kalır ve Murat, annesinden para alıp sorunu kendince çözer. Halil, kendisinden gizli yürütülen tüm işleri eşini takip ederek öğrenir. Halil'in uyarılarına rağmen Murat, Bettina ile ilişkisine devam eder ve Murat'ın ailesiyle arası gün geçtikçe açılır. Halil oğlundaki kötü yönlü değişimin, asiliğin, uzaklaşmanın farkına vardığında ülkesine dönüp çocuklarını kendi toplumunda yetiştirmeye karar verir. Türkiye'ye kesin dönüş fikri ailedeki herkesi aynı oranda mutlu etmez. Murat Almanya'da kalmak için Bettina'nın ailesine, okul rehber öğretmenine başvurur ancak on sekiz yaşından küçük olması onun yasal olarak kendi kararlarını almasına izin vermez. Mecburen ailesiyle Türkiye'ye dönen Murat, İzmir'de imam dayısı Nazım Hoca ve kuzeni Bekir'in yaşamındaki düzen ve sakinlikten çok etkilenir. Dayısı müşfik tavrıyla Murat'ın güvenini ve sevgisini kazanır. Liseye kaydı yapılan Murat yaz boyunca kardeşi Birsene'le birlikte Gülay Hanım ve Vecdi Bey'den telafi dersleri alır ve bu dersleri veren öğretmen çiftin kızları Nevin'le arkadaş olurlar. Okul açıldıktan sonra Murat ve Nevin'in arkadaşlığı ilerler. Yıl boyunca üniversite sınavları için birlikte ter döken bu iki genç okulların kapanması ve Murat'ın Kuşadası'nda iş bulmasıyla uzaklaşır. Murat deri mağazasındaki işinden çok memnundur ve üniversite için para biriktirir. Bu günlerde büyük bir sürpriz yaşanır ve Murat bir ablası olduğunu öğrenir. Murat, yıllar önce babasının ilk evliliğinden olan ablası Sevda ile tanıştığında ona hayran olur. Yaz sonunda Murat ve Nevin Ankara'da üniversite kazanır ve nişanlanırlar. Üniversiteye nişanlı iki genç olarak başlarlar. Murat ablası Sevda ile kalırken Nevin amcasında kalır. Ancak Nevin'in yengesi görüşmelerine izin vermez hatta nişanın bozulmasına neden olur. Sonradan yengenin niyetinin Nevin'i kendi oğluyla evlendirmek olduğu öğrenilir. Ancak geçen sürede artık on sekiz yaşında olan Murat bir arkadaşının yardımıyla pasaport çıkartır ve

Almanya bileti alır. Yarıyıl tatilinde Almanya'ya gidip Bettina'yı görmek ve Almanya'da kalmak niyetindedir. Tatilde İzmir'e gittiğinde ailesine bu geziden bahseder ama kalma ihtimalinden söz etmez. Ailesi Nevin'in yengesinin yaptıklarının ortaya çıkmasıyla nişanın yeniden takılmasını ister ama Murat cevap vermeden yola çıkar. Onu uğurlayanlar arasında gözü yaşlı Nevin de vardır. Murat Almanya'ya gittiğinde büyük hayal kırıklığı yaşar. Bettina bıraktığı kişi değildir, yeni bir sevgilisi, yeni zevkleri, yeni planları vardır. Murat hayatını bırakıp peşinden geldiği kişinin başkasıyla olmasına, onu unutmamasına kahrolur ama onun uğruna vazgeçtiklerinin kıymetini de anlar. Nevin'i, ailesini, okulunu düşünüp yaptığından pişman olur ve ilk iş Türkiye'ye dönüş biletini alır.

Osman Çeviksoy bu işçi ailesinin hayatından hareketle örneğinin çok görüldüğü ikilem, kimlik bunalımı, kültür çatışması durumlarını örnekler. Romanda Türk işçi çocuklarının hem Almanya'da hem Türkiye'de yaşadığı eğitim ve uyum sorunları, farklı iki kültürün arasında ezilen gençlerin bunalımlarının yol açtığı aile içi kavgalar, kopmalar tahlil edilmektedir.

2.2.20. Almanya Öyküsü

İlk baskısı 1975 yılında Milliyet Yayınlarından çıkan romanın bu çalışmada Şimşek Yayınları tarafından yapılan 2010 baskısı kullanılmıştır. Bir çocuk romanı olan kitap on beş bölüm ve 253 sayfadan oluşur. Romanda olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılmaktadır.

Harman köyünde yaşayan Kaya'nın babası Galip'in maddi durumu iyi değildir. Galip Almanya'ya işçi olmak ister ama yıllar geçer sırası gelmez. Kadınların sırasının daha çabuk geldiğini öğrenince eşi Fatma için Almanya'ya işçi başvurusu yapar ve bir ayda sırası gelir. Fatma kocası Galip'i, çocukları Kaya ve Gülfem'i köyde bırakıp Almanya'ya gider. Bir süre sonra Galip için de iş bulan Fatma izne geldiğinde Almanya'ya Galip'le beraber döner. Kaya ve Gülfem köyde akrabaları Şakire Kadınla kalır. İlk zamanlar köyde her şey yolundayken ilerleyen zamanlarda Şakire Kadın çocukların bakımını ihmal eder. Galip ve Fatma'nın her ay yolladığı parayı çocukların ihtiyaçları için kullanmaz. Muhtardan durumu öğrenen Galip çocuklarını Almanya'ya götürür. Ancak Gülfem için yuvaya verecekleri ücret bütçelerini çok zorlayacaktır. Kaya'nın evde kalıp Gülfem'e bakmasına karar verilir ve çocukların polis kaydını

yaptırmazlar. Kaya kardeşi Gülfem'e bakarken oturdukları Kreuzberg'te diğer Türk çocuklarla arkadaş olur. Diğer çocukların durumu da onlardan farklı değildir. Anne babalar isteyken büyükler küçüklere bakmaktadır. Üstelik sahipsiz kalan çocuklar, gençler yanlış alışkanlıklar edinir. Kaya yakın arkadaşı Ferman'la yanlış alışkanlıklardan uzak durmaya çalışır.

Birkaç ay sonra Kaya, polisin mecbur tutması sayesinde okula başlayınca Gülfem de yuvaya verilir. Almanya'da geçen iki yıla yakın sürede Fatma ve Galip kira, yuva parası, çocukların masrafı derken hiç birikim yapamaz. Bu nedenle Fatma ve çocukları köye döner. Galip her ay düzenli para gönderir ve Fatma'yla çocuklar da köydeki düzenlerinde yaşar. Bir süre sonra Galip'ten hem haberler hem de para kesilir. Kaya, yazılan mektuplara cevap gelmeyince eski arkadaşı Ferman'a mektup yazarak babasını bulmasını ister. Ferman, Galip'in çalıştığı fabrikanın sahibi Alman kadınla birlikte yaşadığını yazar. Durumu öğrenen Kaya, muhtarın babasına mektupla hasta olduğunu yazmasını sağlar. Galip, uçak bileti göndererek Kaya'yı Berlin'e ister. Kaya, Berlin'e gidince babasının birlikte olduğu kadın Bayan Magda'yı bulup Galip'in bir ailesi olduğunu anlatır. Kaya'nın hastalığına çok üzülen Galip hatasının farkına varmıştır. Kaya amacına ulaşır ve Ferman'ın, doktorların ve Bayan Magda'nın da yardımıyla babasını alıp köyüne döner.

İbrahim Örs, romanda Almanya'ya bir çocuğun gözünden bakmaktadır. Roman Türk işçi çocuklarının eğitim sistemi dışında kalmasını ve kötü alışkanlıklar edinmesini anlatması yönüyle önemlidir. Yazarın üslubundaki açıklık, konudaki akıcılık ve dilindeki sadelik romanı her yaş için okunabilir hale getirmektedir.

2.2.21. Köyüm Yurdum ve Almanya

Yazarı Sacettin Mert'in hayatını anlattığı biyografik bir roman olan kitap 182 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmada romanın Cinius Yayınlarından 2010 yılında çıkan birinci baskısı kullanılmıştır. Fotoğrafların, belgelerin kullanıldığı kitapta olaylar yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılmıştır.

Sacettin Mert 1945 yılında Bartın, Arpacık köyünde doğmuştur. İlkokuldan sonra okuyamayan Mert, Bartın'da, İstanbul'da simit satıcılığı, terzi çıraklığı, fırıncı çıraklığı, dökümhane işçiliği yapmıştır. 1966'da Zonguldak İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla Almanya'ya işçi yazılır. 1969 yılında döküm işçisi olarak Almanya

Wetzlar'a gitmiştir ve yirmi iki yıl çalıştıktan sonra emekli olmuştur. Sacettin Mert kırk yıldan fazla süredir Almanya'da yaşamaktadır.

Birinci kuşak işçilerinden olan Sacettin Mert Wetzlar şehrinde Buderus, Duisburg'da Thyssen, Stuttgart'ta Mercedes fabrikalarında yirmi iki yıl işçilik hayatı geçirmiştir. Bir süre işçi yurtlarında yaşar sonra ailesini yanına alır. Ancak eşi ve çocukları Almanya'ya alışamadığı için Türkiye'ye dönerler. Sacettin Mert de ailesi Türkiye'de işi Almanya'da olan tüm Türk işçileri gibi yıllardır iki ülke arasında bir hayat sürmektedir.

Romanda Almanya'ya gidiş sürecini, tüm iş ve aile hayatını, emeklilik yıllarında yaptığı gezileri ayrıntılarıyla anlatan Sacettin Mert Türk işçisinin Almanya yaşamını birinci gözden aktarmaktadır. Romanda yer alan belgeler ve fotoğraflar Almanya ve Türk işçileri hakkında fikir edinmeyi kolaylaştırmaktadır.

2.2.22. Temmuz Çocukları

İlk baskısı 2011'de yapılan *Temmuz Çocukları* Menekşe Toprak'ın işçi çocuklarını anlattığı romanıdır. Bu çalışmada romanın İletişim Yayınlarından çıkan 2015 baskısı kullanılmıştır. İki ana bölümden oluşan kitap 283 sayfadır. "Paralel Hayatlar" başlıklı birinci bölümde "Diğer Hikâyelerim, İki Gizli Güç, Tanıdık Bir İsim, Yavaşlayan Zaman, İlk Gün, İki Arkadaş, Paralel Hayatlar, Çevirmeli Telefon, İlk Yaz, Burası Benim İkinci Evim, Vicdan, Bir Zamanlar Anadolu'da, Ah Siz 68'liler, Bu Şehir Değişiyor, İlk Aşk, Yılbaşı Gecesi Kimse Uyumaz, Farklı Bir Sabah, Telefon Hep Meşgul, Süheyla" bölümleri bulunur. "Ölüm ve Cennet" başlıklı ikinci bölümde ise "Ölüm, Cennet" başlıklı iki bölüm yer alır. Kitabın ikinci bölümünde birinci bölümde anlatılan olaylar sonuca bağlanır. "Diğer Hikâyelerim, İlk Gün, İlk Yaz, İlk Aşk" bölümlerinde olaylar Aysu'nun gözünden yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla, diğer bölümlerde olaylar hâkim anlatıcı/tanrısal bakış açısıyla aktarılır.

Otuz yıla yakındır Almanya'da yaşayan Şükriye Hanım ve Sabri Bey emekli olduktan sonra Almanya'da kalır, kredisini ödedikleri evlerinden, alıştıkları düzenden mutludurlar. Büyük kızları Süheyla ve küçük oğulları Aziz yanlarında büyür ama Yaşar ve Aysu uzun yıllar Ankara'da teyzeleriyle yaşar. Şükriye Hanım her zaman bunun vicdan azabını taşımıştır. Aziz Alman toplumuna tamamen uyum sağlamış bir gençtir, Hamburg'ta üniversite okur ve tatillerde ailesini ziyarete gelir. Aysu on beş

yaşından beri Ankara'da yaşar ve ailesiyle ilişkisi mesafelidir. Aysu'nun gözünden ailesi Almanya'da olan ve onlardan uzakta büyüyen çocukların hayatları anlatılmaktadır. Aysu, ailesini yazları altı haftalığına görür. Büyüme sancılarında ailesinden uzakta olduğundan içindeki boşluğu dolduramaz. Yaşar, eşi ve çocuklarıyla Mersin'de yaşar. Gençliğini ailesinden uzakta geçiren Yaşar ailesinden kopuk bir hayat sürmektedir. Süheyla ilk evliliğini babasının isteğiyle Şevket'le yapar ama mutsuzdur. İş yerinde Klaus'la tanışıp yasak bir ilişki yaşar ve Şevket'le ayrılır. Sonraki yıllarda Halil'le evlenir. Yıllar önceki yasak aşkı Klaus'tan eşi Halil'e bahsedince eşi, bir süre uzaklaşmak için Türkiye'ye gider. Süheyla uzun yıllardır psikolojik sorunlar yaşar ve evlilikleri, hayatı bu durumdan olumsuz etkilenir. Süheyla'nın telefonu sürekli meşgul çaldığı için meraklanan Şükriye Hanım Aziz'le birlikte Süheyla'nın evine gittiğinde kızının cansız bedeniyle karşılaşır. Bu ölüm Süheyla'nın yıllardır görmediği kızı Sevil'i ve aileyi bir araya getirir.

Menekşe Toprak, romanın kahramanı Aysu gibi Köln ve Ankara'da okumuştur ve iki ülkede ortak bir hayatı vardır. Romanda Almanya'nın birinci ve ikinci kuşak Türklerinin hayatlarına farklı açılardan bakan Menekşe Toprak yaşamışlık hissini başarıyla aktarmıştır.

2.2.23. Fabrikada Bir Saraylı

Bu çalışmada romanın Eksik Parça Yayınlarından çıkan 2016 baskısı kullanılmıştır. Kitap 221 sayfa; on sekiz bölüm, önsöz ve sonsöz bölümlerinden oluşmaktadır. Güney Dal önsözde bu kitaptaki bilgilerin eline nasıl geçtiğinden yani belgeleri toplayan kaynak Tansu Çağlar'dan bahseder. Sonsözde yine Tansu Çağlar'dan ve kitap için yaptığı çalışmaların yarım kalışından bahsedilir. Tansu Çağlar Berlin'de gazetecilik okumuş, gazetede staj yapan ve Çanakkaleli bir işçi ailesinden gelen genç bir Türk'tür. Tek başında yaşar ama gazetede işinden ayrıldığında ailesinin evine döner, baba evinin kendisi için terapi olduğunu belirtir. Tansu Çağlar Saraylı Ethem hakkında bilgiler toplar ve notlarını kitap haline getirmesi için Güney Dal'a getirir. Önsöz ve sonsöz haricindeki tüm bölümler Tansu Çağlar'ın kalemindendir ve yazar anlatıcı/kahraman anlatıcı bakış açısıyla aktarılır. Fikirlerini, araştırmalarını, hislerini öznel ifadelerle yazıya geçirir ve bazı bölümleri araştırılması için notlar ve taslak şeklindedir.

Tansu Çağlar'ın araştırdığı Saraylı Ethem 70'li yıllarda AEG fabrikasında yedi yıl çalışmıştır. İşçi yurdundaki odasında çeşitli bitkiler yetiştiren, içine kapanık, şiir okuyup tango dinleyen kendi halinde bir işçidir. Bir gece yarısı yurt koridorunda tango söylediği için bazı işçiler Ethem'i döver ve Ethem bu olaydan sonraki gün yurttan gidip yirmi gün görünmez. Yirmi gün sonra gelip eşyalarını alıp ortadan kaybolur. O gece Ethem'i dövenler uzun süre korku içinde yaşar. İçlerinden bazıları pişmanlık duyar ve bunlardan biri Köse Osman'dır. Tansu Çağlar Ethem hakkında bilgi toplamak için onu tanıyanlarla konuşur. Ethem'in oda arkadaşı Ali Gürcü, yurt yöneticisi Kemal, işçilerden Mehmet Harman, meyhaneci Bados, Ethem'i dövenlerden Köse Osman, herkes için önemli bir haber kaynağı olan Kitapçı Hasan, Ethem'in taşındığı Dresdener sokağındaki evin kapıcısı Üzeyir Tansu'ya Ethem'le ilgili bilgiler aktarır. Tansu Ethem'in Dresdener sokağındaki odasını gezme fırsatı bulur ve bavullardan birinde Ethem Sarıosman yazdığını görür. Tansu odada bulduğu not defterini alıp okur. Defterdeki notlar yeni ve eski harfli olarak karışık yazılıdır. Yeni yazıyla yazılan bölümlerden bir aşk hikâyesi olduğunu görür. Önce bunun Ethem'in başından geçen bir aşk olduğunu düşünür ama Ethem'in defterin sonuna yazdığı nottan eski yazılı bölümlerini okuttuğunda Zavallı Necdet romanını on beşinci kez ezberinden defterine geçtiğini anlar. Tansu Çağlar araştırmalarından bir sonuç alamayacağını düşündüğü için Saraylı Ethem'in peşini bırakır. Bir gün Harman Mehmet'le karşılaştığında Üzeyir'in onu aradığını öğrenir. Dresdener'deki eve gittiğinde Üzeyir'den Ethem Bey'in bakımevine yerleştiğini, hava değişimi için İstanbul'a gideceğini ve belki geri dönmem dediğini, defterini sorduğunu öğrenir. Tansu ne onca araştırmasından ne defterdeki bilgilerden şefin deyimiyile onu çaylak gazetecilikten kurtaracak bir hikâye çıkmayacağını anladığında hikâyenin peşini bırakır. Güney Dal kitabın basılacağını haber vermek için Tansu'yu aradığında sevgilisi Sabine ve onun oğluya Avusturalya'ya gittiğini öğrenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRK ROMANINDA ALMANYA'YA İŞÇİ GÖÇÜ

Türk işçi göçü romanlarda ortak konulardan hareketle belirlenen aşağıdaki başlıklar altında incelenecek ve eserlerden alıntılarla örneklendirilecektir.

1. Göçün Nedenleri ve Amacı
2. Göç Süreci
3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları
4. Gelir Durumu
5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci
6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler
7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri
8. Çocukların Durumu
9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

3.1. Türkler Almanya'da

Roman, yazarı Bekir Yıldız'ın Almanya yolculuğunu anlatır. Roman kahramanının ismi olan Yüce, yazarın oğlunun ismidir. Yazar Almanya'da işçi olarak geçirdiği 1962-1966 yılları arasında yaşadıklarını ve gözlemlediklerini yalın bir dille aktarır. Romanda işçilerin hayatları bir işçinin gözüyle yansıtılır.

Romanın kahramanı Yüce, Türkiye'de meslek okulunda öğrenim görmüş bir matbaa işçisidir. Yüce, Heidelberg'de matbaa makineleri fabrikasında işe başladıktan dört beş ay sonra eşinden onun da Almanya'ya gelip çalışmak istediğine dair bir mektup alır. Çünkü eşi ve iki çocuğuna Yüce'nin gönderdiği para yetmez. Resmi işlemlerin ardından eşi ve iki çocuğu da Almanya'ya gelmiştir. Almanya'ya işçi olarak gidip dört yılın ardından bir matbaa makinesi olarak Türkiye'ye dönerler.

Roman Yüce'nin Almanya'ya gitmek için Sirkeci Tren İstasyonunda trene binmesiyle başlar ve İstanbul'a dönüş hazırlığı yapıp Almanya'da geçen yıllarını düşündüğü satırlarla son bulur. İnsanlar ve olaylar Yüce'nin gözünden aktarılmıştır.

3.1.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Yüce biri Matbaa Okulu'ndan olmak üzere iki diplomalı, Almanca bilen bir matbaa işçisidir. Kendi matbaasını kurmak ister. Evli, iki çocukludur. İstanbul'da

kazandığı para kira olan evin ve ailesinin masraflarını ancak karşılar. İlerleyebilmek ve matbaa makinası alabilmek için Almanya'ya gitmeye karar vermiştir.

3.1.2. Göç Süreci

Romanda göç süreci Sirkeci Tren İstasyonundan kalkan trenle başlar. “Trenle birlikte gurbette başlamıştı. Sanki vatanımızdan koparılyorduk. Böylece hepimizin içine, el diyarına yollanmışlığın ilk acı tohumu serpiliyordu.”(Yıldız, 2012, s. 2) Üç gün süren yolculukta işçilerin büyük çoğunluğu bilinmezliğin tedirginliği içindedir. Avusturya'da turist pasaportuyla gelmiş olan işçileri bütün karşı çıkmalarına rağmen trenden indirirler. Bunlar Almanya'ya ve Avusturya'ya turist pasaportuyla çalışmaya gelen işçilerdir. Üstelik onları oralara kadar getiren de size iş bulup çalıştırırım deyip paralarını alan bir adamdır. Bu olay trende kalan diğer işçilere buralarda kanunsuz hiçbir şeyin olmayacağını gösterir. İşçiler Türkiye'de ve Salzburg'da (Almanya) iki kez gümrük kontrolünden geçerler. Almanya'ya girerken işçilerin yanında on paket sigara ve iki yüz liradan fazla paraya izin verilmez.

Uzun ve yorucu tren yolculuğunun ardından tren Münih'e ulaşır. Münih istasyonunda Münih ve çevresindeki her fabrikadan bir işçi temsilcisi kendi fabrikasında çalışacak işçileri ayırarak iş yerlerine götürür. Başka trenlerle yola devam edecek olanlar da Türk bir tercüman tarafından kendilerini incecekleri istasyonda karşılayacak birileri olacağı konusunda bilgilendirilip trenlerine yönlendirilir. “Sirkeci'de bindiğimiz tren bizi Münih'e kadar getirmişti. (...) Az sonra 3-5 kişilik bir ekip kendilerini takip etmemizi söyledi. İstasyonun alt katına indirdiler bizi. Gruplara ayrıldık. Her fabrikaya ait bir işçi mümessili kendi fabrikasında çalışacakları ayırıyor ve alıp götürüyordu.”(Yıldız, 2012, s. 20)

Yüce, Türkiye'den arkadaşı olan Nihat ve trenden yol arkadaşı Garip Recep Heidelberg'in 20km dışındaki matbaa fabrikasında beraber çalışacaklardır. Münih'ten başka bir trene bindirilirlir. Heidelberg'de işçi grubunu fabrika temsilcileri istasyonda karşılayarak iş yerine götürmüştür.

3.1.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Tren sabahın ilk ışıklarında yol alırken insanlar işe gitmek için sokaklardadır. Bu duruma Yüce hayretle bakar. Çünkü kendi ülkesinde insanlar güne ve işe bu kadar erken başlamazlar. “Burada köylü şehirlî ayaktaydı sabahın 6'sında. Benim memleketimde bu saatte milyonlarca insan uyuyordu. Bunların mı yapacak çok işleri

vardı, yoksa bizim mi yapacak işimiz bitmişti? Ben emindim ki şu anda trenin bile yarısından çoğu uyuyordu.”(Yıldız, 2012, s.18)

Türk işçiler fabrikaya gittiklerinde sekiz kişilik bir ekip tarafından teker teker görüşmeye alınır. Özellikle fiziksel özellikler göz önünde bulundurularak işçilerin hangi işi yapacakları belirlenir. Roman kahramanı Yüce, Türkiye’de iki diploma sahibi olmasına rağmen elleri küçük ve zayıf bulunduğu için ambarda çalışmaya ayrılır. Yol arkadaşı Garip Recep ise güçlü ve yapılı olması sayesinde en yüksek saat ücretiyle demir taşıma işine verilir. Nihat da barakadaki düzenden sorumludur ve gerektiğinde de hasta işçilerin yerine onların işini yapar. Nihat verilen işten çok memnun olur.

Yüce’ye yapacağı işi beraber çalışacağı Alman genç anlatır. “Arkada gördüğün şu kapılar otomatik açılır, arkadan yüklü kamyonlar gelir. Bu kamyonlarla gelen malzemeleri el arabalarıyla alıp istifhaneye getireceksin. Sonra her parçanın kendine ait bir numarası vardır. Bu numaralara göre parçalar yerli yerine konulacak. Bu arada montajdan istiflenen bu parçalar istenir, verirsin. Unutmayınız ki, en büyük vazifemiz yorulmaktır.”(Yıldız, 2012, s.29) Dördüncü ayın sonunda fabrikada fuar için bir matbaacı ihtiyacı olur. Yüce sınavı geçip matbaa bölümünde asıl mesleğini yapar ancak matbaa fuarı bitince Yüce yeniden bantta çalışmaya başlamıştır.

Türkiye’de torna ustası olan bir işçi, Köln’de otomobil fabrikasındaki iş şartları çok zorlayıcı olduğu için işinden ayrılıp Yüce’nin fabrikasında işe girer. Diğer fabrikanın çalışma şartlarını şöyle anlatır: “Kırk saniyede iki vida... Vidanın birini yetiştiremezsen usta veya ustabaşı gelip sana kızmıyor, vidalayacağın parça kimin işiyle ilgiliyse o gelip senden hesap soruyor. Her şey zincirleme birbirine bağlanmış. Zincirde senin halkan eksik oldu mu, zincirin sonu birleşmiyor. Böyle bant aracılığı ile herkes birbirini kontrol ediyor. Buna ‘otomatik kontrol’ diyorlar ve dolayısıyla işten kaytarma diye bir şey yok bantların önünde.”(Yıldız, 2012, s.39)

İşçiler tren istasyonunda fabrika görevlileri tarafından karşılanarak fabrikaya götürülür. Kalacakları yer fabrikanın bahçesine yapılmış bir binadır. Baraka ile fabrika arasında 300-400 metrelik bir mesafe vardır. “İşçiler için inşa edilmiş olan baraka, tek kattı, büyük bir inşaat şantiyesine benziyordu. Fakat her türlü konforu vardı. Alman, herkesi ikişer kişilik odalara yerleştirdi. Sonra tuvaleti, yemek odasını, televizyon ve oturma odalarını gösterdi. İkişer kişilik odalarda iki yatak, iki gardırop, bir masa vardı.”(Yıldız, 2012, s.23)

3.1.4. Gelir Durumu

Yüce matbaa fabrikasındaki ambar işinden saatte iki mark kazanmaktadır. Dördüncü ayın sonunda fabrikada bir matbaacı ihtiyacı olur. Yüce sınavı geçip matbaa bölümünde asıl mesleğini yapmaya başlar ve saat ücreti de artar. Ancak geçici olan bu iş bitince tekrar eski eşine ve eski ücretine döner. İlerleyen dönemde karısı da çalışmak için Almanya'ya gelmek istediğini söyler ve Yüce kabul eder. Böylece iki kişi çalışarak daha çok kazanmaya başlarlar. Ancak bu seferde Yüce, işçi yurdundan ayrılıp eşiyle kalabileceği bir ev kiralamak zorunda kalır ve bu ayrıca bir masraftır.

3.1.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Yüce, okulda Almanca öğrenmiştir ve daha sonra kurslara giderek Almancasını pekiştirir. Fabrikaya ilk gittikleri günden itibaren de işçilere tercümanlık yapmaktadır. Ancak hiç dil bilmeden, hatta okuma yazması bile olmadan Almanya'ya gelmiş olan işçi sayısı bir hayli fazladır. “Arkadaşların yarısından çoğu öğrendikleri üç beş kelime Almancayla yaşıyorlardı. Çalışmak, uyumak, ekmek, cıgara, kadın, yorgunum... Böylece onlara göre lisan meselesi de halledilmiş, bu halleriyle kendilerini endüstri aspiratörlerine iyice kaptırmışlardı.” (Yıldız, 2012, s. 50)

3.1.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Barakada beraber yaşayıp fabrikada beraber çalışan işçiler tüm iş günlerinde aynı rutini uygulamaktadır. Bazı geceler ve hafta sonları kasabaya veya şehre gidip gezerler. “Sirkeci'den bindiğimiz tren bizi Münih'e kadar getirmiş, böylece ineceğimiz istasyona ulaşmıştık. Eşyalarımızı aşağıya indirdik. Herkes vagonun önünde duruyor, şaşkınlığımızdan yerlerimizden kımıldayamıyorduk. Garip Recep sağ kolumu iyice tutmuş ‘Bırakma beni beg, alleysen bırakma’ diye adeta yalvarıyordu.”(Yıldız, 2012, s. 20) Yüce, arkadaşı Garip Recep'e okuma yazma ve Almanca öğretir. Türk işçiler ihtiyaç halinde birbirlerine her konuda yardım eder. Osman Bey öldüğünde cenazeyi Türkiye'ye götürmek çok masraflı olur diyen fabrika direktörünü dinlemeden Türk işçiler cenazenin Türkiye'ye götürülme masrafı olan üç bin sekiz yüz markı aralarında toplamıştır.

3.1.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

İşçiler trenden inip fabrikaya geldiklerinde fabrika görevlileri kendilerine açlık durumlarını sorduğunda Almanya'ya gelir gelmez “Türkleri aç olarak bilmesinler, ayıp olur” diye yemek yemeyi reddederler. Ayrıca görevliler eğer

kaybolurlarsa sabit durmalarını çünkü Almanya’da hiçbir şey yapmadan sabit duran birinin mutlaka dikkat çekeceğini söyler.

Yüce, ilk iş gününde iş anlayışı konusunda Almanlarla Türkler arasında ne kadar büyük farklar olduğunu görür. Almanlar mesaiye erken başlar ve her işlerini saatle ve o işe ayrılan sürede yaparlar. Düzen tüm hayatlarının temelidir. Yüce işçilerin kahvaltılı taşıdıkları çantaları kitap çantası zannettiğini söyleyerek aslında iki ülke insanların çalışma anlayışları arasındaki farkları göstermektedir.

Toplamda üç bin işçinin çalıştığı fabrikadaki ilk iş gününde öğlen yemeğinde çıkan domuz etini hiçbir Türk yemez. Türk işçiler arasındaki bu birliktelik sonrasında fabrika yönetimi yemekler konusunda dikkatli davranmak zorunda kalır.

Fabrika, Leimen kasabasıdır ve işçiler ilk haftadan itibaren kasabayı keşfederler. Kasabaya gittiğinde kahvelerde insanların kâğıt, tavla gibi oyunlar oynamak yerine dans edip, sohbet etmeleri Yüce’nin dikkatini çeker. Türkiye’deki kahvelerin ortamlarıyla Almanya’daki kahvelerin ortamlarını kıyaslar ve iki toplumun eğlence anlayışlarının farklılığını görür. Aslında bu karşılaştırma durumu eserin tümünde vardır. Yüce, Almanya’da geçirdiği yıllar boyunca her konuda iki toplumu sürekli karşılaştırır.

Türk işçi Kıvılcım’ın bir Alman kızla tanışması ve onunla hemen yakınlık kurması işçiler arasında büyük şaşkınlık yaratmıştır. Bir Türk işçinin Alman bir kızla yakınlaşması işçilerin hayatında yeni bir sayfa açar. Türk işçiler için Alman toplumunu sadece uzaktan bakılan değil dâhil olunabilecek bir topluma dönüştürür.

Yüce’nin iş arkadaşlarından Osman Bey fabrikadaki Türk işçilerin en yaşlısıdır. Saat ücreti çok yüksek olduğu için zehirli gaz içeren bir işte çalışır ama hasta kalbi bu işe dayanamaz ve bir gece barakada ölür. Cesedini mezarlık morguna götürürler ve ailesine telgrafla haber gönderilip, ölüyü Almanya’ya mı gömelim oraya mı istersiniz diye sorulur. Fabrika direktörü Alman kanunlarının asla esnemeyeceğini ve ölünün üç günün sonunda gömüleceğini söyler. Türk işçiler ailesinin cevabı üç günde gelmeyince cenazenin Türkiye’ye götürülme masrafı olan 3800 markı aralarında toplar. Resmi işlemler yetişmeyince kanun işler ve üçüncü günün akşamı Osman Bey’in cesedi Almanya’da gömülür. İslam dinine göre güneş batmadan yapılması gereken defin işlemi akşam yapılır ve maalesef Türk işçiler bu durum karşısında hiçbir şey yapamaz.

Türk bir iş arkadaşı Yüce'den borç ister, Yüce de o sırada üzerinde para olmadığı için beraber çalıştığı Almandan 10 mark ister. Alman iş arkadaşı Yüce'ye para vermeyerek iki toplum arasındaki bir farkı daha gösterir. "Almanya'da kimsenin yardıma ihtiyacı olmaz. Yardım yapmayan değil yardıma muhtaç duruma düşen utanmalıdır."(Yıldız, 2012, s.59)

Türk işçiler Kurban Bayramının ilk gününde çalışmak istemezler. Fabrika direktörü buna ücret kesintisi karşılığında izin verir. Bayram sabahı Türk işçilerin yarısından çoğu toplu karara uymayarak bir yevmiye için o gün işe gider.

Yüce, Türkiye'ye resmi bir iş için gittiğinde Almanya ile Türkiye karşılaştırması yapar. Almanlar erken yatıp erken kalkar, Türkler gece geç saatlere kadar ayaktadır ve Türkiye'de mesai Almanya'dan geç başlar. İş saatinde Almanya'da insanlar sokakta -yaşlı ve öğrenci değilse- amaçsızca dolaşmaz oysa Türkiye'de her yer amaçsız gezen insanlarla doludur. Alman mahkemeleri boştur ama Türk mahkemelerinde insanlar kapılardan taşar.

3.1.8. Çocukların Durumu

Yüce'nin eşi ve çocukları Almanya'ya gelip eşi de işe girince Almanca bilmeyen iki çocuklarını kilisenin anaokuluna verirler. İlk günler çok zor geçer, özellikle dört yaşını bitirmemiş olan küçük çocuk ağlayarak anne babasından ayrılmak istemez. İlk anaokulu gününde oğullarının gözü morarır. Çocuklar özellikle sabah beş buçuk altı gibi uyanmakta çok zorlanır. Almanya'ya gelme amacı için çalışırken çocuklarının çektiği sıkıntılar Yüce'yi çok üzmektedir.

3.1.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Yüce, Almanya'da dört yıl çalışır. Bu sürenin sonunda eşinin de çalışması sayesinde Almanya'ya geliş amacı olan bir matbaa makinesi alma hedefine ulaşacak kadar para biriktirebilir. Kendi çalıştığı fabrikadan bir matbaa makinesi almak istediğini yöneticilere söylediğinde fabrika yönetimi çok şaşırır. Yüce fabrika tarihinde bir matbaa makinesi alan ilk işçidir. Gereken işlemler yapıldıktan sonra Yüce, matbaa makinesini alır. Makine gemi ile İstanbul'a doğru yola çıktığında Yüce de ailesiyle Türkiye'ye dönüş hazırlığına başlar.

3.2. Dik Bayır

Kendisi de Almanya’da işçilik yapan Abbas Sayar, romanda Raşit’in Almanya’ya gidiş sürecini ve köyde kalanların hayatlarını anlatır. Raşit Yozgat’ın Beydiyar köyündendir. Köy Kalkınma Kooperatifine üyelik yoluyla Almanya’ya gider. Raşit’in babası Müslim Ağa’ya ve karısı Halime’ye yolladığı mektuplar ve onların cevapları Almanya’daki iş hayatı ve geride kalanların hayatları konusunda okura bilgi vermektedir.

3.2.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Beydiyar köyündeki tarlaları, bağları artık Müslim Ağanın ev halkının geçimine yeterli gelmez. Hane halkı karısı, kızı, iki oğlu, gelinleri, üç torunu ve kendisiyle on kişidir. Raşit’in Almanya’da çalışıp para biriktirmesi ve bu parayla köyde daha çok mahsul verip para kazandıracak sulu tarlalar ve tarlaları işlemek için traktör alıp ailece feraha çıkmak amaçlanmaktadır. “Kazandığın paraları çarçur etmez, Ağama yollarsan, ilk ayak şu gideceklerden birinin sulu tarlasını alırsın. Paranın ardını beslersen, bir traktöre yazılırsın.”(Sayar, 2002, s. 92)

Raşit, köydeki şartların her geçen gün genişleyen ailesini geçindirmeye yetmediğinin farkındadır. Babası yaşlıdır ve babasının kredi borcunu, mahsulü düşünmesini istemez. Raşit tüm ailenin gelecek umudunun sorumluluğunu üzerinde hissetmektedir. Traktör ve verimli birkaç tarla alabilecek kadar para biriktirip köyüne dönebilirse kendini Almanya’ya göndermek için tarla satan babasına gönül borcunu da ödeyebileceğini düşünür. “Üzüm bize harcadığımız belleme parasını bile geri vermiyor. Bir de şu panga borcu yok mu? Uyku dünük bırakmıyor bende. Heç haberimiz yok gibi, türlü grediden ne de çok borç almışık.”(Sayar, 2002, s. 119)

3.2.2. Göç Süreci

İş ve İşçi Bulma Kurumu yoluyla Almanya’ya gitmek için sıra beklemek çok uzun bir süreçtir. Bekleyişin sonunda gidileceği de kesin değildir. Devlet köylerde giderek artan işsizliğe çare olabilmesi için köylerinde iş kolu kuran kalkınma kooperatiflerine Almanya’ya işçi kontenjanı vermektedir. Bu yöntem köylerde giderek yayılır. “Köylüler sora sora anladılar ki vasıfsız olarak Kuruma yazılıp sıra beklemekten daha kısa bir yol.. Kooperatif kuranlara Bakanlık kontenjan tanıyordu. Tuttukları işin ölçüsüne göre elli, yüz Alamancılık.”(Sayar, 2002, s. 44)

Roman kahramanı olan Raşit'in köyü Beydiyar'da köyden Gani kooperatif için ön ayak olur ve hisse karşılığı üyelerden para toplanarak kalkınma kooperatifi kurulur. "Her hisse iki bin. Dört taksit. Beş yüz lira peşin. Gontencandan Alamancılığa hak kazananlar sekiz bin. Yola çıkarken iki binin tümünü öderler. Gerisi on beş ayda.. Var iseniz tüzük denen bir şey var. Aranızdan birkaç kişi gider şehirde onu hazırlarlar. Verirler Toprak İskan Müdürlüğüne.."(Sayar, 2002, s. 52) Gani tüm işleyişten haberdar olduğu için üyeler onu başkan seçer. Kısa zamanda kooperatif üyeleri çevre köylerden gelenlerle birlikte yüz kişiye yaklaşır.

Evraklar hazırlanır, tuğla-kiremit fabrikası için temel atılıp inşaaata başlanır. Bakanlığın belirlediği %15 lik kısım bitince bakanlık ilk yirmi kişilik kontenjanı verir. Kooperatif başkanı Gani işlerin bazı kısımlarını hatırla, rüşvetle hallederek kendisi de ilk gidecek yirmi kişilik kontenjana girer. "Gani ile Ziya bir hafta içinde on üç Alamancıdan paraları aldılar. Kendileri ile on beş kişi oluyordu. Beş kişi de Müdürlükten, şurdan burdan sıraya giriyordu."(Sayar, 2002, s. 83)

Raşit Almanya'ya işçi olabilmek için sulu ve kıymetli bir tarla satarak yazıldığı Beydiyar Köyü Sorumlu Köy Kalkındırma Kooperatifinde kurayla belirlenen ilk listede birinci sıradadır. "Kur'ada şans Müslim Ağa'nın hanesine gülmüş, bir numarayı oğlu Raşit çekmişti."(Sayar, 2002, s. 54) Kabul mektubu, bileti eline ulaşıp resmi işlemler de halledildikten sonra Raşit Köln'deki fabrikaya doğru yola çıkar. "Hafif bir tren düdüğü, büyük bir kalkış homurtusu ile vagonlar birbirleriyle vuruştular."(Sayar, 2002, s. 96)

3.2.3. Almanya'da İş ve Yaşam Şartları

Raşit Köln'de bir fabrikada temizlikçi olarak işe başlar. Fabrikanın işçi yurdunda kalır. İş yerine ulaştığını ve her şeyin yolunda olduğunu ailesine haber vermek için mektup yazar ancak fabrikada temizlikçi olduğunu ailesine söylemeye utanır. "Selamet ile iş yerim olan ve Köln denilen şehre geldim. ... Fabrikanın lojmanında bir ranza verdiler. Haym diyorlar bu yatacak yerlere. Sağım solum, Altım üstüm hep bizden. Tüm bir Anadolu karması."(Sayar, 2002, s. 97)

Köye gelen ilk mektuplar Raşit'in işinden, diğer işçilerle ilişkilerinden memnuniyetini anlatmaktadır. İlerleyen mektuplarda dil bilmemenin sıkıntılarından ve Almanya'da gördüğü güzelliklerden bahseder. Karısı Halime Raşit'e Raşit'in ailesinden gizli mektuplar yazar. Ancak karısının özlem dolu satırları günler geçtikçe

siteme, kendine özel para talebine dönüşür. Raşit karısının sitemleri üzerine aslında işinin ne kadar zor ve yorucu, yaşam şartlarının ne kadar ağır olduğunu yazmak zorunda kalmıştır. “Şimdiye kadar şan şeref işi edip ne halt ettiğimden söz açmadım. Ben burada insanların gerilerinde bıraktığı her türlü pisliği ayıklıyorum, paklıyorum.”(Sayar, 2002, s. 250)

“Benim burada çektiğim yükü, bizim orada Kıbrıs eşeği çekmez. Sap kağnısına boyun vermiş öküzlerden kötüyüz. Uykunun, düneğin yüzüne hasretik.(...) İliklerim eridi açlıktan. Yok da mı yemiyorum? Ne gezer, var da yemiyorum. Daha doğrusu yiyemiyorum. Bizim millet şu Alaman milletinin yediğinin, içtiğinin yarısı kadar yeyip içse size para değil mektup bile gönderemez.”(Sayar, 2002, s.139)

3.2.4. Gelir Durumu

Raşit’in Almanya’daki ilk maaşı aylık beş yüz marktır. “Girdisi çıktısı bir yana elime beş yüz mark geçecekmiş.. Daha da artar maaşın diyorlar inşallah artar.”(Sayar,2002,s.98) İkinci ay Raşit’in saat ücreti artar ve ailesine 400 mark gönderir. İş arkadaşları maaşının giderek artacağını söyler ve öyle de olur. Raşit ilk fırsatta biraz para artırarak ailesine gönderir. “Artırabildiğim üç yüz markı bu mektupla birlikte kazadaki berber Nuri Efendi’nin adresesine postalıyorum. Azımı çoğa say Ağam. Ancak o kadarını toparlayabildim. Maaşımın gerisi ile kıt kanaat geçinip gittim.” (Sayar, 2002, s. 106)

3.2.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Köyünden çıkıp bambaşka bir hayata giden ve Almanca bilmeyen Raşit Almanya’da sosyal hayata pek karışmaz. Hayatı fabrika ve fabrikanın işçi yurdu arasında geçer. Tatil günlerini de Türk işçileriyle geçiren Raşit Almanlarla, Alman hayatıyla ilgili bilgi sahibi değildir. Raşit ailesine yazdığı mektupta Almancanın zor olduğunu ve hiçbir zaman öğrenemeyeceğini söyler. “Ben bu gavur dilini öğrenemem. Heç mi heç mümkünâtı yok bunun.. Sağın solun lafı ile geçiniyorum.”(Sayar, 2002, s. 96) Tercüme işlerini Almanca bilen işçi arkadaşları yapar.

3.2.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Fabrikadaki iş ve fabrika yurdundaki yaşam ortamında çok sayıda Türk birliktedir. İşçiler tatil günlerini de Türk arkadaşlarıyla geçirmektedir. Almanya’da kendinden eski olanlar Almanya hayatıyla ilgili bilgiler aktarıp Raşit’e yol gösterirler. Raşit etrafındaki Türklerden her konuda yardım görür. Raşit’in yazısı çok kötü

olduğundan mektuplarını arkadaşları yazar. “Her bir yönde olduğu gibi bizim fabrikada da Türk’ten bol heç bir şey yok. Bizim o taraflı da çok. Birbirimize payanda oluyoruz. Yalnızlık duymuyorum şükürler olsun.” (Sayar, 2002, s. 97)

3.2.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Raşit özellikle dil bilmediği için sosyal hayata pek karışamaz. Tatil günlerini ilk aylarda Türk arkadaşlarıyla fabrikanın yakınındaki parkta geçirir. Zaman ilerledikçe sokaklarda gezip şehri tanımaya başlar ve çok beğenir. “Biz de orada dünyada mıydık? Diye düşünüp duruyorum. Bizim köy imamının Cuma hutbesinde anlattığı Cennet nafile. Elin gavuru dünyada öyle bir Cennet kurmuş ki tarifati mümkün değil. Buralar bizim imamın cenneti tarifatından daha gozel. Dinleri bir yana ya gayretlerine, insanîyetlerine diyecek yok.” (Sayar, 2002, s.112)

3.2.8. Çocukların Durumu

Raşit evlidir ve bir oğlu vardır ama Almanya’ya karısını ve çocuğunu götürmez. Giderken amacı birkaç yıl çalışıp köye dönmektir. Ancak karısı mektuplarında kendisini yanına alması için ısrar etmektedir. Oraları görüp öğrendikçe ve diğer işçilerden eşini, çocuğunu yanına alması konusunda öğütler aldıkça karısını ve çocuğunu götürme fikrini benimsemiştir. “Gel beni al diyorsun. Sen biraz sabırlı ol. Mayıs ayında izne geldiğimde Ağamla da meşveret ederim. Gelinin için de çalışacak yer hazır derim. Gelirimizin bir kat artacağını söylerim.”(Sayar, 2002, s. 217)

Babasına gönderdiği mektupta karısını ve oğlunu Almanya’ya yanına götürme fikrinden bahseder. Üstelik Almanya’da iki kişi çalışırlarsa kısa zamanda daha çabuk para biriktirebileceklerdir. “Mayısta varışında destur verirken gelinini de bu yana çekmek isterim. Ona da iş bulmak kolay. Torunun da eyi bir okulda okur, Alaman dilini öğrenir.”(Sayar, 2002, s. 223)

3.2.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Raşit Almanya’da bir yıl çalışır ve nisan ayında yıllık izine gelir. Ancak onun yokluğunda köyde kötü şeyler yaşanmıştır. Raşit karısının hasta olduğunu öğrenince hastaneye götürürken Halime hastane yolunda ölür, kardeşinin eski nişanlısı Celal, kardeşi Elif’i kaçıırıp tecavüz eder ve peşlerine düşen abisi Cevat’ı yaralamıştır. Raşit karısını toprağa verir, kız kardeşi odadan babası evden çıkamaz olur, ağabeyi ise hastanede yatmaktadır. Raşit de Celal’in peşine düşüp onu öldürür ve hapse girer. Böylece Raşit için Almanya kapısı kapanır ama Elif için açılır. Çünkü Kerim Elif’i

bırakmaz ve nikâhlayıp beraberinde Almanya'ya götürür. “Kucaklaştılar, öpüştüler, koklaştılar. Mercedes cakalı bir gürültü ile evin önünden kalktı, köyü çıktı.”(Sayar, 2002, s. 306).

3.3. Fikrimin İnce Gülü

Romanın kahramanı Bayram Ünal'dır. Çevresindekiler Bayram'a eski sevgilisinin hediyesi olan ve sürekli dinlediği Fikrimin İnce Gülü plağı nedeniyle İncegül Bayram demektedirler. Roman Kapıkule sınır kapısında başlayıp Ballıhisar'ın girişinde son bulur. Romanın geneli Bayram'ın Ballıhisar'a gidiş yolunda yaşadıklarını ve Almanya'ya gitmeden önceki günlerini anlattığı için Almanya yaşamıyla ilgili bilgiler kısıtlıdır.

İşçilerin Almanya'ya işçi olma sürecinde yaşadıkları, Almanya'daki ilişkileri, izin ve kesin dönüş yolculukları, gümrük kontrolleri Bayram'ın üzerinden yansıtılır. Almanya'ya gidiş sürecinde birçok işçinin farklı yerlerde kandırılması Bayram'ın rüşvetle İbrahim'in sırasını alması örneğiyle anlatılır.

Anne babasını küçükken kaybeden Bayram'ı amcası ve yengesi büyütüştür. Almanya'da amcası Raşit'in hasta olduğunu öğrenip yeni aldığı son model -75model Mercedes- arabasıyla yola koyulur. Ancak yolda her şeyden çok kıymet verdiği arabasının başına olmadık işler gelir. Kapıkule'de arka tampon ezilir, Edirne'de Mercedes'in yıldızı çalınır, yolda park lambası düşer, vapurda kapı çizilir ve Sivrihisar'da takla atıp yoldan çıkar. Tüm olanlardan sonra Bayram onca zaman kurduğu büyük düşün hayal kırıklığını yaşar. Ancak köyün girişinde öğrendikleri Bayram'ı büsbütün yıkmıştır. Onu büyüten amcası ölür, yıllarca yolunu bekleyen Kezban başkasıyla evlenir, artık yolunu bekleyen kimse yoktur. Bayram Mercedes uğruna çevresindeki herkesi küstürmüştür.

3.3.1.Göçün Nedenleri ve Amacı

Bayram'ın çocukluğundan beri tek hayali bir araba sahibi olmaktır. Türkiye'de minibüsçülük, tamircilik, pompacılık gibi çeşitli işlerde çalışır. Ancak böyle işlerle hayalindeki arabayı alamayacağını bilir. Bu nedenle daha çok kazanıp çocukluğundan beri hayali olan arabayı almak için Almanya'ya işçi olarak gider.

Aslında Bayram askere gitmeden önce araba için yedi bin lira para biriktirmiştir. İş yerinde geçirdiği bir kazada kaynak makinasında yüzü yanınca aylarca hastanede kalır ve biriktirdiği parayı tedavi sürecinde harcar. Almanya işi çıkınca fikir değiştirir ve araba parasını Almanya’da kazanmayı kafasına koyar. “Biz şimci İşçi Kurumu’nda sıraya girmişiz. Biz şimci umudumuzu dışarı gitmeye bağlamışız. Almanya mı olur, Hollanda mı olur, Fransa mı? Herhangisiyse. Bahtımıza. Bir yıl, iki yıl. Bir gün elbet bana da “Buyur” diyecekler. Gidenler nasıl gidiyor?”(Ağaoğlu, 2015, s. 147)

“El ellerinde böyle rezil olmak için yollara mı düşerdim Balkız? Milleti kendimle eğlendirir miydim a Kezban? Bi taksi sevdasına düşüp... Seni de yarı yolda bırakıp bi taksinin peşinden öyle, canımı kurtaracağım diye ayağımı denk alıp istikbal kurmak için yılmadan, usanmadan işte...”(Ağaoğlu, 2015, s. 81)

3.3.2. Göç Süreci

Bayram Ankara’da Temizel Oto Tamirhanesinde çalışırken Almanya’ya işçi olarak gitmek için İş ve İşçi Bulma Kurumunda sıraya yazılır. Ancak sıranın ne zaman geleceğini kimse bilmez. Köylüsü İbrahim’in sırası gelmiştir ve sağlık raporu almak için Ankara’ya geldiğinde Bayram’a uğrar. Bayram raporu veren kurumda rüşvet yoluyla hile yapar. İbrahim’in raporunu çürük çıkarttırıp onun sırasını kendi alır ve Almanya’ya gider. “Ben o laboranta üç yüz lira.. O zamanlar etim ne budum ne? Ha bir kolumu koparıp almışın, ha açıktan üç yüz lira yedirmişin. O adam İbrahim’i çürük çıkardı. Sırasını ben almasam, başkası alacak. Yerine ben girmiş oldum girmesine ya, İbrahim çürük çıktıysa ben de eksildim.”(Ağaoğlu, 2015, s. 229)

Hileyle de olsa Almanya’ya giderken Bayram’ın tek amacı araba almaktır. Trende kendisi gibi işçiler vardır. “Kompartımandakilerin çoğu zaten Bayram gibi. İlk gidici. Bir kentten, bir fabrikadan çıkmışlıkları da yok. Yine içlerinde şuraya buraya en çok dalıp çıkmış Bayram. O da ne? Sivrihisar’da araba lastiği yamama, oto tamir çıraklığı, Polatlı’da minibüsçülük, Temelli’nin oralarda iki-üç ay benzin pompacılığı, iki-üç aylık da dolmuş sürücülüğü başkentte. Başkentte Temizel Oto Tamir’de Rıfat Usta’nın yanında dağınık iki-üç yıl. Birazı askere gitmeden önce. Birazı askerden döndükten sonra.”(Ağaoğlu, 2015, s. 56)

3.3.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Bayram Türkiye'de çalıştığı iş tecrübeleri sayesinde Münih'te araç parçaları yapan bir firmada işe girmiştir. Ancak fabrikada çalışanların firmalardakilerden daha yüksek ücret aldığını öğrenince araya adam koyup, rüşvet yoluyla BMW araba fabrikasına geçer. İlk iş yerinde sol el serçe parmağını kaybeder. “İlk yıl parça yapımında çalıştı. Salt direksiyon mili yapan bir kuruluştur bu. İş gücü değildi ama parası azdı. Daha çok kazanmak için bir fabrikanın montaj hattında çalışmak gerekiyordu. Direksiyon mili yapımında saati üç buçuk marka çalışırken parça naklinde saati altı-yedi mark ödedikleri oluyordu. Böyle bir fabrikanın böyle bir hattına atlayabilse Bayram Heim'lardan da yararlanabilecek üstelik. Ev kirası vermeyecek akşamları da kantinden daha ucuza yiyebilecek. Atladın mı akşamları da çalış fazla saat yap. Ön cam taktırmaya verirlerse ne ala! Onun işi kolay diyorlar. Yok, şasiye motor yerleştirmeye daha da beteri el yordamıyla cıvata taktırmaya verirlerse? Eh, verirler verirler. Sıkacaksın dişini. Sabır.”(Ağaoğlu, 2015, s.49-50)

Almanya'da kendi gibi işçi olan memleketinden arkadaşları ile sürekli görüşmektedir. Diğer işçilerin Almanya'ya gidişlerini sağlayan köy kooperatiflerine para gönderip fabrika kurma fikirlerine Bayram hiç sıcak bakmaz. Onun tek amacı en kısa sürede arabasını almaktır.

3.3.4. Gelir Durumu

İlk işinde Bayram'ın saat ücreti 3,5 marktır ve diğer işçilere göre çok azdır. Çalıştığı yer fabrika olmadığı için de işçi yurdu yoktur ve Bayram kirada oturur. “Direksiyon mili yapımında saati üç buçuk marka çalışırken parça naklinde saati altı-yedi mark ödedikleri oluyordu. Montaj hattına geçerse o günlerdeki hesabına göre ancak altı yedi yılda alabileceği yeni bir arabaya o zaman üç-üç buçuk yılda sahip olabilecek.”(Ağaoğlu, 2015, s. 49)

Uğruna Almanya'ya geldiği arabaya ulaşabilmek için Bayram'ın daha çok para kazanması gereklidir. Saat ücretinin daha yüksek olduğunu öğrendiği fabrikaya geçince kazancı giderek artar ve saati yedi marka çıkar. “Derken Bayram kapağı montaj hattına attı. Önceleri dama taşı gibi ordan araya aktarılırken fazla saat yapamıyor, hem ücreti düşük. Saatine dört mark alıyor. Oysa tekerlek takan Portekizli'ye saatte altı mark. Bayram tekerlek takma işine altı markla başladı ama çabucak saati yedi marka yükseltildi.” (Ağaoğlu, 2015, s. 50)

3.3.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Romanda Bayram'ın Almanya'da yaşadığı dil sorunundan ve uyum sürecinden bahsedilmez. Metnin bir bölümünde Bayram'ın trende Almanya'ya beraber gittiği işçilerin gözünden Almanya'ya karşı genel tedirginlik hissedilir. “Kompartımandakilerin hepsi öğrencinin anlattıklarından çok şunları bilmek istiyorlar: Şimdi bizi ne yaparlar? İstasyonda kim karşılar? Nereye götürürler? Dilini bilmediğimiz bir yerde bir bardak suyu nasıl içebiliriz? Kaybolmadan nerden kalkar, nereye konabiliriz? Bize buyurulacak işleri nasıl anlarız? Anlamadığımızı nasıl anlatırız? İndirildikleri yerde ummana düşmüş, yol iz bilmez birer saman çöpü gibi kalakalması da?”(Ağaoğlu, 2015, s. 57)

3.3.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Türk işçiler Almanya'da sürekli görüşürler. Özellikle Cuma ve bayram günleri Münih Camisinde toplanarak dertleşip konuşurlar. “Veli ‘Bayram geceleri bazı bizde, bazı başka Türk ailelerinde toplarız. Yer içer, saz çalıp eğleniriz. Yalnız kalma. Buyur gel.’ demişti Bayram’a.”(Ağaoğlu, 2015, s. 214)

Türk işçiler memlekette haberleri birbirlerine iletirler. Bayram Kezban'ın evleneceği bilgisini hemşerisi Yaşar'dan öğrenir. Diğer işçiler Bayram'ı pek sevmez. Çünkü Bayram küçük çıkarlarına fazla düşkündür ve kimseyle ne siyasi ne günlük konularda uzun sohbetler etmez.

3.3.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Bayram Sivrihisar'da benzin istasyonu açan Kazım Bey'in yanında iş bulmak için köyden kaçır. Bu onun köyden ilk çıkışıdır ve çarşıdan parayla ekmek almak Bayram'ın zoruna gider. Yıllar sonra o günleri hatırlayarak Almanya ile Türkiye arasında karşılaştırmalar yapar. “Bizim cenabet Almanlar, büsbütün rezilliğini çıkarmışlar. Dirhemine servet saydırırlar ekmeğin. Mücevher gibi. Şöyle, bir kamyonet ekmeğin sere serpe ortalıkta dolaştırıldığını nerde gördün sen Münih'te?”(Ağaoğlu, 2015, s. 195)

İşçiler özellikle Cuma namazını kaçırmak istemezler. Çünkü bu onlar için bir araya gelip sohbet etme demektir. Almanlar Cuma gününe haftanın son iş günü gözüyle bakmaktayken Türk işçiler için özel bir anlamı vardır: “Biz cumaları hiçbir vidayı doğru dürüst sıkıştırmayız. Hiçbir somunu yeterince bükmez. Hep baştan savma. Yeter ki o şasiler, o tekerler, o dingiller, direksiyonlar, lambalar çabuk çabuk

defolup gitsin önümüzden. Hafta sonu, adamın can şurasına gelir. Münih Camisi'ndeki namazı kaçırmak da var. Bizimkilerle tokalaşacağız. Sorgu sual edeceğiz. Dertleşeceğiz.”(Ağaoğlu, 2015, s. 133)

3.3.8. Çocukların Durumu

Bayram bekârdır ve çocuğu da yoktur. Romanda Almanya'daki çocuklar ile ilgili bilgi yer almaz.

3.3.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Köylüsüne, Kezban'a Almanya'da neler başardığını gösterebilmenin umuduyla yola çıkan Bayram'ın yolculuğu maalesef hüsrarla biter. Bayram köyün girişine geldiğinde komşu köyün çobanıyla karşılaşır. Amcasının öldüğünü öğrenen Bayram çok üzülür. Çoban İbrahim'in Bayram'ın kendisine ihanetini öğrendiğini ve bunu Kezban'a anlattığını, Kezban'ın da bunun üzerine tanımadığı bir balıkçıyla evlenip Beyşehir'e gittiğini anlatır. Bayram öğrendikleri karşısında yıkılır ve olanlardan sonra kimsenin yüzüne bakamayacağını düşünen Bayram üzüntü, acı ve pişmanlık içinde arabasını geri döndürür. Aslında Bayram'ın dramı büyük umutlarla yollara düşen ve sonunda hayal kırıklığı yaşayan birçok insanımızın temsilidir.

3.4. İş Sürgünleri

Romanda Almanya'da yolları kesişen işçilerin geçmişlerinden kısa bilgiler verilerek, gerçekleştiği dönemde büyük ses getiren 1973 Ford fabrikası grevi anlatılır. Romanın konu işleyişinin iki yönü vardır. Bir yönünde grev ve getirdikleri anlatılır. Diğer yanda şefinin ağrı kesici diyerek hormon ilaçları verip onu bir denek olarak kullanması sonucu memeleri büyüyen Kadir Derya'nın çektiği acılar anlatılır. Grevde çalışma saatlerine ve yıllık izin süresine itirazı olan Türk işçiler ön plandadır. Grev başlangıcından sonuna kadar basında geniş yer bulmuştur.

Kadir Derya Çermik'lidir. Kadir'i büyüten amcası kan davasından korumak için Kadir'i Diyarbakır'a hemşehrileri bakırcı Remzo ustanın yanına verir. Bir daha hiç aramaz ve Kadir yıllar boyu bunun acısını çeker. Ancak askere gittiğinde ustası Remzo'nun mektubundan öğrenir ki amcası onu Remzo Ustaya bırakıp gittiği günün akşamı Kadir'in babasını öldüren kanlılarını vurup Siverek'te öldürülür. Kadir Türkçeyi de okuma yazmayı da askerde öğrenir ve askerliğini Çanakkale'de yapar.

Askerden sonra da orda kalır ve Asiye'yle evlenir. Kadir, eşi Asiye ve iki oğlu -Selim ve Süleyman- Berlin'de 21 Turum Sokağı 90 numarada yaşar. Kadir'in ilk işi Siemens fabrikasında galvaniz yapmaktır. Almanya'da tek olduğu ve işçi yurdunda kaldığı günlerdir. Kadir şimdi Schering ilaç fabrikasında çalışır. İlaçlar için denek olarak kullanılan hayvanların temizlik, beslenme gibi bakımlarından sorumludur. Kadir şefi Bay Hartmann'dan ağır kesici sandığı ilaçlardan almaktadır. Son zamanlarda vücut kılları dökülüp, memeleri büyür ve kendini sürekli hasta hissetmeye başlar. Aslında Kadir'in ağır kesici sandığı ilaçlar bakımını üstlendiği hayvanlarda denenilen hormon ilaçlarıdır. Kadir her şeyden habersizce kendisini önemsemeyenler için bir denek olur.

Adanalı Şevket eşi ve iki çocuğuyla Almanya'nın Köln şehrinde yaşamaktadır. Şevket Ford fabrikasında çalışır. Adana'ya bir aylık izne gidip üç gün geç döner. Fabrikasına bildirmeden izinden geç döndüğü için Şevket'i işten çıkarırlar. Şevket bu durumu kendisine bildiren mektubu okuyup anlayacak derecede Almanca bilmez. Tercüme bürosuna mektubu tercüme ettirir. Şevket'in işten çıkarıldığını öğrenmesinden önceki gün Ford fabrikasında işçiler greve başlar. Cuma günü gündüz vardiyasında işçiler greve başlar. Fabrika yönetimi iş büyümesin diye eve gidin der ama işçiler gitmez. Gece vardiyasındaki işçiler olaydan habersiz işe başlayınca olay duyulur. Gece vardiyası da iki saat çalışıp işi bırakır.

Ramazan Gayeli Köln'de tercüme bürosu sahibidir. Almanya'ya işçi olarak gitmiştir. Tanıştığı bir camii hocası onu dil kursuna gitmesi konusunda yönlendirir. Almancayı öğrendikten sonra işçilerin tercüme konusunda yaşadığı sıkıntıları görüp tercüme bürosu açar. "Onlar için zaten Almanca olan, Almanca konuşan her şey bilinmeyen korkusunu da taşıyor. Sen hiç işinden döndüğünde posta kutusunda Almanca yazılı resmi yazışmalar bulan bir işçinin yürek çarpıntılarını bilir misin? Ve o yazılar üstüne karanlık, korkulu ya da aydınlık, güneşli düşler kurduğunu bilir misin? İşçinin elinde tuttuğu bu kâğıt neden bir işten çıkarılma belgesi olmasın? Ya da artık oturma izninin uzatılmayacağını haber veren bir bildirge?"(Dal, 1976, s. 48)

Sosyoloji öğrencisi Ali Görgün gazete ve dergilerden Türk işçilerin Ford fabrikasındaki grevi ile ilgili yazıları kesip derler. Bu yazılar çıkardıkları 'İşçinin Anahtarı' gazetesinin grev için hazırlanan özel sayısında kullanılacaktır. Ali çok iyi Almanca konuşur.

'İşçinin Anahtarı' gazetesini çıkarmak Ford fabrikasında İşçi Temsilcisi olan Sıtkı'nın fikridir. Sıtkı Zonguldak Lisesinin birinci sınıfından ayrıлып Kozlu'da kömür ocağında işe girer. Askere gitmeden önce kömür işçilerinin grevine tanık olmuş hatta diğer işçilerle birlikte tutuklanır ancak serbest kalır.

Hamdi İstanbulludur, memlekette bir annesi vardır. Dört yıldır Ford fabrikasında kilitçi olarak çalışmaktadır. Hamdi ve Şevket Ford fabrikasında Sıtkı'yla beraber çalışırlar. Hamdi ve Şevket ortak tanıdıkları olan Sıtkı Köybaşı aracılığıyla Ali ile tanışır. Grevdan başladıktan sonra Sıtkı'yla birlikte Ali'nin evine gitmiş ve gazetede yazabilsin diye grev günü olanları Ali'ye anlatır. Hep birlikte bir grev bildirisi hazırlayıp işçilere dağıtmak üzere çoğaltırlar. Şevket ve Hamdi de bu bildiri dağıtma işini üstlenir.

Şevket ve Kadir eskiden Siemens fabrikasında bir buçuk yıl kadar beraber çalışmış, işçi yurdunda beraber kalmışlardır. Ali ve Şevket grevin yapıldığı Cuma gününü takip eden pazartesi günü Berlin'e gelir. Berlin'deki işçilerle konuşup grevdan haberdar edeceklerdir. O gün işyerinde hastalanıp eve gönderilen Kadir'in evine giderler. Ancak Kadir onlara bekledikleri ilgiyi göstermez çünkü Kadir çok zor günler geçirmektedir. Her gün büyüyen memeleri onu karabasanlara sürükler. Günlerdir yemeden, kimseyle konuşmadan, yatağından çıkmadan öylece yatar. Bir gece kalkıp artık varlıklarına dayanamadığı memelerini evdeki en keskin bıçakla keser. Acıyla karısına seslenince hastaneye kaldırılır. Hastaneden iş yerine haber verildiği sırada kendisine bu kötülüğü yapanlar aralarında onun hakkında şöyle konuşmaktadır: "Bay Hartmann o adamcağıza da ayıp oluyor. Her midesi ağrıdığına senin bana gösterdiğin dolaptaki hormon haplarından avuç dolusu veriyorum. Ağrısına da iyi geliyor olmalı, verdiğimde nasıl teşekkür edeceğini bilemiyor."(Dal, 1976, s. 167)

Cuma günü başlayan grev devam eder. Alman, İtalyan ve Yugoslav işçiler de Türk işçilere katılır, Grev Komitesi kurulur. Günlerden Çarşamba olmuştur ve işveren Ford patronları işçilere 280 mark pahalılık zammı yapılmasına ve grev günlerinin yevmiyesinin ödenmesine karar verir. Ancak işten çıkartılanların durumuyla ilgili açıklama yapılmaz. Greve katılan Türk işçilerin sayısı on iki bini bulur ve bir an önce duruma çözüm bulunmalıdır. İşçi temsilcileri ve işveren temsilcileri grevi bitirmeye yönelik bir toplantı yaparlar. Personel Bürosu Başkanı Hors Berg toplantıda açıklamalar yapar. "Geçen yıl tatillerini geçirmekte olan iki bine yakın Türkiyeli işçi hastalandıkları konusunda bize rapor gönderdiler. Beş yüz kadarı da hiçbir neden

göstermeden gecikmiş olarak iş başı yaptı. Öyle günler oldu ki üretim sorunlarıyla ilgili uzman arkadaşlar bu işçilerin düzensiz tutumlarından ötürü üretim ortalaması hesaplarının içinden çıkamaz oldular.”(Dal, 1976, s. 136)

Sendikacıları ve işçi temsilcilerini çözüm toplantısı bahanesiyle oyalayan işverenler bu sırada polisleri fabrikaya sokar. Ustabası kimlikli sivil haldeki polisler ve grev kırıcılar işçilerin arasına girip grevi bırakmalarını ister. Yağmurdan kaçıp fabrikanın hallelerine sığınan işçileri şiddet kullanarak dışarı çıkartırlar. Grevi şiddet yoluyla kırarlar. İşçilerin grev komitesi adına Sıtkı ve Ali bildiri hazırlar. “24 Ağustos Cuma günü Ford’un sabrımızı taşıran baskı ve sömürüsüne karşı giriştiğimiz grev 30 Ağustos Perşembe günü basın ve yayın araçlarının ve somut olarak da polisin saldırısı karşısında kırıldı. Birçok arkadaşımız bu acımasız saldırıda yaralar aldı ve tutuklandı. Arkadaşlar bu grev bize işçilerin haklarını ancak savaşarak alabileceklerini öğretti. Birlik olmanın gücünü öğrendik. Gücümüz birliğimizden ve sınıfımızın bilincinden doğacaktır. Birleşelim!”(Dal, 1976, s. 162)

3.4.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Romanda bahsedilen Kadir Derya, Hamdi, Şevket, Sıtkı işçidir ve hepsinin Almanya’ya geliş nedeni daha iyi hayat şartları sağlamak içindir. Farklı olarak Ali Görgün Almanya’ya üniversite okumak için gelir ve aynı zamanda işçi sorunlarının anlatıldığı bir dergide çalışmaktadır.

3.4.2. Göç Süreci

İşçilerin göç süreçleriyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaz. Kadir Derya Çanakkale’de yaşarken İşçi Bulma Kurumuna yazılarak Almanya’ya işçi olmuştur. Kadir Derya ilk yıllarda yalnızdır, işçi yurdunda kalır sonra karısı ve çocukları da gelir.

3.4.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları

Romanda iş şartlarının anlatıldığı iki fabrika vardır. Ford fabrikasında işçiler işten çıkarıldıktan sonra üretim açığını kapatmak için bantlar hızlandırılır. İşçiler bu duruma tepki gösterir ve fabrika yönetimi geri adım atmayınca greve gidilir. Grev sürecinde işçi sendikasının işçilere destek olmaması durumu zorlaştırır. Schering ilaç fabrikasında ilaçlar denek hayvanlar üzerinde denenir. Kadir Derya bu hayvanların bakımından sorumludur. Her gün hayvanların temizlik ve yemleme işini yapar.

Yaşam şartlarıyla ilgili Kadir Derya ve Ali Görgün'ün evlerinden bahsedilir. Kadir Derya Berlin'de 21 Turum Sokağında 90 numaralı binada bodrum katında iki odalı bir evde oturur. Ali Görgün Köln'de tek odada yaşar. Odasında bir yatak ve masa vardır. Eserde bahsedildiğine göre o dönemde Alman yetkililer Türkiye'den gelenlere bir belge verir ve o belgede taşınmalarının yasak olduğu bölgeler belirtilir. Gerekçe de Türklerin aynı semtlerde toplanmasını, gettolaşmayı önlemektir. "Bu bölgelerdeki alt yapı hizmetleri yeterli değil. Evler eski binalardan oluşmakta, sıcak suları da akıyor. Yabancı işçiler sıcak sulu, kaloriferli, banyolu, teraslı, göl manzaralı evlere taşınabilirler. Kiraları bir parça ateş pahasıdır ama ne yapalım, biz konuklarımızın rahat etmesini isteriz. Bu gibi rahat evlere taşınmak istemeyip, devletimizin yasalarına karşı gelen yabancı işçiler doğaldır ki yurt dışına çıkartılırlar."(Dal, 1976, s. 36)

3.4.4. Gelir Durumu

İşçilerin gelirleriyle ilgili net bilgi yoktur. Ancak 60 fenik saat ücreti zammı talebiyle grev yapılması işçilerin gelirlerinden memnun olmadıklarını göstermektedir. Ford fabrika yönetimi 280 mark pahalılık ücret zammı yapmayı kabul eder.

3.4.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Türk işçilerinin dil sorununu çözmesi uzun zaman alır. Çevrelerinde kendileri gibi yabancı işçiler bulunan Türk işçiler günlük işlerini yürütecek kadar Almanca öğrenip fazlasına vakit ayırmaz. Yorucu iş saatlerinden arta kalan zamanlarını dinlenerek geçiren işçiler dil kursuna gitmek gereği duymazlar. Üstelik fabrikalarda tercümanlar vardır, işlerini onların yardımıyla hallederler. İlerleyen yıllarda iyi derecede Almanca öğrenen Türkler tarafından açılan tercüme büroları giderek artar.

Şevket izinden geç dönmüştür ve geldiğinde posta kutusunda çalıştığı Ford fabrikasından gelen bir mektup bulur. Mektup üç gün gecikme yaptığı ve işine vaktinde başlamadığı için işten atıldığını bildirmektedir. Şevket'in Almancası yeterli olmadığı için bunu anlayamaz. Durumu tercüme bürosuna gittiğinde öğrenir.

3.4.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

İşçiler arası dayanışma romanda açıkça görülmektedir. İzin sürelerinin Türkiye'ye gidip gelmek için yetersiz olduğunu düşünen işçiler izin sürelerinin uzatılmasını istemektedir. İzinden geç döndüğü için çoğunluğu Türk işçilerden oluşan beş yüz kişinin Ford fabrikasında işten çıkarılması diğer işçileri harekete geçirmiştir ve tepkiler greve kadar gitmiştir. Fabrika yönetimi işten çıkarılan beş yüz kişinin yerini

doldurmak için bantları hızlandırmıştır. Buna izin vermek istemeyen işçiler de yürüyen bandın ana düğmesini kapatıp grevi başlatmıştır.

“Bu yıl artık fabrikadaki düzenimizi alt üst eden bu hastalığı kökünden kazımaya karar verdik. Ve daha önceki yıllarda da izinden dönme gecikmeleri yapan üç yüz işçinin işine son verdik. Bundan böyle inandırıcı olmayan sağlık raporlarını da kabul etmemeyi kararladık. İşte bu kararımız yüzündendir ki şu dışarıdaki yasa dışı olaylar patlak verdi.”(Dal, 1976, s.139) Grev sırasında Ali, Şevket, Sıtkı ve Hamdi'nin birlikte çalışarak gösterdikleri iş birliği işçilerin tümü arasında bulunmaktadır. Fabrika yönetiminin grev kırıcı tüm hamlelerine işçiler birlikte karşı durmuşlardır. “Fabrika yöneticileri, sarı sendikacılar, işçi temsilcileri deliye döndüler. Artık köleler isyan etti, durmak ne mümkün bel!”(Dal, 1976, s. 79)

3.4.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Romanda dini, kültürel ve toplumsal farklılıklara değinilmemiştir.

3.4.8. Çocukların Durumu

Romanda işçi çocuklarının durumuna değinilmemiştir.

3.4.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Romanda işçilerin göç sürecinin sonuyla ilgili bilgi yoktur.

3.5. Sancı...Sancı...

Necati Tosuner, romanda farklı kahramanlar üzerinden Almanya'da kurulan hayatlara ayna tutmaktadır. Türk ve Alman kahramanların ilişkileri, yaşamları birbirinden bağımsız gibi ilerlerken sonradan yolları birleşir.

Hasan, dört çocuğu ve karısıyla Almanya'da yaşar ve çöpçülük yapmaktadır.

Peter, Hasan'la birlikte çalışır ve çöp kamyonu sürmektedir. Peter hayatından memnun değildir, mutsuzdur, gitmek ve yeni bir hayat kurmak ister. Sonunda kararını verir ve eşini terk edip yola koyulur.

Ayşe, Reyhan, Emine, Hatice birlikte demir tel fabrikasında çalışmaktadır. Ayşe, Hasan'ın eşidir ve Türkiye'ye kesin dönüş yapmak istemektedir. Ayşe iş yerinde geçirdiği kazadan sonra hastanede ölmüştür. Ardında en küçüğü üç yaşında olan dört çocuk bırakmıştır. Reyhan, Hamza'yla evlidir. Hamza Reyhan'ı dövme ve sürekli

içki içip, kahvede diğer Türk işçileriyle kumar oynamaktadır. Reyhan bunlara daha ne kadar dayanacağını bilmemektedir. Emine, ağabeyi ve yengesiyle birlikte yaşamaktadır. Kazım Emine'ye görücü gelmiştir ama aracı olan İsmail sonradan Kazım'ın eskiden Alman bir kadınla uzun süreli ilişkisi olduğunu anlatmıştır. Evlilik hayalleri kuran Emine'nin içinde derin bir sancı oluşmuştur.

Ulrike, kitapçıda çalışır ve sevgilisi onu terk ettikten sonra hamile olduğunu öğrenince teyzesi Jutta'ya sığınır. Romanın sonunda Osman'la yolları kesişir ve birbirlerinin sancularına ortak olurlar.

Petra İngiliz Dili okuyan bir öğrencidir ve arayış içinde olan biridir. Petra Günter'le birlikte, Osman'la tanışınca sorgulamaları artar ama içindeki sancuları ne Osman'la ne Günter'le dindiremeyince ikisini de terk eder.

Osman Almanya'ya öğrenci vizesiyle gelir ve öğrenci yurdunda kalır. Osman, düzenli bir iş bulana kadar günlük işlerle para kazanır. Kamburundan duyduğu sancıyı karşılaştığı kadınlarla dindirmeye çalışır.

Export Remzi isimli dükkânın sahibi Remzi Türk işçilerinin ortak noktası konumundadır. Çeşitli ürünler satılan dükkâna özellikle Türk işçiler memleket için hediye almaya gelir. Osman iş aramak için, Hasan radyo almak için dükkâna gelir ve tanışırlar.

3.5.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Romanda bahsedilen yabancı işçilerin tümü Almanya'ya iş için gider. Kişisel olarak ayrıntılı bilgileri yer almaz ama eserde bahsedilen işçilerin tümü hayatlarını Almanya'da çalışarak kazanır.

3.5.2. Göç Süreci

Osman kamburu yüzünden sağlık raporu alamaz ve Almanya'ya işçi olarak gidemez. Daha sonra Almanya'ya öğrenci vizesi alarak gider. Öğrenci yurdunda kalır ve iş de aramaya başlar. Romanda diğer işçilerin göç süreciyle ilgili bilgi yoktur.

3.5.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Hasan, Almanya'da çöpçülük yapar. İşi yorucudur ama Hasan işi olduğu ve para kazanabildiği için şükreder. Aynı çöp kamyonunda birlikte çalıştığı iş arkadaşı Alman Peter'den de memnundur.

Hasan'ın eşi Ayşe, tel fabrikasında işçidir. Ayşe ve iş arkadaşları Reyhan, Emine, Hatice iyi anlaşır. Fabrika ortamı anlatılırken şefin işi aksatmalarına izin vermediği, sohbetleri sırasında sürekli kontrol ettiğinden bahsedilir.

Günter'in çalıştığı depoda kısa zamanlı çalışan yabancı işçiler vardır. Bu işçilerin arasında özellikle öğrenciler bu yarı zamanlı işin bitmesini istemez. Deponun taşınmasından kaygılan işçiler yeni yerde işe devam edecekleri için memnundur.

3.5.4. Gelir Durumu

Romanda işçilerin gelir durumuyla ilgili bilgi yer almaz. Ancak romanda çalışan kadınlardan bahsedilmiştir. Evli ya da bekâr kadınlar çalışmaktadır. Örneğin Ayşe ile Reyhan evlidir ve çalışarak eşlerine destek olmaktadır. Hatta Reyhan'ın eşi Hamza'nın kumar oynuyor olması mali durumlarını sıkıntıya düşürmektedir ve bu nedenle sorun yaşamaktadırlar. Emine ve Ulrike de bekâr ama çalışan kadınlardır. Emine ağabeyinin evinde yaşamaktadır ve aile bütçesine destek olmaktadır. Ulrike yalnız bir genç kadındır ve hayatını devam ettirmek için çalışmak zorundadır.

3.5.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Romanda dil sorunu ve uyum süreci ile ilgili bilgi yer almaz.

3.5.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Türk işçilerin kendi aralarında kuvvetli bağları vardır. Kazım Emine'ye görücü geleceğinde İsmail ve karısı Almanya'da ailesi olmayan Kazım'a büyüklük edip Emine'yi istemeye gelirler. Ayşe iş yerinde kaza geçirdiğinde Hasan ve Ayşe'yi tanıyan tüm Türkler bir araya gelir. Ayşe'nin hastanede yattığı sürede İsmail ve karısı Ayşe'nin oğlu Hüseyin'e bakarlar. Ayşe öldüğünde Türk işçiler Hasan'ı ve çocuklarını yalnız bırakmazlar. Tanıdıkları cenaze işleriyle, çocuklarla ve evle ilgilenirler.

3.5.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Türk toplumunun gelenekleri ile Alman toplumunun gelenekleri arasındaki farklılıklar birkaç örnekle romanda görülür. Kazım Emine'yi görüp sevmeden önce aynı binada yaşadığı Alman komşu kadın Maritha ile bir birliktelik yaşar. Kazım Emine'yi görücülerle istediğinde bu eski ilişki duyulur ve Emine'nin ağabeyi bundan hiç hoşlanmaz. Evlilik için aracı olan İsmail Kazım'ın durumunu anlatmayı kendine borç bilir çünkü Kazım'ın bir yanlışı olursa kendinin de mahcup olacağını düşünür. Oysa Alman toplumunda insanlar ilişkiler yaşarlar ve bunu çok doğal bulurlar.

Kazım'ın durumunda olduğu gibi evlilik dışı ilişki yaşamak ne evliliğe ne de normal hayata devam etmeye engel değildir. Ayrıca İsmail'in duyduğu sorumluluk hissi de Alman toplumunda yoktur. Almanlara göre her insan sadece kendinden sorumludur. İki toplum arasındaki farklılıklara bir başka örnek de Osman ve Petra ve Günter'in ilişkisidir. Osman Petra'ya âşık olur ve Petra birlikte yaşadığı nişanlısına bunu açıkça söyleyerek Osman'la görüşür. Bu durum Alman toplumunda normal karşılanır. Hatta çiftler *fasiing* denen eğlencelere katılarak gece boyu farklı insanlarla eğlenir. Bu durum Türk toplumunda kabul görmesi mümkün olmayan bir durumdur.

3.5.8. Çocukların Durumu

Romanda çocukların durumuna özel olarak değinilmez.

3.5.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Romanda bahsedilen işçilerin hepsi Almanya'daki hayatlarına devam etmektedirler. Hatta karısı Ayşe'nin cenazesini memleketine gömmek için Türkiye'ye götüren Hasan karısı olmasa bile dört çocuğuyla Almanya'daki hayatına devam edecektir. Osman öğrenci vizesiyle geldiği Almanya'da düzgün, sürekli bir iş bulamamış olmasına rağmen Almanya'da kalıcıdır.

3.6. Yurdumu Özledim

Roman Almanya'daki Türk işçi çocuklarının durumunu Atıl'ın Almanya'ya gidişi ve orada yaşadıkları üzerinden anlatır. Dilini, kültürünü bilmediği bir ülkeye giden Atıl başlangıçta büyük bir heyecan içindedir. Ancak Almanya'ya gidip anne babası işe başlayınca Atıl, evde tek başına kalmıştır ve günden güne sıkılır. Evde yalnız kaldığı ilk gün küçük çaplı bir yangına sebep olan ve çok korkan Atıl, yeni hayatında hayal ettiği mutluluğu bulamaz. Almanya'ya gittiğinde eğitim döneminin ortası olduğu için okula ertesi yıl başlayan Atıl, köyde üçüncü sınıfta olduğu halde Almanca bilmediği için hazırlık sınıfına alınır. Öğretmenin Türk ve Alman öğrenciler arasında ayırım yapması Atıl için eğitimde zor günleri beraberinde getirir. Okulda başarısız olan Atıl, sosyal çevrede de yalnız kalınca giderek mutsuzlaşır. Alman toplumunda gördüğü dışlanma onu çok üzer ve sonunda dayanamayıp babasına mutsuzluğunu anlatır. Atıl'ın durumunun farkında olan babası kesin dönüş kararı alır.

3.6.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Zehra ve Osman köydeki imkânlar geçimlerini sağlamaya yetmediği için Almanya'ya işçi olarak giderler. Çocukları küçük olduğundan köyde babaannelerinin yanında kalır. Üçüncü yıl izne geldiklerinde oğulları Atıl'ı çocuk yardımından faydalanmak için Almanya'ya götürürler. Kızları Ayşan küçük olduğu için yine köyde kalır çünkü Almanya'ya götürülse kreş masrafı ortaya çıkacaktır.

3.6.2. Göç Süreci

Atıl anne babasıyla birlikte Almanya'ya gideceği için çok sevinir. Köydeki herkesle vedalaşıp yola çıkılır. Diğer gurbetçilerle birlikte tutulan bir arabayla ilçeye, oradan trenle Haydarpaşa'ya, vapurla Sirkeci'ye ve Sirkeci'den otobüsle havaalanına gidip uçağa binmişlerdir. Atıl ilk kez bindiği tren, vapur ve uçaktan çok etkilenir hatta uçaktan korkar. Havaalanındaki yürüyen merdiven, uçaktaki tuvalet, parlak ışıklar hepsi Atıl için büyük heyecan kaynağıdır.

3.6.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Atıl'ın annesi Zehra, hazır giyim dikiminde babası Osman, Traktör fabrikasında çalışırlar. Sabah erken saatte işe gidip eve çok yorgun dönerler. İzin günlerinde Zehra çamaşır, temizlik ve yemekle uğraşır. Atıl'ın evde sıkıldığını görünce bir pazar günü onu şehre gezmeye götürürler. Atıl gördüğü kalabalık caddelerden, büyük mağazalardan ve ışıklı vitrinlerden çok etkilenir.

Zehra ve Osman diğer yabancı işçiler gibi eski bir evin bir odasını kiralar. Çünkü bu odalar ucuzdur ve onlar da para biriktirebilmek için tasarruf etmek zorundadırlar. "Atılların oturduğu ev kentin kenar semtlerinden birinde, yıkık dökük eski bir yapıydı. Türk, Yugoslav, Yunanlı, İtalyan, İspanyol işçiler oda oda kiralamışlardı evi. Atılların odası bir fabrikanın arka bahçesine bakıyordu. Hurda demir yığınlarıyla tahta sandıklardan başka bir şey görünmüyordu pencereden." (Dayıoğlu, 2017, s. 61) Atıl Almanya'ya geldiği ilk günden evde yalnızdır ve annesinin bıraktığı yemeği ısıtmak için ocağa koyup unuttur. Atıl dışarda komşu çocuğu Yusuf'la sohbet, oyuna daldığında yemek yanıp dumanlar çıkmaya başlar ve komşular yangını söndürür. Bu olay ev sahibinin onları evden atmasına neden olur ve yakınlarıdaki başka bir eve taşınırlar. "İki gün sonra öteki semte, göğe yükselen yeni yapılardan birindeki, iki odalı küçük bir kata taşındılar. Odaları giriş katındaydı,

pencereleri çevredeki yeşilliklere açıyordu. Yapının tümünde İtalyan, Yugoslav, Yunanlı, İspanyol işçiler oturuyorlardı.” (Dayıoğlu, 2017, s. 67)

Atıl anne ve babası işteyken evde tek başına kalır ve yalnızlıktan yatağa kapanıp ağlar. Kimseyi tanımaz, tek başınadır, mutsuzdur ve köyünü, arkadaşlarını özlemektedir. Sonraki günlerde yaşlı Alman komşu Bayan Frida ile tanışınca günleri biraz renklenir. Okul açıldığında Atıl’ın yalnızlık günleri biter ama bu kez de yeterli Almanca bilmediği için okulda sıkıntıları başlar.

3.6.4. Gelir Durumu

Zehra ve Osman’ın gelirinin ne kadar olduğu bilgisi yoktur. Harcamalarına dikkat etmeleri Almanya’daki tasarruf zorunluluğunu ortaya koyar. Osman çarşıya çıktıklarında ne kadar masraf olduğundan söz eder. Para biriktirmeye odaklanılmış bir hayat düzeninde gereksiz tüm harcamalardan kaçınmaktadırlar.

3.6.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Osman ve Zehra yeterli derecede Almanca bilmez. Her işleri için tercümana gidip para öderler. Atıl okula başladığında anne babasının en büyük hayali Atıl’ın Almancayı öğrenmesidir. Böylece tercüman parası ödemeyeceklerdir.

Almanya’ya geleli aylar olmasına rağmen Atıl Almanya’ya alışamaz. Evin yakınındaki tek dükkândan alışveriş yaparken dükkân sahibinin Atıl’a süt yok deyip Alman çocuğa süt satması Atıl için büyük bir farkındalık olur. Bayan Frida ile tanışan Atıl hiç beklemediği bu yakınlık karşısında şaşırır. Bayan Frida Atıl’a Almanca öğretir; Atıl da Bayan Frida’nın alışverişini yapar. Ayrıca Atıl mahalledeki parkta Alman çocuklarla kavga ile başlayan bir arkadaşlık kurar. Yabancı olduğu için kendisine mesafe konulduğunu fark eden Atıl bu duruma çok içerler. Okul açıldıktan sonra dışlanma okulda da devam eder. Atıl’ın Alman sınıf öğretmeni Türk öğrencilerin birbirleriyle Türkçe konuşmasını yasaklar. “Atıl bir ay sonunda okulda varlığına sabırla katlanılan sevimsiz bir konuk durumunda olduğunun bilincine vardı. Öğretmen sınıfa soru sorduğunda Atıl herkesten önce parmak kaldırırsa da Alman öğrencileri dinlemeyi yeğ tutuyordu.” (Dayıoğlu, 2017, s. 138)

3.6.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Türk işçilerin birbirlerine çok bağlı oldukları birkaç örnekte görülür. Atıl’ın evde yangın çıkarması nedeniyle evden atıldıklarında Osman hemen Türk

arkadaşlarından yardım istemiştir ve ev hızlıca bulunur. Kaçak Hasan'ın durumu da yardımlaşmalara örnektir. Hasan yakalanmadan önce aylarca Türk işçiler arasında saklanır ve kaçak işler bulup para kazanır.

3.6.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Türk işçiler özellikle yemek konusunda çok hassas davranırlar. Hem domuz eti yeme korkusuyla hem de yurt yemeklerine duyulan özlemden çarşıya gittiklerinde Türk lokantasında yemek yerler. Osman ve Zehra Almanların kendilerinden uzak durduğunu bildiklerinden Bayan Frida'nın Atıl'a gösterdiği yakınlığa çok şaşırır. 29 Ekim'de Atıl, Hatice, Ali ve Satı din dersine giden öğrencilerden boşalan sınıfta Cumhuriyet Bayramını kutlarlar. İstiklal Marşı'nı okuyup şiirler okurlar, duygulanır ağlarlar ve tören sonunda tahtaya çizdikleri bayrağı öpüp öğretmen kızar korkusuyla tahtayı silerler. Milli bayramlarını tepkilerden çekindikleri için açıkça kutlayamazlar ve bu Türk çocuklarını çok üzmektedir.

3.6.8. Çocukların Durumu

Atıl Almanya'da ağır şartlarda çalışan ve yorulan anne babanın ilgilenemediği, yalnız, yabancı, dışlanmış Türk işçi çocuklarının durumunu temsil eder. Çocuklar dilini öğrenemedikleri, insanlarına alışamadıkları ve istenmediklerini bildikleri bu ülkede mutsuzdur ve okulda Alman öğrencilerle kaynaşmakta sıkıntılar yaşarlar. Atıl ve sınıf arkadaşlarında görüldüğü üzere Türk öğrencilerin okulda kendi dillerini konuşmaları yasaktır. Yeterli Almancası olmayan çocuklar dersleri anlayamayıp okulda başarısız oldukları için okuldan soğuyup eğitimsiz kalırlar. Tüm eğitim programını tamamen Alman öğrencilere göre düzenleyen Alman eğitimciler için yabancı işçi çocuklarının eğitim sistemi dışında kalması önem teşkil etmez. İki toplumun kültür özellikleri de farklıdır ve çocuklar hangi topluma göre yaşamaları gerektiğini bilemez. Türk işçi çocuklarının birçoğunda görülen yalnızlık, dışlanmışlık, mutsuzluk ve arada kalmışlık hisleri Atıl'dan hareketle aktarılır. Gelmeden önce Almanya hakkında büyük hayalleri olan Atıl, Almanya'da hayal kırıklığı yaşar ve köyüne döndüğünde artık çok daha mutludur.

3.6.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Osman ve Zehra Almanya'da sadece çalışmak üzerine kurulu hayatlarından pek de mutlu değillerdir. Atıl'ın Almanya'ya alışamaması onların mutsuzluğunu artırır ve kesin dönüş kararı alınmasını hızlandırır. "Yarımdan tezi yok yolculuğa hazırlan.

Ben de para işlerimizi düzenlemeye girişeceğim. Son bir kez daha çevirmen adama başvuracağım. Yanlış işler etmekten korkarım. Sigorta, vergi ve banka işlerimizi bitirir bitirmez yola çıkarız.”(Dayıoğlu, 2017, s. 168) Tüm resmi işlemlerini hallettikten sonra Atıl ve ailesi köye döner.

3.7. E-5

Romanın yazıldığı dönemde Türkiye’deki gibi Almanya’da da iş sıkıntıları yaşanmaktadır. Salim’in gözünden Türk işçilerinin Almanya’daki ağır iş şartları, işsizlik korkusu, yaşanan sıkıntılara, baskılara boyun eğmek zorunda kalmaları aktarılır. Ayrıca Türk işçilerin Türkiye’ye gidiş gelişlerde yollarda yaşadıkları sıkıntıları, kazaları Salim’in yolculuğunun geri planında anlatılır.

Romanın başkahramanı Salim Yanarca geçim sıkıntısı nedeniyle Çanakkale’den Almanya’ya gider. Ağır çalışma koşulları altında çalışan, yıllardır Almanya’da yaşamasına rağmen Almancayı öğrenememiş, yabancılık ve dışlanmışlık duygusundan kurtulamamıştır. Babası Hasan Yanarca hastalanınca tedavi için Almanya’ya Salim’in yanına gider. Ancak Salim’in sigortası sadece onu ve eşini kapsar. Tedavi için gereken işlemler bitmeden Salim’in babasının turist vizesinin süresi dolunca polis babasının oturma iznini yenilemez ve Almanya’yı terk etmesi için süre verir. Bu sürenin sonunda Salim tedavisi bitmediği için babasını ülkeden çıkış yaptı olarak polise bildirir. Kaçak durumundaki baba Salim’in evinde ölür ve Salim babasının halen Almanya’da olduğunu polise bildirmediği için ne yapacağını bilemez. Polisle başı derde girmeden babasının cesedini ülkeden çıkarmanın yolunu televizyon kutusunda Çanakkale’ye götürmek olarak bulup yola çıkar. Salim Türkiye’ye ilk kez karayoluyla gitmektedir. Türkiye’yi Almanya’ya bağlayan ve romana adını veren E-5 otoyolu boyunca birçok insan manzarasına şahitlik eden Salim çeşitli sorunlar yaşar. Romanın sonunda Edirne’de kutudan gelen kokudan şüphelenen polisler Salim ve Sünbül’ü tutuklar.

3.7.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Salim Yanarca Çanakkale’de boya-badanacılık ve balıkçılık yapmaktadır. Gündelik işlerde kazancının sürekliliği yoktur. Evlendikten sonra da düzensiz para kazanması ve günden güne artan hayat pahalılığı onu Almanya’ya işçi olmaya yöneltir. Salim döndüğünde Çanakkale’deki hayatını düzeltmek için Almanya’da para biriktirir.

3.7.2. Göç Süreci

Salim Yanarca İş ve İşçi Bulma Kurumuna yazılarak Almanya'ya gitmiştir. “İşçi Bulmaya adımları yazdırılan yıllar oldu; günün birinde hadi bakalım Almanya'ya gidiyorsun, dediler.”(Dal, 1979, s. 41) Bu bilgiden Salim'in yıllar boyunca Almanya işçisi olmak için sıra beklediği anlaşılmaktadır. Romanda Almanya'ya yolculuk süreciyle ilgili bilgi yoktur.

3.7.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Salim Yanarca bir buçuk yıldır Berlin'de Ekspediyon Vest Berlin firmasında depocu olarak çalışır. İş çok ağırdır. Sabah beşte kalkıp haftada iki gün beş buçukta üç gün de altıda iş başı yapar. Salim özellikle erken kalkmaya pek alışmaz. “Ben şimdi ne kadar anlatsam sizler anlamazsınız Almanya'da çalışmanın güçlüğü. Bizim bura işlerine hiç benzemiyor. İlk zamanlar hele, nerde yaşadığınızı bilemezsiniz yorgunluktan; belki ayda yaşıyorum, belki de mezarda dersiniz.”(Dal, 1979, s. 49)

Alman depo şefi Alman işçilere kolaylık sağlarken Salim'e anlayış göstermez ve Salim'i sürekli ağır işlere verir. “Alman şefe de yalvar yakar olmam, aman beni bir parça kolay işlere sür diye. Alman arkadaşların depolarda sigara içmesine göz yumarken bana hiç içirtmiyor baba.”(Dal, 1979, s. 9) Salim'in işe başladığı dakikayı bile takip etmekte, bir anlık boşluk vermemeye çalışmaktadır oysa Alman işçilere böyle zorluklar çıkartmaz. Bu durum Salim'in işini sevmesini ve alışmasını zorlaştırır.

Salim'in eşi Sünbül'le yaşadığı giriş kattaki ev tek oda, banyo ve küçük bir mutfaktan oluşur. Ev küçük de olsa ışık alan penceresinin ve mutfak banyosunun olması büyük artılardır. Sünbül ve Salim'e yeterlidir.

3.7.4. Gelir Durumu

Salim Yanarca'nın aylık gelirinin miktarı ile ilgili bilgi yoktur. Almanya'daki evi kiradır ve bir arabası vardır. Babasını hastaneye yatırabilmek için 5.000 mark gerekmektedir. Salim'in bunu karşılayacak parası yoktur ve tedavi için para biriktirmektedir. Mali durumunun iyi olmadığı Almanya'da çalıştığı 1,5 yılda para biriktirememiş olmasından anlaşılmaktadır.

3.7.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Salim Almanya'ya bir buçuk yıl önce gider. Bu sürede günlük hayatta kullandığı gerekli bazı kelimeler dışında Almancayı pek öğrenemez. “O da benimle

'Bla bla' deyip bildiğim iki üç Almanca sözcükle derdimi anlatmaya kalktığım için alay etmez.”(Dal, 1979, s. 9)

3.7.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

İşçiler gerektiğinde birbirlerine yardımcı olmaktadır. Salim'in yolculuğunda örnekleri görülür. Herkes yolda benzer sıkıntılar yaşadığı için halden anlarlar. Salim'in arabası bozulduğunda yardım için duranlar, sigarası bitince sigara verenler olur.

3.7.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Salim iş yerinde çok yorulur ama Almanya'daki iş düzenine alışmaya çalışır. İş bitinceye kadar değil çalışma saati bitene kadar çalışmayı öğrenir. “Ben kızmıyorum ki onlara öbür arkadaşlar gibi. Kendi ülkeleri, kendi depoları, kendi sokakları, kendi evleri, kendi şefleri, kendi polisleri.”(Dal, 1979, s. 8)

Türkiye'de olsa büyük tepkiler verilmeyen durumlara Almanlar farklı tepkiler verir. “Gürültüyü duyanlar bir telefon ederler polise: Türkler gecenin ortasında bizi rahatsız etmektedir. Yarın fabrikalarımıza, işlerimize yorgun, uykusuz gideceğiz bunların yüzünden. Bir kez mahkemelik olduk mu Almanya'dan dışarı da atarlar.”(Dal, 1979, s. 27)

3.7.8. Çocukların Durumu

Salim'in çocuğu yoktur. Ancak Almanya'da yetişen çocukların durumuyla ilgili Salim ve eşi Sünbül'ün yol arkadaşlığı yaptıkları Ferit Bul ve ailesi üzerinden kısa bilgi verilir. Ferit Bul ve ailesi Almanya'dan kesin dönüş yolculuğundadır. Çocuklar Almanya'da büyümüştür. Kızları Nurcan neredeyse hiç Türkçe konuşamaz ve kardeşi Cem bazen aile ile Nurcan arasında çevirmenlik yapar. Cem kalfalık okulunda okur ve çok iyi motor bilgisi vardır. Ancak Türkiye'ye uyum sağlama konusunda büyük kaygılar taşırlar.

3.7.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Salim ve eşi Sünbül Almanya'da bir süre çalışıp para kazandıktan sonra memleketlerine dönmeyi düşünürler. Babalarının ölümüyle başlayan yolculuk bazı yanlış anlamalar sonucunda Edirne'de nezarethaneye konulmalarıyla sonlanır. Eser Salim'in bu sıkıntılar çözülene kadar üç haftalık iznini firmadan alması için iş arkadaşına yazdığı mektupla sonlanır.

3.8. Yüksek Fırınlr

Yüksek Fırınlr Fakir Baykurt'un Almanya'da geçirdiği uzun yıllarda gözlemlerinden, Türk işçilerle yaptığı söyleşilerden yola çıkarak kaleme aldığı romanları *Duisburg Üçlemesi*'nin ilk kitabıdır. Roman kahramanı İbrahim Mutlu'nun gözünden Almanya hayatı, yurttaki kalanlar, iş koşulları, işçiler ve aileleri yansıtılır. Farklı görüşlerden, farklı hayatlardan insanların gurbet elde bir araya gelişı anlatılır.

Burdur'un Hacılar köyünden olan İbrahim Mutlu köy geleneklerine bağlı, içine kapanık denebilecek kadar kendi halinde bir demir çelik işçisidir. Evlidir ve karısı ikinci çocuğuna gebeedir. Bu İbrahim'in üçüncü evliliğidir. İlk eşinin ölümü, ikinci eşin ihanet şüphesi İbrahim'de büyük iç çatışmalara sebep olur. İçine düştüğü mutsuzluk ve güvensizlik son evliliğine ve tüm hayatına yansır. İbrahim geçen zaman içinde Almanya'daki hayat düzenine alışır. Almanya'da geçirdikleri yıllardan sonra halen Almanya'ya alışmaya çalışmayan Türklere kızar.

3.8.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

İbrahim Mutlu'nun Burdur'un Hacılar köyündeki toprakları verimsizdir. Tarlasını işleyecek öküzü de yoktur ve insan gücüyle yapılan tarımda verim oldukça düşüktür. Ancak verim için traktör, traktör alabilmek için de para gereklidir. Köy yerinde o parayı kazanamayacağını anlayınca İbrahim Mutlu çevredeki birçok kişi gibi köy kooperatifi yoluyla Almanya'ya gitmeye karar verir.

3.8.2. Göç Süreci

İbrahim Mutlu beş yüz lira yatırıp köy kooperatifine yazılır. Ama milletvekili Karademir kendilerine Almanya kontenjanı ayarlamak için oy şartı koyup tekrar seçilme garantisi istemiştir. "Gündüzü bıraktım geceleri kapı kapı dolaşım. Yılların Halk Partili akrabalarımı döndürüp kürem kürem Karademir'e attırdım. Aynı çabayı komşu köylerde arkadaşlar gösterdi. Karademir bir daha seçildi. Seçimden sonra da bizi Almanya'ya postaladı. Biz yirmi arkadaş Sirkeci'den trene bindik."(Baykurt, 2002, s.39) İbrahim tanıdık, akraba kim varsa dolaşımış Karademir'i yeniden seçtirmek için daha doğrusu Almanya kontenjanı için oy toplar. Seçimde Karademir yeniden milletvekili seçildikten sonra İbrahim Almanya'ya gelir.

"Almanya'ya yazıldım. Verdiğim rüşvetlerin de yardımıyla sıram çıktı. Çıkıp geldim Almanya'ya işimin başına. Öyle ya benim yeni işim, hem de yıllardır özlemimdir Almanya!"(Baykurt, 2002, s.58)

3.8.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

İbrahim Mutlu Duisburg'da Thysenn Demir Çelik fabrikasında yüksek fırınlarda çalışmaktadır. İşi kürek benzeri özel bir çubukla kaynamakta olan demirin üzerinde biriken tortuyu toplamaktır. Saatlerce 1800 derecede kaynamakta olan fırınların ağzında çalışan İbrahim'in işi çok ağırdır. Üstelik tehlikelidir çünkü –başka bir Türk işçi gibi- bir anlık dikkatsizlik sonucunda fırına düşüp ölebilir.

Köydeki babası ölünce onun yanına bıraktığı karısı Elif'i ve kızı Gülten'i de Almanya'ya getirir. Ama onlar yokken fabrikanın *Heim*larında kalırken onları getirince Krefeld'de bir ev kiralar. “Evin salon denilen küçük odasıyla yatak odası arası aşevi. Kapılar birbirine açılıyor. Ama daracık bir yer.”(Baykurt, 2002, s. 9) Türk işçilerden özellikle ailesi yanında olanlar için barınma büyük sorundur. Yabancılara ev vermek istemeyen Almanlar ev bulmayı zorlaştırır. Türk işçiler eski ve kullanışsız evlere yüksek kiralar öderler. “İşçiyiz, değerliyiz ama bize ev yok! Duisburg'ta ev bulup oturmak ölüm! Birinci neden kiraya verilecek evlerin az olması. İkinci neden ev arayan yerlinin, yabancıların çok olması. Üçüncü neden biziz. Çünkü Türküz, yurttan dışarda ciddi milletiz, şaka bilmeyiz. Ufacık bir sorunda bıçağı çekeriz. Bu yüzden ev vermezler. Gittik Krefeld'e bugünkü daracık yere tıkdık.”(Baykurt, 2002, s. 36)

3.8.4. Gelir Durumu

İbrahim Mutlu'nun saat ücreti veya aylık geliriyle ilgili net bir bilgi yoktur. Fabrikalar bölgesinin havası çok kötü olduğundan yol masrafını düşünmeden fabrikadan uzakta oturmayı tercih eder. Arabası vardır, evinin ihtiyaçlarından bahsederken hayıflanmaz. İşlerini halledebilmek için Almanya'da bahşiş; sınır kapılarında, gümrüklerde ve Türkiye'de rüşvet verir. Bu durumlar İbrahim'in gelir durumunun iyi olduğunu gösterir. Geçmişte gerekli gördüğü durumlarda bankada biriken parasını da bankadan kredi kullanarak elde ettiği paraları da işlerini halletmek için kullanırken tereddüt etmez. Kendince düşüncesi şudur: “Az verip çok yorulacağıma, çok verir az yorulurum.”(Baykurt, 2002, s.35)

3.8.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

İbrahim Mutlu Almanya'da geçirdiği yıllara rağmen Almancayı tam öğrenemez. On yedi yıldır Almanya'dadır ama ancak kendini idare edecek kadar dil öğrenir. “Yıllar akıp, uçup gitti. Almancayı doğru dürüst öğrenemedi. Bir derece anlayabiliyor, yarım derece anlatabiliyor.”(Baykurt, 2002, s.31)

İbrahim'in karısı Elif hiç Almanca bilmez. Çevresinde görüştükları insanlar hep Türk işçi aileleridir ve onlarla da Türkçe konuşulur. Ancak Elif Almanya'nın diline alışamadığı gibi havasına ve düzenine de alışamaz. Yaylalarda, ormanlarda büyümüş bir Türkmen kızı olan Elif, dağlarını, yaylalarını, obasının insanlarını özler. "Almanların *Lilien* dediğı boynu bükük zambaklara Kargalı'da 'öksüzoğlançığı' derler. Aynı öyleyim ben burda. Yarenim, yoldaşım, obam çok uzaklarda. Garibanım yaban elde. Elin yurdunda her şey başka, her şey acayip. Batsın Almanya!"(Baykurt, 2002, s. 190)

İşçiler arasında Almancayı öğrenemeyenlerin yanında çok iyi konuşabilenler, hatta işçilere tercümanlık yapanlar dahi bulunmaktadır. Ancak anlaşmazlıklarda tercümanlar işverenlerden yana olmaktadır. Bu işçiler arasında tercümanlara güveni azaltır. Tercüme işlerini kendi aralarından iyi Almanca bilenlere yaptırırlar. İşçilerin dil öğrenimi bazen yeteneğe ve ilgiye, bazen de ihtiyaca göre şekillenir.

3.8.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Romanda anlatıldığı üzere Türk işçiler birbirleriyle oldukça yakındır. Hemşehrilik, komşuluk, arkadaşlık ve sendikacılık gibi farklı ilişkilerle birbirlerine tutunurlar. Kira uygunluğu, iş yerine yakınlık gibi nedenlerle çoğunlukla aynı bölgelerde otururlar. Bu durum işçilere ve dil, yol bilmeyen işçi eş ve çocuklarına da ayrıca güven verir.

Elif Mutlu sancılanınca hemen üst komşusu Ziyet'e haber verir. O da koşarak yardıma gelip Elif'in başında bekler. Ayrıca hemşehrileri Osman Aydemir ve eşi Dudu'ya telefon ettirerek haber verdirir. Elif Almanca bilmediğı için onlardan destek bekler ve onlar da eve gelerek Elif'e sahip çıkarlar. Eşi İbrahim Mutlu'nun iş yerine haber verirler. Doğumdan sonra hem hastane hem de ev hayırlı olsun ziyaretleriyle dolup taşar. Özellikle Elif Mutlu'nun hastanede kaldığı süre boyunca yazar çok farklı işçilere değinir. Her memleketten, çeşitli mesleklerden insanlardan ve işçilerin yaşamlarından örnekler verir. Eser boyunca görmekteyiz ki işçiler iyi günleri de kötü günleri de paylaşır. Kimin bir derdi varsa çözmek için uğraşılır. İşçilerin hayatları, Almanya'ya geliş amaçları ve beklentileri hemen hemen aynıdır. Hepsi daha iyi bir hayat için buradadır ve gurbet duygusu etrafında birleşir. Tabi ki aralarında anlaşmazlıklar, bölünmeler, fikir ayrılıkları, yol ayrılıkları da yaşanır. İnsanların kendinden olmayana duyduğu tahammülsüzlüğün örnekleri eserde çokça bulunur.

3.8.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

İbrahim Mutlu Almanya'daki iş ve yaşam düzenine hayrandır. Her şeyin kuralına uygun yapıyor olmasına alışmıştır ve sınırları bilerek yaşar. Kendi obası içinde yetişmiş olan karısı Elif'i sıklıkla Almanlara karşı farklılıklar konusunda uyarır. Başlarda kızı Gülten'in hem komşuları hem ev sahibi olan Oma Gerda Fischer ile çok yakınlık kurmasını *Almanlaşır* diye istemez. Ancak karısı Elif'in doğumu sırasında bu Almandan gördüğü yakınlık ve yardımlar sonucunda fikri değişir. İnsanlığın aslında dinle, milletle ilgisi olmadığını anlar. "Ah be, şu insanlığa bak! Şu anlatılmaz, büyük insanlığa bak! Bir de Alman diye karalarız. Yaşa benim insanlığı ölçülmez Oma'm, çok yaşa!"(Baykurt, 2002, s. 129)

"Almanya Türkiye'den getirdiği işçilere "*Gastarbeiter*" dedi. "*Konuk işçi*" anlamına gelen bu sözde bir kandırmaca saklı. Gerçeği yansıtmaktan uzak. Osman Aydemir'e göre onlar göçmendir. Ama Almanya bir 'göçmen ülkesi' olduğunu kabul etmiyor. Türkler de göçmenliği şanlarına yakıştıramıyor. Bu sözde yaşadıkları muhtaçlığın adının konulması gibi bir tür aşağılanma buluyorlar. "Hayır, biz göçmen değiliz! Güzel yurdumuza döneceğiz!" diyorlar. (...) Kendisine göçmen denilmesinden incinenler, Türkiye'den aldıkları malları elden çıkarıp Almanya'dan alıyor. Böylece dönüş bilinmeyen tarihlere erteleniyor. Bir yandan da durmadan çocuklar, eşler geliyor."(Baykurt, 2002, s. 42 - 43)

Zamanla Türkler Alman toplumuna ait bazı güzel alışkanlıklar edinmiştir. "Bizim Türkleri Almanya'da çiçek modası sarmış. Gelen çiçek getiriyor. Almanlara özendiğimizin belirtisi." (Baykurt, 2002, s. 189)

3.8.8. Çocukların Durumu

İbrahim Mutlu'nun üç çocuğu vardır. İlk eşinden bir kızı vardır ve Türkiye'de köydedir. Şimdiki eşi Elif Mutlu'dan olan kızı yaklaşık beş yaşlarındadır ve oğlu da yeni doğar. Kızı Gülten'e komşuları ve ev sahipleri olan Oma Gerda Fischer Almanca şarkılar ve kelimeler öğretir. Çocukları henüz okul çağında olmasalar da İbrahim Mutlu gelecekte çocuklarının eğitimi, daha iyi bir hayat yaşaması için Almanya'ya yerleşme planları yapar.

Romanda adı geçen işçilerden bazılarının çocukları hakkında kısa bilgiler bulunur. Sabahat Doğan-Mönsch bir Almanla evlenir ve ilk Türk eşinden bir oğlu vardır. Oğlu Ali okulda Almanca eğitim alır ve Türkçeyi sadece evde annesiyle

konuştuğu için Ali'nin Türkçesi oldukça bozuktur. Osman Aydemir'in iki oğlu – Bülent ve Cemal- Almanya'da okur. Almancaları çok iyidir ve işçi anne baba onları iyi bir gelecek beklediğini düşünür. Doktor Şefik Gürcan doktor olan eşiyile Almanya'da çalışır. Çocukları anaokuluna gider ve Almanca eğitim alır. İlerde okullarda Almancanın yanından Latince, Fransızca, İngilizce de öğreneceklerdir. Çocukların eğitimi ve geleceği için Almanya'da kalmak önemlidir.

İbrahim Mutlu'nun hemşehrisi ve arkadaşı Osman Aydemir Türkiye'deyken öğretmendir. Almanya'ya gelince yıllarca kömür işçiliği yapar ve şimdi öğretmenliğe devam etmektedir. Okulların fiziki durumunun yetersizliğinin, Türk çocuklarının dil öğrenmede, okula ve Almanya'ya uyum konusunda yaşadığı sıkıntıların bilincindedir. “Toplumda Nazilerden kalma yabancı düşmanlığı ne kadar Türk düşmanlığına dönerse dönsün, Türk işçileri çocuklarını getirip okulların üstüne atıyor. İşçi çocuklarının eğitilmesi, gevşek ve gönülsüz tutumlar yüzünden Almancanın geç öğrenilmesi, hem de birbiri ardına açılan Kur'an kursları, ayrı din, ayrı kültür gibi doğru-yanlış gerekçelerle Alman öğretmenlere zor geliyor.”(Baykurt, 2002, s. 43)

3.8.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

İbrahim Mutlu Almanya'da geçen on yedi yılın ardından ilk günlerdeki traktör parası biriktirip köye dönme amacından vazgeçer, artık kalmayı, yerleşmeyi düşünür. “Benim niyetim ya İzmir'e ya Duisburg'a yerleşmek! Köye dönesim yok. Yerleşeydim Duisburg'a! Güneyinden ya da batısından bahçeli, küçük bir ev alaydım! Bir de garaj yapaydım otomobilime! Söylediğim gerçek olsa, soyum sopum Duisburg'un toprağına kök salsa.”(Baykurt, 2002, s.119)

“Bir buçuk yıl önce kesin dönüş yapmayı koydu kafasına. Üstünden iki yıl geçti dönemedik ne yapalım? Artık dönemeyiz de! Niçin döneyim? İkinci sınıf diyorlar. İsterse on üçüncü sınıf olsun karnım doyuyor ya! Kimseye muhtaç değilim ya! Birkaç bin mark borcum var ama o da mal karşılığı! İşte kız gibi Opel altımda!”(Baykurt, 2002, s. 18)

3.9. Gurbet Ölümleri

Romanda Hasan Kayıhan Almanya'daki Türkleri birkaç farklı kahraman üzerinden anlatır. Bu kahramanlardan bazıları Almanya girdabında kayboluşu bazıları da direnip kişiliğe ve milli benliğe sahip çıkışı temsil eder. Faslı, Cezayirli işçilerin

gözünden Osmanlı'dan bugüne Türk'ün yaşadığı değişimi de yansıtır. Almanya'daki Türk algısını, kültür çatışmasında yenik düşenleri, erdemlerini yitiren gençleri, davetle getirilen Türklerin Almanya'da istenmeyen insanlara dönüşmesini, gençlerin ve çocukların kaybolan dillerini, vatandan, dinden, aileden kopmaları anlatır.

Roman kahramanlarından Sefa, Haymana'nın köyündendir. Köyde çobanlık yaparken Almanya'ya işçi olur. Önceleri Almanya'da çok mutsuzdur ve köyüne dönmek ister. İçine kapanık bir işçiyken içkiye, kadınlara alışıp bambaşka birisi olur. Memleketindeki annesini, karısını unuttur ve etrafında onu uyaranlara kulak asmaz.

Necip, Fas'lı bir işçidir ve Sefa'nın komşusudur. Onunla Osmanlı üzerine sohbetler yapmaktadır. Sefa'nın içe kapanıklığından üzüntü duymuş onun gece hayatına, kadınlara ve içkiye alışmasına vesile olmuştur.

Sevim Almanya'da öğrencidir. Sefa'yla konsoloslukta tanışırlar. Sevim'in Sefa'yla yaşadığı ilişki Sefa'nın memleketini tamamen unutmasına neden olur. Üstelik Sevim Sefa'dan sürekli para alır ve Sefa'yla aynı evde yaşamaya başladıktan sonra Sefa'yı aldatır. Durumu öğrenen Sefa kızgınlıkla yola çıkar ve kaza geçirir.

Ayşe Almanya'ya okumaya gider. Diğer Türklerin yanlış yaşamından utanır ve kendisi temiz bir hayat yaşamaya çalışır. Sevim'le aynı öğrenci yurdunda kalan Ayşe Sevim'in kişiliğini bildiği için Sefa'yı uyarıp girdiği yanlış yoldan döndürebilmek için onu arar ama bulamaz.

Mehmet Almanya'ya okumaya gitmiş gariban bir öğrencidir. İş buldukça çalışarak harçlığını çıkarır ve öğrenci bursunu ailesine yollar. Ayşe'ye Sefa'yı bulabilmesi için yardım eder. Sefa'nın peşinde geçen günlerde Mehmet'le Ayşe'nin arkadaşlığı aşka dönüşür ve evlenip Türkiye'ye dönmeye karar verirler.

3.9.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Sefa, Haymana'nın köyündendir. Babası yoktur ve köyde çobanlık yapar ancak geçim sıkıntısı çeker. Parasızlığa çare ararken ailesini arkasında bırakarak Almanya'ya işçi olarak gider. “Bir çift öküz, bir tek boyunduruk, bir karasaban... Kâfi mi? Toprak su isterdi evvela, sonra gübre, sonra pulluk. Hadi diyelim bunları aldın, hani toprak, ağa? Yarıcılığa soyunsan, adamlar alın teri, kıtlık, hastalık bilmez, anana söverler hasadın sonunda. Bedenin çürür, ömrün tükenir, çilen tükenmezdi. Ötesi doyunabilseydin çıkar gelir miydin anayı karıyı terk edip?”(Kayıhan, 1983, s. 17)

3.9.2. Göç Süreci

Sefa İş ve İşçi Bulma Kurumuna yazılarak Düsseldorf'ta demir döküm işçisi olmuştur.

3.9.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

İş yerlerinde Türk ve Alman işçilere farklı davranılır. Bazen sudan sebeplerle Türk işçilerin saat ücretleri kesilir, bazen Alman işçilerin ayak işlerini yapmaları istenir. Alman işçilerin iş başında alkol almalarına bile izin verilirken Türk işçilerin küçük hatalarına bile asla iyi niyet gösterilmez. “Mademki Sefa vergi veriyordu; Alman işçilerle konuşulduğu gibi konuşulmalıydı onunla da. Her birinin cebinde birkaç bira şişesi sokulu bu adamlar, sabahtan akşama kadar ortalıkta ayak sürüyor, üzerlerine vazife olmadığı halde yabancı işçilere karışıyor, birisi hafifçe terslenirse hemen ustabaşına gammazlayıp ekmeğiyle oynuyorlardı. Kanunsa, herkese kanundu; maaşsa herkese aynı. Zoruma giden ikinci sınıf vatandaş yerine konulmam. İşçilikse ben de işçiyim, çalışmaksa onlardan daha iyi çalışıyorum. Dil desen onlara yakın konuşuyorum dillerini, insanlıksa onlardan kalır yanım yok. Ben insan değil miyim? Ben işçi değil miyim?” (Kayıhan, 1983, s. 50)

Sefa kiralık bir odada yaşamaktadır. Mutfağı, banyosu olmayan odasının tavanda tek bir penceresi vardır. “Yataktan kalktı. Üç adım attı, duvara vardı. Döndü, gene duvar.” (Kayıhan, 1983, s. 18) Yaşam şartları aileler için de daracık, bakımsız ve banyosuz evlerdir. Sefa'nın hemşehrisinin evi birçok işçinin evini temsil eder. “İki daracık oda. Banyosu yoktu. Tuvalet karşı komşu ile ortak. Mutfak hole sonradan yerleştirilmiş. Odalardan birinde karşılıklı iki somya. Dantelli örtüler serilmiş üzerlerine. Temiz. Burası hem oturma odası, hem de çocukların yatak odası. Öteki oda, anne ile babanın. Bir de küçük çocuğun beşiği var orada.” (Kayıhan, 1983, s. 180)

3.9.4. Gelir Durumu

Sefa fabrikada tam mesai yaptığı zaman ayda 1400 mark kazanır. Fabrika yılın belirli dönemlerinde işçileri yarım mesaiye geçirir, bu dönemde Sefa 700 mark kazanır. Önceleri kazandığı para hem köydeki ailesine para göndermesine hem de bankada biriktirmeye yeter ancak Sefa gece hayatına alıştıktan sonra parasını içkiye harcamaya başlar. Kadınlar için de para harcadıkça Sefa'nın bankadaki parası biter ve köydekilere de para yollamaz. Sefa, düzensiz hayatı sonunda işini de kaybeder ve kaçak işçi olarak yasa dışı işlerde çalışmaya başlar.

3.9.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Sefa Almanya'ya gittiğinde Almanca bilmez ama geçen yıllarda Almancayı çok iyi öğrenir. Askerlik haricinde köyünden hiç çıkmamış olan Sefa, Almanya'ya işçi olduğunda fabrikada gördüğü kocaman makineler onu şaşkına çevirir. Özellikle ilk zamanlar Sefa dönüş için gün sayar. “Hemen o gün gerisingeri, bildik dünyaya, eş dost içine, kara-kuru toprağın çilesine dönmek istedi. Olmadı, dönemedi. Dayan, alışırsın diyorlardı, alışamadı Sefa. Duvarlara yaslanıp gizli gözyaşları döktü. Mektuplar yazdı, allı karalı.” (Kayıhan, 1983, s.8) İşçiler arasında Türk-Alman ayrımı yapılması, kendisinin hor görülmesi Sefa'yı üzer.

3.9.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Türk işçiler iki farklı yaşam tarzı sürdürmektedir. Alman toplumu gibi yaşayanlar bir grup, Türk geleneklerine göre yaşayanlar bir diğer gruptur. İki grup da birbirini eleştirmektedir. Ancak grup içinde dayanışma ve paylaşım vardır. İşçi aileleri özellikle öğrencilere ve yeni gelen işçilere destek olmaktadır. Öğrenciler de kendi arasında gruplanmışlardır. Siyasi görüş, dini görüş gibi ayrılıklar vardır.

3.9.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Türklerin çoğunluğunun Almanca bilmemesi büyük sorundur. Aynı dili konuşamayınca anlaşmazlıklar büyümektedir. Türklerin insan ilişkilerine bakışıyla Almanlarınki farklıdır. Örneğin Sefa'nın fabrikada yüzüne bakmayan ustabaşı bir akşam barda karşılaştıklarında birlikte oturup içki içmişler sohbet etmişlerdir; ertesi gün iş yerinde adam yine Sefa'ya eskisi gibi resmi davranmıştır. Almanların gece hayatı ve içki alışkanlıkları kimi Türk işçilerin hızla uyum sağladığı bir özellik olmuştur ve Sefa da bunlardan biridir. Ülkesindeki düzeninde yaşarken düzenli bir hayatı ve parası olan Sefa, Almanlar gibi ikili ilişkiler ve gece hayatı yaşamaya başlayınca tüm düzenini, işini, parasını hatta kolunu ve hayatını kaybetmiştir.

Çocuklar her açıdan büyük etkiler altındadır. Tüm yaşamları değişmektedir. Okulda öğretilen din İslamiyet değildir, dil Türkçe değildir. Kimi aileler bu durumu önemseyip önlemler almıştır. Kimi aileler önemsememiş ve Türk kültüründen habersiz çocuklar yetiştirmektedir. “Evde hep Almanca konuşulur. Biz Türkçe söylesek de çocuklar bizi anlamıyorlar.” (Kayıhan, 1983, s. 136)

Alman toplumundaki işsizlik oranının artması Türk düşmanlığını çoğaltmaktadır. Artık Alman toplumunda Türklere karşı kesin tepkiler vardır. Sanki

Türkler giderse işsizlik sorunu tamamen bitecektir. Türkler kendilerini ülkelerine davet ederek getiren bu insanların şimdiki nefretini anlayamamaktadır. “Otobüste yanınızdan başka tek boş yer olmasa, yorgunluktan ölen Alman gelip oturmaya tenezzül etmeyebilir.” (Kayıhan, 1983, s. 30)

3.9.8. Çocukların Durumu

Sefa'nın çocuğu yoktur. Ancak diğer Türk işçilerin hayatları anlatılırken çocukların kültür çatışması yaşadıkları, bazılarının sokaklarda Almanlar gibi sevgilileriyle sarmaş dolaş oldukları, sürekli Almanca konuşup Almanya'da yaşamak istedikleri, dil bilmeyenlerin okulda büyük sıkıntı yaşadıkları anlatılmaktadır.

“Yeni gelen çocuk tek kelime Almanca bilmediği halde bir Alman sınıfına gidecekmiş, Almanya'ya integrasyon sağlayacakmış böylece. Haftada bir gün öğleden sonra anası babası isterse Türkçe kursuna da gidebilirmiş. Sizi anlamıyor o, dedi Ayşe. Dördüncü sınıfa gitmesi gerekirken bunun için ikinci sınıfa gönderiyorsunuz ya.” (Kayıhan, 1983, s. 209)

3.9.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Sefa önceleri memleketine dönmek için gün hatta saat sayan biridir. İlerleyen günlerde içki ve kadınlar aklını başından almıştır. Öğrenci Sevim'le yaşadığı ilişki Sefa'nın başını döndürmüştür. Hayatındaki kötü yönlü değişim onu alıştığı batağın içinde kalmaya yöneltir.

Sevim'in kendisini aldattığını gören Sefa acı ve öfkeyle sokağa çıktığında araba çarpar, kolu kesilir. Yabancılar dairesi artık çalışamayacağını ve Almanya'yı terk etmesini söyler. “Buraya çağırmadan evvel muayene ettiler Ankara'da. Hem de Alman doktorlar. Tamam dediler. Sağlam bu. İşimize yarar. Şimdi eritip bitirdiler, hadi git diyorlar.” (Kayıhan, 1983, s. 181) Sefa itiraz edip yeniden çalışmak için çalışma ve oturma izni talebinde bulunur ancak kabul edilmez. “Yaptığınız itiraz kabul edilmedi. İş kurumu sizin hiçbir işte çalışamayacağınızı bildirdi. Buna göre, sizin oturma müsaadenizi uzatamıyoruz. Üç ay içinde, Almanya'yı terk etmeniz lazım.” (Kayıhan, 1983, s. 215) Sefa bu kadar kaybı kaldıramaz ve yaşadıklarından sonra köyüne dönemeyeceğini, ailesinin yüzüne bakamayacağını düşünüp kendini Ren nehrine atarak intihar eder.

3.10. Koca Ren

Romanın kahramanı Âdem Sarıkaya'dır. Âdem'in babası Salim Sarıkaya on yedi yıldır Almanya'da işçidir. Aile Burdur'un Hacılar köyündendir. Salim Almanya'ya önce tek başına gider daha sonra ailesini yanına alır. Salim ailesini yanına alacağı zaman üç çocuğu vardır ve en büyüğü Adnan Türkiye'de eğitim enstitüsünde okuduğu için onu Almanya'ya götürmez. Almanya'da dördüncü çocukları dünyaya gelir. Aile Duisburg'da yaşar. Romanda Âdem'in gözünden Türk işçi çocuklarının Almanya'da yaşadığı dışlanmışlık, yalnızlık, uyum ve eğitim sorunları aktarılır.

3.10.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Salim Sarıkaya üç çocuğuyla Hacılar köyünde yaşamaktadır. Her geçen gün artan geçim derdi ve iş sıkıntısı nedeniyle Almanya'ya işçi olarak gider. "Ben önce kendi girip çıktığım işleri bilirim. Türkiye'deki işlerimi, iş aramalarımı, bunun için çektiğim çileleri konuşurum. Kölelik derecesinde, boğaz tokluğuna işe bile razıyım." (Baykurt, 2003, s. 218)

Önceleri biraz para kazanıp yurda geri dönmeyi düşünen Salim Sarıkaya çocukları daha iyi okusunlar diye ailesini de yanına alır. "Göreceksin Âdem orda çok iyi okuyacaksın! Çok mutlu olacaksın! Hepimiz, birlikte mutlu olacağız. Zaten ben bu Almanya'nın yoluna mutluluğu için düştüm!" (Baykurt, 2003, s. 10)

3.10.2. Göç Süreci

Salim Sarıkaya Almanya'ya işçi olarak yazıldığında herhangi bir diploması, bir belgesi yoktur. Bu nedenle 'vasıfsız' işçi olarak yazılır ve onu kömür ocağına verirler. Romanda Salim Sarıkaya'nın Almanya'ya işçi olarak başvuru süreciyle ilgili bilgi yoktur. Ancak Almanya'ya gelişini şöyle anlatır: "Biz 1963 postaları trenle geldik. Kalkışımız Sirkeci'den. Üç günde Münih'i tuttuk. Münih'te koca istasyonun altında çok büyük odalarda dağıtım yapıldı. Yeniden trenlere bindik. Ver elini Duisburg! Türkiye'de şehrimizin adını hiç duymamışım. Münih'ten sekiz saat çekti." (Baykurt, 2003, s. 252)

3.10.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Salim Sarıkaya Almanya'daki ilk dört yılında Walsum'da maden ocağında yer altında kömür söker. Walsum'daki işinden ayrılınca Thyssen demir çelik fabrikasında işe başlar ve on üç yıldır bu fabrikada çalışır. İşçilerin kendi arasında

Büyük Halle dedikleri bölümde yüksek fırınlar karşısında demir eritir. “Burada ilk işim kömür sökücülüğü. ‘Vasıfsız’ yazılıp geldim ya Alman bizi kömüre verdi. Ama sonra anlaşıldı kömür de vasıf istiyor. En büyük vasıf sabır! İndim mi çıkmayacağım sanırdım. Derin mi derin. Gömüt ondan iyi. Karanlık mı karanlık. Üstüne şıp şıp damlar. Soğuk! Ayakta yürümenin oluru yok dört büklüm olacaksın. Dayamaların demir çivisi omzuma on kez vurdu. Toz, ter, kir!” (Baykurt, 2003, s. 218-219)

Sarıkaya ailesi çoğunlukla Türk işçilerin yaşadığı fabrikaların yoğun olduğu bir bölgede yaşar. Salim işine her gün bisikletle gidip gelir. Bu kendisi için ekonomik bir ulaşım yoludur. Sarıkaya ailesi Bergmann sokağında bir çatı katında oturur. Kızları Aydan evlenip taşınır ve evde dört kişi kalır. Ancak ev yine de ailenin ihtiyaçlarına cevap vermez. “Burası pencereleri yukarı açılan bir çatı katı. Aşevi düdüğ kadar bir yer. Banyo yok. Babasıyla anasının yattığı odayla aşevi arasına ufacık bir hela konulmuş. Aşevi ile odaların arasındaki dar, ince uzun boşluk güya oturma odası. Uzun, alçak bir sehpa ile Almanların atıntısı iki koltuk, bir divan o küçücük yeri temelli kıpırdanmaz yapıyor.” (Baykurt, 2003, s. 63)

“On dört yıldır Linden Sokak’ta 23 numaralı yapının üçüncü katında oturuyorlar. Geldiklerinde beş Alman aile vardı, bir tek kalmadı. Başını alan başka evlere gitti. Gür dumanlı fabrika bacalarının dibindeki evlere artık Alman gelmiyor. Kiraları düşürdüler. Ucuz kira Türklere iyi. On iki aile oldular. Öyle sürüp gidiyor. Yalnızca bu yapıda böyle değil, bu mahallede %90’ı aştık. Almanlar tek tük kaldı.” (Baykurt, 2003, s. 184)

3.10.4. Gelir Durumu

Romanda Salim Sarıkaya’nın geliriyle ilgili bilgi yoktur. Genel duruma bakıldığında gelir durumu ile ilgili fikir edinilebilir. Evde dört kişilerdir ve sadece Salim çalışmaktadır. Ekonomik olması için evini fabrikaya yakın tutar, bu bölgede kötü hava nedeniyle kiralar uygundur ve yol masrafı olmasın diye işe bisikletle gidip gelir. Üstelik son dönemde Türkiye’de kalan oğlu Adnan Sıkıyönetim Mahkemesince tutuklanır ve serbest kalması için tuttıkları avukata yüklü ödemeler yapılır. Salim Sarıkaya bu giderleri karşılayabilmek için bankadan kredi alır. “Bir Orcan Bey var, şimdi savunman; Adnan abimin davasını ona verdik. Külliyyetli para yetiştirin diye mektup yazmış. Para götüreceğ anam.” (Baykurt, 2003, s. 11)

3.10.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Romanın kahramanı Âdem, Alman okulunda okur. Okulda iyi derecede Almanca öğrenir ama konuşacak kimse yoktur, Almanya'ya uyum sağlayamaz. “Dinle Koca Ren! Senin dilin yok da benim var mı? Evet Almanca biliyorum ama burda kimse beni doğru dürüst anlamıyor. Tepkilerimi anlamıyor, neden pek çok duruma, kuruma karşı çıktığımı anlamıyor.” (Baykurt, 2003, s. 9)

Romanda anlatılan asıl mesele dil sorunu değildir, iki tarafın uyumsuzluğu, aynı dil konuşulsa da anlaşamamasıdır. “Ortada çevirmen getirmeyi gerektiren bir durum yok! On yedi yıldır bu ülkedeyim. Temelli dil profesörü olmadımsa da bir okul müdürünün normal konuşmasını anlayabilirim.” (Baykurt, 2003, s. 93)

3.10.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Sarıkaya ailesi Türk işçilerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede oturur ve arkadaşlarla, hemşehrilerle sıklıkla görüşür. “Örneğin Koca İbrahim köylümüzdür. Eşinin adı Elif, çok iyi bir yenge. O da çok iyi bükme yapar. Sarımsaklı ayran da verir. (...) Kezik teyze çok iyi nohutlu bulgur pilavı yapar. Şarap alır, herkesi çağırır. Çağrısına babam da gider.” (Baykurt, 2003, s. 12)

“Her evde mutlaka birkaç kimi zaman da daha çok konuk olur. Pabuçlar dışarıya çıkarılır, kapının önüne sıralanır.” (Baykurt, 2003, s. 185)

Romanda sıkça Türk işçiler arasında kimin bir sıkıntısı varsa onu çözmek için diğerlerinin uğraştığı görülür. Babası Salim Âdem'in okul durumuyla ilgili akıl almak için Türk öğretmen Türkan Gümüş'e gider. Salim'in eşini havaalanına götürmek için hemşeri Kenan araba yollar, karşılamak içinse Haşmet Usta arabasıyla gelir. Bu yardımlaşmalar Türk işçiler arasındaki dayanışmayı gösterir.

3.10.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Romanda Türk işçilerinin sosyal hayatlarında Almanlardan uzak, kendi içlerinde bir hayat sürdükleri görülür. Birbirlerine aile gezmeleri yapar, içlerinden birinin bir ihtiyacı olduğunda yardıma koşar, sendika, dernek, cami yapılması gibi konularda bir araya gelirler.

Anne babalar çocukların Alman kültürünün yozluklarını alacaklarından korkmaktadır. Uzun saatler boyu çalışan aileler bu olumsuz etkileşimi azaltmak için çocukların eğitiminde en olumlu etkiyi Kur'an Kurslarının yapacağına inanır.

İnşaların dini duygularının sömürüldüğünün örnekleri de eserde görülür. “Alaaddin Hoca Afgan savaşı için para topluyor. Küçükler günde bir mark, büyükler haftada 20 mark! Vermeyenler taş olacak! Babam vermezse fişlenmekten korkuyor ama ben taş olmaktan korkmuyorum.”(Baykurt, 2003, s.38)

“Herr Toprak din dersi ve dilbilgisi dersi okutuyor. Bu gece uyumadım, açın kitapları! Sınıfta masaya başını koyup uyuyor. Bir minibüsü var, et satıyor. Gidiyor Alman firmalarına koyun, dana, sığır kestiriyor. Dolduruyor minibüse, ‘İslam yöntemiyle kesilmiştir!’ diye reklam edip mahalle mahalle satıyor.”(Baykurt, 2003, s. 39)

3.10.8. Çocukların Durumu

Romanda Âdem’in okulda Alman öğrencilerle ve Alman öğretmenlerle yaşadığı sorunlara sıkça yer verilir. Âdem’in dersleri Türkiye’deyken çok iyidir ama Almanya’da yıl kaybı olur. Âdem, özellikle Alman öğretmenleri ile sorun yaşar ve notları düşüktür. Almanca dersler Âdem’e zor gelir ve Âdem’in ders çalışma hevesi yoktur. “Beni bir sınıf aşağıya verdiler. Hauptschule diyorlar üst üste sınıfta kaldım. Oysa babam Gymnasium’a girmemi istiyordu.”(Baykurt, 2003, s. 10)

Okul yönetimi ve Alman öğretmenler de Türk öğrencilerden şikâyetçidir. Alman öğretmenlerle Türk öğrenciler arasında iletişim sıkıntısı yaşanır. Türk öğrencilerin din dersi ve dilbilgisi dersi Türk bir öğretmen tarafından Türkçe okutulur. Bu iki ders dışındaki tüm dersler Almancadır. Türk öğrencilerin Almancası da Almanca okutulan dersleri de iyi değildir. Türk ve Alman öğrenciler arasında uyum sorunu vardır. Türk ve Alman veliler okulun veli toplantısına ayrı günlerde çağırılır. Alman velilerin toplantısında Alman ve Türk öğrencilerin sınıflarının ayrılması kararı alınır. Türk velilerden duruma itiraz edenler olur ama bu karar fikir sormak için değil de bilgilendirme amaçlı olarak Türk velilere aktarılır.

Âdem kendini yalnız hisseder. Sürekli Ren ırmağı kıyısına gidip sıkıntılarını ırmağa anlatır. Ne okulda ne mahallesinde yaşadığı bir arkadaşı yoktur. Birkaç kez hemşehrisi Kenan onu gezdirir ama Âdem Kenan’ın pek tekin biri olmadığını anlayınca onunla ilişkisini keser. Son dönemlerde Âdem, eskiden çok sık kavga ettiği Alman sıra arkadaşı Melanie ile ilişkisini düzeltir. Bu durum notlarına da olumlu yansır. Alman öğretmen Frau Platte ikisinin tartışmalarında her zaman Melanie’yi haklı bulur ve aynı şeyleri yazdıklarında bile Âdem’e kötü notlar verir. Âdem ve

Melanie'nin arasının düzelmesi yani Âdem'in bir Alman öğrenci tarafından kabul görmesi öğretiliminde olumlu etki yapar.

3.10.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Salim Sarıkaya Almanya'da geçen on yedi yıldan sonra geleceğe baktığında ailesinin Almanya'da kalacağını düşünür. Kızı Aydan evlenir, çocuğu olur ve Wuppertal'a yerleşir. Oğlu Âdem Alman okulunda okur ki zaten ailesini buraya getirirken Salim Sarıkaya'nın en büyük hayali Âdem'in iyi okullarda okumasıdır. Küçüğü Fatih de okul çağına geldiğinde Alman okullarında okuyacaktır. En büyük çocuğu Adnan Türkiye'de hapistedir ve idamla yargılanır. Eğer onu kurtarabilirse mutlaka onu da Almanya'ya getirecektir. "Ama yirmi yıla varıyor burdayız. Acı tatlı burda ekmek yiyip, su içiyoruz. Burda iş bulup çalışıyoruz. İşimiz burda, iznimiz orda. Çalışmaya Almanya iyi, izin yapmaya Türkiye! Türkiyemizi gönülden çıkarıp atmış değiliz. Türkiye bizi atsa da, biz onu atmayız. Siz de atmayacaksınız. Ama görünen köy kılavuz istemez; kalıp kök salacaksınız buraya. Burası ikinci yurdumuz olacak."(Baykurt, 2003, s. 218) Bunları düşündükçe Salim Sarıkaya'nın gelecek planları Almanya'da kalış üzerinedir.

3.11. Almanlar Bizi Sevmeyi

Almanya'da uzun yıllar işçilik yapan Fethi Savaşçı, romanın başkahramanı Fehmi üzerinden Türk işçilerin Almanya yaşamını anlatır. Türkiye'deyken sendikacılık yapan Fehmi, karısıyla birlikte Grundig fabrikasında çalışır. Fehmi fabrikalarda işçileri sindirmek için uygulanan politikalara karşı işçileri örgütleyip haksızlıkları önleyebilmek için işçileri sendika çatısı altında toplamaya çalışır. İşçilerin birlik olmasını engellemek isteyen yöneticilerse işçiler arasında ırk ve din ayrımını körükler. İşçiler işi öğrenmeden ağır ve tehlikeli işlere verilir. İşçiler arasında eşitsizlikler de vardır. Ancak fabrikaya bağlı yurtlarda kalan ve yeterli seviyede Almanca konuşamayan işçiler yöneticilerin işten atmakla korkutması nedeniyle haklarını arayamaz.

Almanya'daki sosyal ortam Türk işçileri bekleyen bir tehlikedir. Türkiye'den çok farklı olan bu ülkede işçiler sigara, alkol, gece hayatı gibi farklı alışkanlıklar edinir ve birbirlerinin yanlışlarını eleştirerek kutuplaşır. Bu durum zaman zaman işçiler

arasında gerilimlere yol açar. Fehmi sendikal faaliyetlerle ve dostluk ilişkileriyle işçilere yol gösterir ve birlik olup mücadele etme umudunu hep taze tutar.

3.11.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Romanda Fehmi, Almanya'ya gitmeden önce İzmir'de sendikacılık yapar ama işinden kazandığı para azdır. Ülkede her geçen gün artan pahalılık karşısında masrafları karşılamakta zorlanır. Daha çok kazanacağı başka bir iş yapmak istese de herhangi bir zanaatı yoktur. Geçim sıkıntısı nedeniyle karısı Gülsüm ile birlikte Almanya'ya işçi yazılırlar. Almanya'da iki kişi olarak çalışırlarsa daha kısa sürede birikim yaparak memleketlerine dönebileceklerini düşünürler.

3.11.2. Göç Süreci

Fehmi ve Gülsüm İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla sözleşme ile çocuklarını memlekette bırakarak Almanya'ya gelirler. Münih'teki Grundig fabrikasıyla iş ve barınma sözleşmeleri vardır. Sözleşmede her ikisinin de nerede çalışacağı, aile yurdu verileceği belirtilmiştir. Hatta ilk gittiklerinde bekâr işçi yurduna verilmişlerdir, ayrı kalmak istemediklerini ve sözleşmede aile yurdu belirtildiğini söyleyince fabrika yönetimi aile yurdu ayarlamıştır. İlerleyen zamanlarda çocuklarını da yanlarına almışlardır.

3.11.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

İzmirli Fehmi ve karısı Gülsüm Münih'teki Grundig fabrikasında işe başlar. Fabrikada kadınlar ve erkekler ayrı bölümlerde ve farklı işlerde çalışır. Fehmi krom tozu eleme atölyesinde, Gülsüm mikroskop yapan atölyede yardımcı işçi olarak işe başlar. İzmir'de masa başı işi yapan Fehmi'ye göre atölye işi yorucu ve gürültülüdür. Üstelik Fehmi görevlendirildiği atölyedeki işle ilgili hiç bilgi sahibi değildir. Fabrikada kendisinin durumunda çok işçi vardır. Karısı Gülsüm'ün işi biraz daha rahattır. Gülsüm'ün en büyük sıkıntısı çocuklarını çok özlemesidir.

Fabrikanın en zor işi fırınlardır. Alman işçilerin gençleri alkolik olduğundan yaşlılarının da sağlıkları el vermediğinden üretimde hata yaparlar. Bu nedenle fabrika yönetimi bir anlık dikkatsizliğin büyük sonuçlara yol açtığı fırınlarda özellikle sıcağa dayanıklı Türk, İtalyan, Yunan işçileri çalıştırır. "Türklerin büyük çoğunluğu Güney Anadolu'dan, Ege'den gelmişti fırınlara. İtalyanlardan iki Sicilyalı uzun yıllardır çalışıyordu bu fırınlarda. Yunanlılar da Yunanistan'ın en sıcak yerlerinden

geldiklerinden ayda otuz gün üç vardiya çalışabiliyorlardı. Cumartesi, Pazar da çalışma zorunluluğu vardı fırınlarda. Bu hızlı çark durmuyordu.”(Baykurt, 2003, s. 42)

Bekâr Türk işçiler bekâr işçiler için olan işçi yurtlarına, evliler aile yurtlarına verilir. Fehmi ve Gülsüm’ün iş sözleşmelerinde fabrikanın aile yurdu vereceği maddesi vardır. İşe başladıklarında fabrikanın kadınlar ve erkekler yurdunda ayrı kalırlar. İlerleyen günlerde Fehmi fabrikanın Tercümanı Kudret aracılığıyla aile yurdu talebinde bulunur ve evli çiftler için olan yurda yerleştirilirler. “Eşimle birlikte sözleşmeli olarak buraya geldim. Sözleşmede yazılı olan odayı eşimle ikimize vermediler. Ayrı ayrı yerlerde kalıyoruz.”(Baykurt, 2003, s. 9) Ancak her iki yurtda da yaşam şartları zordur. Kadın erkek yurtlarında kalırken Fehmi yemek yapmayı, bulaşık, çamaşır yıkamayı bilmediği için büyük sıkıntı yaşar. Gülsüm yurtda gizlice eşinin çamaşırını yıkar. Aile yurduna çıktıklarında ortak mutfak, ortak tuvalet banyo, ortak çamaşırhane ve röntgenci ev sahibi gibi sorunlar ortaya çıkar. Aile yurdu denilen yer büyük bir evdir ve odalar Alman sahibinden çiftler için fabrikaya kiralanır. Burada da sözleşme şartları vardır. Odada çay, kahve içmek, yemek yapmak ve misafir çağırmak yasaktır. Fehmi röntgenci ev sahibiyle kavga eder ve fabrikanın aile yurdundan atılır. Bir ev tutmaya mecbur olurlar. Tercüman Kudret Fehmi’ye Almanya’ya geldiği günden beri yardım eder ve ev konusunda da yardımcı olarak ağabeyinin evini Fehmi ve ailesi için kiralar.

3.11.4. Gelir Durumu

Romanda Fehmi ve Gülsüm’ün aylık geliri hakkında bilgi yoktur. İstedikleri şekilde sinemaya, dışarda yemeğe gidebilmelerinden kazançlarının iyi olduğu sonucu çıkarılır. Aile yurduna geçtiklerinde kişisel eşyalar alırken harcamaları biraz artar ve Gülsüm tasarruf yapamamaktan rahatsız olur. Bu durumdan düzenli olarak para biriktirdikleri sonucu çıkarılır. Ev için gereken temel ihtiyaçları karşılarken bile duyulan bu rahatsızlık Türk işçilerinin Almanya’daki hayatlarını tasarruf temeli üzerine kurduklarının göstergesidir.

3.11.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Almanya’ya gidip işe başladığında Almanca bilmeyen Fehmi ilerleyen zamanla birlikte kendini ifade edebilecek kadar Almanca konuşmaya başlar. Romanın ilk sayfalarında aile yurdu talebini anlatmak için Tercüman Kudret’e giderken romanın devamında sendikacılık faaliyetlerini yürütür ve yöneticilerle tartışmalarda kendini

savunabilecek kadar Almanca öğrenir. Başlangıçtaki diyaloglarda tercümana ihtiyaç duyarken sonraki diyaloglarda bu ihtiyacın ortadan kalkması Fehmi'nin Almanca öğrendiğini gösterir. Gülsüm'ün Almanca bilgisiyle ilgili romanda bilgi yoktur.

Diğer işçilerin Almanca bilgisi değişkendir. Örneğin Fehmi'nin iş arkadaşı Konyalı Terzi Rıza uzun zamandır Almanya'dadır ve Almanca öğrenir. İşle ve iş arkadaşlarıyla ilgili tüm konularda Fehmi'ye tercümanlık yapar. Fehmi'nin Tercüman Kudret'in yanına gittiğinde gördüğü çok sayıda işçiye Almanca bilmez. İşçilerin Almanca öğrenmesinin Almanya'da geçirilen zamana değil ilgi ve ihtiyaçlarına bağlı olduğu sonucu çıkar. Tercüman Kudret'in verdiği bilgilerde dil sorununun ne denli büyük olduğu açıktır. "Bu kentin içinde elli bine yakın Türk çalışıyor. Türk Başkonsolosluğunda Almanca bilen bir tek görevli memurumuz yok! Yabancı dil bilen yok beyim. Bir Başkonsolos İngilizce biliyor o da Londra'ya gitmek için atanma istemiş."(Baykurt, 2003, s.10)

3.11.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Romanda Türk işçiler arasındaki ilişkinin iki boyutu aktarılır. Bir boyutunda işçiler fabrikada birlikte çalışıp işçi yurtlarında birlikte kalır. İş dışı zamanlarını da birlikte geçiren işçi çoktur. Türk işçiler aynı yerlerden alışveriş yapar, aynı yerlerde yemek yiyip aynı sinemaya gider. İş yerinde ve yurtlarda benzer sıkıntılar çeken işçiler birbirlerine destek olurlar. Eskilerin yeni gelene rehberlik etmesi ilişkilerin olmazsa olmaz. Başka bir boyutta ise Türk işçilerden bir bölümündeki yozlaşma, kötü alışkanlıklar edinme durumları diğerleri tarafında kabul görür ve işçiler kutuplaşır. Özellikle işçi bir Türk kızının yabancılarla geziyor bahanesiyle birkaç Türk erkek tarafından kaçırılıp tecavüze uğraması olayları patlama noktasına getirir. Olayın sorumlularının sık gittikleri ve işletmecisi de Türk olan kahve olayın mağduru ve destekçileri tarafından taşlanır, sorumlular yaralanır ve olay polise yansır.

Romanda sıkça işçilere yardım ederken adı geçen Tercüman Kudret işçilerin her türlü sorununu çözümlmek için elinden geleni yapar. Grundig fabrikasının resmi tercümanı olan ve kendi de fabrikanın işçi yurdunda kalan Kudret iş dışında da işçilere yol gösterir. Kudret'in yaptığı resmi işlerden anlaşılmalıdır ki fabrika tercümanlarının işi sadece çevirmenlik değildir. İşçilerin tüm resmi işlemlerinde yürütücü konumundadır.

Sendikacılık faaliyetlerini hızlandıran Fehmi'nin amacı işçilerin uğradıkları haksızlıklara karşı direnmeleridir. Bunun yanı sıra aynı çatı altında toplanıp birlik beraberliğin sağlanırsa daha güçlü olacaklarına inanır. Birlikteyken yanlış yollara sapmaları önlemek daha kolaydır.

3.11.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Romana konu olan Grundig fabrikasında çeşitli milletlerden işçiler çalışır. Bu işçilerden Yunan işçiler Almanlarla aynı dindedir. İtalyan işçiler hem aynı dine mensuptur hem de Ortak Pazar ülke vatandaşı oldukları için sahip oldukları farklı haklar vardır. Yugoslav işçiler Almanya'ya işçi olarak gelirken ülkeleri tarafından sözleşmelerle korunur. Türkler bu ayrıcalıklardan hiçbirine sahip değildir. Bu durum iş yerinde ve yurtlarda ikinci sınıf insan durumuna düşmelerine neden olur.

Almanların gece hayatı ve ikili ilişkilere dair yaşam tarzı Türkleri olumsuz etkiler. Erkek Türk işçiler edindikleri kötü alışkanlıklar nedeniyle maddi ve ailevi sıkıntılar yaşar. Romanda ikili ilişkilerde evlilik amacı güden kadın Türk işçilerden bazılarının yanlış ilişkiler yaşayıp önce namuslarını sonra terkedilip bu ilişkiden doğan gayrimeşru çocuklarını kaybetmeleriyle sonuçlanan durumlardan örnekler verilir.

3.11.8. Çocukların Durumu

Almanya'ya ilk gittiklerinde Fehmi ve Gülsüm'ün çocukları Türkiye'de kalır. Çocuklarına her ay düzenli para gönderirler. Gülsüm çocuklarını çok özler ve dayanamayıp çocuklarını izin dönüşü beraberinde getirir. Ancak kural gereği çocukları karı koca kaldıkları aile yurdunda kalmaz. Bu nedenle çocukları kilise yurduna yerleştirirler. Hafta içi çalışıp hafta sonlarını çocuklarıyla geçirmeye başlar. Çocuklar pazar akşamları yurda bırakılırken ağlarlar. Bu durum çok uzun sürmez çünkü Fehmi aile odalarını röntgenleyen Alman ev sahibiyle kavga eder ve ev sahibinin yalan ifadesiyle işçi yurdundan kovulurlar. Alman yöneticilerin Türk işçilere yaptıkları haksızlığın bir örneği de bu durumdur. Tercüman Kudret abisinin evini Fehmi ve ailesi için kiralayınca çocuklarından ayrı kalan anne babanın sıkıntısı sona erer.

3.11.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Fehmi ve Gülsüm'ün Almanya'daki işlerine yeni başladıkları günlerle başlayan romanda Almanya'da geçen süreyle ilgili net bilgi verilmez. Ancak bilindiği üzere işçilerin izne gidebilmesi için bir yıl çalışmaları gerekir. Gülsüm'ün dönüşte çocukları da beraberinde getirdiği izin Gülsüm'ün bir yıl çalışıp izni hak ettiğini

gösterir. Romanın sonunda çocuklarını da yanına alan ve aile hayatlarını kuracakları bir ev bulan Fehmi'nin Almanya'da daha ne kadar kaldığı ya da Türkiye'ye dönüp dönmediğine ilişkin bilgi yoktur.

3.12. Berlin'in Nar Çiçeği

Romanda Füzuran Türk insanını, işçi ailelerini, konuk işçi algısını bir Alman'ın gözüyle aktarmaktadır. Yalnızlığında kaybolmak üzere olan yaşlı bir kadının umut ışığı olan konuk işçi ailesi iki kültür arasındaki farklılığın en büyük örneğidir. Almanlar ve Türklerin aile, anne baba, komşu kavramlarına yaklaşımlarındaki farklılıklar yansıtılır.

Elfriede Lemmer sevecen, uyumlu, eşi ve çocuklarıyla mutlu bir hayat sürdüren bir Almandır. Ancak ikinci dünya savaşı tüm hayatını tamamen değiştirir. Kocasını ve iki erkek kardeşi savaşa gider, Frau Lemmer iki çocuğuyla Berlin'de savaşın en acı günlerini yaşar. Kocasını Hermann savaştan bir kolunu kaybederek gazi olarak döner ama döndükten birkaç ay sonra veremden ölür. Kardeşlerinden biri kayıp listesindedir, diğerinin ölüm haberi gelir. Yaşananlar Frau Lemmer'de telafisi mümkün olmayan acılar bırakır, içine kapanır, sessiz, mutsuz birine dönüşür. Oğlu Johannes'in Amerika'ya yerleşmesi, kızı Gudrun'un da evlenip ayrılması onu büyük bir yalnızlıkla baş başa bırakır. Üstelik artık bu savaş sonrası yeni Alman toplumunu, yeni Berlin'i anlayamaz. "Hızla değişip, başkalaşan bu dünyada acemileşiyor, öbür insanların her şeyi olağan karşılamasından ötürü de varlığının gereksizliğini duyumsayarak, evine odasına sığınyordu." (Füzuran, 2010, s.52)

Tüm toplum gibi Frau Lemmer de ülkelerine gelip yerleşen bu insanları yadırgamaktadır. Oturduğu binada göçmen sayısı giderek artar ve Frau Lemmer bu durumdan rahatsızlık duyar. Her katta ortak iki tuvalet ve dört daire vardır. Kendi katında dört Alman yaşar. "Kendi katlarına ulaşamamış güneyli yabancılara rastlamamaya özen gösteriyordu. Bir ikisinin alt katlarda onu gördükleri zaman yanlış sesler çıkararak konuştukları Almancalarıyla selamlamaya davranmalarını da görmezlikte diretiyordu. Pistiler yabancılar. Konuşmaları bağırıyordu. Şaşılacak kadar çocukları vardı. Kadınları erkeklerden kaçıyordu." (Füzuran, 2010, s.66-67)

Kendi katına taşınan göçmen ailesinin varlığını kabullenmek istemez. "Yüreği çarpıyordu. Değişiklikler onu epeydir hasta ediyordu, hele böylesi. İşte

sonunda oturanların hepsinin Alman olduğu, onların korunaklı katlarına da çıkmışlardı göçmenler.” (Füruzan, 2010, s.13) Konuk işçi Selman Korkmaz, karısı Güldane ve üç çocuğu Kamber, Âdem ve Ümmühan’la birlikte Frau Lemmer’in karşı dairesine taşınır. Aile Almanya’ya beş yıl önce Sivas’tan gelmiştir. Okula giden iki büyük çocuk ve Güldane iyi derecede Almanca konuşur. Selman birkaç kelime Almanca bilir.

Frau Lemmer bir gün can yoldaşı olan kuşu Sarah hareket etmeyince korkuyla kapıya çıkar. Alman komşusu kendisiyle ilgilenmezken Korkmaz ailesi Frau Lemmer’e yardımcı olur. “Türk kadın Almancasını hızlı konuşmazsa daha net anlaşılır kanısıyla sözcükleri tek tek sıralayarak konuşmuştu. Kadının sesindeki dostça yakınlığın getirdiği çözülmeye de ağlamaya başlamıştı. Ağlarken de aralıksız kuşunun kafesini okşuyordu.” (Füruzan, 2010, s.69) Frau Lemmer Korkmaz ailesini tanıyınca önce böyle içten, samimi olmalarına şaşırır. Bu davranışların karşılıksız olamayacağını düşünür. Varlıklarından rahatsızlık duyulan konuk işçilerle görüşürken Alman komşularından çekinir. “Öteki dairelerin Almanlarından birine rastlayıp, onun Türklere konuk gittiğini gördükleri andaki tutumlarına tanıklık etmemek için ardına bakmıyordu.” (Füruzan, 2010, s.7) Frau Lemmer bu aileyle yakınlık mı kursa yok uzak mı dursa diye günlerce kendisiyle mücadele verir. Hastalanıp da Selman’la Güldane kendisine günler geceler boyu bakıp iyileştirince artık konuk işçilerle arasındaki mesafeler kapanır ve tüm önyargılar silinir. Yeni komşularını tanıdıkça Frau Lemmer’in hayatı da yalnızlık günleri de birden değişir. Özellikle Korkmaz ailesinin üç çocuğundan en küçüğü, altı aylık Ümmühan Frau Lemmer’e yeniden yaşama sevinci verir. Onu kucağına aldığında yeniden genç olur, sevgi dolar, yeniden nefes aldığı hissedir Frau Lemmer. Ümmühan bereket, dostluk, sevgi getiren ve Berlin’de açan bir narçiçeğidir.

Frau Lemmer zamanla anne babaları isteyken tüm vaktini çocuklarla ilgilenerken geçirmeye başlar. Özellikle Ümmühan’ın tüm gereksinmeleriyle ilgilenir. Artık aileden biridir ve sıkıntılarına da ortak olur. Selman’ın oturma ve çalışma izninde sıkıntı vardır ve Selman bir süredir kaçak durumdadır. Çocuklar iki dilli hayatlarında arada kalmışlık yaşar. Almanlar tarafından dışlanmalarını anladıkça öfkelenirler. Okulda önleri kapatılır. Selman Kamber’in Alman çocuklardan dayak yiyip kanlar içinde geldiği akşam çocukları Türkiye’ye götürüp aile büyüklerinin yanında bırakmaya karar verir. Yaza gidilecek izine mutlaka Frau Lemmer’i de götüreceklerdir. Bu aileden gördüğü yakınlık ve sevgi yaşlı kadının mutluluk dolu

günlerini geri getirir. Bahar geldiğinde yolculuk için hazırlık yapmayı düşünen Frau Lemmer bir akşam Korkmaz ailesinin evinin huzurunda, Ümmühan'ın sevgisiyle sonsuz uykuya dalar.

3.12.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Selman ve Güldane Korkmaz çifti para kazanmak ve daha iyi şartlarda yaşamak için Sivas'tan Almanya'ya gelmiştir. Almanya'ya işçi olma fikri Güldane'nindir. Selman aslında burada olmaktan pek de mutlu değildir. “Bu kadın var ya, canımızı ziyadesiyle yaktı bilesin. Sürdü geldi buralara. Bu yıl gelişimiz beşinci hasadını devretti.” (Füruzan, 2010, s.70) Almanya'ya geldiklerinde Korkmaz çiftinin iki çocukları vardır ve üçüncü çocukları Ümmühan Almanya'da doğmuştur.

3.12.2. Göç Süreci

Romanda Korkmaz ailesinin Sivas'tan Almanya'ya göç süreciyle ilgili bilgi bulunmaz. Bu göçün Güldane'nin isteğiyle olduğu anlaşılmaktadır.

3.12.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Selman'ın çalışma izni biter ve bu durum aileyi büyük sıkıntıya düşürür. Çalışma izni bittiği için işten çıkartılan Selman bir yandan yeniden çalışma izni çıkartmak için uğraşırken bir yandan da kaçak olarak çalışabileceği bir iş arar. “İş mi dediniz madam, demişti Selman Korkmaz. Bu sözü her dilde bilirim ben. Bütün gün çalış, akşamı bulunca da devresi günün gücünü toplamak için ye, uyu. Bana iş demeyin anacığım. Ne ettiğimiz var ki ondan başka?” (Füruzan, 2010, s. 128)

Güldane ve Selman ikisi de çalışmaktadır. Âdem ve Kamber de okula gittiğinden bazı durumlarda mecburiyetten Ümmühan evde yalnız kalır. “İyi ki tez döndük Selman, acıkmış. Biz yok iken uyanaydı geçenki gibi uzun ağlayacaktı yavrucağ.” (Füruzan, 2010, s. 71) Frau Lemmer ile yakınlık kurduktan sonra Korkmaz ailesi için Ümmühan'ı emanet edecek birinin olması büyük rahatlama olur. Frau Lemmer Ümmühan'ı çok sevmektedir ve onun bakımına gönüllü olur. “Siz işe gittiğinizde ona ben de göz kulak olurum. Ve ninniler söylerim, evet ninniler.” (Füruzan, 2010, s. 98)

3.12.4. Gelir Durumu

Romanda Korkmaz ailesinin gelir durumu hakkında bilgi yoktur. Ama taşındıkları evin sosyal çevresinden gelir durumlarının çok yüksek olmadığı çıkarımı

yapılabilir. Komşuları Frau Lemmer'in kızı Gudrun evlenip taşınırken evdeki büyük mobilyaları satıp paraya çevirir ve parayı alır. Frau Lemmer de eşinden kalan aylığıyla ucu ucuna geçinmektedir.

3.12.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Korkmaz ailesinden Güldane ve çocukları Kamber ile Âdem Almancayı çok iyi öğrenir. Ama Selman Almancasını onlar kadar iyi ilerletemez. Özellikle Frau Lemmer ile sohbetlerinde ya çocuklar ya da Güldane tercümanlık yapar. İlerleyen günlerde Frau Lemmer bazı Türkçe kelimeler öğrenir ve Selman da artık evlerinde sıkça konuşulan Almancayı giderek ilerletir.

Selman ve Güldane iş ve ev arasında günlerini geçirirken Almanya'da büyüyüp burada okula giden Kamber ve Âdem arada kalmışlık duygusunu yaşarlar. Dilleri bile biraz Türkçe biraz Almancadır. Çocuklar okulda ve sosyal çevrelerinde Alman toplumunu yaşarken evde Türk toplumuna göre yaşarlar. Bu durum çoğunlukla kafa karışıklığına neden olur. Özellikle Kamber kendilerini dışlayan, hor gören, kabul etmeyen Alman toplumuna da Türk toplumuna da öfke besler. Bu durum onu her geçen gün daha mutsuz ve sessiz biri yapar. “Zor iş sevgili anacağım, demişti Selman Korkmaz, el kavuşturmak, hor görülmek. Madem çocuklarımız oldu veballeri boynumuzdadır dedik, çektik geldik. Bahtları ömürlerini berelemesin, bizim gibi iki üç yıl okumuşlukla bu ayrılı gayrılı dünyanın acılarını sırtlarına yıktırmasınlar, karşı koysunlar istedik. Yanlış eyledik görünüyor.” (Füruzan, 2010, s. 163)

3.12.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Romanda Korkmaz ailesinin diğer Türk işçilerle yakın ilişki içinde oldukları görülür. Selman iş bulmak istediğinde diğer Türk işçi arkadaşlarından yardım ister. Özel günlerde işçiler birbirlerini ziyarete gider. Güldane ve Selman izne gidecekleri zaman arkadaşlarından fikir almak için onları ziyarete gider. Ayrıca Kamber'in okulu konusunda yol göstermeleri için Almanya'yı onlardan daha iyi tanıyan arkadaşlarına akıl danışır. “Bizden çok bilgilidirler. Almancaları iyi. Türk tercüman kullanmadan yabancı devlet kapısındaki her işlerini çözerler. Senin okul işlerini, aklımızın ermediklerini, bu gece söyleşelim isterim.” (Füruzan, 2010, s. 189)

3.12.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilere Etkileri

Türk toplumu ile Alman toplumu arasında düşünce ve yaşayış olarak büyük farklılıklar bulunur. Almanlar mesafeli insanlardır, Türklere samimi, sıcak ilişkiler

kurmayı severler. Korkmaz ailesinin Frau Lemmer'e gösterdiği yakınlık ve ilgi yaşlı kadının hiç alışık olmadığı bir durum olduğu için başından onu biraz tedirgin eder. Selman ve Güldane için de çocuklarının bu yaşlı kadını yalnız bırakmış olması gariptir. Türk toplumunda yaşlılara gösterilen hürmetin Almanlarda olmaması onları şaşırtır. Frau Lemmer ve binadaki diğer Alman komşular birbirlerine sadece kısa selamlar vererek kapılarını kapanır ancak Korkmaz ailesi Türklerde gelenek olduğu üzere komşuluk ilişkisi kurarlar.

3.12.8. Çocukların Durumu

Güldane ve Selman Korkmaz'ın üç çocuğu vardır; Kamber, Âdem ve Ümmühan. Kamber ve Âdem Grundschule'ye giderler. Bu okul temel eğitimin ilk basamağıdır, dört yıl sürelidir ve Türkiye'deki ilkokulun karşılığıdır. Çocuklar Almanya'ya küçük yaşta gelip ilkokula Almanya'da başladıkları için Almancayı çok iyi öğrenirler. Hatta konuşurken yarı Türkçe yarı Almanca bir dil kullanırlar. Ancak sosyal çevrede dışlanma sorunuyla karşılaşır. Hatta Alman çocukların ırkçılığa varan sözleri, hakaret ve küfürlerine dayanamaz olduklarında Kamber onlarla kavga eder ve yaralanır. Kavgada olanları anlatırken hem Türklerden hem Almanlardan nefret ettiğini söyler. Anne babasını hiçbir şeyi görmemekle, anlamamakla suçlar. "Türkler çekin arabanızı Almanya'dan. Gidin pis kokulu memleketinize deyip bize küfür yağdırırken itişiyor, katıla katıla gülüyorlardı."(Füruzan, 2010, s. 160) Sokağın köşesindeki bilardo salonunda Kamber'in saçını çekip, oyun makinası sırasından çıkmasını isterler. Kamber de karşılık verince sopalarla Kamber'i döverler.

3.12.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Romanda Korkmaz ailesinin Almanya'da kalıp kalmadıkları bilgisi yoktur. Kamber'in yaşadıklarından sonra Selman Almanya'ya gelmenin yanlış olduğunu düşünür. Bu düşüncenin aileyi memleketine döndürebileceği çıkarımı yapılabilir.

3.13. Hamriyanım

Kendisi de 1972 yılında Almanya'ya işçi olarak giden yazar Habib Bektaş, *Hamriyanım*'da romanın kahramanı Fatma üzerinden gurbette mücadele veren Türk işçisine farklı bir açıdan bakmaktadır. Fatma'nın patronu Almanca bilmeyen Türk işçileri düşük ücretle ve sosyal haklarından habersiz çalıştıran bir Türk'tür. Türk işçi ve Türk işveren ilişkisinin verilmesi açısından *Hamriyanım* çalışmadaki tek romandır.

Habib Bektaş *Hamriyanım* romanıyla 1990 yılında Milliyet Roman Ödülünü kazanmıştır.

Fatma Korkmaz Almanya’da Berlin’de işçidir. İki odalı bir çatı katında yalnız yaşamaktadır. Oturduğu binanın üçüncü katında yaşayan Alman komşusuna platonik bir aşk besler. *Hamriyanım* dediği, hamurdan yaptığı bebeği dert ortağı, can yoldaşdır. Gurbette geçen yalnız, kimsesiz onca yılın tek ortağı olan taş bebek *Hamriyanım* bir nevi Fatma’nın yalnızlığının sembolüdür. Bu bebek babaannesinin anlattığı bir masalda vardır. Fatma Almanya’ya gelince içine düştüğü yalnızlıktan kurtulabilmek için aynı masaldaki kadının yalnızlığına çare olarak yaptığı gibi hamurdan bebek yapar. Bu bebekle sanki gerçek gibi konuşup dertleşir. Fatma platonik bir aşk beslediği Fritz’le onun doktora tezi için görüşmeler yapar. Fritz ve Fatma alkol aldıkları bir gece birlikte olurlar ancak sabah uyandığında Fritz yaşananları hatırlamaz ve Fatma’yı istemez. Fritz’le yaşadığı gecenin ağırlığıyla saatlerce ağlayan Fatma İna’nın yakınlığıyla kendine gelir. Anlamıştır ki Fatma artık yalnız değildir.

Fatma’nın komşusu Fritz Almandır ve ‘von’ unvanı olan asker bir aileden gelir. Sosyoloji mezunudur ve doktora konusu aramaktadır. Türklerin yaşayışı, kültürü hakkında bilgi sahibi değildir, uzaktan baktığı kadarıyla fikir edinmiştir.

Fritz’in kız arkadaşı İna (Marina) Oryantalistik bölümü mezunudur. Türkçe ve Arapça bilir ve Türk işçilerle ilgili çalışmalar yapar. İna Türk insanına hoşgörüyü yaklaştırmakta, yargılamadan tanımaya ve anlamaya çalışmaktadır.

Romanda İna ve arkadaşlarının masum olduğuna inandıkları ve bu nedenle Türkiye’ye iadesi engellemek için çabaladıkları Metin, Almanya’da siyasi nedenlerle bulunan başka bir grubu temsil eder. Türkiye’de cinayetle suçlanan ve Almanya’ya sığınmacı olmak isteyen Metin hücre hapsindedir ve davasının görüldüğü mahkeme salonunda kararı beklemeden intihar eder.

Habib Bektaş romanda üç farklı karakter üzerinden farklı grupları ve bakış açılarını anlatmıştır. Fatma Türk işçisinin gurbet yalnızlığını, çaresizliğini temsil eder. Fritz ve İna Alman toplumunun iki farklı düşünce yapısının temsilcisidir. Fritz Türklerin Almanya’da yaşadığı her tür sıkıntıyı, dışlanmayı hak ettiğini düşünür. İna Türklerin Almanya’da var olma çabalarına saygı duyar ve onlara anlayışla bakmaktadır.

3.13.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Fatma köyünde tarım işçisidir ve kazandığı para ailesinin geçimine yetmez. Ailesinin evlenme önerisine de sıcak bakmayan Fatma daha çok para kazanıp daha iyi şartlarda yaşayabilmek için Almanya'ya gider.

3.13.2. Göç Süreci

Fatma Korkmaz ailesinden gizli olarak İş ve İşçi Bulma Kurumuna gidip Almanya'ya işçi olmak için sıraya girer. Tüm işlemlerini de gizli olarak tamamlar. Sırasının geldiğini ve Almanya'ya gideceğini ailesine söylediğinde anne ve babası Almanya'da başına kötü şeyler geleceğinden emindir ve gitmesine karşı çıkarlar. Ama Fatma dinlemeyerek Sirkeci'den trenle Almanya'ya giden işçi kafesine katılır.

3.13.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Fatma Almanya'ya geledi on yılı geçer. İlk geldiğinde bir otelde çalışır ancak işi ağır, parası da az olduğu için oradan ayrılır. Sahibi Türk olan içkili bir lokantanın mutfağında çalışır. Beraber çalıştığı kişiler de Türk'tür ve kendisine 'Fatma Nine' adını takarlar. Patronu Raşit Fatma'yı ve diğerlerini düzensiz saatlerle, mesai parası ödemedi çalıştırır. Fatma iki kişilik işi tek başına yapar. Patronunun hakkını vermediğini bildiği halde Fatma karşı çıkmaya cesaret edemez. Çünkü karşı çıkmak istese de hakkını nerede arayacağını bilmez ve Almanca konuşamadığı için de derdini anlatamayacağını düşünür. Aslında Raşit ilk konuşmada daha baştan rengini belli eder. "Demek M.lısn. İyi, hemşeri sayılırız. Fatma Hanım, bak otelde de çalışmışsın daha önce. Bu işlerden anlarsın. Gel, çalış işte. Mutfakta Naci Usta'ya yardım edeceksin. Alman kanunlarını boşver. Biz Türkler burada bir aile gibiyiz. Saati filan takma kafana. İşin durumuna göre çalışırız."(Bektaş, 1989, s. 10)

İş yerinin yakınlarında, çatı katındaki iki odalı küçük evi tek başına yaşayan Fatma'ya yeterlidir. Evinin tavanında iki penceresi vardır ve Fatma geceleri bu pencerelerden yıldızlara bakarken köyünü, tarım işçiliği yaparken tarlalarda uyuduğu geceleri hatırlar.

3.13.4. Gelir Durumu

Fatma lokantada aylık dokuz yüz mark kazanmaktadır. Banka görevlisiyle konuşmalarından Fatma'nın bankada para biriktirdiği anlaşılır. Fatma Türkiye'deki ailesine de para yollar. Fritz'le yapacağı buluşma nedeniyle kendine bir elbise alan

Fatma ilk kez hayati ihtiyaçlar dışında kendisi için bir harcama yapar. Buradan anlaşılıdır ki herhangi bir sosyal hayatı olmayan Fatma hayati ihtiyaçlar dışında para harcamadan tasarruf yapar. Diğer işçilerden farklı olarak Fatma'nın bu zoraki tasarrufu bakmakla yükümlü olduğu bireylerden değil Fatma'nın iş ve ev dışında bir hayatı olmamasından kaynaklanır.

3.13.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Almanca bilmeyen Fatma Türkçe okuma yazma da bilmez. Alışveriş sırasında her Şeyi işaretlerle temin eder. Dil bilmediği için sosyal hayata karışmaktan korkar. Patronu Raşit'in emeğini sömürüsüne bile derdini kimseye anlatamamaktan korktuğu için karışı gelemmez. "Ne yapayım, elimde değil, korkuyorum. Şu Almanya denen memlekette dil bilmem, yol bilmem." (Bektaş, 1989, s. 10)

Fatma komşusu Fritz'e karışı hislerini fark ettiğinde Almanca bilmemesine çok üzülür. Çünkü Fritz'le konuşmak, yakınlık kurmak ister. "Th be Hamriyanım, bunca yıldır Şu memlekette yaşıyoruz, iki kelime Almanca ğrenemedik! Ot gelmişiz, ot gideceğiz." (Bektaş, 1989, s. 158)

Sosyoloji mezunu olan Fritz doktora tezini Türk kadın işçilerinin Almanya'da yaşadığı uyum sorunları üzerine yazmaya karar verir. Komşusu Türk işçi kadının ona bu konuyla ilgili önemli bir kaynak olabileceğini düşünür. Fatma ile konuşmak ister ancak onun Almanca bilmediğini fark edince çok Şaşırır. "Sıradan, gündelik Şeyleri bile konuşamıyordu kadın. Bir ara önce on, sonra bir işareti yapmıştı parmaklarıyla. Yoksa on bir yıldır Almanya'da mı yaşıyordu? Anlayamıyordu Fritz, on bir yıl yaşadığı ülkenin dilini öğrenemeyen bu insanları anlayamıyordu. Ama bu insanlar kendi dillerini bile tam olarak konuşamazlardı ki!"(Bektaş, 1989, s. 36)

Fritz Türklere karışı sosyolog gözüyle bakar. Son günlerde insanların gündemini meşgul eden yabancı düşmanlığı, Türklerin dışlanması ve sıkıntıları gibi konuları gereksiz bulur. Ona göre Türkler Almanya'ya uyum sağlayamaz ve yaşadıklarının tek sorumlusu kendileridir. "Görünüşleri bile çok farklıydı buradaki insanlardan. Nasıl da sesli sesli, bağırarak konuşuyorlardı. En baştaki, önünden geçen kadının kalçalarına yiyecek gibi bakıyordu. İlginti. Adamın böylesine a gözlerle bakması ilginçti gerçekten. Bunların kadınları, kalın mantoları, başörtüleriyle kocularından da mı saklanıyorlardı yoksa? (...) Fazlalıktı, fazlalıktı bunlar bu ülkede"(Bektaş, 1989, s. 100)

Oryantalizm bölümünü bitiren İna Türk insanını tanıdıkça sever. Türkçe öğrenmesiyle birlikte kültürel özellikleri, sosyal ilişkileri ve insancıl yönleri daha kolay anlar. Fritz tezi için Fatma'yla konuşmak istediğini söyler ama Fatma Almanca bilmediği için İna'nın tercümanlık yapması gerekir. İna'nın en başından Fatma'ya bakış açısı dışlamadan, yargılamadan ve insancıldır. “O kadının çırpınışı, konukseverliği nasıl bir doktora tezinin kuru satır aralarına sıkıştırılabilirdi? Nasıl böylesine kuramsal olunabilirdi o kadın üzerine? “Dost,Dost” diye bakışlarıyla haykıran, yalnızlığın onmaz acısını yüreğinde duyan, kendisine küçücük çatı katında iki odayla pis bir işten başka bir şey verilmeyen Fatma'dan hangi “uyum” istenebilirdi ki?” (Bektaş, 1989, s. 185)

3.13.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Almanya'ya giderken trende tanıştığı Ayten, Fatma'ya yardımcı olur. Almanya'da da görüşürler ve Fatma'nın mektuplarını Ayten yazar. Fatma'nın mutfakta birlikte çalıştığı Naci Usta, Adanalıdır ve kan davasından kaçıp Almanya'ya işçi olur. Fatma'nın gözünü açıp patron Raşit'e karşı hakkını araması için ona sürekli uyarılarda bulunur. Kendisi de artık bu sömürüye katlanmaz ve işi bırakır. Fabrikada çalışacaktır ve Fatma'ya ona göre de bir iş bulacağına söz verir.

Türk öğrenci Metin Almanya'da hapse atılır. Onun suçsuzluğuna inanan İna, Ali, Naci Usta gibi birçok insan Metin'in Türkiye'deki askeri mahkemeye iade edilmemesi için çabalar. Çok sayıda insan toplantılar, yürüyüşler yapıp imza toplar.

3.13.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Fatma, kültürü ve değer yargıları başka olan yabancı bir toplumda geldiği toplumda öğretilenlerle yaşar. Fritz'le kurduğu yakınlık ve kendisine eşi için saklaması öğretilen bekâretinin alkolle uyuşan bir gecede Fritz'e verilmesiyle Fatma iki toplum arasındaki farkı bir kez daha anlar. Kendisi için bunca büyük anlamı olan gece Fritz için hiçbir anlam taşımaz.

Fritz son dönemlerde Alman toplumunda görülen yabancı düşmanlığını olağan karşılar. Ona göre yabancı işçiler bu ülkede ezilmeyi de, çektikleri sıkıntıları da hak eder. Fritz aslında Alman toplumundaki bir grup düşünce yapısının temsilcidir. “Yabancılarımı!! Elbette ezileceklerdi, yasaydı bu. Buraya gelmekle, ezilmeyi baştan kabullenmişlerdi. Memleketlerindeki başka türlü gibi görünen ama aynı karakteri

taşıyan bir ezilmenin uzantısıydı bu. Ne zaman değişmişti ki insan, şimdi değişsin?” (Bektaş, 1989, s. 35)

“İşte bir zamanlar Alman ekonomisinin bunlara ihtiyacı varmış da, çağırılmışlar da, Alman ekonomisinin kalkınmasına katkıları olmuş da... Bunlar üzerinde durulacak şeyler değildi. Sanki kendi memleketlerinde sömürülmeyecekler miydi?” (Bektaş, 1989, s. 100)

3.13.8. Çocukların Durumu

Fatma'nın çocuğu yoktur ve romanda işçi çocuklarıyla ilgili bilgi verilmez.

3.13.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Roman Fatma'nın içsel yolculuğunu aktarmaktadır. Fatma'nın Almanya'da mı kaldığı Türkiye'ye mi döndüğü konusunda bilgi yoktur. Romanın sonunda Fatma yalnızlığıyla özdeşleştirdiği Hamriyanım'ı yol kenarında bırakarak yeni bir yola yürür. Fatma'ya yol arkadaşı İna'dır. Bu yürüyüş sonunda ışık olan güzel günleredir.

3.14. Üç Şekerli Demli Çay

Almanya'da büyümüş bir işçi çocuğu olan Renan Demirkan, Almanca yazdığı *Üç Şekerli Demli Çay* romanında arada kalmışlığın etkilerini aktarır. Annesiz babasız büyüyen ve kamu kurumunda mühendis olan babası geçim sıkıntısı nedeniyle Almanya'ya gelmiştir. Bu kısa süreli yolculuğun nasıl kalıcı hale geldiğini ve ailenin Almanya'da geçen uzun yıllarını anlatır.

Almanya'daki işçilerin ikinci kuşağını temsil eden kahramanın 08.05'te doğum odasında doktoru beklerken başlayan iç konuşmaları 09.57'de doğuma alınmasına kadar devam eder. Roman bu iç konuşmalar üzerine kurulmuştur. Romanın kahramanı ailenin iki kızından büyük olanıdır. Anne babanın çocuklarını Alman geleneklerinden uzak tutma çabalarına rağmen kızlar büyüme sürecinde Alman toplumundan etkilenir. Kızların isteğiyle aile yılbaşında çam ağacı süslemeye, pazar günleri çörek ve kahve saati yapmaya başlamıştır. Roman kahramanı özellikle ergenlik döneminde Alman kültürünü benimsemek ister ama anne babası onu baskılamaya çalışır. Bu baskılar nedeniyle on sekiz yaşını doldurduktan sonra ailesinin yanından ayrılarak tek başına bir hayat kurar. Tiyatro oyuncusu olur ve “*Yaşam Bir Düşür*” oyununda oynar.

3.14.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Romanda kahramanın babası üniversitede devlet bursuyla okur. Burs karşılığında mezun olduktan sonra devlet kurumunda beş yıl çalışmak zorundadır. Zorunlu hizmeti bitince bir kamu kurumunda mühendis olarak çalışır ama kazandığı para refah bir hayat yaşamasına imkân vermez. Geleceğine baktığında kurumdaki görevinde ne uzayıp ne de kısılacaktır. Kendi ve ailesi için daha iyi bir gelecek ister ve daha çok para kazanmak, iyi bir hayat sürmek için Almanya'ya işçi olarak gider. Almanya'ya ilk olarak baba, bir yıl sonra da eşi ve iki kız çocuğu gitmiştir.

3.14.2. Göç Süreci

Kahramanın babası Almanya'ya önce yalnız gider. Bir yıl çalıştıktan sonra ailesini yanına alır. İlk gidişi trenledir. İstasyonda karısı ve iki küçük kızı onu uğurlarken herkes çok üzgündür. Baba trene bindikten sonra gittiği bilinmezliğe karşı büyük bir korku hisseder. “Üç gün iki gece sürmüştü silme dolu, pis kokan kuşetlide yolculuk. Beyaz takımını ve şapkasını hemen başlangıçta değiştirmişti. Geride bıraktıklarından uzaklaştıkça, manzara renksizleştikçe ve gri bulutlar güneşi daha çok sakladıkça, sonunda ne yapacağını bilmez durumda imdat frenini çekene kadar daha zavallı ve daha da ümitsizce koşturmuştu koridorlarda. Cezayı hemen ödemişti ama yolculuğun geri kalan kısmını sitemli bakışlardan saklanarak kompartımanında geçirmişti.” (Demirkan, 1993, s. 13)

3.14.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Roman kahramanı bir tiyatro oyuncusudur ve “*Yaşam Bir Düşür*” oyununda oynamaktadır. On sekiz yaşındayken âşık olur ve evden ayrılıp çatı katındaki bir odada yaşamaya başlar. Ailesi parasız kalırsa eve döner diye düşünür yardım etmez. Okuldan sonra ve hafta sonları garsonluk yaparak liseyi bitirir. Hem kendi başına ayakta kalıp hem de liseyi bitirmesi ailesinin evine yeniden gidip gelebilmesine olanak sağlar.

Türk işçilerin uğradığı ayrımcılığa uzun yıllar kahramanın annesi de maruz kalmıştır. Almanya'dan okullu bir terzi olmadığından iş arkadaşları aynı iş için saatine sekiz buçuk mark alırken ona saat ücreti beş mark ödenir.

Almanya'ya ilk geldiklerinde oturdukları iki odalı ev binanın giriş katıdır. Yemyeşil çimenlerle kaplı olan bahçede oynamak yasaktır. İki kızın oyunları mecburen iki odalı eve taşınır ancak evin sahibi çocuk sesinden rahatsız olduğu için üç ayın sonunda onları evden çıkarır. İkinci evleri tren istasyonuna yakın, köyün

dışındaki üç evden biridir. Aile bu evde önceki binadakinin aksine komşulardan bağımsız yaşar ve çocuklar bu durumdan memnundur.

3.14.4. Gelir Durumu

Romanda aktarılan bilgilerde kahramanın annesinin gelir durumu hakkında ayrıntı aktarılır. Terzilik yapan anne çalıştığı atölyede ilk on iki yıl boyunca saatte beş mark alır. Sonraki yıllarda diğer işçilerle aynı ücreti almaya başlar ama yirmi yıllık çalışma hayatının on iki yılı boyunca düşük saat ücreti aldığı için emekli olduğunda maaşı ancak yedi yüz marktır. “Ustanın smokin veya gömlek düzeltmeleri gibi zor işlerini sadece onun masasına koyuyor olmasına rağmen ancak on iki yıl sonra diğer iş arkadaşlarıyla aynı kategoriye konulmuştu firma tarafından. Ama o zaman da emekliliğinin yükseltile olanağı yoktu artık. Bugün yirmi yıllık küçük yorucu çalışmaları için 700 mark emekli ücreti veriliyor.”(Demirkan, 1993, s. 29)

3.14.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Romanda aile bireylerinin dil sorunundan bahsedilmez. Zaten iki kız ilkokuldan itibaren Almanya’da okula gider, Almanya’da büyür ve Almanca’ları çok iyidir. Anne babaları evde Türkçe konuşulmasını özellikle tercih eder.

Ankara’da bir ev alırlar ama Almanya’daki hayatlarına alıştıkları için kesin dönüş yapamazlar. Emekli olunca anne ve baba yılın bazı dönemlerinde Ankara’da kalıp sonra yine Almanya’daki evlerine, düzenlerine döner. Anne Almanya’ya geldiği ve yerleştiği için pişmandır. Almanya’da geçen uzun yıllara rağmen dinine, bayramlara, geleneklere bağlılığını sürdürmekte kararlıdır ancak çocuklarında aynı durumun olmaması onu üzer. “Burada hep yabancı olarak kalacağız. O “yabancı” kelimesinin hüznü, aynı zamanda zavallı bir tonu vardı. Bu yalnızca kendini burada yabancı hissettiğinden değil, yerliler tarafından yabancı olarak gerçekte onay görmemesinden ve kendi ülkesine de giderek yabancılaşmasındandı.”(Demirkan, 1993, s. 29) Alman çocuklar iki kızını hiç aralarına almaz ve kızlar dışlanmışlığı okul yılları boyunca yaşar. “Almanlar için “*Sarımsakobur*” ve “*Cimri Türkler*”diler. Diğer kızların sırlarına ortak edilmemişlerdi. Anne ve babası “*Yabancı*”ydılar dolayısıyla kendisi ve kız kardeşi de.”(Demirkan, 1993, s. 15)

3.14.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Romanda Türk işçiler arasındaki ilişkilerden bahsedilmez.

3.14.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

İki toplum arasındaki farklılıkların etkileri eserin tümünde aktarılır. İki kızın büyüdüğü Alman toplumunun rahatlığı ile anne babasının kuralları arasında yaşadığı ikilem tüm hayatlarına yansır. İki kız kardeş Almanya'ya geldikleri ilk günden itibaren sürekli olarak baskı görür. Alman gençler gibi gezmeleri yasak olan kardeşlerin ergenlikteki tüm sosyal hayatları üçüncü kattaki evlerinin mutfak penceresinden sokağa, komşulara ve tramvaya bakmaktır.

3.14.8. Çocukların Durumu

İki kız kardeş anne babasından sürekli olarak baskı görür. Okul gezilerine, öğrenci şenliklerine katılamaz. Özellikle anneleri sürekli burada yabancı olduklarını hatırlatır. Çocuklar okul yılları boyunca hep uyumlu olurlar ve derslerine çok çalışıp iyi notlar alır. İlerleyen yıllarda kızlar ergenliğe girdiğinde Alman arkadaşları her konuda bilgili ve rahatken onlar kendilerindeki fiziksel ve ruhsal değişimlere hazırlıksız ve bilgisiz yakalanır. Aile sadece artık büyüdüğünüz der, birçok kısıtlama getirir ve başka açıklama yapmaz. “Gittikçe daha kapalı ve utangaç oluyorlardı. Onlar ancak en yakın çevrede bisikletle turlayabilirken, okul arkadaşları flört ederek, daha da kısa eteklerle, utanmadan gençlerle okul bahçelerinde ve caddelerde koşuşturuyorlardı.”(Demirkan, 1993, s. 36)

3.14.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Kahramanın anne babası Almanya’da geçen yirmi yıldan fazla zaman boyunca hep yurda dönüş planları yapar. Dönüş planları için Ankara’da bir ev alır emeklilikten sonra yılın bazı dönemlerinde gidip kalırlar. Türkiye’ye gittiklerinde Almanya’daki düzeni özlerler. Şimdi de büyük kızlarının hamile olması ve doğacak torunları gelecek planlarını değiştirir. Türkiye’ye tamamen dönme fikri hayat geçmez.

3.15. Yarım Ekmek

Roman Fakir Baykurt’un işçilerle söyleşilerinden yola çıkarak kaleme aldığı *Duisburg Üçlemesi*’nin son kitabıdır. Yazar Almanya’ya ve Türk işçilerine roman kahramanı Kezik Acar’ın gözünden bakar. Yarım Ekmek eserinde Fakir Baykurt’un *Duisburg Üçlemesi*’nin diğer kitaplarında (*Koca Ren, Yüksek Fırınlarda*) yer alan kahramanların adları geçer. Aynı durum üçlemenin diğer kitaplarında da görülür.

Okuyucu üçlemenin tüm kitaplarını okuduğunda üç aileyi merkeze alarak Duisburg'daki işçi yaşamıyla ilgili ayrıntılarıyla geniş bilgiye sahip olur.

Kezik Acar Burdur'un Çeltek köyündendir. On iki yıldır Almanya'da işçidir. Eşi öldükten sonra üç çocuğunu da alarak Almanya'ya gider ve çocuklarını büyütür. Kezik Acar çocuklarının Almanya'da kurdukları hayatla artık buraya yerleşileceği ve yurda dönülmeyeceğini anlar. Yurtta kalan eşinin kemiklerini getirip büyük çabalarla yapımını sağladığı Türk Gömütlüğüne gömerek ailesini tamamlar.

3.15.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Kezik Acar'ın eşi Mustafa demiryolunda çalışırken iş kazasında ölür. Devlet maaş bağlar ancak artan hayat pahalılığı, üç çocuk ve kendisinin ihtiyaçları derken maaş yetmez olur. "Bize aylık bağladılar. Ama yaşam fırladı çıktı, aylık gerilerde kaldı. Paranın gücü yıldan yıla düştü. Eskiden bir yıla yeten, bir aya yetmez oldu."(Baykurt, 2011, s. 5) Köylük yerde ne yapsam diye düşünürken Almanya'ya işçi olarak gitmeye karar verir. Bulaşıkçı olarak yazılırsa sırasının çabuk geleceğini söyleyenleri dinleyip bulaşıkçı yazılınca bir yıl geçmeden sırası gelmiştir. İlk giderken amacı üç yıl çalışıp dönmektir.

3.15.2. Göç Süreci

Kezik Acar İş ve İşçi Bulma Kurumundan Almanya sırası gelince üç çocuğunu -Halil, Emine, Ayşe- da beraberinde götürür. Almanya yolculuğu ile ilgili bilgi yoktur.

3.15.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Kezik Acar on iki yıldır Ruhrort Yaşlılar Yurdu'nda bulaşıcılık yapar. Sürekli kullandığı deterjanların buğusu nedeniyle hastalanır, gözleri sürekli yaşarır ve artık buğulu görür. İş yerindeki tek Türk işçi Kezik Acar'dır.

Kezik Acar Duisburg'da Hochfeld mahallesinde krediyle bir ev alır. Ev 1907'de yapılmış eski bir binadır. Belediye anıtsal yapı olduğuna karar verdikten sonra kredi verir, Kezik Acar da evini yeniler. Üç katlı evinin orta katında Halil ve Ayşe ile birlikte yaşar. Kızı Emine Haydar'la evlidir ve iki çocuğuyla alt katta yaşar. Üst katta ise Salim Sarıkaya ve ailesi oturur.

3.15.4. Gelir Durumu

Kezik Acar'ın geliri hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak ev alıp, kredi borcu öder bu da gelir durumunun kötü olmadığını gösterir.

3.15.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Kezik Acar günlük işlerinde kullandığı birkaç kelime dışında Almanca bilmez. “Şu Duisburg’da yılları geçti; getir götürün dışında Almanca öğrenmediği gibi kimi Türklerin ağzına bulaşan Avrupa sözcüklerini de kapamadı.”(Baykurt, 2011, s. 13) Çocukları Almanya’da büyüdüleri için Almancayı çok iyi konuşur. “Dil önemli! Ama ona bakarsan, içimizde kimsenin dili yeterli değil. Türk kahvelerine verdik vakitleri. Boş vaktimizin yarısını Almancaya versek, şimdiye profesörleriyle tartışırdık. Çok ayıp ettik.”(Baykurt, 2011, s. 56)

3.15.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Kezik Acar bir işçi kenti olan Duisburg’da özellikle hemşehrileriyle yakın ilişkiler içerisinde. Fakir Baykurt’un *Duisburg Üçlemesi*’nin diğer kitaplarında yer alan kahramanların adları geçer. Aynı durum üçlemenin diğer kitaplarında da görülür. Aslında bu üçlemeyle işçilerin genel hayatları üzerine geniş fikir edinilebilir.

Salim Sarıkaya ve ailesi, İbrahim Mutlu ve ailesi, Osman Aydemir ve ailesi, Çeltekli Cemil ve ailesi, Mahir Çelik, Haşmet Usta gibi hemşehriler, arkadaşlar işten fırsat buldukça sürekli görüşür. Özellikle Kezik Acar’ın evindeki toplantılarda bir araya gelirler. Kezik Acar eşinin kemiklerini Türkiye’den getirmeye karar verdiğinde ilk olarak hemşehrilerine danışır ve onlardan yardım ister.

Yarım Ekmek’te de Adnan’ın durumundan bahsedilir. *Duisburg Üçlemesi*’nin *Koca Ren* kitabında ayrıntılarla aktarılan Salim Sarıkaya’nın oğlu Adnan’ın yurtda askeri mahkemece idamına karar verilir. Kezik Acar Adnan’ı kurtarabilmek için hepsinin birlik olup para toplayarak Salim ve Hacer’i yurda göndermeyi önerir.

3.15.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Romanın başkahramanı olan Kezik Acar’ın gelini Petra Almandır ve henüz resmi olarak evlenmedikleri halde Kezik’in evinde oğlu Halil’le birlikte yaşar. Kezik Acar Türk kızları nikâh isterken Petra’nın özellikle istemeyip, yürütemezsek rahatça ayrılırız demesine çok şaşırır. Üstelik Kezik Petra’nın ailesine karşı da kendilerini sorumlu hisseder. Alman aile durumu bilir ve normal karşılar.

Kezik Acar uzun yıllardır Yaşlılar Yurdunda çalışır. Almanların yaşlılarına böyle evlerde bakmalarını yadırgar. Türkiye’de yaşlıların ailesinin yanında yaşayıp öldüğünü düşündükçe yaşlılığında kendi geleceğinin ne olacağını merak eder.

Alman gelin Petra da Türk adetlerine alışamaz. Örneğin Türkler birbirine habersiz gider; misafirse sofraya oturmak için ısrar beklemekte, ev sahibi de misafiri sofraya oturtmak için ısrar etmektedir, Petra'ya bunlar garip gelmektedir.

3.15.8. Çocukların Durumu

Kezik Acar eşinin ölümünden iki yıl sonra Halil 11, Emine 9, Ayşe 7 yaşlarındaki üç çocuğunu da beraberinde Almanya'ya götürür. Çocukların üçü de Almanya'da okur. Halil, halen üniversite öğrencisidir. Emine liseyi bitirdikten sonra Haydar'la evlenir. Ayşe Mercator Gymnasium'da 10.sınıftadır. Bu örnekler Türk çocuklarının da iyi okullarda okuyabileceğini gösterir. Halil Alman Petra ile evlidir, Emine Türk Haydar'la evlidir, Ayşe ise Alman Detlef'le sevgilidir. Yazar Kezik Acar'ın çocuklarının üzerinden Türk işçi çocuklarının Almanlarla kurdukları ortak geleceği örneklendirir.

3.15.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Kezik Acar Türkiye'ye dönmeyeceklerini anlayınca hemşehrileriyle, arkadaşlarıyla bir araya gelerek Türk mezarlığı yapılması fikrini ortaya atar. Mezarlık için belediyeye başvururlar. Mezarı köyünde olan eşinin kemiklerini getirmek için yola çıkan Kezik ve çocukları Demiryolcu Mustafa'nın kemiklerini getirip törenle gömmeyi başarır. Kezik Acar'ın ve ailesinin yeni vatanlarında kurdukları hayatlarının tek eksiği de tamamlanır. "Ben yurda dönsem de, artık onlar dönmez. Onlar kalıp çalışacak. Onlar işçiliği sürdürecektir gelecek yüzyıla doğru. Siz dönmeyince ben de dönemem. Yurtta kime yaslanacağım, kimin çocuklarını seveceğim? Bu yüzden diyorum, artık kalıcıyız!"(Baykurt, 2011, s. 1)

"Geliş o geliş. Beş yıl, on yıl, on iki yıl geçti; dönmedik, daha doğrusu dönemedik. Görelim bakalım ne zaman döneriz? İçimden dua ediyorum: İnşallah döneriz!"(Baykurt, 2011, s. 5)

"Yirmi yılı aştı kimimiz geleli. Benimki on beşe doğruldu. Hala karar veremedik dönecek mi, kalacak mıyız? Oğlanlar evlendi, kızlar gelin oluyor. Çocuklar çoluk çocuğa karışıyor. Bana sorarsanız, sanmam ki dönelim, dönebilelim. Zorunlu, kalacağız."(Baykurt, 2011, s. 55)

3.16. Anarbay

Yücel Feyzioğlu romanda Almanya yolculuğuna bir çocuğun gözünden bakar. Anarbay'ın babası Mürtüz Can on yedi yıl önce Kars'ın kasabasından çıkıp Almanya'ya maden işçisi olarak gider. Karısı da onunla birlikte Almanya'da çalışır. İki çocukları Anarbay ve Anartay'a kasabada dede ve babaannesi bakar. Anarbay, anne babası Almanya'da çalışırken Aras ırmağının kıyısındaki kasabada dedesinin yanında sevgiyle, özgürce büyür. Okula başlama yaşına geldiğinde Anarbay'ı masallarla, öykülerle büyüten dedesi onun için daha iyi olacağını düşündüğü için Almanya'da okumasını ister. Bu sırada babaannesi hastalanınca annesi ona bakmak ve evdeki düzeni sağlayabilmek için Türkiye'de kalır. Anarbay'ın annesi yıllardır Marie'lerin evine temizliğe gider ve annesi babası çalışan bu kıza bakıp arkadaşlık eder. Anarbay'ın Almanya'ya getirileceği o yaz Marie Mürtüz Can ve ailesinin misafiri olarak Türkiye'dedir. Marie, annesi köyde kalmak zorunda olan Anarbay'a annesi gelene kadar bakmaya gönüllü olur. Anarbay, Marie ve babasıyla birlikte Almanya'ya gidip okula başlar. Anarbay'ın kömür madeninde çalışan babası gününü ya uykuda ya da çalışarak geçirir. Tamamen yabancı olduğu bir ülkede Anarbay ilk günlerde çok zorlanır. Babasının şefinin kızı Marie ona arkadaşlık etmeye başladığında özellikle Almanca öğrenmesi kolaylaşır. Evleri Türk işçilerin yoğun olarak yaşadığı bir mahallede olduğundan Anarbay'ın kısa sürede Türk arkadaşları da olur. En yakın arkadaşları Hasan ve Selda'dır, hatta ilerleyen yıllarda Selda Anarbay'ın ilk aşkı olur. Böylece Anarbay yavaş yavaş Almanya'ya alışır.

On beş yaşındayken yaz tatilinde kasabasına gittiğinde kimlik kontrolü sırasında kimliği olmadığı için bir askerle tartışan Anarbay gözaltına alınır ve gözaltındayken işkence görüp tecavüze uğrar. Bunun intikamını almak için yemin eden Anarbay Almanya'ya gelip sokak çetesine katılır ve kanun dışı işler yapar. Bu işlerden kazandığı parayla bir silah alan Anarbay köye gidip o askeri arar ama adam çoktan kasabadan gitmiştir. Dedesi durumu öğrendiğinde o adamın peşine düşer ve onu bulup öldürür. Askerler peşine düşüp Can Dede'yi öldürür. Bu haber telgrafla Almanya'ya ulaştığında Anarbay dedesinin ölümünden kendini sorumlu tutarak intihar eder.

3.16.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Mürtüz Can on yedi yıl önce ailesine Kars'ın bir kasabasındaki hayattan daha iyi bir hayat sağlayabilmek adına Almanya'ya Ruhr Havzasında maden işçisi olur.

Anarbay'ın Almanya göçünün nedeni ise babasından farklı olarak eğitimidir. İlkokula başlama çağı geldiğinde dedesi iyi bir eğitim alabilmesi için onu Almanya'ya yollar ve Anarbay Almanya'da okula gider.

3.16.2. Göç Süreci

Romanda Mürtüz Can'ın Almanya'ya nasıl gittiği hakkında bilgi yoktur. Anarbay Almanya'ya yaz için kasabaya izne gelen babasıyla birlikte gider. Ancak bu yolculuğun ayrıntıları aktarılmaz.

3.16.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Anarbay'ın babası Mürtüz Can kömür madeninde çalışır. Anarbay'ın öğretmeni Elçin Mürtüz Can'la birlikte kömür madenine iner ve işçilerin çalışma şartlarını gözlemler. Maden işçileri özel kıyafetlerini, demir destekli ayakkabılarını giyip maskelerini takarak işe hazırlanır. Öğretmen Elçin'de uygun şekilde hazırlandığında bu kıyafetlerin ağırlığı onu şaşırtır. O yürümekte bile zorlanırken işçiler bu ağırlıklarla saatlerce yerin altında çalışır. Yerin bin metre altında, karanlık ve dar tünellerde çalışan işçiler ölüm korkusunu sürekli hisseder. Mürtüz Can yerin altında çalışmaktan memnun değildir ama amacı biraz daha para biriktirip kasabasına dönmektir. Maden işçileri çalışma saatleri sırasında dur durak olmadan çalışır. Yerin altında dev büyüklükte makinalar, akar bantlar, kepçeler ve matkaplarla sürekli kömür çıkarırlar. En ufak bir dikkatsizlikte işçi hem kendi hayatını hem de diğer işçilerin hayatını riske atar. Bu nedenle işin güvenlik kuralları kesindir.

Anarbay'ın babasıyla yaşadığı ev Ruhr Havzasında madenciler mahallesi olarak isimlendirilen bir yerdedir. İki katlı, her katta iki daire bulunan binalar küçük ve eski yapılardır. Anarbay'ların binasında giriş katında Selda'lar ve Anarbay'la babası, ikinci katta Hasan'lar ve yaşlı bir Alman oturmaktadır. “Bu yüzyılın başında madenciler için bu küçük evler iki katlı, balkonsuz, ufak pencere, sobalı, sıralar halinde yapılmış, her evin arkasına da çitlerle birbirinden ayrılan küçücük sebze ve çiçek bahçeleri ayrılmıştı. Bahçelerin arka tarafındaki ana yoldan uzak, daha büyük ferah pencere, balkonlu, bakımlı ve geniş bahçeli evlerde maden mühendisleri ve ustabaşları oturmaktadır”(Feyzioğlu, 2000, s. 59) Maden işçilerinin evlerinin arasındaki oyun alanlarında Alman çocukların sayısı çok azdır. Bu mahallede Türk işçi ailelerinin çokluğu parktaki Türk çocukların fazlalığından da rahatlıkla anlaşılmaktadır. “Tek tük Alman çocuklar da vardı aralarında ama burası yine de

Almanya’da değil Türkiye’de bir mahalleye benziyordu. Alman çocuklar bile Türkçe sözcüklerle birbirlerini çağırıyor, birbirlerine Türkçe sövüyorlardı. Bağırıtları pencerelerden yayılan Türkçe müzik seslerine karışıyordu.”(Feyzioğlu, 2000, s. 38)

3.16.4. Gelir Durumu

Romanda işçilerin gelir durumuyla ilgili bilgi verilmez. Ancak tüm işçilerde görülen ortak durum tasarruf ederek para biriktirmeye çalışmalarıdır. Anarbay babasının sürekli para biriktirmeye çalıştığından, ona hiçbir şey almadığından şikâyet eder. “Evde yeni bir eşya görmedim daha. Her şeyi eskicilerden, bit pazarından alıyor. Bardak, çanak, koltuk, şu üstümdeki giysileri bile. Tüm tutkusu sadece para biriktirmek. Bir kez sinemaya, bir geziye gittiği yok.”(Feyzioğlu, 2000, s. 204)

3.16.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Anarbay Marie’nin yardımıyla Almancayı öğrenir ama babası neredeyse hiç Almanca bilmez. “Babam burada sağır ve dilsiz gibi yaşıyor, olup biten hiçbir şeyden haberi yok. Her şey onun için bağırıtı, çağırıtı, gürültü. Konuşmalar, arabalar, televizyon sesi, her şey. Çalışmak ve sizlere bakmaktan dil öğrenmeye vakit olmadı ki diyor.”(Feyzioğlu, 2000, s. 204) Aslında Türk işçilerin büyük bölümü Mürtüz Can’la aynı durumdadır. İşçiler günlerini ağır iş şartlarında çalışmak ve iş dışında dinlenmekle geçirirler. Günlük ihtiyaç duydukları birkaç kelimeyi öğrenip hayatlarını sürdürürler. Çocuklardan şanslı olanlar okulda Almancayı öğrenirken öğrenemeyenler derslerde başarısız olur.

Almanya’da büyüyen çocuklar Türk gelenekleri ile Alman sosyal hayatının arasında kalır. Hayatlarını hangi toplumun yaşayışına göre şekillendireceklerinin ikilemini yaşarlar. “Kendini ne bir Türk ne de bir Alman gibi hissediyordu. Hem ona yakındı hem ötekine, hem ona uzaktı hem berikine.. Evet, biz neyiz?”(Feyzioğlu, 2000, s. 150) Alman ailelerin ilgi, sevgi ve rahatlık anlayışıyla büyütülen Alman çocuklarının yanında açıklanamayan kısıtlamalar ve kurallarla büyüyen Türk çocukları vardır. Türk işçi çocuklarının arada kalmışlık durumu okulda da devam eder.

3.16.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Anarbay’ın yaşadığı mahallede Türk işçilerin komşuluk ilişkilerinin ne kadar iyi olduğu görülür. Annesi Türkiye’de kalıp okula başlamak için Almanya’ya geldiğinde Anarbay’a komşular sahip çıkar. Değişken mesai saatleriyle çalışan babasının yokluğunda komşular ona yemek yedirip göz kulak olur.

Türk öğretmenlerin de Türk işçilerine ve çocuklara sahip çıktıkları görülür. Dil sorunu yaşayan çocuklarla özellikle ilgilenen öğretmenler vardır. Örneğin Anarbay'ın öğretmeni Elçin aradan yıllar geçmesine rağmen ilkokul döneminde dersine girdiği Anarbay'ın sorunlar yaşadığını öğrendiğinde hemen yardıma koşar.

3.16.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Türk işçileri Almanya'da aynı bölgelerde ve Alman toplumundan olabildiğince soyutlanarak kapalı toplumlar oluşturarak kendi içlerinde yaşarlar. Çalışanlar iş yerlerinde ve çocuklar okulda Alman toplumuyla iç içedir. Bu iki farklı toplum yaşantısından ortaya çıkan ikilem sosyal hayatı zora sokar. Müslüman Türkler domuz eti yememek için özen gösterirken, Alman nüfusun ağırlıklı olduğu iş yerlerinde ve okullarda yemek büyük bir soruna dönüşür. Ancak bazı çocuklar bu ayrımı gözetmeden okulda domuz sosisli sandviç yer ve diğer çocuklar bunu şaşkınlıkla izler.

Türk aileler özellikle kız çocukları büyümeye başladığında oyunlarına, arkadaşlarına kısıtlamalar getirir. Alman ailelerde böyle bir kısıtlama yoktur. Büyüdüklerinde Selda'nın babası onun tüm çocukluğu boyunca en yakın arkadaşları olan Anarbay ve Hasan'la oynamasını yasaklar. Marie büyük rahatlıkla Anarbay'la görüşür hatta çocukluktan gençliğe geçen Anarbay'a ilk cinsel tecrübelerini yaşatır.

3.16.8. Çocukların Durumu

Alman yaşlıları sevgi ve ilgiyle büyürken Türk işçi çocukları ilgisiz büyürler. Anne babalar çocuklarla konuşmak, ilgi göstermek gibi gereksinimlerden habersizdir. Ağır işlerde çalışırken sadece uykuya vakit bulabilen işçiler çocukların sorunlarına vakit ayıramazlar. Hiç tanımadıkları bir ülkede olmanın çocukları zorlayabileceğini düşünemezler. Almanya'yı fırsat olarak gören anne babalar çocukların bu ülkedeki mutsuzluğunu, okul başarısızlığını anlamaktan uzaktır. Çocuklardan iyi öğrenciler olmaları ve Almanlarla iyi geçinmeleri beklenir. Bu nedenle sorun çıktığında genelde çocuklar sorumlu tutulur.

Okullarda Almanca hazırlık sınıfı okuyan çocuklar hazırlık sınıfını başarmadan üst sınıflara alınmazlar. Alman müfredatının Almanca okutulduğu ve bazı derslerin Türk öğretmenler tarafından verildiği eğitim sisteminde çocuklar zorlanır. Birçok Türk işçi çocuğu hazırlık sınıfını başarıyla tamamlayamaz ve sınıf tekrarı gerekir. Sınıf tekrarı gereken çocuklardan bir bölümü istemeyerek okulu bırakır.

Başarısız öğrenciler öğretmenler tarafından öğrenme güçlüğü çeken, zekâ geriliği olan çocukların gönderildiği okullara yönlendirilirler. Bu etkenler Türk çocuklarının eğitim sisteminin dışına itilmesine neden olur.

Anarbay'ın ilkokul öğretmeni Frau Magdalena Licht pek sevecen olmayan bir yapıdadır. Özellikle yabancı öğrencilere karşı sert tutumları olan, meslektaşları tarafından eğitim yöntemi hatalı bulunan ama siyasi olarak arkası olduğu için yaptırım uygulanamayan bir eğitmendir. Anarbay hakkındaki fikirleri olumsuz yönlüdür ve Anarbay'ın derslere katılma çabaları cevapsız kalır. "Frau Licht Anarbay'ı o okula – Sonderschule- göndermek isteyince karşı çıktım, dört öğretmen destekledi beni, engelledik. Sonuç olarak Anarbay ilkokulu onun sınıfında tamamladı. Okuttuğu öğrencilerin çoğu ya o okullara ya da Hauptschuleye geldiler. Eğitim müdürleri de bir kez olsun neden sizin okuttuğunuz çocukların başarı oranı düşük diye sormadılar ya da soramadılar, özetle Anarbay'ın defteri dürülmüş oldu."(Feyzioğlu, 2000, s. 112)

3.16.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Anarbay'ın Almanya göçünün sonu maalesef ölümle sonuçlanır. Ailesi tarafından ilgisiz bırakılan, kendi kendine büyüyen Anarbay yaşadığı sıkıntıları anlatamaz ve sorunlarına akılcı çözümler bulamaz. Kendince bulduğu çözüme ulaşmak için yanlış yollara girer.

3.17. Selam Berlin

Yade Kara'nın roman kahramanı Hasan Selim Han Kazan'dan yola çıkarak Almanya'da doğmuş Türk çocuklarının yaşamlarını anlatır. Berlin'de doğan Hasan Türk'tür ama bir Alman gibi konuşur ve bir Alman gibi yaşar. Kendisine nerelisin diye sorulduğunda Hasan'ın cevabı Berlinliyim olur. Ailesinin onu ve kardeşini Almanlaşmasınlar diye Türkiye'ye götürmesi ama orada Alman Lisesine vermesi büyük bir çelişkidir.

Berlin Duvarının yıkılmasıyla Kazan ailesinin hayatı da tamamen değişir. Hasan Berlin'e geri döner ama bambaşka bir Berlin bulur. Çalışma hayatına başlamasıyla insanların da başka yüzlerini görür. Said Kazan'ın Doğu Berlin'de yaşayan bir kadından çocuğu olduğunu öğrendiklerinde hayatlarının bir daha eskisi gibi olmayacağını anlarlar.

3.17.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Hasan'ın babası Said Kazan yıllar önce kuzeni Halim'le birlikte mühendislik okumak için önce İstanbul'a sonra da Almanya'ya gider. "Zira onlar mühendis olup genç Türkiye Cumhuriyetine otoyollar, köprüler, uçaklar ve barajlar yapacakmış. İlerleme ve tekniği Batı'dan getireceklermiş." (Kara, 2004, s. 61)

Hasan'ın Berlin göçü ise kendini bulmak ve yeni bir başlangıç yapmak içindir. Berlin'de büyüyen Hasan İstanbul'a ve buradaki hayata uyum sağlayamaz. Amaçsız ve plansız hayatına yeni bir yön vermek ister ve bunu doğup büyüdüğü Berlin'de, hayatını kendi istekleri üzerine kurarak yapmayı planlar.

3.17.2. Göç Süreci

Kazan ailesinin Almanya göçü yıllar önce Said ve Halim Kazan'ın mühendislik okumak için Almanya'ya gidişiyile başlar. Kazan ailesinin ikinci kuşağı olan Hasan ise Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra kendi göçünü gerçekleştirir ve doğup büyüdüğü Berlin'e gider. Tegel Havaalanına iner inmez Berlin'in bıraktığı Berlin olmadığını anlar.

"Babam ve Halim amca İstanbul'a giden kara trene binerlerken Mersin'in yarısı oradaymış. Müzisyenler hüzünlü bir melodi çalmış ve büyükannem gözyaşlarına boğulmuş. Onları Allah'a emanet etmişler ve kara tren harekete geçmiş. Tren tıslamış, puflamış ve İstanbul yönüne doğru yola çıkmış. Babam el sallayan ve ağlayan kalabalığa onlar küçülüp küçülüp uzaklarda, hayatından ilelebet kayboluncaya kadar bakıp el sallamış. Kafada bilgelik ve bavulda örme yün çoraplarla babam ve Brejnev Amcam bu uzun yolculuğa çıkmışlardı."(Kara, 2004, s. 62)

3.17.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Hasan Berlin'e döndüğünde manava dönüştürülen seyahat acentesinde bir süre çalışıp babasına yardım eder. "Müttefiklerin kararıyla o zamanlar Batı Berlin'e yabancı bir ülkenin uçağı inemiyormuş. Babam ve Halim bu boşluğu değerlendirip DDR(Demokratik Almanya Cumhuriyeti) Airlines Interflug ile anlaşarak Schönefeld Havaalanına charter seferleri düzenlemeye başlamışlar. Bu yüzden babam sık sık Doğu Berlin'e gidermiş. İnterflug ile bir iş sözleşmesi yapabilen tek Türk girişimciymiş."(Kara, 2004, s. 24)

İlerleyen zamanlarda önce Leyla ona bir mektup çevirmenliği işi ayarlar. Kendi hayatını kurmak isteyen Hasan bu işten iyi para kazanır ve kendi evine çıkmaya karar verir. Sonra Kazım film setinde Hasan'a yemek büfesinde iş bulur ve bir süre sonra filmin yönetmeni Hasan'a filmde rol verir.

Hasan babasının yanından ayrıldıktan sonra Leyla'da ve Kazım'da kalır. Berlin'de ev bulmak imkânsız gibidir. Bir süre sonra üç Alman kızla ortak yaşayacağı bir ev bulur. Ancak her hareketine dikkat etmek zorunda olduğu bu evde pek rahat değildir. Kazım Londra'ya yerleşmeye karar verdiğinde onun evine taşınır.

3.17.4. Gelir Durumu

Romanda işçilerin net gelir bilgisi yoktur ancak Hasan farklı işlerden evinin kirasını karşılayıp hayatını devam ettirebilecek kadar para kazanır.

3.17.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Hasan Kazan Almanya'da doğup büyüdüğü için Almancası çok iyidir. "Ağzımı açar açmaz, 'Sen nerelisin?' diye soruyorlardı. Benim aksanıma şaşırıyorlardı. 'Berlin, Berlinli' diye gülümsüyordum."(Kara, 2004, s.17) Hasan çocukluğu boyunca Alman kültürünü Türk kültürüyle birlikte yaşar. Ama İstanbul'da geçen yılların ardından Berlin'e döndüğünde geçen yıllarda toplumun ne kadar değiştiğini görür. Berlin Duvarının yıkılmasıyla her şey, herkes değişir. Hasan için bu yeni topluma uyum sağlamak biraz zor olacak gibidir.

"Annem ve babam yıllar önce İstanbul'u terk edip Batı Berlin'e göçmüşler, Kreuzberg'e ve ben orada dünyaya geldim. Annem ve babam Batı'ya inanıyorlardı. Onlar için Batı ilerleme, teknik ve iş demektir. Annem ve babam henüz o zamanlar yıllar sonra insanların bize burada Kanacke, orada Almancı diyeceklerini bilmiyorlardı." (Kara, 2004, s. 5)

3.17.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Romanda Almanya'daki ikinci kuşak Türk işçi çocukları ön plandadır. Onlar Almanya'da büyüyen, çok iyi Almanca konuşan hatta birçok konuda Alman gibi düşünen gençlerdir. Ama değişen toplumla birlikte birbirlerine daha da yakınlaşırlar. Örneğin Kazım Hasan'a iş bulur ve evinde kalmasına izin verir. Leyla Hasan'ın en yakın arkadaşındır, dertlerini dinleyip Hasan'a yol göstermeye çalışır.

3.17.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Hasan Kazan Berlin'e döndükten sonra bir Türk olarak dışlanmayı, toplumdaki kutuplaşmayı, doğduğu şehirde yabancı olmayı, ana dil gibi Almanca konuşup anlaşılammayı yaşar. İş ararken, ev ararken karşılaştığı çifte standart toplumdaki bölünmüşlüğün yansımasıdır. Arkadaşları Leyla ve Kazım ırkçı saldırılara uğrar ve Kazım saldırıda ciddi yaralar alıp uzun zaman hastanede kalır. Hasan da bir saldırıdan kıl payı kurtulur. Doğu ve Batı Almanya büyük bir hızla kaynaşırken uzun yıllardır Almanya'da olan Türkler kabul görmez.

Hasan lise yılları hariç tüm hayatını Berlin'de geçirir. O ne kadar kendini Berlin'li hissetse de kendilerini gerçek Berlinli, onları sadece yabancılar olarak gören Almanlar için Türklerin misafirlikleri uzun sürmüştür ve Türkler artık gitmelidir. "Beşinci sınıfta öğretmen bana sordu: 'Memleketinize ne zaman kesin dönüş yapacaksınız?' Ne istiyordu? Sustum ve omuzlarımı silktim. Yıllar sonra o öğretmeni Wiking-Judend adlı Nazi grubunun bildirilerini dağıtırken gördüm."(Kara, 2004, s. 61)

Annesi Hasan'a yıllardır içinde yaşadıkları toplumda ne kadar yabancı olduklarını açıklar. Dilleri, dinleri, gelenekleri farklıdır ve onca yılda sadece birlikte yaşamayı öğrenirler. Ne olursa olsun onlar bu ülkede hep yabancı olarak kalacaktır. Fırsatlar iki toplumun bireyleri için maalesef eşit değildir. "Baban da üniversiteye gitti, peki sonunda noldu? İlerde doğru dürüst bir işin olacağına gerçekten inanıyor musun? Bir yabancı olarak en fazla taksi şoförü ya da garson olursun. Etrafına bir bak." (Kara, 2004, s. 14)

Romanda Müslüman Türklerin yaşadığı toplum baskısı da anlatılır. Aslında Türkler iki yönlü baskı görür. Alman toplumunun ve Türklerin kendi içinde birbirine uyguladığı yaptırımlar insanların davranışlarına yön verir. "Babam Kreuzberg'de çalışıyor ve orada yaşıyordu ve bütün gün Türkçe konuşuyordu, Türk çayı içiyor, köfte ve kebab tıkınıyordu. Doğu Berlin'e yaptığı iş ziyaretlerinde midesini tuzlanmış domuz paçası ve lahana turşusuyla doldururdu. Orada özgürdü, çünkü Türkler yoktu, Müslümanlar yoktu ve sosyalist DDR'de Allah da yoktu."(Kara, 2004, s. 63)

3.17.8. Çocukların Durumu

Hasan ve kardeşi Ediz Berlin'deki ilkokuldan sonra anneleriyle İstanbul'a taşınır. Çünkü anne ve babası onların Batı etkisinden korunarak Türk, Müslüman kimliğini kaybetmeden büyümesini ister. Ama onları İstanbul'daki Alman okuluna

verirler. “Alman okulundaki Almanlar Berlin’deki Almanlardan daha Almandı. Orada her Noel, her Paskalya taşkınlık derecesinde kutlanırdı. Oradakiler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydı ve kulüplerinde, derneklerinde Alman şarkılarını, geleneklerini korumaya ve yaşatmaya çalışıyorlardı.”(Kara, 2004, s. 27) Ailenin bu çelişkili tutumunun çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olur.

Hasan’ın kardeşi Ediz’in en büyük hayali Amerika’ya yerleşmektir. Hasan’ın her zamanki isteği Berlin’de yaşamaktır. Lise için İstanbul’a götürüldüklerinde çok üzülür. Okul bittiğinde Berlin Duvarının yıkılmasını fırsat bilip Berlin’e döner ve Hasan’ı Berlin’de bir sürpriz bekler. Babasının yıllardır Doğu Berlin’de başka bir kadın ve çocukla kurduğu ikinci bir hayatı vardır. Tüm hayatları boyunca kendilerine kurallar koyup, doğruyu öğrettiğini iddia eden babalarının yıllardır onlara büyük bir yalan söylediği ortaya çıkar. Bu durum tüm aileyi alt üst eder. Annesiyle babası ayrılır ve annesi İstanbul’da Ediz’le yaşarken Hasan Berlin’de babasıyla kalır. Babasıyla ilişkisi ciddi zarar gören Hasan ilk uygun zamanda evden ayrılır.

Halim Kazan’ın kızı Leyla Hasan’ın en yakın arkadaşı ve kuzenidir. Leyla annesi Alman babası Türk olduğundan hep bir arada kalmışlık yaşar. “Ingrid çok uzun zamandır Brejnev Amca ile yaşıyordu ve buna rağmen ona ayak uyduramıyordu. Onların evindeyken Almanca konuşmamızda ısrar ediyordu. Kendisi Türkçe öğrenmiyordu. Yemek masasında annemden tuzu ve karabiberi Almanca istemek zorunda kalıyordum.” (Kara, 2004, s.121) Leyla okulu bitip bir iş bulunca kendi evine çıkar, bir Türk evi dekore eder ve ilk olarak Hasan’ın annesinden çay demlemeyi öğrenir. Leyla annesine de babasına da onu arada bıraktıkları için kızgındır.

3.17.9.Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Hasan’ın annesi ilk yıllarda dönüş fikrini hep taze tutar. Ancak askeri darbeden sonra babası Türkiye’de hapse girme korkusu nedeniyle dönüş fikrini ortadan kaldırır. “Eskiden annem babamı sürekli geri dönmesi için ikna etmeye çalışırdı. Babam “Hakkımda bir dosyaları var, başım belada. Anlamıyor musun? Orada bir iş kuracak olsam polis, ordu, hükümet, anayasa gırtlığıma sarılır” derdi. Bu dosya, babamın öğrenciyken İstanbul’da Lenin sakalıyla dolaştığı Marksist-komünist döneminden kalmaydı. Türk gizli servisi, komünistler ve solcular hakkında dosya tutardı. Askeri darbe oldu ve babamın bütün eski üniversite arkadaşları parmaklıkların arkasını boyladı. Böylece geri dönüş konusu ortadan kalktı.”(Kara, 2004, s. 63)

Hasan'ın annesi Almanya'da geçici olarak yaşadıklarını ve bir gün mutlaka kendi vatanlarına döneceklerini sürekli hatırlatır. Çocuklar lise çağına geldiklerinde İstanbul'a taşınarak sanki onları Almanlara karışmaktan korumaya çalışır. "Dolabın üzerinde hazırlanmış bir bavul duruyordu. Annem onu oraya yerleştirmişti. Biz burada sadece misafiriz, derdi. Ve misafirler günün birinde gider. Böyle konuşunca ondan nefret ederdim. Sürekli gitmeye ayarlanmıştı." (Kara, 2004, s. 61)

Hasan Kazan ise bundan sonraki hayatını Berlin'de sürdürmek ister ve tüm planları buna yöneliktir. Hasan liseyi İstanbul'da okur, ilk gençliğini İstanbul'da geçirir ama mutsuzdur, İstanbul'a alışamaz. Hasan kendini Almanya'ya ait hisseder, Berlin'de çok mutludur ve burada kendini evinde hisseder.

3.18. Haliçli Köprü

Emine Sevgi Özdamar Haliçli Köprü romanında ismini vermediği 18 yaşındaki kahramanın gözünden Türk işçilerin Almanya'daki yaşamlarını aktarır. Romanın birinci bölümünde Almanya'daki iş şartları, işçi yurtları, Türk ve diğer göçmen işçiler arasındaki ilişkiler ve sosyal hayat anlatılır. İkinci bölümde dönemin Türkiye'sinin siyasi ortamı, muhalif gençler, sosyalizm ve altmış sekiz kuşağından manzaralar yansıtılır. Romanın kahramanı için tiyatro her şey demektir, tiyatrocunun olmak ister. Altı yıl gençlik tiyatrosunda oynar. Ezberi kuvvetlensin diye sürekli olarak gazete başlıklarını ezberler. Eser boyunca bu gazete cümlelerinden örnekler aktarılır. Tüm dikkatini tiyatroya verir, dersleri pekiyi değildir ve sonunda okulu bırakır. Annesi okulu bırakmasına çok üzülür ve tiyatronun onu hiçbir yere ulaştırmayacağını düşünür. Romanın isimsiz karakteri gazetede gördüğü "Almanya işçi alıyor." haberiyle Almanya'ya gitmeye karar verir. Anne babası önce karşı çıkar çünkü on sekiz yaşındadır ve birçok konuda bilgisizdir. Almanya'da kendine dair, erkeklere dair, yaşama dair çok şey öğrenir. Almanya'dan iki kez İstanbul'a döner ama Berlin'i çok özler ve sonunda sürekli yaşamak için yine Berlin'e gider.

3.18.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

İsimsiz karakter tiyatro okuluna gitmek istemektedir. Bunun için de Almanya'da bir yıl çalışıp para biriktirmesi gerekir. Kahramanımızın fabrika yurdunda birlikte kaldığı bazı kadınların göç nedenleri de öğrenilir. Bir opera sanatçısı operanın müdürü karısı için opera sahnesine mikrofon koydurduğu için kızıp Almanya'ya gelir.

Bir kadının sevdiği adam Amerika'dadır ve onun yanına gidebilmek için bilet parası kazanmaya gelir. Bir başkası çok büyük olan memelerini küçültmek için ameliyat parası kazanmaya gelir. Bir kadın gizli polistir ama âşık olduğu gizli polisin aşk hikâyelerini öğrenince yaşadıklarından kaçmak için Almanya'ya gelir.

3.18.2. Göç Süreci

İsimsiz karakter Almanya'ya gitmeye karar verdikten sonra üç hafta içerisinde tüm işlemlerini halledip 1966 yılının kasım ayında Sirkeci'den kalkan, gurbet işçileriyle dolu Almanya trenine biner. “İstanbul'daki İrtibat Bürosuna gittim. ‘Kaç yaşındasın?’ ‘On sekiz.’ Sağlıklıydım, iki hafta sonra pasaportum hazırды, Berlin'deki Telefunken fabrikasıyla bir yıllık sözleşmem de.” (Özdamar, 2015, s. 18)

“İlk günlerde şehir bana uçsuz bucaksız bir bina gibi geliyordu. Sabah olduğunda tren Münih'e vardı. Münih'te öteki kadınlarla birlikte trenin kapısından çıkıp, istasyon büfesinden içeri. Sonra büfeden çıkış, uçağın kapısından giriş, Berlin'de uçağın kapısından çıkış, otobüsün kapısından geçiş, otobüsün kapısından çıkış, Türk kadınlarının kaldığı *wonaym*'ın kapısından giriş.” (Özdamar, 2015, s. 21)

3.18.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

İsimsiz karakter ilk bir yıl Berlin'de Telefunken fabrikasında radyo yapımında çalışır. Atölyede kadınlar sağ gözlerine bir büyüteç takarak çalışırlar. “Büyütecin gerisindeki sağ gözümüzle bakarak küçük radyo lambalarının incecik tellerini cımbızla bükebiliyorduk. Teller örümcek bacağı gibi çok inceydiler, büyüteçsiz zor görülüyorlardı.” (Özdamar, 2015, s. 19)

İsimsiz karakter fabrikada çalışan diğer kadınlarla birlikte fabrikanın *wonaym* denilen kadınlar yurdunda kalır. Odalarda ikişerli ranzalar halinde altı yatak bulunmaktadır ve mutfakla, banyolar ortak kullanılır. Bir süre sonra arkadaşı Melek'le Kreuzberg'de aylık doksan mark kirayla tek odalı bir ev tutarlar. Ama iki arkadaş ilk gece o kadar korkarlar ki ağlayarak kadınlar yurduna geri dönerler.

Bir yıllık sözleşmesi bitince İstanbul'a döner. Ama İstanbul'da mutsuzdur ve babası üç bin mark verip dil okulu için Almanya'ya tekrar gönderir. Bodensee'deki Goethe-Institut'ta dil eğitimi bitince istasyondan arkadaşlarına telefon edip Berlin'e gitmeye karar verir. Berlin treninde tanıştığı bir kadınla fabrikaya gidip Siemens'te işe girer. Almanya'daki ilk işinde olduğu gibi yine fabrikanın kadınlar *wonaym*ında kalır. Bir hafta sonra çok iyi Almanca konuştuğu için *wonaym*'ın tercümanı olur. “Evli çiftler

uçakla geldiler, onları alıp fabrikaya götürdüm, yapacakları işi Türkçeye çevirdim sonra da fabrika doktoruna çıkardım.” (Özdamar, 2015, s.103)

Hayatın daha çok içinde olmak ve sanatçılarla tanışmak için Siemens'teki işinden ayrılıp Hotel Berlin'de oda hizmetçisi olarak iş bulur. Yaşlı bir kadının yanında kalır. Temizlikte az su kullandığı için oteldeki işinden atılır ve öğrencilerin kaldığı bir otelde yarım günlük iş bulur. İşten geri kalan yarım günde de tiyatro okuluna gider.

3.18.4. Gelir Durumu

Romanda isimsiz karakterin gelir durumu bilgisi bulunmaz. Almanya'da dil okuluna gitmesi için gereken parayı babası verir ve bu da isimsiz karakterin gelir durumunun çok iyi olmadığını gösterir.

3.18.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

İsimsiz karakter Almanya'ya gittiğinde hiç Almanca bilmez. Aslında işçi kadınların hiç biri Almanca bilmez. Markete gittiklerinde istediklerini işaret veya seslerle –yumurta için tavuk gibi gıdaklayarak- anlatarak alırlar. Almanca öğrenmesinin hem günlük hayatı için hem de tiyatroculuk için gerekli olduğunu düşünür. Tiyatroculuktan edindiği bir alışkanlıkla gazetelerde okuduğu cümleleri ezberleyip anlamını bilmeden tekrar eder. Aslında tiyatro yönetmeni olan Türk yurt müdürü ve karısı Almanca bilir ve müdür kadınlara yurtta kurs vererek Almanca öğretmeye başlar. İsimsiz karakter Bodensee'deki Goethe-Institut'taki eğitimin ardından iyi derecede Almanca konuşabilir.

3.18.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

İsimsiz karakter sürekli olarak aynı yurtta kaldığı iki kızla –Rezzan ve Gül- birliktedir. Üçü de çok gençtir. Yurt müdürü ve karısı onları Türk İşçi Derneğine götürür. Kızlar buraya sürekli gitmeye başlar ve farklı erkek işçilerle tanışırlar. Ancak bir süre sonra yurttaki diğer kadınlar onları erkekler konusunda uyarır ve onlar da bir daha İşçi Derneğine gitmez. Sonraları farklı gruplardan işçi, öğrenci, sanatçı birçok arkadaşı olur.

3.18.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Fabrika yurdunda kalan Türk işçiler Alman toplumundan uzakta bir hayat sürdürürler. İşçiler domuz eti yememeye özellikle dikkat eder. Erkek Türk işçiler Almanya'da Alman kadınların gece eğlencesine gitmesini normal bulurken kadın Türk

işçilerin gece yalnız dışarda olmalarına sert tepkiler verirler. Türk kadınlarının namuslarına dikkat etmeleri konusunda ısrarcıdırlar.

3.18.8. Çocukların Durumu

İsimsiz karakterin çocuğu yoktur ve romanda Almanya'daki işçi çocuklarından bahsedilmez.

3.18.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

İsimsiz karakter Almanya'daki ilk bir yılı dolduktan sonra İstanbul'a döner. Dil öğrenmek için tekrar Almanya'ya dil okuluna gider. Okul bittiğinde Türkiye'ye dönmekten vazgeçip Siemens'te işe girer. Siemens'ten ayrılp tiyatro okuluna giderken babasının mektubuyla tekrar Türkiye'ye döner. Ancak yıllar sonra 21 Kasım 1975'te yeniden Berlin'e gitmek için yola çıkar.

3.19. Ömrümüz Gurbet

Osman Çeviksoy'un bu romanında Halil Öztürk karısı Melike, oğlu Murat ve kızı Birsen'le yaklaşık on beş yıldır Almanya'da yaşamaktadır. Halil'in eşi Melike Almanya'ya geldiğinde başı kapalıdır. Halil Alman toplumunun bakışlarından rahatsız olarak karısının saçını açmasını ister. Melike Almanya'da geçen on dört yılda hem görünüş hem düşünce olarak Almanya'ya geldiğinden farklı bir kadın olur. "Uzun basma elbiseli, başörtülü, ürkek, çekingen bir Anadolu kadınıydı Melike. Onca kalabalığın içinde kocasının sarılışından utanmış, yanakları pembe pembe olmuştu. O gün havaalanındaki kadınla şu an bulaşık yıkayan kadın arasında büyük fark vardı. Onu Halil değiştirmişti, "Uyum sağlayacaksınız!" demişti." (Çeviksoy, 2002, s. 59)

Halil'in şimdi yaşadığı değişim farklı yönedir. Uyum düşüncesiyle karısının saçını açtırıp, kıyafetini değiştirmekle yanıldığını; çocuklarına baktıkça onları yetiştirirken bazı hatalar yaptığını düşünür. Çocuklarının arkadaş çevresinde Türk çocukları yoktur, kendilerini Türk gibi hissetmezler, vatan, millet kavramlarından ve Müslümanlıktan uzak büyürler. Halil çocuklarının yanında sürekli Almanya'yı över Türkiye'yi yerer ve Halil bu hataları yeni fark eder.

Öğretmen Orhan ve Gedizli Mustafa'nın telkinleri Halil'in düşüncelerini değiştirmesinde etkili olur. Artık Almanya ve Türkiye konusunda farklı düşünür. Ludwigsburg Büyük Cami Lokalinde katıldığı "İslam ve İnsan" konferansı ve sohbet

ortamı Halil'in son zamanlardaki ailesi, çocuklarıyla ilgili kaygı ve düşüncelerinde ne kadar haklı olduğunu gösterir. Türk öğrencilere öğretmenlik yapan Orhan'ın söyledikleri de durumu açıklar. "Birinci kuşaktan fire fazla sayılmazdı. Türkiye'den olgun yaşlarda gelinmişti. Dil, din, töre unutulmamıştı; hatta bazı aileler bunlara Türkiye'de olduğundan daha sıkı sarılmış, fazla değişmemişlerdi. Fakat ikinci kuşaktan fire fazla olacaktı. Pek çok çocuk dilini yeterince bilmiyordu. Dil bilmeyince ulusal kültürün diğer öğeleri de bilinmiyordu. Çocuklar içinde doğdukları toplumun çocukları gibi düşünüyorlar, karar veriyorlar, yaşıyorlardı."(Çeviksoy, 2002, s. 58)

Halil yaşadığı değişimden sonra oğlu Murat'ın Alman kız arkadaşı Bettina ile ilişkisine karşı olumsuz tavır alır ve Murat'la arası açılır. Murat ve Bettina'nın yaşadığı ilişkide Bettina hamile kalır ve kürtaj olur. Halil bunu öğrendiğinde Türkiye'ye kesin dönüş kararı alır. Murat babasına küser ve Türkiye'de uzun süre mutsuz günler geçirir. Ancak imam olan dayısı Nazım Hoca'nın sabrı ve kuzeni Bekir'in rehberliğiyle hayata başka açıdan bakmaya başlar. Murat, ilerleyen günlerde lise son sınıfa başlar. Üniversiteyi kazandıklarında öğretmenin kızı Nevin'le nişanlanır. Murat, yarıyıl tatilinde Bettina'yı görmek ve tamamen kalmak için Almanya'ya gider. Bettina bıraktığı insan değildir. Murat, bu yüzleşmenin ardından Türkiye'ye, ailesine ve Nevin'e döner.

3.19.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Halil daha refah bir hayat kurabilmek için Almanya'ya işçi olarak gider.

3.19.2. Göç Süreci

Almanya'ya önce Halil gider ve arkasından karısı Melike üç yaşındaki oğlu Murat'la gelir, kızı Birsen Almanya'da doğar.

3.19.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Halil, karısı Melike, oğlu Murat ve kızı Birsen'le Marbach'ta yaşar. Romanda Almanya'daki iş şartlarıyla ilgili bilgi verilir. Yaşam şartlarıyla ilgili bilgiler aktarılır. Çocuklar Almanların çoğunlukta olduğu bir okulda okur ve arkadaşları Almandır. Evin alışverişi için hafta sonları birlikte büyük marketlere gidilir. Alışverişten sonra ailece yemek yenir. Ailece yapılan yürüyüşler, gezintiler Alman toplumunun alışkanlıklarını benimsediklerini gösterir. Öztürk ailesi yaşlı bir Alman kadından bir bahçe kiralar ve burada sebze yetiştirir. Bu bahçe onlar için dinlenme alanıdır.

3.19.4. Gelir Durumu

Romanda Türk işçilerin gelir durumu hakkında bilgi verilmez. Halil'in gelecek planlarından bahsederken Türkiye'de bir ev daha almak istediğini belirtmesi Almanya'daki kazancından tasarruf ettiğini gösterir.

3.19.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Halil ve karısı Almanya'da geçen on beş yılda Almancayı öğrenirler ve dil konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamazlar. Çocukları Murat ve Birsen ise zaten Almanya'da büyür, anaokulundan itibaren burada okula giderler. Hatta Türkçeleri bozuk ama Almancaları çok düzgündür. "Pek çok çocuk dilini yeterince bilmiyordu. Dil bilmeyince ulusal kültürün diğer öğeleri de bilinmiyordu. Çocuklar içinde doğdukları toplumun çocukları gibi düşünüyorlar, karar veriyorlar, yaşıyorlardı. Dil bütünüyle unutulursa üçüncü kuşak bütünüyle kaybedilebilirdi. Kaybı en azda tutmanın tek yolu çocuklara Türkçeyi öğretmek ve kullanma olanağı sağlamaktı. Bunu bugüne kadar devlet yapmamışsa anaokulundan üniversiteye kadar okullarını açmamışsa anne babalara büyük görevler düşüyordu."(Çeviksoy, 2002, s. 58)

On beş yıldır Almanya'da olan Halil, karısı Melike on dört yıl önce Almanya'ya geldiğinde Alman toplumundaki yadırgayan bakışlardan kaçınmak amacıyla onu başını açması ve giyinişini modernleştirmesi konusunda zorlar. Melike başlangıçta bu duruma direnir ama kocasının ısrarlarına dayanamayıp istediğini yapar, yeni görüntüsüne alışması uzun sürer. Halil, bu değişimi Almanya'ya uyum sağlamak olarak düşünür. Çocukları büyüdüğünde çocuklarının isteğiyle Alman arkadaşlarında gördükleri gibi aile yürüyüşlerine çıkmak, eğlence akşamlarına katılmak, birlikte alışverişe gitmek gibi alışkanlıklar kazanır. Ancak çocuklar Almanya'da yetişmiş olsa da Halil ve Melike Türkiye'de yetiştiğinden kendi geleneklerinin etkileri devam eder. Özellikle kız erkek ilişkilerinde Alman toplumundaki rahatlık onları rahatsız eder. Halil, Murat ve Bettina ilişkisini onaylamadığını Bettina'nın babasına söyler ama adamdan aldığı cevap onların hayatı, karışmamalıdır olur.

Halil çevresindeki işçi aileleriyle kendi ailesini kıyaslar. Oğlu Murat'ın hırçınlıkları karşısında Gedizli Mustafa'nın oğlunun saygı dolu davranışları ona bir yerde hata yaptığını düşündürür. "Gedizli Mustafa uyum sağlamak, entegre olmak gibi sözlere şiddetle karşı çıkardı. Dilimiz ayrı, dinimiz ayrı. Uyum ne demekmiş, entegre

ne demekmiş? Ben Türk ve Müslüman kalmaya kararlıyım. Evlatlarım da birer Türk ve Müslüman olarak yetişecekler derdi.” (Çeviksoy, 2002, s. 50)

3.19.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Halil’in iş arkadaşı olan Gedizli Mustafa Almanya’daki hayatını İslam dininin gereklerine göre düzenler ve çocuklarını da bu doğrultuda yetiştiren biridir. Ludwigsburg Türk İslam Derneğinin kuruluşundan beri üyesidir. “On iki yıldır Halil’le Mustafa aynı iş yerinde çalışıyorlardı. Aralarında ailecek ve sürekli görüşmeyi gerektirecek bir yakınlık oluşmamıştı. Yıllar önce Mustafalar Poppenweiler’de otururlarken karşılıklı gidiş gelişler olduysa da iki aile birbirine ısınmamıştı. Açıkçası Mustafa Halil’den biraz farklıydı. Farklı düşünüyor, farklı yaşıyordu. İçki içmiyor, kâğıt oynamıyor, Alman kasabından alınan eti yemiyordu. Kendi evinde olsun, konuklukta olsun vakit girince namaza kalkıyordu. Karısı, çocukları da kendisi gibiydi.” (Çeviksoy, 2002, s. 47)

Halil, arkadaşı Türk Okulu Aile Birliği Başkanı Selim’le birlikte Türk Okulu Öğretmeni Orhan için ev arar. Orhan Öğretmenin karısı ve çocukları yanına geleceklerdir ancak altı ay boyunca uygun bir ev bulamaz. Evinin bir katı boş olan Export Rıza’yla görüşmeye gidilir. Export Rıza hastalığı nedeniyle sessizliğe ihtiyacı olduğunu ve evi kiralamadığını söyler. Halil Türkiye’ye kesin dönüş yaparken evini Orhan’a devreder.

Muharrem Halil’in iş arkadaşıdır ve komşularıdır, uzun yıllardır ailece görüşürler. Export Rıza’nın karısı Latife Hanım kuşları hastalanınca Trabzonlu Cafer’den yardım ister o da işe gitmek üzere olmasına rağmen kuşu veterinerine götürür. Spor Derneği Başkanı Sami Bey’in babası öldüğünde Halil ve Melike taziyeye gider, uzunca oturur ve sohbet ederler. Sami Bey’in başkanı olduğu Türk Spor Derneğinin her yıl düzenlediği “Türk Gecesi”nde Türkler bir araya gelerek vakit geçirirler. Ludwigsburg Türk İslam Derneğinin düzenlediği etkinliklerde buluşan Türkler özellikle dini içerikli sohbetler eder. Tüm bu örnekler gösterir ki Türk işçiler arasında yakın ilişkiler vardır.

3.19.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Halil’in karısı Melike on dört yıl önce Almanya’ya geldiğinde başı örtülü, basma elbiseli, bir Anadolu kadınıdır. Halil Alman toplumunun garip bakışlarından, tavırlarından rahatsız olup onun saçını açmasını, daha modern giyinmesini ister. Bu

durum Alman toplumundan çok farklı olan Türklerin Almanya’da dış görünüşleri konusunda karşılaştıkları tepkilere ve bu tepkilerin etkilerine örnektir.

Alman toplumunda kadın erkek ilişkileri çok serbest yaşanır. Türk ve Müslüman ailelerde ise bu ilişkiler onay ve kabul görmez. Alman gençler diledikleri gibi gezip, dolaşırken Türk gençleri belirli kurallar çerçevesinde yaşar. Almanya’da büyüyen Türk gençleri bir yanda Alman gençlerinin hayatlarını diğer yanda ailelerindeki kısıtlamaları görür. Bu durum çoğu ailede kavgaya sebep olur. Aslında Türkiye’de büyüyen anne babaların Almanya’da büyüyen gençlerin sosyal ortamını anlayamaması temel sorundur. “Alman anne babalar karşı cinsten arkadaş bulma konusunda evlatlarını engellemek bir yana özellikle teşvik ediyorlardı. Kötü alışkanlıklar edinmesinler de kötü arkadaşlar edinsinlerdi, bu önemli değildi.” (Çeviksoy, 2002, s. 43)

Almanların günlük yürüyüş rutinine Halil ve ailesi de başlar. Halil’in çocuklarıyla vakit geçirmek, yakınlaşmak için başlattığı yürüyüşler alışkanlık haline alır. “Almanların ısrarla sürdürdüğü bu alışkanlık sağlıklı yaşamın günlük şartı sayılıyordu. Bu yürüyüşler bir yabancı aile için Alman toplumuna uyum görüntüsü de veriyordu ki Murat’la Birsen en çok buna seviniyorlardı.”(Çeviksoy, 2002, s. 29)

Halil’in iki çocuğu da Almanya’da büyüyüp, okula gider. Çevrelerinde Türk çocuklarından ziyade Alman çocukları vardır. Sosyal çevrelerinde Türk geleneklerinden ziyade Almanların alışkanlıkları hâkimdir. Halil Alman toplumuna, Almanya’ya karşı duyduğu hayranlığın sürekli Almanya’yı övüp Türkiye’nin olumsuz yanlarını belirtmesinin çocuklarını ülkesinden uzaklaştıran bir yaklaşıma dönüştüğünü fark ettiğinde davranışlarını değiştirir. Çocuklarının Türk ve Müslüman olmakla ilgili ne bilgi ne de duygu sahibi olmadıklarını gördüğünde öz değerlendirme yapar ve hatalarını görür. “Halil’in çocukları ne Müslüman’dılar, ne Türk’tüler. Alman ve Hristiyan da değildiler. Hiçbir dinden hiçbir ulustan değil gibiydiler. Ya da biraz o dinden, biraz bu dinden; biraz o ulustan biraz bu ulustan gibiydiler. Düşününce anlıyordu, karısı ve kendisi de böyle değil miydi?”(Çeviksoy, 2002, s. 51)

3.19.8. Çocukların Durumu

Halil’in oğlu Murat’ın hiç Türk arkadaşı yoktur ve bu durum Halil’i rahatsız eder. Ama anne Melike rahatsız değildir ve durumu Türk çocuklarının Murat’ın okuluna gidebilecek kadar başarılı olmamasına bağlar. “Ne yapsın, Realschule’de

okuyor. Sınıflarında Kara Kemal'in kızından başka Türk yok. Türk çocukları ya Hauptschule'ye ya da Sonderschule'ye gidiyorlar. Üstelik kimi küfürücü, kimi kavgacı, kimi kız peşinde. Konuşmuyor onlarla. Bana kalırsa iyi de ediyor. En yakın arkadaşı Toni harika bir çocuk.”(Çeviksoy, 2002, s. 28)

Alman okullarında dini eğitim anaokulunda başlar. Türk Müslüman aileler çocuklarının Alman okullarındaki Hristiyanlığı anlatan din derslerine girmesini istemez. Halil'in iş arkadaşı Gedizli Mustafa Türklerden imza toplayıp konsolosluga giderek Neckargröningen'de Türk okulunun açılmasını sağlar.

Almanya'ya 3 yaşında gelen Murat, lisededir ve yaşı gereği artık sorgulamalara başlar. Özellikle Alman toplumu ile kendi toplumu arasındaki farklılıklar hakkındaki sorularına anne babasından aldığı kısa cevaplar, “bizde böyle” geçiştirmeleri onu tatmin etmez.

3.19.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Halil ve Melike Murat'ın okulunu bitirip paralı askerliğini yapacağı zamana kadar Almanya'da kalmayı düşünürler. Murat'ın Bettina ile kurduğu yakın arkadaşlığın kötü sonuçları nedeniyle Halil ve ailesi Almanya'da geçen on beş yıldan sonra Türkiye'ye kesin dönüş yapar.

3.20. Almanya Öyküsü

İbrahim Örs romanda Almanya'yı işçi çocuklarının gözünden anlatır. Harman köyünde yaşayan Galip'in köyde bir malı yoktur. Köy şartlarında iş imkânı olmadığı için eşi Fatma ve çocukları Kaya ile Gülfem'in geçimini sağlamak çok zordur. Gurbete çıkarak yakın şehirlerde günlük işlerde ve inşaatlarda çalışır. Bu sırada Almanya'ya işçi alındığını öğrenir, İş ve İşçi bulma kurumunda sıraya yazılır. Uzun zaman sırası gelmez. Kadınların sırasının daha çabuk geldiğini öğrenir ve Fatma'yı Almanya sırasına yazdırır. Fatma'nın Almanya sırası hemen gelir. Roman Galip ve ailesinin Almanya'ya göç sürecini oğlu Kaya'nın gözünden yansıtır. Göç, gurbet, yalnızlık ve imkânsızlık durumlarının bir çocuğun üzerindeki etkilerini aktarır.

3.20.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Galip ve ailesi köyde malları olmadığı için yoksulluk içindedir. Galip'in köyde beş yüz metre kare toprağı, üstünde evi ve ahır vardır. Kalan araziye ekip biçtiğı

ve iki ineğin süt geliri ailenin ihtiyaçlarına yetmez. “Galip Harman köyünün yoksul bir kişisiydi. Babasından ona kala kala yarım dönümcük bir toprak kalmıştı. Bunun yarısına yakını ev ve ahır kaplıyordu. İki tane ineği vardı. Onlardan elde ettiği sütü içmiyor, satıyordu. Eline doğru düzgün para da geçmiyordu.”(Örs, 2010, s. 8)

Galip Almanya’ya gitmek için İş ve İşçi Bulma Kurumuna yazılır ancak dört yıl sırası gelmez. Muhtar kadın işçilerin sırasının daha çabuk geldiğini söyleyince Galip’in eşi Fatma işçi yazılır ve sırası bir ayda gelir. Köyünden daha önce hiç çıkmayan Fatma yoksulluktan kurtulup çocuklarının geleceğini kurmak için eşini ve çocuklarını bırakıp Almanya’ya gider.

3.20.2. Göç Süreci

Fatma’nın Almanya sırası bir ay içinde gelir ve Fatma Almanya’ya gider. Fatma Almanya’da geçen yedi ayın sonunda köyüne izne gelir. Kocası Galip için de bir iş bulur ve izin dönüşü Almanya’ya kocası Galip’le gider. Fatma ve Galip birlikte Almanya’ya işçi olarak giderlerken iki çocuklarını köyde akrabaları Şakire Kadına bırakır. Bir süre sonra köyde bıraktıkları çocuklarının sıkıntıda olduğunu öğrenince çocuklarını da yanlarına alırlar. Böylece yaklaşık bir yılda önce Fatma, sonra Galip sonra da çocuklar olarak tüm aile Almanya’ya göç eder.

3.20.3. Almanya’daki İş ve Yaşam Şartları

Fatma Batı Berlin’de bir fabrikada çalışır. İlerleyen aylarda eşi Galip de Berlin’e çalışmaya gelir. İki yıl kadar birlikte çalışırlar, sonra Fatma çocuklarla köye dönünce Galip bir cıvata fabrikasında işe girer.

Galip ve Fatma Kreuzberg’te oturmaktadır. Çünkü bu bölgedeki evlerin kirası uygundur. Bir oda ve bir sofadan oluşan ev çok eskidir. İki dar penceresi olan ev karanlıktır ve pek fazla eşya da yoktur. Banyo ve tuvalet her katta bulunan dört daire tarafından ortak kullanılır. Ancak Türkiye’deki iki çocuklarını da yanlarına alınca bu ev artık onların ihtiyacını karşılamayınca taşınmıştır. “Yeni evleri yine Kreuzberg’teydi. Bu evin önceden oturduklarından tek farkı iki odalı olması ve tuvaletinin, banyosunun ortak kullanılmamasıydı. Artık evcek tuvalet için olsun, banyo için olsun sıra beklemek zorunda kalmıyorlardı.”(Örs, 2010, s. 113)

“Ev yine haraptı. Pencerenin pervazları yer yer çürümüş, sıvaları dökülmüş, döşemeleri süngerleşmişti. Eskisi gibi.. Ne var ki buraya eskisinin üç katı kira ödüyorlardı.”(Örs, 2010, s. 114)

3.20.4. Gelir Durumu

Almanya'ya ilk gittiğinde Fatma'nın maaşı beş yüz marktır ve maaşı Türk lirasına çevrilince iki bin beş yüz lira eder. Fatma her ay bu paranın bin lirasını köydeki ailesine gönderir. Galip de eşiyle beraber Almanya'da çalışmaya başlayınca gelir durumları düzelir. Köyde çocuklara bakan Şakire kadının çocuklarına kötü davranması sonucu Galip çocuklarını da Almanya'ya götürür. Kaya okula başlayıp Gülfem de yuvaya verilince masraflar artar. Aylık giderleri Fatma'nın tüm maaşı ancak karşılar. İlerleyen zamanlarda Galip'in maaşı bin mark olur. Bu Türk parasıyla beş bin liranın üzerinde bir para yapar. Bu para Fatma ve çocuklar köye döndüğünde ailenin geçinmesi için yeterlidir. Fatma'nın sırf kreş, kira ve okul masrafları için Almanya'da çalışmasına gerek kalmaz ve Fatma'nın çocuklarla köye dönmesine karar verirler. Böylece hem çocuklar Almanya'da sıkıntı çekmez hem de tasarruf sağlanır. Galip tek kişilik odalarda daha ucuza yaşar. Galip maaşının bin beş yüz lirasını köye ailesine gönderir. Maaşının iki bin lirasını kooperatife fabrika hissesi taksiti olarak öder ve kalan bin beş yüz lirayla geçinir.

3.20.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Galip ve Fatma Almanya'ya gidince dil öğrenmek için bazı kitaplar alıp bunlardan dil öğrenmeye çalışırlar. Oğulları Kaya da Almanya'ya geldikten sonra bu kitaplardan dil öğrenmek için çalışır. Arkadaşı Ferman da bildiği Almanca kelimeleri Kaya'ya öğretir. Türk çocuklarına okulda eğitim veren Türk öğretmenlerinin birçoğu da dil sorunu yaşar. Birçok okulda tüm derslere Türk öğretmenler girer. Öğretmenler gramer konusunda yeterli bilgileri olsa da konuşma zayıftır. Bu da Türk öğrencilerin Almanca öğrenmesini zorlaştırır.

3.20.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Türk işçiler aralarında birlik olup memleketlerinde fabrika kurulması için kooperatif kurar. Galip ve işçi arkadaşları şehirlerinin belediye başkanı Kreuzberg'e geldiğinde onunla konuşur ve Galiple aynı köyden olan on arkadaşları Harman köyü civarına cıvata fabrikası kurulması konusunda başkanla anlaşır.

3.20.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Türk işçiler kendi bayramlarında çalışırken buldukları ülkenin resmi ve dini bayramlarında tatil yapar. Hayatlarını Almanya'nın toplum düzenine göre ayarlarlar. Yemek alışkanlıkları değişmez.

3.20.8. Çocukların Durumu

Fatma ve Galip birlikte Almanya'ya işçi olarak giderlerken iki çocuklarını köyde akrabaları Şakire Kadına bırakır. Çünkü Fatma Almanya'da geçirdiği sürede görmüştür ki çocuklu aileler hem çocukların bakımında hem de para biriktirmekte zorlanır. Ancak onlar gidince ilk zamanlar çocuklara çok iyi bakan Şakire Kadın bir zaman sonra çocuklarla ilgilenmeyi bırakıp onlara kötü davranmaya başlar. Durumdan rahatsız olan muhtar Almanya'ya Galip'e mektup yazıp durumu anlatır. Galip hemen köye gelip çocuklarını alıp Almanya'ya götürür.

Almanya'da Türk, Yugoslav, İtalyan ve Yunanlı işçiler vardır. Bunlar da ucuz kiralar nedeniyle genelde Galip ve ailesi gibi Kreuzberg'te oturur. "Yabancı işçiler karı koca çalışıyorlardı. Küçük çocuklarını yuvalara bırakan aileler çok azdı. Genellikle küçük çocuklar evde ağabeyleri ya da ablalarının elinde perişan oluyorlardı. Okul yaşındaki çocukların çoğu okumaktan yoksundular."(Örs, 2010, s. 114)

Kaya ve Gülfem anne babası işe gittiğinde evde kalır. Kaya okula gitmeyerek birçok işçi çocuğu gibi evde kardeşine bakar. Mahallede Kaya'nın durumunda çok sayıda çocuk vardır. İşçi evlerinin hemen hepsinde aynı düzen vardır. Anne baba işe gittiğinde evin büyük çocuğu kendinden küçük olana bakar. Böylece çocuk yuvası parasından tasarruf edilir. Ancak küçük çocukların bakımında kendi de çocuk olan büyük kardeş yetersiz kalır. Okuldan uzak, ilgisiz ve kontrolsüz kalan çocuklar yanlış arkadaşlar edinir. "Annem babam beni okula göndermediler. Şimdilik okul mokul yok. Kardeşine bakacaksın dediler. Ne yaptım sa olmadı."(Örs, 2010, s. 95)

Okula gidebilen çocukların durumu zordur. Eğitim sisteminde iki durum vardır. Birinde çocuklar Alman öğrencilerle birlikte Almanca okumaktadırlar ama birçoğunun Almanca bilgisi yoktur. Bu dersleri öğrenemeyerek başarısız olmalarına ve okuldan soğumalarına yol açar. Türk okullarında Alman müfredatı okutulur ve bu okullarda okuyan çocuklar da kalabalık sınıflarda, yetersiz araç gereçle, yetersiz Almancalarıyla okumaya çalışır. Okullarda bazı dersler Türkçedir. Türk öğretmenlerin yetersiz Almancası da öğrenciler için büyük eksikliklerdir. "Bu havasız sınıfta okumak kolay mı sanıyorsun? Sonra kitap yok, gereç yok... Uzun süredir hazırlık sınıfına devam ediyorlar, bir türlü Almanca öğrenemediklerinden normal sınıfa geçemiyorlar."(Örs, 2010, s. 160)

3.20.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Fatma ilk gittiğinde yedi ay, eşi ve çocuklarıyla da ortalama iki buçuk yıl süreyle Almanya’da kalır. Galip eşi ve çocuklarıyla ortalama iki buçuk yıl, onlar köye döndükten sonra da birkaç ay kalır. Bu sürelerin sonunda her ikisi de köyüne döner.

3.21. Köyüm Yurdum ve Almanya

Roman yazarı Sacettin Mert’in yaşam öyküsünü içerir. Köyünde geçen çocukluk ve ilk gençlik yıllarının da yer aldığı eserde Almanya’ya gidiş sürecini ve yaşadıklarını ilk ağızdan aktarır. Kitapta anlatılanlara tanıklık eden çok sayıda fotoğraf da bulunur. Sacettin Mert 1945 yılında Bartın’ın Arpacık köyünde doğar. On yaşında ilkokula başlar. İlkokuldan sonra babası onu okutamaz. Aralıklı olarak gurbette simit satıcılığı, terzi çıraklığı, fırıncı çıraklığı gibi çeşitli işlerde çalışır. İstanbul’daki akrabalarının yanında simit satmaya başlar. Sonra dökümhanede çalışır. Dökümhanede öğrendiği meslekle Almanya’ya yazılırken mesleğini dökümcü olarak belirtir. Almanya’da geçen kırk yılın yirmi iki yılını işçi olarak geçirir. Üç farklı fabrikada ağır işlerde çalışır ve emekli olur.

3.21.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Köyde Sacettin Mert’in eşi, çocukları, babası, annesi ve kardeşleriyle birlikte toplam on kişi aynı evde yaşar. Kalabalık aile köyde geçim sıkıntısı çeker. Üstelik kendisi de sürekli gurbette çalışır. Hasta annesi evin darlığından şikâyet eder. Ev çok da eskidir. Bütün bu sıkıntılara çözüm bulmak nedeniyle Almanya’ya işçi olarak gider. “Bir emelim vardı. Almanya’ya gidip para kazanıp 9 nüfusun yaşadığı iki odalı eski evimizin yenisini yapmak. Çünkü anam bana evladım beni bu dar yerlerden kurtar diye söylerdi. Bizim ailenin en büyük sorunu evdi. Bu yokluklar beni tanımadığım ülkelere doğru sürüklüyordu.” (Mert, 2010, s. 45)

3.21.2. Göç Süreci

Sacettin Mert 1966 yılında askerdeyken Almanya’ya işçi olarak yazılır. 1969 Nisan ayında işçi bulma kurumundan sınava çağrıldığına dair mektup gelir. “Askerliğimin bitmesine altı ay kaldığına dair birliğimden bir belgeyle Zonguldak İş ve İşçi Bulma Kurumuna Almanya’ya gitmek için müracaat ettim. Mesleğimi de dökümcü olarak yazdırdım. Bir ay sonra nüfus cüzdanım geri geldi. Dilekçemin kabul

olup kaydımın yapıldığını nüfus cüzdanıma yazmışlar. Zonguldak İş ve İşçi Bulma kurumuna gittim. Yetkili memur beni imtihan etti ve kazandım. Beni Zonguldak'tan İstanbul'a gönderdiler. Mayısın ortasında Tophane'de Alman doktorlar muayene ettiler ve elime sağlam olduğuma dair bir belge verdiler” (Mert, 2010, s.44)

27 Mayıs 1969 tarihinde Sirkeci istasyonundan trenle Almanya yolculuğu başlar. Üçüncü gün Münih'e ulaşan trenden inen işçileri temsilciler karşılar. Çalışacakları şehirlere ve fabrikalara göre ayrılırlar. Sacettin Mert ve aynı fabrikada çalışacağı altı arkadaşı başka bir trene bindirilip Wetzlar'a gönderilir. İstasyonda onları da Buderus fabrikasının temsilcisi ve bir tercüman karşılar.

3.21.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

İşlemler bittikten sonra sözleşme imzalanır. İlk bir yıl Buderus fabrikasında çalıştıktan sonra yıllık izin dönüşü sözleşmesi biten fabrikadan ayrılır. Duisburg'taki Thyssen demir çelik fabrikasında 16 Eylül 1970'de işe girer. İki yıldan uzun bir süre çalıştıktan sonra da Stuttgart'taki Mercedes fabrikasında kaynakçı olarak Mayıs 1973'de işe girer. “Alman yetkililerle Wetzlar'da demir çelik fabrikası Buderus'a saat ücreti 2mark 90fenik olmak üzere anlaşmayı imzaladık.”(Mert, 2010, s. 44)

31 Mayıs 1969'da işbaşı yapar. “Beni pres kısmına verdiler. İlk işim sıcak fırınlara boy boy kesilmiş demirleri atıp tam kıpkırmızı olana dek bekletip tekrar çıkarmak. Preste beş kişi çalışıyoruz, ben işe yeni başladığım için en ağır iş benim işim. Ben demirleri fırından çıkartıp yanımdaki arkadaşta veriyorum, o maşa ile alıp örse koyuyor. Örsteki iki arkadaş demirleri örste biraz presteki kalıba göre dövüp presteki arkadaşta veriyorlar, o da preste basıp oradan bir otomobil parçası olarak çıkıyor.”(Mert, 2010, s. 49) Fabrikadaki ağır çalışma şartları özellikle yeni işçilere zor gelmektedir. Türkiye'ye dönmeyi düşünseler de iş yeri ile imzaladıkları bir yıllık sözleşme onlara engel olur.

Sacettin Mert Almanya'ya ilk gittiğinde fabrikanın işçi yurdunda dört kişilik odada kalır. İlerleyen yıllarda eşi ve çocuklarını Almanya'ya getirince ev kiralar. Onları köye geri götürünce de yeniden fabrikanın haymlarına taşınır. İşçi yurtlarında işçiler yemeklerini kendileri yapmaktadır. Duisburg'daki işinden ayrılıp Stuttgart Mercedes fabrikasına geçince arkadaşıyla bodrum katta bir oda bir mutfak bir ev kiralarlar.

3.21.4. Gelir Durumu

31 Mayıs 1969'da işbaşı yapar. Aylık yedi yüz mark alacaktır. Türkiye'deki sözleşmesinde iki mark doksan fenik yazmaktadır ama fabrika saatine üç mark doksan fenik öder. Sonraki işlerindeki gelir durumuyla ilgili bilgi verilmez.

3.21.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Sacettin Mert Almanya'ya gittiğinde Almanca bilmez. Ama öğrenmek için çaba gösterir. Bir Almanca-Türkçe el kitabı alarak çalışır. "Burada en büyük sorunumuz dil. Almanca bilmiyoruz ama muhakkak onu da öğreneceğiz. Yurtlarda dil sorunumuz olmuyor çünkü hep Türk arkadaşlar. Ama iş yerinde ve alışverişe çıktığımız zaman çok büyük sorun. Çare mecbur Almanca öğrenmek."(Mert, 2010, s. 51) Sacettin Mert Almanya'ya uyum sağlayabilmek için çabalar. Dil öğrenmekle başladığı çabalarına ehliyet olarak devam eder. 17 Mart 1970 tarihinde ehliyetini alır.

3.21.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

İşçilerin özellikle hemşehrilik bağı bulunanların ilişkileri çok samimidir. Fabrika yurdunda kalan işçiler yemeklerini birlikte yapıp, gezmeye ve alışverişe birlikte gider. Memlekete izne gidenler birbirlerinin ailelerini de ziyaret eder.

Türk işçiler kazançlarını yatırıma dönüştürmek için de birlikte hareket ederler. "Biz Almanya'da Arpacık köyünden dokuz arkadaşız. Bir gün Duisburg'da çalışan ve biri de İsviçre'de olan diğer işçi arkadaşlarla bir araya geldik, toplam 25 kişiyiz. Niyetimiz para biriktirip Türkiye'de bir iş yapmak. Gechingen Bankta bir hesap açtırdık. Herkes ayda 200 Mark yatırmaya başladı."(Mert, 2010, s. 70)

3.21.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Bu romanda dini, kültürel ve toplumsal farklılıklardan ve işçilerin hayatlarındaki etkilerinden şöyle söz edilir. "Her iki dine mensup insanların benim yaptığım doğru senin yaptığın ibadet yanlış söylemleri oldukça Almanlarla Türklerin uyuşması imkânsız."(Mert, 2010, s. 168) Müslümanlar için Almanya'da da Avrupa'nın diğer ülkelerinde de yemek büyük sorundur. Özellikle içinde et olan yemeklerde ne eti olduğunu sorarak domuz etiyse yemezler. Bazı insanlar Müslüman olmayan kişilerin dükkânlarından alışveriş yapmazlar. Dil sorunu bazı durumlarda yanlış anlaşılmalara da neden olur. Ancak tüm sorunları çözebilmenin yolu karşılıklı hoşgörölü olmaktadır.

3.21.8. Çocukların Durumu

Sacettin Mert Almanya’da ailesinden uzak olmaya artık dayanamaz ve resmi işlemlerin ardından 3 Ekim 1971’de eşini ve iki çocuğunu yanına alır. Büyük oğlunu annesi en büyük torunum yanımda okusun diyerek yollamaz. 1972 yılının şubat ayında bir çocukları daha olur. Ancak eşi Almanya’ya ve özellikle Duisburg’un kötü havasına alışamaz. Eşi ve çocuklarının köye geri dönmesine karar verirler. Bu tarihten sonra çocukları hayatlarına Türkiye’de devam eder. Sacettin Mert de her yıl ailesini ve çocuklarını ziyaret eder. “Annem genç yaşında ölmüştü. Köyde bıraktığımız oğlumuz Kadir, kardeşlerim Nurcan ve Turcan sahipsizdiler. Bir akşam hanımla beraber karar verdik. Çocuklarla annelerini köye bırakacaktım. Çocuklar okuyacak burada Türk okulu yok. Ben de işimden memnun değilim, değiştirmek istiyorum. Hanım zaten buranın havasına alışamadı, hemen her gün hasta.” (Mert, 2010, s. 66)

3.21.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Sacettin Mert 31 Temmuz 1993’te fabrikadan paralı çıkış alarak kırk üç bin marklık çıkış parasıyla Türkiye’ye döner. Ancak tüm ilişkisini kesmez. Almanya’ya geri dönerek İşçi Kurumuna başvuru yapıp bin altı yüz mark işsizlik maaşı bağlatır. Sonunda Mercedes fabrikasından emekli olur. Yıllardır devam ettiği çeşitli ülkelere gezilere devam eder. Sacettin Mert yaşam öyküsünü kaleme aldığı 2010 yılında altmış beş yaşındadır. Ailesi Türkiye’de yaşar, kendisi de birçok işçinin yaptığı gibi Almanya ve Türkiye hayatını birlikte devam ettirir. “Bir türlü Türkiye’ye temelli dönemiyoruz. Burada yabancı, orda Almancı, her ikisinin ezikliği içinde yaşıyoruz.”(Mert, 2010, s. 86) Ömrünün kırk yılını Almanya’da geçirmiş bir Türk işçisidir.

3.22. Temmuz Çocukları

Romanda hayatının büyük bölümünü Almanya’da geçiren dört çocuklu bir Türk işçi ailesinin hayatından bölümler anlatılır. Baba Sabri Bey ve anne Şükriye Hanım yaklaşık otuz yıldır Almanya’da yaşar. Çocuklarından Süheyla ve Aziz Almanya’da onlarla birlikteyken Yaşar ve Aysu Ankara’da teyzeleriyle birlikte yaşar. Okulları bittikten sonra Yaşar evlenip eşinin memleketi Mersin’e yerleşirken Aysu Ankara’ya yerleşir. Aile bağlarında kopukluklar gözlenir. İkinci evliliğini yapan ama mutluluğu yine bulamayan Süheyla uzun yıllardır süren psikolojik problemleri

nedeniyle sürekli ailenin gündemindedir. Romanın sonunda tüm aile Süheyla'nın cenazesi vesilesiyle bir araya gelir.

3.22.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Küçük bir kasabada yaşayan aile daha refah bir hayata sahip olmak ister. Anne baba çocuklarının geleceği için Almanya'ya işçi olmaya karar verir. Önce Şükriye Hanım işçi olarak gider ardından da eşi ve kızları gelir. Giderken planları biraz para biriktirip dönmektir. Ancak ilerleyen yıllarla Almanya'daki düzenlerine alışır.

3.22.2. Göç Süreci

Bir dönem Almanya erkek işçi almaz ve kadın işçilerin Almanya'ya gidişi daha kolay olduğundan önce Şükriye Hanım Almanya'ya işçi olarak gider. İki küçük kızını bırakıp gitmek onun için pek kolay olmaz. Sonraki dönemde eşi ve kızları da Almanya'ya gelir. "Ben erkek işçi almadıkları, baban gelemediği için kadın başıma bu memlekete geldim. Çocuklarımın geleceği için yüreğime taş basıp buralara geldim." (Toprak, 2015, s. 131)

3.22.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Romanda Türk işçilerin iş ve yaşam şartlarıyla ilgili bilgi verilmez.

3.22.4. Gelir Durumu

Romanda işçilerin gelir durumuyla ilgili bilgi verilmez.

3.22.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Aile bireylerinden Sabri Bey ve Şükriye Hanım yaklaşık 30 yıldır Almanya'dadır ve Almancayı iyi derecede konuşurlar. Küçük oğulları Aziz Almanya'da doğup büyür ve Almanca anadili yerindedir. Hamburg'ta üniversite okuyan Aziz'in Alman gençlerinden bir farkı yoktur. Aziz Türkçesini yazlarını Ankara'da geçirerek ve evde anne babasıyla konuşarak iyi durumda tutar. Bir dönem Almanya'da okula giden Aysu şimdi Ankara'da yaşamaktadır. İyi derecede Almanca bilen Aysu dergiler için Almanca-Türkçe çeviriler yapmaktadır.

3.22.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Dört çocuklu bir işçi ailesinin aile içi çatışmalarının anlatıldığı romanda Türk işçiler arasındaki ilişkilerden bahsedilmez.

3.22.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Şükriye Hanım başlangıçta Almanya'ya tek başına işçi olur. Ardından eşi ve çocukları yanına gelir ancak Şükriye Hanım çocuklarını bırakıp bilmediği bir toplumda çalışmanın zorluklarını yaşar. İlerleyen yıllarda iki çocuğunu Ankara'da kardeşinin yanında okutur ve bunun vicdan azabını da yaşar. Görülmektedir ki Almanya'daki iş ve yaşam şartları Türk işçilerini seçimler yapmak zorunda bırakır. Sabri Bey ve Şükriye Hanım Almanya'da geçen 30 yılda geleneklerinden kopmadan yaşamaya çalışırlar. Her dini bayramda özel bayram sofraları kuran Şükriye Hanım tüm ailesinin bir arada olamayışına üzülür.

Süheyla'nın çalıştığı radyoda Alman şefiyle yaşadığı ilişkinin sonuçları tüm aileyi altüst eder. Süheyla'nın evliliği biter, çocuğundan ayrılır ve psikolojisi bozulur. Karşı taraftaki Klaus için geçici bir ilişki olan durum Süheyla'nın geldiği kültürde basitçe yaşanıp bitecek bir şey değildir ve bunu anladığında Klaus korkar, ani bir kararla Süheyla'dan ayrılır. "Bütün bedenini kasıp kavuran Süheyla sevdasından da bu bilmediği, başına ne geleceğini kestiremediği yabancı kültürden korktuğu için vazgeçmemiş miydi? Türkçe bölümünün şefi de gizli kapaklı uyarıyordu onu. Evli bir Türk kadınıyla, hele kim bilir Anadolu'nun hangi kasabasından, hangi köyünden gelmiş bir adamın karısıyla birlikte olmasının hayatına mal olabileceğini ima etmişti Suat."(Toprak, 2015, s.100)

3.22.8. Çocukların Durumu

Bu romanda Türk işçi çocuklarının parçalanmış hayatları farklı açılardan aktarılır. Şükriye Hanım anneliğini çocuklarından ayrı geçirir. Önce Almanya'ya işçi olarak gider ve çocuklarını Türkiye'de bırakır. Sonra okumaları için Aysu ve Yaşar'ı Ankara'ya gönderir, ardından Aziz Hamburg'ta üniversiteye gider, Aysu Ankara'ya, Yaşar eşinin memleketine yerleşir. "Bu evde yıllar yılı uzaktaki çocuklarının ne yapıp ettikleri, ne yiyip içtikleriyle meşgul anne babasının ne uzakları konuşa konuşa tüketebildikleri ne de o uzaklara yaklaşabildikleri bir ortamda büyümüşü Aziz."(Toprak, 2015, s. 124)

Ailenin büyük çocuğu olan Süheyla genç yaşında babasının verdiği bir sözle tanımadığı bir delikanlı olan Şevket'le evlenir ve mutsuz olur. Üstelik evliliği sırasında Alman bir adama âşık olur ve adam onu terk edince psikolojisinde derin yaralar açılır. Bu ilişki hem evliliğini bitirir hem de kızından uzaklaştırır. Aslında Süheyla zaten

sevmediği için eşinden ayrılmasını önemsemez. Âşık olduğu Klaus'un onu ani terk edişinden daha çok yara alır. Aradan yıllar geçtiğinde kendi seçtiği bir Türk'le yeniden evlenen Süheyla'nın bir oğlu olur ancak bu evliliğinde de mutluluğu yakalayamaz. Süheyla eşi Halil'e Klaus'dan bahseder. Halil oğlunu alıp Türkiye'ye gidince Süheyla yeniden kötüleşir ve intihar eder.

İkinci çocuk Aysu annesi Almanya'ya işçi olarak gittiğinde ablası Süheyla ve babasıyla kasabada kalır. Birkaç yıl annesizlik çektikten sonra ailesiyle bir süre Almanya'da yaşar. Ancak ilerleyen yıllarda Ankara'da okuyan abisinin yanına gönderilir. Ankara'da abisi, kuzeni ve teyzesiyle geçen yılların ardından gazeteci olur ve yalnız yaşar. Almanya'daki küçük aile hayatına uzaktan bakar.

Yaşar evin üçüncü çocuğudur. Almanya'da olduğu yıllarda ailesi onu yatılı okula verir. Ardından Türkiye'ye teyzesinin yanına gönderilir ve okulu Ankara'da bitirir. Tüm hayatında ailesinden uzak bırakılan Yaşar aileden en kopuk yaşayan kişidir. Evlenir, çocukları olur ama Aysu hariç ailesiyle ilişkisi bayramlardaki telefonlarla sınırlıdır. Aysu çocukluktan beri Yaşar'ın ailedeki en yakını olur. Üstelik Ankara'da anne babasız geçen yıllarda birbirlerine aile olurlar.

Aziz evin en küçük çocuğudur. Baba Sabri Bey ve anne Şükriye Hanım diğer üç çocuklarına vermedikleri sevgi ve ilgiyi Aziz'e verirler. "Oğlu hep aklına eseni yapmıştı, ona bir gün bile ağır bir laf söylememiş, eski sinirli halinden eser kalmayan kocası ise tek fiske bile vurmamıştı ona. Diğer çocuklarına yapamadıkları ana babalığı Aziz'e yapmışlardı. Diğer üç çocuğundan hiçbirine gösteremediği sevgiyi bu en küçüğüne göstermişti. Yatağını bile kendi elleriyle hazırlıyor, topluyor, suyunu bile koyuyordu önüne."(Toprak, 2015, s. 225) Aziz diğer kardeşlerinden farklı olarak kendine verilen bu sevginin farkındadır ama kardeşlerinin düşündüğünün aksine bu durum onu üzer. "Öyle hafif bir çocukluk değildi bu, pürüzsüz, kaygısız bir çocukluk hiç değildi. Ankara'da yaz tatillerinde bazen şaka yollu, bazen de çok ciddi tartışmaların alevlendiği anlarda suçlananlardan biriydi o. Bu ailede anneli babalı yetişen tek kişinin o olduğu öyle sık hatırlatılırdı ki kendisine, Aziz ta küçüklüğünden beri kendisine bahşedilmiş bu ayrıcalık yüzünden vicdan azabı çekerdi. Ama hiç kimse annesinin dinmeyen kederinin bir tanığı olarak büyümüş ve bu kederin onu hep utandırmış olduğunu aklının ucuna bile getirmezdi."(Toprak, 2015, s. 124) Aziz üniversite için Hamburg'u tercih eder. Aslında bu tercihinin temelinde evden uzaklaşp kendi hayatını yaşamak isteği vardır.

3.22.9. Almanya’da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Sabri Bey ve Şükriye Hanım otuz yıl önce kısa süreli hedeflerle geldikleri Almanya’da kendilerine bir hayat kurarlar. Çalışıp emekli olduktan sonra alıştıkları bu düzenden ayrılmak istemedikleri için Almanya’da kalırlar. Türk işçi ailesinin çocukları olan Aysu ve Yaşar hayatlarına Türkiye’de devam ederler.

3.23. Fabrikada Bir Saraylı

Güney Dal’ın roman haline getirdiği ‘Fabrikada Bir Saraylı’ Tansu Çağlar’ın Almanya’da Saraylı Ethem’i araştırırken tuttuğu notlardan oluşan bir romandır. Tansu Çağlar gazetecilik mezunudur ve Berlin’de bir gazetede staj yapar. Haber araştırmaları yaparken ‘Saraylı Ethem’ hakkında duydukları onu Ethem’in ‘story’sini yazmaya yönlendirir. Saraylı Ethem’i tanımak için onun neler yaptığını, zevklerini, iş ve sosyal yaşamını araştırır. Çalışmalarını bir sonuca ulaştıramaz ve tuttuğu notları kitap haline getirmesi için Güney Dal’a verir.

Tansu Çağlar Çanakkaleli işçi bir ailenin üç çocuğundan biridir. Ailesi yıllardır ertelese de kesin dönüş fikri hep vardır. Dolabın üzerinde duran bir bavul sürekli olarak dönüş fikrini gündemde tutar. Kız kardeşi bir Alman’la –Helmut- evlidir ve iki çocuğu vardır. Tansu’nun Almanya’da doğan küçük kardeşi yedi yaşındadır.

Tansu Çağlar Saraylı Ethem hakkında etraflı bir araştırma yapabilmek için Ethem’in eskiden çalıştığı fabrikanın işçi yurduna yerleşir. Yurt yöneticisine İstanbul’dan yeni geldiğini, üniversite öğrencisi olduğunu söyleyip iki haftalık 200 mark ödeyerek yurda yerleşir. İlk günden işçilerle konuşup Ethem hakkında bilgi toplamaya başlar hatta Ethem’in eskiden kaldığı odayı görme fırsatı da bulur.

Saraylı Ethem Berlin’e yetmişli yılların başında gelir ve Tansu’nun araştırma için yurdunda kaldığı AEG fabrikasında yedi yıl çalışır. Saraylı Ethem şiir seven, işine bağlı, kendi halinde ve düzenli biridir. Bitkileri çok sever hatta odasında çok sayıda saksı ve bitki bulunur. Ancak ara sıra sebepsiz işe gitmemeye başlar ve bir gece birdenbire tango söyleyerek herkesi uyandırır. Uyumak isteyen diğer işçiler onu susturamaz ve barakanın deposuna götürüp döverler. Ethem bu dayak hadisesinden sonra yirmi gün ortalarda görünmez. Bir gece dönüp gelir ve ertesi sabah eşyalarıyla birlikte ortadan kaybolur.

Romanda kendilerinden Saraylı Ethem hakkında bilgi edinilen bazı işçiler vardır. Ali Gürcü: Ethem’le iki yıl aynı odada kalmıştır. Ethem’in kitaplarından, çiçeklerinden ve tangolarından bahsetmektedir. Ethem sakin, saygılı bir insandır. Kemal: Fabrika yurdunun yöneticisidir. Sivas tarafından bir köyden gelmiştir. Mehmet Harman: İstanbulludur. Ethem’den saygı ve sevgiyle bahsetmektedir. Kafası dumanlıyken Dresden Sokağından bahsetmiştir ama fazla bilgi vermeden sızmıştır. Köse Osman: Dayak gecesi Saraylı Ethem’e saldıranlar arasındadır. Tek bir tekme atmıştır ama bunun pişmanlığını yaşamaktadır. Tansu’yla konuşmuş pişmanlığını anlatmıştır. Kitapçı Hasan: Adanalıdır. Dükkânı Türk işçilerin ortak noktasıdır ve Hasan herkes için önemli bir haber kaynağıdır.

Tansu Saraylı Ethem’i aramak için en son kaldığı adres olarak ulaştığı Dresdener Sokağına gelir. Yaşadığı evi bulunca bina görevlisi Üzeyir’in yardımıyla Ethem’in akrabası olduğunu söyleyerek odasına girer. Bavullardan birinde Ethem Sarıosman yazmaktadır. Tansu bulduğu bir not defterindeki aşk hikâyesini görünce defteri alır ama hikâyenin bazı yerlerinde eski yazı vardır. Eski yazıları okutunca anlar ki Ethem’in yaşadığı bir aşk hikâyesi sandığı yazılar Ethem’in ‘Zavallı Necdet’ romanını on beşinci kez ezberinden kâğıda dökmesidir. Yolda Harman Mehmet’le karşılaşır ve Üzeyir’in kendisini aradığını öğrenince Ethem’in binasına gider. Üzeyir’den Ethem’in bir bakım evine yerleştiğini ve hava değişimi için İstanbul’a gideceğini öğrenir. Bunca emeğin ardından elinde hiçbir şey olmaması Tansu için büyük yıkım olur. Üstelik gazetede mesleğini yapamaz çünkü şefi ona gazetecilikle ilgili bir iş vermez. Tansu yaşadığı buhran sonucunda gazetede işinden ayrılıp ailesinin yanına taşınır.

Güney Dal elindeki notları bu kitaba dönüştürdüğünü haber vermek için aradığında Tansu’ya ulaşamaz. Tansu kız arkadaşı Sabine ve Sabine’nin oğluyla birlikte Avustralya’ya iş bulmaya gider.

3.23.1. Göçün Nedenleri ve Amacı

Romanda bahsedilen işçilerin tümü ve Saraylı Ethem Almanya’ya Türkiye’den daha çok para kazanmak ve para biriktirmek için gider. Hikâyenin araştırmacısı olan Tansu da bir işçi çocuğudur ve onun ailesi de çalışıp para biriktirmek amacıyla Almanya’ya gelir. Eser yine bir iş göçü bilgisiyle sona erer. Tansu iş bulmak için Avustralya’ya göç eder.

3.23.2. Göç Süreci

Romanda işçilerin göç süreçleriyle ilgili bilgi yoktur.

3.23.3. Almanya'daki İş ve Yaşam Şartları

Saraylı Ethem birçok işçi gibi fabrikanın işçi yurdunda kalır. İki kişilik odalarda kalan işçiler yemeklerini ortak mutfakta yapar. Toplu yaşamın zorlukları bir gece tango söyleyen Ethem'in uyumak isteyen işçiler tarafından dövülmesiyle kendini gösterir. Romanda işçilerin iş şartlarıyla ilgili bilgi yoktur.

3.23.4. Gelir Durumu

Romanda işçilerin gelir durumu hakkında bilgi yoktur.

3.23.5. Dil Sorunu ve Uyum Süreci

Romanı oluşturan Saraylı Ethem hikâyesinin araştırmasını yapan Tansu üniversiteyi Almanya'da okumuştur. Türkçe ve Almancaya aynı derecede hâkimdir. Diğer işçilerin dil sorunu ve uyum sürecine dair bilgi yer almaz.

3.23.6. Türk İşçiler Arasındaki İlişkiler

Tansu Saraylı Ethem'i ararken Türk işçiler ona bildiklerini anlatır. Ancak eserde işçilerin ilişkileri, yaşantıları hakkında bilgi yer almaz.

3.23.7. Dini, Kültürel ve Toplumsal Farklılıkların Türk İşçilerine Etkileri

Romanda dini, kültürel ve toplumsal farklılıkların Türk işçilerine etkileri hakkında bilgi yer almaz.

3.23.8. Çocukların Durumu

Romanda işçi çocuklarının durumu hakkında bilgi yer almaz.

3.23.9. Almanya'da Kalış Süresi ve Göçün Sonu; Dönüş mü? Kalış mı?

Saraylı Ethem Türkiye'ye gitme kararı alır ve belki bir daha Almanya'ya dönmem der. Tansu'nun ailesi de kesin dönüş yapmayı düşünmektedir. Tansu ise Avusturalya'ya göç eder.

SONUÇ

Tüm dünyayı etkileyen ekonomik ve endüstriyel gelişmelerle eş zamanlı gelişen yurt dışına göç sürecinin Türkiye'nin toplumsal değişimine etkisi büyüktür. Çeşitli nedenlerle Almanya'ya yapılan göçler, ilk yıllarda bireysel olsa da 1961'de resmîyet kazanır. Resmîyet kazanan Almanya'ya göç sürecine dâhil olan kitlelerin her geçen gün artan sayısı işçi göçlerini bireysel olmaktan çıkarıp toplumsal hale getirir.

İşçi anlaşmasıyla geçici olarak planlanan Türk işçi göçü, Almanya'daki iş ve yaşam düzenine uyum sağlanmasıyla geçici özelliğini yitirir. Her iki ülkenin toplumsal yapısını derinden etkileyen bu durum edebiyatta da kendine yer bulur. Edebiyatın toplumsal gelişmeler ve değişiklikler karşısında ilgisiz kalamayacağı gerçeği göz önünde bulundurulursa Almanya'ya Türk işçi göçünün edebiyatta kendine yer edinmesi olağandır. *Göçmen Yazını* olarak nitelenen bu yeni alan işçilerin sorunlarına, göç, yabancı olmak, dil sıkıntısı ve geride kalanlar gibi konulara yer verir.

Almanya'ya işçi göçü, göçün başladığı ilk yıllardan günümüze roman konuları arasında önemli bir yere sahiptir. Romanların yazıldığı dönemlere ve yazarların bakış açılarının farklılıklarına göre konunun işlenişi çeşitlilik arz eder. İncelenen romanların her biri işgücü göçüne farklı bakış açılarıyla yaklaşır. İşgücü göçü romanlar aracılığıyla değerlendirildiğinde göçü çeşitli yönlerden anlama olanağı sağlar. Romanlar işçilerin sıkıntılarını, Almanya'daki hayatlarının olumlu ve olumsuz yanlarını, Türk işçilerin yanında diğer yabancı işçilerin de yaşadığı sıkıntıları yansıtır. Yazarların her romanın arka planında işçiler üzerinden anlatmaya çalıştığı ortak mesaj gurbette birlik ve beraberliğin önemidir.

Göçmen yazını konu ve dil yönünden üç döneme ayrılır. İlk dönem eserlerinde göç bir tercihtir, işçiler Almanya'ya kendi istekleriyle göç ederler. İlk dönem yazarları büyük oranda nesir kullanır ve bu eserlere gurbet hikâyeleri denebilir. İkinci kuşaktan olanlar aile birleşimi yoluyla Almanya'ya gidenler ya da göçün ilk yıllarında Almanya'da doğanlardır. İkinci kuşaktan sonra Almanya'daki Türkler için gurbet ve vatan kavramları farklılaşmaya başlar. İki dilli, iki kültürlü hayat ikinci kuşağın en büyük sorunudur. Arada kalmışlık kavramı en çok ikinci kuşağı tanımlar. Eğitimleri, dilleri, fikirleri, hayalleri, beklentileri ve gelecek planları anne babalarınınkinden farklıdır. İkinci dönem yazarları nesrin yanında diğer edebi türlerde de eserler verir. Eserlerde kimlik karmaşası, iki kültür arasında kalmışlık, yabancı

düşmanlığı konuları görülür. Almanya’da doğup büyüyen, oranın dilini konuşan, orali düşünen üçüncü kuşağın büyük çoğunluğu için Türkiye artık sadece ata vatanıdır. Bu kuşak Alman toplumuna tam uyum sağlamıştır. Dil ve uyum sorunu bu kuşakta ortadan kalkmıştır. Üçüncü dönem yazarları Almanya’da yetişen, dile ve Alman kültürüne hâkim bireylerdir. Eserlerini Almanca yazanlar vardır. Eserlerde konular çeşitlenir; eğitim, siyaset, sosyal haklar konular arasındadır.

Bu çalışmada incelenen romanlar genel olarak özetlendiğinde her birinde Almanya’ya işçi göçünün farklı bir yönü görülmektedir. *Türkler Almanya’da*, *Almanlar Bizi Sevmeyi* ve *İş Sürgünleri* romanları ayrımcılığı, önyargı, sosyal hak, iş ve barınma şartlarındaki sıkıntıları ve binlerce işçiyi etkileyen 1973 Ford Grevini ve Türk işçilerin yaşadığı sıkıntıları anlatır. İşçi göçünün geride kalanlarını anlatan *Dik Bayır* bu yönüyle diğer romanlardan ayrılır. *Fikrimin İnce Gülü*’nde işçiler arasında yaygın olan araba merakını, işçilerin Almanya-Türkiye yolculuğuna çıkış umutlarını ve dönüşte karşılaşılanları yolculuk kavramı üzerinden anlatılır. *E-5* romanında babasının cenazesini televizyon kutusunda Türkiye’ye getirmeye çalışan işçinin yol boyunca karşılaştığı insan ve yol manzaralarını anlatmıştır. Bu iki romanda da yol kavramı çok önemlidir. Türk işçisi için yolun bir ucu vatan bir ucu gurbettir. *Yurdumu Özledim* romanında işçi çocuklarının hiç bilmedikleri yeni bir toplumdaki yalnızlıklarını, dışlanmaları, Alman eğitim sistemi ve ayrımcı Alman öğretmenler karşısında yaşadığı sıkıntıları aktarmaktadır. *Koca Ren*’de ve *Almanya Öyküsü*’nde Almanya’ya işçi çocuklarının gözünden bakılır. İkinci kuşak olarak nitelenen işçi çocuklarının beklentileri, yaşadıkları ve sorunları yetişkinlerinkinden çok farklıdır. *Sancı... Sancı...* romanıyla yolları kesişen Türk ve Alman kahramanların hayatlarından farklı kesitler sunmaktadır. Bu romanda önemli olan köken değil çekilen sancılardır, insanlardır. *Duisburg Üçlemesi*’nde işçi çocuğu, ağır işte çalışan işçi ve kadın işçi olarak seçtiği roman kahramanlarıyla işçi göçüne üç farklı pencereden bakmıştır. Bu romanların kahramanları birbirini tanımaktadır ve kesişen hayatları vardır. Üçleme Duisburg’daki işçilerin hayatlarına hem içerden hem dışardan bakarak bakış açısını geliştirmektedir. *Berlin’in Nar Çiçeği*’nde Türk işçi ailesine karşıdan yani bir Alman’ın gözünden bakıp, iyi yönlü ilişkilerin mümkün olduğunu göstermiştir. Yabancı işçi alımına zemin hazırlayan gelişmeleri, göçün öncesi ve sonrasındaki Berlin’i, Türk işçileri bir Alman’ın gözünden anlatması romanın farklılığıdır.

Almanca yazılan *Selam Berlin* romanında kendini Alman hisseden Türk asıllı gençlerin uğradığı ırkçı saldırılara, dışlanmışlığa, ön yargıya yer vermiştir. *Üç Şekerli Demli Çay* romanı iki toplumun değerleri arasında kalmış bir gencin kendini bulma yolculuğunun romanıdır. Almanca yazılan *Haliçli Köprü* romanında genç bir kızın Almanya ve İstanbul günlerini, ilk gençlik hayallerini, yabancı bir ülkenin hayatına kattıklarını ve geleceğini Almanya’da kurmasını anlatır. Gençlik yıllarında kendilerini bulma arayışlarındaki kahramanların arada kalmışlık hissi üç romanın ortaklığıdır. *Hamriyanım* romanında kadın işçi Fatma’nın yalnızlığına ve kültür farkı nedeniyle yaşadığı hayal kırıklığına değinir. *Gurbet Ölümleri*’nde kötü alışkanlıklar edinen bir işçinin olumsuz değişimi ve hazine sonunu aktarır. Biyografik bir eser olan *Köyüm, Yurdum ve Almanya* kırk yıllık Almanya anılarını içermektedir. *Fabrikada Bir Saraylı* eserinde Almanya’ya çalışmak için giden ama hastalanan bir işçinin hayatının araştırılmasını konu edinen, yarım kalmış bir hikâyeden bahsetmektedir.

Her romandaki işçinin Almanya’ya göç nedeni temelde ihtiyacı olan parayı Türkiye’de kazanamamasıdır. Göçün sonunda çeşitli amaçlar hedeflenir. Romanlarda genel amaç para kazanmaktır ama bazı kahramanların farklı amaçları vardır. Örneğin *Türkler Almanya’da* romanında Yüce’nin amacı matbaa makinesi almaktır. *Dik Bayır’da* Raşit traktör ve sulu tarlalar almaya yetecek kadar para kazanmayı amaçlarken *Fikrimin İnce Güllü*’nde Bayram hayalindeki arabaya kavuşmak için Almanya’ya gider. *Üç Şekerli Demli Çay* ve *Selam Berlin*’de kahramanlar Almanya’da büyümüştür ve Almanya’da bir hayat kurmak amaçlanır.

Romanlarda göç sürecinin anlatımında farklılıklar vardır. İncelenen romanlarda göç sürecini ayrıntılarıyla aktaran romanların yanında göç sürecine hiç değinmeyenler romanlar da vardır. Bekir Yıldız, Türk romanında göçün ilk örneği sayılan *Türkler Almanya’da* romanında göçü Sirkeci’den kalkan tren yolculuğuyla başlatır. İşçilerin Almanya’da karşılanmaları ve iş şartlarını anlatarak göç sürecini ayrıntılarla aktarır.

Türk işçileri Almanya’ya İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla gider. İncelenen romanlarda işçilerin kurum aracılığıyla Almanya’ya işçi yazılması ve sıra beklemesi ortak öge olarak karşımıza çıkar. Abbas Sayar memleketi Yozgat’ın köy kalkınma kooperatifi bölgesi olmasının da etkisiyle *Dik Bayır’da* göç sürecini kooperatif yoluyla anlatır. Köy kooperatifi kontenjanıyla işçi olma durumu Fakir Baykurt’un *Yüksek Fırınlarda* romanında da görülür. *Selam Berlin*’de farklı bir göç

süreci vardır. Almanya'ya üniversite için giden iki Türk genci Almanya'da girişimci olur ve sonrasında çocuklarının gözünden Almanya'da Türk işçi olmak anlatılır.

Türk romanlarında sıkça işlenen rüşvet, hile ve adama kayırma gibi konuların Almanya'ya göç sürecine karışan örneğini Bayram'ın üzerinden ayrıntılarıyla Adalet Ağaoğlu verir. Benzer bir durum *Yüksek Fırımlar* romanında her işi rüşvetle çözmeye çalışan İbrahim karakterinde de görülür.

Almanya'daki iş ve yaşam şartları romanların temelini oluşturur. Romanlarda işçilerin yiyecek ve dil sorunu, iş şartlarının ağırlığı, Alman toplumuyla uyum, vatan hasreti, çocukların eğitim ve arada kalmışlık sorunları, konut sıkıntısı, dışlanmışlık, temel konulardır. Konuların ayrıntıları her romanda farklı işlenir. Alman işçiler tehlikeli ve ağır işlerde çalışmaya gönüllü olmadığı için Türk işçiler Almanya'da genellikle ağır işlerde istihdam edilir. *Anarbay*'da Türk işçilerin ağırlıklı olarak çalıştığı kömür madenleri anlatılır. *Türkler Almanya'da* romanında Recep fiziksel olarak güçlü olduğundan fabrikanın en ağır işine verilir. Osman Bey zehirli gazlarla çalışılan bölüme yüksek ücretli olduğu için gönüllü olur. *Dik Bayır*'da Raşit tuvalet temizlediğinden, *E-5*'te Salim depodaki en ağır işlerin hep kendine verilmesinden, *Almanlar Bizi Sevmeyi*'de Fehmi Türk işçilere Müslüman oldukları için yapılan ayırımdan yakınıdır.

Türk işçilerin yaşadığı işçi yurtları ve evler romanlarda ayrıntılarla verilir. *Üç Şekerli Demli Çay*, *Ömrümüz Gurbet* ve *Temmuz Çocukları* haricindeki diğer yirmi romanın hepsinde işçi yurtları ve işçi evleri yer alır. İşçi yurtlarında ortak kullanım zorunluluğu hayatı zorlaştırırken evlerde sıkıntılar daha büyüktür. Özellikle çocuklu aileler ev bulmada zorluklar yaşar ve evlerin fiziki şartları yetersizdir. Türk işçiler eski binalara yüksek kiralar öder. Farklı bir örnek olarak *Yarım Ekmek*'te Kezik Acar karakteri krediyle eski bir ev satın almıştır.

Türk işçilerin Almanya'da gelir durumu farklılıklar gösterir. İşçilerin ortak noktası ise tasarruftur. Romanlarda işçilerin kazandığı ücretin bilgisi verildiği gibi gelir durumundan bahsedilmediği de görülür. Ama işçilerin genel yaşam düzeninden Almanya hayatlarının tasarruf temeli üzerine kurulduğu anlaşılır. Çocuklu işçilerin tasarruf yapması bekâr ve çocuksuz işçilere göre daha zordur.

Dil sorunu ve Almanya'ya uyum süreci göçün ilk yıllarından itibaren işçiler için önemli bir sorundur. *İş Sürgünleri* romanında Şevket işten çıkarıldığı için

bildirildiği mektubu okur ama anlamaz, tercüme bürosuna gider. Romanlarda birçok tercüman karakter vardır. Fabrikaların tercümanları Türk işçilere yardım için oradadır ama işçilere göre bazıları patron yanlısıdır. İşçiler için tercümanlar ‘yardımsever’ ve ‘paragöz’ olarak ikiye ayrılır.

Farklı kuşaktan Türklerin Almanya hayatına değinmek romanlarda karşılaşılan ortak konulardan biridir. *Duisburg Üçlemesi*’nde Fakir Baykurt işçi çocuğu, ağır işte çalışan işçi ve kadın işçi olarak seçtiği roman kahramanlarıyla işçi göçüne üç farklı pencereden bakar. Bu üç romanda Almanya’ya göç eden birinci kuşak, Almanya’da okula giden ve eğitim sisteminin sıkıntılarını yaşayan ikinci kuşak ve Almanya’da doğan üçüncü kuşak anlatılır. *Üç Şekerli Demli Çay*, *Ömrümüz Gurbet* ve *Temmuz Çocukları* romanlarında küçük yaşta Almanya’ya giden ve Alman toplumunun kültürüyle yetişen çocukların aileleri ile yaşadığı kuşak ve kültür çatışması aktarılır.

Domuz eti yemeyen Türk işçiler daha ilk günlerde Alman işverenler için sorun olur. Birçok konuda fikir ayrılığı yaşayan Türk işçiler yemeklerde domuz eti olmaması konusunda her zaman birlik olur. *Türkler Almanya’da*, *Yurdumu Özledim*, *Haliçli Köprü* ve *Köyüm, Yurdum ve Almanya* romanlarında Türk işçiler fabrikalarda çıkan domuz etli yemeklere tepki gösterir ve fabrika yönetimi yemeklerdeki etleri değiştirmek zorunda kalır. Anarbay romanında ise farklı bir durumdan bahsedilir. Almanya’da ikinci kuşak olan Türk işçi çocuklarının bir bölümü okulda Alman çocuklarla birlikte kantinden domuz etli sandviç alıp yer, bu durum diğer Türk çocukları tarafından garip karşılanır. Bu örnek Türk çocuklarının Alman toplumundan etkilendiğinin göstergesidir.

Türk işçi çocuklarının Almanca öğrenmede geri kalması Alman eğitim sisteminde başarısız olmalarına neden olur. Özellikle ilk kuşak işçiler çocuklarına eğitimleri ve sosyal hayatları için yardımcı olacak derecede Almanca da bilmez. Üstelik bir de ayrımcı ve göçmenleri sevmeyen Alman öğretmenler vardır. Bu Alman öğretmen tipi *Yurdumu Özledim*’de Atıl’ın, *Koca Ren*’de Âdem’in, *Anarbay* romanında Anarbay’ın, *Selam Berlin*’de Hasan’ın karşısına çıkar. Dil sorunu ve eğitim sisteminin Türk işçi çocuklarını zorlamasının yanında Alman öğretmenlerin olumsuz tutumu Türk öğrencilerin eğitim sisteminin dışına atılmasına neden olur.

Almanya'ya götürülen işçi çocukları için sokakta, okulda başka evde başka dil, başka hayat vardır. İşçi çocukları göre neye göre davranmaları gerektiğini bilemedikleri için arada kalmışlığı, dışlanmışlığı, aidiyetsizliği yaşarlar. Bir de Almanya'ya giden anne babanın akrabalar yanında bıraktığı çocuklar vardır. Onlar göçün geride kalanlarıdır. Yurdumu Özledim'de Atıl köyde ninesinin yanında, Anarbay köyde dedesinin yanında, Almanya Öyküsünde Kaya köyde akraba bir kadının ücretli bakıcılığıyla, Temmuz Çocuklarında Aysu teyzesiyle kalan, işçi anne babanın geride bıraktıkları çocuklardır.

İncelenen romanlarda göçün geride kalanları en az bahsedilenlerdir. Abbas Sayar *Dik Bayır*'da mektuplar ve iç konuşmalarla işçi göçünün geride kalanlarını en ayrıntılı anlatan yazardır. Ona *İş Sürgünleri* 'nde köyde kalan anne ve eşin zor hayatını anlatan Hasan Kayıhan eşlik eder. *Almanya Öyküsü* 'nde ise Kaya ve Gülfem akraba bir kadının gün gün artan zulmüne maruz kalır. Göçün gidenleri için yeni bir hayata alışmanın zorlukları olduğu gibi geride kalanlar için de zorluklar vardır.

Türk toplumunda büyük etkileri olan Almanya'ya işçi göçü konusu göçün ilk yıllarından itibaren Türk romanında kendine yer edinmiştir. Geçen yıllarla birlikte Almanya algısı değişir. Bu değişim aynı ölçüde Almanya'ya Türk işgücü göçünü konu edinen romanlara da yansır. İncelenen romanlarda ilk yıllardaki şikâyet ve acı dolu gurbet ve özlem satırları ilerleyen yıllarda yerini her konuya yer veren satırlara bırakır. İlk romanlarda göçün sadece Türk işçi tarafını anlatılırken zamanla göçün karşı tarafı olan Alman karakterler de romanlara girer.

Bugün Almanya'da üç milyona ulaşan nüfusıyla Türkler ve Almanlar aradan geçen altmış yıllık sürede tüm farklılıklara rağmen birlikte yaşamayı öğrenmiştir. Geçen yıllarda geçici göç olgusu yerini kalıcı göçmen olgusuna bırakır. Bu birliktelik romanda da kendini gösterir. Almanca yazan Türk yazarlar her iki topluma da aittir. Türk insanının Almanya tarihi aslında yeni bir edebiyatın, göçmen edebiyatının da tarihidir. Göçün ilk yıllarından günümüze kadar göçün romanlara yansımalarına bakıldığında iki toplumun yaşadığı değişim görülür. Günümüzde verilen eserlerde her iki toplumun tüm öğelerinden izler bulunur. İki toplumun birlikte geçirdiği yıllar karşılıklı özveriyle çok kültürlü bir yaşamı ve kültürlerarası bir edebiyatı oluşturur. Farklı insanlar arasında köprü olan göçmen yazını bu çok kültürlü yaşamın bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

1. İncelenen Romanlar

- Ağaoğlu, A. (2015). *Fikrimin İnce Gülü*. İstanbul: Everest.
- Baykurt, F. (2003). *Koca Ren*. İstanbul: Adam.
- Baykurt, F. (2011). *Yarım Ekmek*. İstanbul: Literatür.
- Baykurt, F. (2002). *Yüksek Fırınlara*. İstanbul: Adam.
- Bektaş, H. (1989). *Hamriyanım*. İstanbul: Remzi.
- Çeviksoy, O. (2002). *Ömrümüz Gurbet*. Ankara: Elips.
- Dal, G.(1979). *E-5*. İstanbul: Milliyet.
- Dal, G.(2016). *Fabrikada Bir Saraylı*. İstanbul: Eksik Parça.
- Dal, G.(1976). *İş Sürgünleri*. İstanbul: Milliyet
- Dayıoğlu, G. (2017). *Yurdumu Özledim*. İstanbul: Altın Kitaplar
- Demirkan, R. (1993). *Üç Şekerli Demli Çay*. M. Kemal Okan (Çev.), İstanbul: Real
- Feyzioğlu, Y.(2000). *Anarbay*. İstanbul: Pencere.
- Füruzan. (2010). *Berlin'in Nar Çiçeği*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Kara, Y. (2004). *Selam Berlin*. Nafer Ermiş (Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Kayıhan, H. (1983). *Gurbet Ölümleri*. Ankara: Mayaş.
- Mert, S. (2010). *Köyüm Yurdum ve Almanya*. İstanbul: Cinius.
- Örs, İ.(2010). *Almanya Öyküsü*. İstanbul: Şimşek.
- Özdamar, S. (2008). "Emine"; *Haliçli Köprü*. İlknur Özdemir (Çev.), İstanbul: İletişim
- Savaşçı, F. (1986). *Almanlar Bizi Sevmeydi*. Ankara: Kerem.
- Sayar, A. (2002). *Dik Bayır*. İstanbul: Ötüken.
- Toprak, M. (2015). *Temmuz Çocukları*. İstanbul: İletişim.
- Tosuner, N. (2011). *Sanıcı.. Sanıcı....* İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Yıldız, B. (2012). *Türkler Almanya'da*. İstanbul: Everest.

2. Kitaplar

- Aker, A. (1972). *İşçi Göçü*. İstanbul: Sander.
- Akkaya, B. (2011). *Almanya'da Yaşayan Türklerin Kültürel Sorunları*. Faruk Şen (ed) *50. Yılında Göç* (s.199-207). Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Asutay, H. (2017). *Göçmen Edebiyatı*. Edirne: Ceren.
- Çelikbudak, H. (2015). *Umut Peronu/Almanya'ya Göç Serüveni*. İstanbul: Doğan.
- DPT. (1982). *Yurt Dışındaki İşçilerimiz ve Çocuklarının Eğitim Sorunu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Füruzan. (2012). *Yeni Konuklar*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avustralya'daki Türk İşçileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Gümüş, Z. (Ed.) (2012). *Türk- Alman İşgücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Günay, E.(2011). *Önsöz*. Faruk Şen (ed) *50. Yılında Göç* (s.5). Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Hürriyet, (2011). *Hürriyet Tanıklığında Göçün 50 Yılı*. İstanbul: Doğan Medya International GmbH.
- Ihlamur-Öner, S. G. & Şirin-Öner, N. A. (2012). *Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim.
- Karagöz, R. (2007). *Almanya Yeni Yurt*. İstanbul: Fide.
- Karakuş, M. & Kuruyazıcı, N. (2001). *Gurbeti Vatan Edenler Almanca Yazan Almanyalı Türkler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Keskin, C. & Özar, Ö. (1973). *Yurtdışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları*. Ankara: Dış İşleri Bakanlığı Sosyal İşler Genel Müdürlüğü.
- Kutlu, E. (1992). *Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Mortan K. & Sarfati M. (2011). *Vatan Olan Gurbet Almanya'ya İşçi Göçünün 50.Yılı*. İstanbul: İş Bankası Kültür.

Nuralan, M., Güneş, T., Beder Şen, R., Güneş, S., Kalaycı, A. R., Kaplan, M., Çiftçi, A. Biçici, İ., Özdoğan, F. & Ayan, D. (2007). *Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı ve Sorunları Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

Rasehorn, H. (2012). *Lebensläufe von Türkischen Gastarbeitern in Augsburg, Augsburg'ta Yaşayan Türk Misafir İşçilerin Hayat Hikâyeleri*. Augsburg: İna.

Tiken, S., (2015). *Türk Romanında Kentleşme ve Kentlileşme 1950-1980*. Ankara: Kitap & Cafe Serüven.

Unat, N. A. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı.

3. Makaleler

Akgün A. (2015). Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları üzerine bir değerlendirme. *Göç Dergisi*, 2(1), 69-84.

Akıncı, B., Nergiz, A., Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.

Aksoy, E., (2012). Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 7-38.

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.

Asutay, H., Atik O. (2012). Fatih Akın'ın "Kurz Und Schmerzlos" Filminde Türk-Alman Gençlik Alt Kültürlerinin Yansımaları. *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 4(2), 37-51.

Cengiz, S. (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. *Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 2(3), 185-193.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.

- Dervişoğlu, E. (2016). Fakir Baykurt'un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları. *Göç Dergisi*, 3(1), 5-28.
- Doğan, A., (2003). Almanya'daki Türk İşçilerini Konu Alan Romanlar (Türkler Almanya'da, Sancı... Sancı..., A'nın Gizli Yaşamı) Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6, 56-68
- Doğanay, H., Şahin, İ. F., Özdemir, Ü. (2007). Feminist Coğrafya ve Kadın Göçmenler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(17), 7-16.
- Ekici, S., Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Ekiz, T. (2007). Avrupa Türk Edebiyatı ve Bir Temsilcisi: Emine Sevgi Özdamar. *Cankaya University Journal of Arts and Sciences*, 7, 33-47.
- Eyigün, S. (2005). Farklı Göçmenlik Olguları ve Göçmen Yazarlar. *Türk Dili Dergisi*, 639, 260-269
- Genel M. G. (2014). Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü“Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a”. *Selçuk İletişim*, 8(3), 301-338
- Kolaç, E. (2008). Gülten Dayıoğlu'nun Yurdumu Özledim Romanında Dış Göç Sorununun Çocuk Boyutu. *Turkish Studies*, 3(7), 457-479.
- Köşk, U. C., Özbek, Ç. (2017) Küreselleşme ve Uluslararası Göç İlişkisinde Değişen Göçmen Algısı. *Social Science Studies* 5(8), 247-265
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (2014). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- Narlı, M. (2013). Romanlar ve Taşralar: Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig*, 64, 285-316.
- Özbakır, İ. (2000). Almanya 'Konuk İşçi' Edebiyatı'nın Bir Türk Temsilcisi Renan Demirkan'ın 'Üç Şekerli Demli Çay'ında Kimlik Problemi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9, 211-222.

- Özsoy, S. (2014). Almanya'daki Türk Medyası ve Kamusal Bir Alman Kurumu: Deutsche Welle. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 7,2-21.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 18 (31), 1-13.
- Şahin, B. (2008). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 227-251.
- Şahin, S. (2006). Almanya'da Türk Mizah ve Hiciv Ustası: Şinasi Dikmen. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 129-133.
- Tuğluk, A. (2017). Kılıarı Yolunmuş Maymun Romanında Dramatik İroni. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 18 (18), 177-190.
- Uyanık, G. (2003). Tartışmaların Odağında Yer Alan Bir Yazın: "Göçmen Yazını". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 22, 113-120
- Yıldırımoglu, H. (2005). Uluslararası Emek Göçü "Almanya'ya Türk Emek Göçü". *Kamu-İş Dergisi*, 8(1), 1-24.
- Zarzavatoğlu, E. (2014). Scheinhardt'ın "Drei Zypressen" Adlı Eseri Işığında Almanya'da Yaşayan Türk Gençlerinin Kimlik Problemi ve Bu Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri. *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3, 123-134
- Zengin, D. (2000). Göçmen Edebiyatı'nda Yeni Bir Yazar. Mehmet Kılıç ve "Fühle Dich Wie Zu Hause" Adlı Romanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-49), 103-128
- Zengin, E. (2007) Avrupa Türk Edebiyatı ve bir temsilcisi: Emine Sevgi Özdamar. *Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*, 7, 33-47.
- Zengin, E. (2010) Türk-Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 329-349.
- Elektronik dergiden makale

Şahin S. (2012). Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar Ve Tehditler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. s.1-15. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/DrSedatSahin.pdf>

4. Tezler

Adıgüzel, A. (2008), *Göçmen Edebiyatı Bağlamında Güney Dal ve Zafer Şenocak Küçük "G" Adında Biri ve Tehlikeli Akrabalık Romanlarının İçerik Bakımından Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aysel, İ. (2009). *Fakir Baykurt'un Eserlerinde Modernleşme ve Göç Olgusunun Sosyolojik Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ekiz, T. (2002). *Almanca Yazan Türklerde metinlerarasılık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ekmekci, V. (2013). *1960-1980 Yılları Arasında Yayımlanmış Sol Romanlar Üzerinden Özne Olarak 'Siyasal İnsan'ın Tahlili*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gölbaşı, M. (2010). *Türk Edebiyatında Dış Göç ve Gülten Dayıoğlu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Okuç, T. (2014). *Yücel Feyzioğlu'nun Eserlerinde Yurt Dışında Yaşayan Türklerin Dil ve Eğitim Sorunları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Oymak, A. (2005). *Almanya'daki Türk edebiyatı/ilk kuşak yazarları ve eserlerinin incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Yalçın, N. (2011). *Renan Demirkan'ın "Üç Şekerli Demli Çay" Romanında Kültürlerarasılık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

5. Sözlükler

Türk Dil Kurumu, (2011), *Türkçe Sözlük*, (11.Baskı), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.

IOM Uluslararası Göç Örgütü, (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü

6. Gazeteler

Koçtürk, M. (Sayı 2/ Temmuz-Ağustos, 2008). Almanya'ya Göçün Tarihi. *Die Gäste*, s.5.

Uyar, B. (Sayı 2/ Temmuz-Ağustos 2008). Elli Yıllık Göç ve Yarım Dilli Entegrasyon. *Die Gäste*, s.1.

7. Elektronik Adresten Yararlanılan Kaynaklar

<https://www.youtube.com/watch?v=w6NzzMO7MFM> Avrupaya Türk Göçü

<https://www.youtube.com/watch?v=gUeM-KP3JXs> Ford Grevi

<https://www.youtube.com/watch?v=nb5FPimNYYo> Gavurun Parası Belgeseli Lök Köyü

https://www.youtube.com/watch?v=GiaJGXUUs_o Almanyadaki Türklerin Dünyü Bugünü

<https://www.youtube.com/watch?v=ayQ9flukSTw> Almanya İşçi Göçü1

<https://www.youtube.com/watch?v=HFQCDn0OIDQ> Almanya İşçi Göçü2

<https://www.youtube.com/watch?v=0Gk3EMC1AeI> Göç 50.Yıl

<https://www.youtube.com/watch?v=eaaZS3oxLfs> Almanya'ya Göç Treni/50.Yıl Treni

<https://www.youtube.com/watch?v=F7W9M5MNBng> 50.Yılında Göç Gerçeği Belgeseli

https://www.youtube.com/watch?v=v7_naHr75sQ Almanya Göç Hikayeleri 1.Bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=O0y0HbNP-38> Almanya Göç Hikayeleri
2.Bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=C4TGqQGui9k> Almanya Treni 1.Bölüm

https://www.youtube.com/watch?v=_JmL3Xoq7Vg Almanya Treni 2.Bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=aj-bfa7XxcI> almanya treni 3.bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=M-dKZlh1TdE> almanya treni 4.bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=rGWDbiuHEDo> almanya treni 5.bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=tYeLU2jpxq8> almanya treni 6.bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=rHJ4XMZgIHM> almanya treni 7.bölüm

<https://www.youtube.com/watch?v=opQ65FkLoPk> almanya treni 8.bölüm

ÖZGEÇMİŞ

Aslı KOÇAK, 1984 yılında Antalya'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Antalya'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2008 yılında lisans derecesiyle mezun oldu. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsünde Tezsiz Yüksek Lisans eğitimini 2009 yılında tamamladı. Çeşitli sürelerde Özel Liselerde, Dershanelerde ve MEB'de Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalıştı. Halen Yozgat Bozok Üniversitesi TÖMER'de ve Yozgat Halk Eğitim Merkezinde yabancılara Türkçe öğreticisi olarak çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

